

Ladislav Vojáček, Pavel Salák,
Jiří Valdhans (eds.)

DNY PRÁVA 2019

DAYS OF LAW 2019

Část V.
**HRANICE – SPOLUPRÁCE,
SPORY, PŘESAHY**

Sborník z konference

**MASARYKOVA
UNIVERZITA**

ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS IURIDICA
EDITIO SCIENTIA

MUNI
PRESS

MUNI
LAW

DNY PRÁVA 2019 – DAYS OF LAW 2019

Část V. – Hranice – spolupráce, spory, přesahy

Ladislav Vojáček, Pavel Salák, Jiří Valdhans (eds.)

Masarykova univerzita

Brno 2020

Recenzenti:

JUDr. Mgr. Radek Černocho, Ph.D.

JUDr. František Emmert, Ph.D.

JUDr. Mgr. Ondřej Horák, Ph.D.

Mgr. Alena Korábová

Mgr. Jan Macura

Mgr. Lucie Mrázková

PhDr. Mgr. Jakub Razim, Ph.D. et Ph.D.

doc. JUDr. Pavel Salák, Ph.D.

Mgr. Alžbeta Sztuková

prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc.

Mgr. Vojtěch Vrba

JUDr. Pavel Zálíš

© 2020 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-9701-8 (online ; pdf)

Obsah

Národní front ako hranica politických práv	7
<i>Terézia Čokynová</i>	
Mezioblastní právo soukromé: hranice uvnitř státu na příkladě meziválečného Československa a Polska.....	18
<i>Václav F. Dvorský</i>	
Princípy, zásady a pravidlá v rímskom práve – determinácia pojmových hraníc a vzájomných presahov	36
<i>Ján Ivančík</i>	
Hranice – vývoj práva medzinárodného obchodu v Československu po roku 1948.....	49
<i>Adam Köszegehy</i>	
Expedice Volebního soudu na hranice ústavnosti	75
<i>Jan Macura</i>	
„Vitajte v slobodnej krajine“ (Prekročenie kvázihraníc Československa).....	85
<i>Filip Miklovič</i>	
Zur Veränderung von katholischen Diözesangrenzen im Jahre 1993 in Ungarn.....	109
<i>István Novák</i>	
Povolená míra rušení v sousedských vztazích pohledem římského a novodobého práva.....	117
<i>Marek Novák</i>	
Použití zbraně na československých hranicích 1918–1989	128
<i>Stanislav Polnar</i>	

Keď parlament súdi	145
<i>Ondrej Ružička</i>	
The Significance of Provincial Borders in Roman Criminal Law	162
<i>Pál Sárosi</i>	
Hranice v činnosti zemských měřičů doby předbělohorské	169
<i>Marek Stary</i>	
Náhrada škody způsobené nedospělci v judikatuře Nejvyššího soudu v letech 1918–1940	189
<i>Alžběta Štorková</i>	
Hranice pozemků podle Zákona XII. desek	208
<i>Pavel Zális</i>	

Národný front ako hranica politických práv

Terézia Čokynová

Právnická fakulta, Univerzita Komenského
v Bratislave, Slovenská republika

Abstrakt in original language

Národný front bol politickým systémom obnovenej Československej republiky. Napriek tomu, že v ňom boli združené viaceré politické strany, čím sa vytváralo zdanie politickej plurality, už z jeho podstaty vyplývali viaceré obmedzenia týkajúce sa výkonu politických práv. Predkladaný článok sa venuje problematike Národného frontu cez prizmu politických práv občanov a hľadá hranice, ktoré im boli v dôsledku jeho existenciou pevne stanovené.

Keywords in original language

Národný front; politické práva; ľudová demokracia; socializmus; Československo.

Abstract

The National front was a political system of the re-established Czechoslovak republic. Even though a delusion of the political plurality was created since multiple political parties had been associated in it, the numerous restrictions in the execution of the political rights resulted from its fundamentals. The submitted article deals with the issue of the National front through prism of the political rights of the citizens and looks for the limitations which were strictly imposed upon them as a result of its existence.

Keywords

National Front; Political Rights; People's Democracy; Socialism; Czechoslovakia.

1 ÚVOD

Okolnosti Druhej svetovej vojny vyvolali na jej sklonku mnoho otázok ohľadne usporiadania pomerov v Čechách a na Slovensku. Bolo nevyhnutné určiť, aké bude štátoprávne, vnútropolitické a zahraničnopolitické

smerovanie obnoveného štátu a akým spôsobom budú pomery v štáte konsolidované. V tejto súvislosti vznikol Národný front Čechov a Slovákov (ďalej len „Národný front“) ako model politickej reprezentácie občanov Československa v obnovenom štáte. Jeho primárnym účelom bolo zabezpečenie očisty politického života od tých subjektov, ktoré priamo alebo nepriamo podporovali rozdelenie republiky v roku 1939 a nastolenie nacistického, respektíve ľudáckeho režimu v Čechách a na Slovensku.¹ Už v prvých rokoch svojej existencie sa však Národný front vyformoval ako účinný nástroj koncentrácie moci v rukách jedného politického subjektu, ktorému následne niekoľko desaťročí účinne asistoval si túto moc aj udržiavať.

2 NÁRODNÝ FRONT – HRANICA POLITICKÝCH PRÁV?

Národný front ako ideový koncept sa v Československom politickom prostredí objavuje už pred Druhou svetovou vojnou ako súčasť programu Komunistickej strany Československa (ďalej len „KSČ“) v rokoch 1929–1936.² Primárnym cieľom Národného frontu v zmysle programu KSČ malo byť spojenie jednotlivých spoločenských vrstiev okolo politicky jednotného proletariátu a okolo myšlienok a cieľov komunistického hnutia. K tomu sa neskôr pridali aj ďalšie cieľe, a to zjednotenie v protifašistickom odboji.³ Vytvorenie Národného frontu medzi inými podporoval aj Klement Gottwald, ktorý v ňom videl prostriedok na zjednotenie národa, zjednotenie robotníckej triedy pod KSČ a súčasne na presadzovanie kľúčového postavenia KSČ v procese zjednocovania.⁴ Gustáv Husák, nevyklučujúc vedúce postavenie komunistov v Národnom fronte, súčasne zdôrazňoval, že členmi Národného frontu sú aj nestranní, ktorí sa zapojili do protifašistického, národnooslobodzovacieho hnutia.⁵

1 Vzhľadom na to, že v Čechách vznikol Protektorát pod priamym vedením Nemecka, označujeme jeho režim pojmom nacistický. Čo sa týka Slovenska, tento režim je z terminologického hľadiska najvhodnejšie označiť ako ľudácky. K tejto problematike pozri napríklad: DRÁBIK, J. *Fašizmus*. Bratislava: Premedia, 2019, 648 s.

2 MATOUŠEK, S. *Postavenie Národného frontu v politickom systéme ČSSR*. Bratislava: Obzor, 1975, 368 s., s. 17–18.

3 KUPEC, L. *Politická funkcie a organizačná štruktúra Národnej fronty v politickom systéme ČSSR*. Praha: ÚV NF ČSSR, 1978, 108 s., s. 8.

4 MATOUŠEK, S. a T. TRÁVNÍČEK. *Národní fronta ČSSR v období budování socialistické společnosti*. Praha: Svoboda, 1989, 275 s., s. 6–7.

5 HUSÁK, G. *Svedectvo o slovenskom národnom povstaní*. Praha: Svoboda, 1979, 640 s., s. 598.

Národní front vznikol *de facto* už počas Druhej svetovej vojny.⁶ Následne v decembri 1943 došlo v rámci rokovaní medzi Edvardom Benešom a vedúcim KSČ v Moskve k dohode, že Národný front bude zohrávať rozhodujúcu úlohu pri určovaní povojnového usporiadania Československa.⁷ Súčasťou tejto dohody bolo aj vyriešenie otázky, kto má byť považovaný za člena Národného frontu; mali ho tvoriť len tie politické strany, ktoré sa zapojili do národnooslobodzovacieho hnutia a ktoré boli v dohode uznané ako legitímne.⁸

Z uvedeného teda vyplýva, že i keď bol koncept Národného frontu pôvodne spojený s programom KSČ a s cieľom zjednotiť proletariát, v dôsledku okolností Druhej svetovej vojny sa k vytvoreniu Národného frontu priklonili aj nekomunistickí politickí predstavitelia odboja. Napriek snahe KSČ zahrnúť do platformy novovznikajúceho Národného frontu aj nepolitické organizácie, ktoré sa aktívne zapojili do národnooslobodzovacieho hnutia, Národný front sa vymedzil ako celoštátna politická platforma vytvárajúca vopred určenú koalíciu politických strán bez možnosti existencie akejkoľvek opozície voči Národnému frontu.⁹ Tým fakticky došlo k obmedzeniu združovacieho práva vo forme práva zakladať a organizovať sa v politických stranách¹⁰ ako aj k zásahu do pasívneho volebného práva, tj. práva byť volený. Obe tieto práva, tj. právo združovať sa ako aj právo byť volený boli pritom garantované v zákone č. 121/1920 Zb., ktorým sa uvádza Ústavná listina Československej republiky.¹¹ Politický systém Národného frontu za daného stavu znemožňoval slobodné voľby, keďže deformoval politickú pluralitu v štáte a spoločnosti.

Postavenie Národného frontu, formujúceho sa politického systému v Československu, bolo následne zadané Košickým vládnym

⁶ Ibid.

⁷ GOTTWALD, K. *Spisy zvl. XII*. Praha: Nakl. ÚV KSČ, 1955, 476 s., s. 21.

⁸ KSČ sa po vojne opäť pokúsila zasiahnuť do takto vymedzeného chápania Národného frontu a začleniť doň i nepolitické organizácie, avšak neúspešne. Zdroj: KUPEC, L. *Politická funkce a organizační struktura Národní fronty v politickém systému ČSSR*. Praha: ÚV NF ČSSR, 1978. 108 s., s. 17.

⁹ KAPLAN, K. *Národní fronta 1948–1960*. Praha: Academia, 2012, 907 s., s. 11–15.

¹⁰ Predpokladáme, že hlavným zmyslom politickej strany je uchádzať sa o priazeň občana vo voľbách s cieľom získať podiel na moci v štáte, čo bolo v podmienkach nového politického systému v Československu nemožné.

¹¹ Konkrétne v ustanoveniach § 10 a 113.

programom, programovým vyhlásením novovznikajúcej československej vlády zo dňa 5. apríla 1945.¹² V zmysle Košického vládneho programu: „*Nová vláda má byť vládou širokej Národnej fronty Čechů a Slováků a tvoří ji představitelé všech sociálních složek a politických směrů, které doma i za hranicemi vedly národní osvobozenecný zápas za svržení německé a maďarské tyranie.*“¹³

Národný front v čase svojho vzniku tvorilo šesť politických strán; Komunistická strana Československa, Československá sociálna demokracia, Československá strana národne socialistická a Československá strana Ľudová Komunistická strana Slovenska a Demokratická strana.¹⁴ K uvedeným politickým stranám sa v roku 1946 pridali dve nové strany, Strana slobody a Strana práce.¹⁵

V roku 1946 sa konali voľby do Národného zhromaždenia. Výsledky volieb ukázali, že na Slovensku Demokratická strana s prehľadom porazila Komunistickú stranu Slovenska (ďalej len „KSS“),¹⁶ avšak v celorepublikovom meradle bola v poradí až štvrtou najsilnejšou politickou stranou. KSČ a KSS spolu získali 114 poslaneckých mandátov.¹⁷ Predsedom vlády sa stal Klement Gottwald.¹⁸ S uvedeným vývojom udalostí však neboli KSČ a KSS spokojné. V snahe oslabiť mocenskú pozíciu Demokratickej strany, ju chceli

¹² VOJÁČEK, L., J. KOLÁRIK a T. GÁBRIŠ. *Československé právní dějiny (1918–1992)*. Bratislava: EUROKÓDEX, 2011, 424 s., s. 76.

¹³ Čl. 1. Košický vládny program prijatý dňa 5. apríla 1945.

¹⁴ HAVLÍČKOVÁ, P. Košický vládní program (dále KVP) a „malý retribuční dekret“ (Důledky revolučního práva KVP a retribuice). In: KOTÁSEK, J. a kol. (eds.). *Sborník Dny práva 2012 – Days of Law 2012*. Brno: Masarykova univerzita, 2013, 2491 s., s. 584.

¹⁵ Slovensko v povojnovom Československu: 1945–1948. In: *Múzeum SNP* [online]. [cit. 19. 11. 2019]. Dostupné z: <http://www.muzeumsnp.sk/historia/slovensko-v-povojnovom-ceskoslovensku-1945-1948/>

¹⁶ Demokratická strana získala 62 % platných hlasov, vďaka čomu mala podiel 43 poslaneckých mandátov v Národnom zhromaždení, kým KSS získala len 30,37 % hlasov, čo činilo 21 poslaneckých mandátov. Viz Február 1948 – nastolenie komunistického režimu. In: *Ústav pamäti národa* [online]. [cit. 20. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.upn.gov.sk/data/files/2-2016-SK-2-1948.pdf>; Demokratická strana tak získala väčšinu v Zbore povereníkov. Pozri napríklad Slovník pojmov. In: *Február 1948* [online]. Ústav pamäti národa [cit. 20. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.februar1948.sk/sk/slovník-pojmov/>

¹⁷ Február 1948 – nastolenie komunistického režimu. In: *Ústav pamäti národa* [online]. [cit. 20. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.upn.gov.sk/data/files/2-2016-SK-2-1948.pdf>

¹⁸ MEDVEDEČKÝ, M. Armáda a ľudové milície vo februári 1948 [online]. In: *Vojenský historický ústav SAV*. [cit. 20. 11. 2019]. Dostupné z: <http://www.vhu.sk/armada-a-ludove-milicie-vo-februari-1948/>

rozbit' zvnútra a politicky izolovať'.¹⁹ Ako sa ukázalo, KSČ sa s cieľom ucho-
piť moc štátu neštítala využiť aj nezákonné prostriedky.

Vo februári 1948 vznikol vo vláde spor o fungovanie kľúčových minist-
terstiev ovládajúcich silové zložky štátu, na čele ktorých stáli komunisti. 20. februára na zasadnutí vlády podalo demisiu celkovo dvanásť ministrov
za tri nekomunistické strany Národného frontu (Československej strany
národne socialistickej, Československej strany ľudovej a Demokratickej
strany). Očakávali, že v spornej otázke bezpečnosti komunisti buď ustú-
pia, alebo dôjde k predčasným voľbám. 21. februára 1948 začali na podnet
predsedu vlády, Klementa Gottwalda, vznikat' akčné výbory v rámci štát-
nych a miestnych orgánov, závodov a organizácií, ktorých úlohou mala byť
„očista“ verejného života v politickej, hospodárskej, kultúrnej a športovej
oblasti od „živlov nepriateľských ľudovej demokracii“. Na koordináciu
činnosti akčných výborov bol zriadený Ústredný akčný výbor Národného
frontu. Akčné výbory boli ovládané KSČ a čo je podstatné zdôrazniť, ich
kreácia a fungovanie spočiatku nemali oporu v zákone.²⁰ K ich dodatoč-
nej, retroaktívnej legalizácii došlo až zákonom č. 213/1948 Zb. o úprave
niektorých pomerov na ochranu verejných záujmov účinným od 8. augusta
1948.²¹ V dôsledku vyvíjaného nátlaku mnoho členov nekomunistických
strán prešlo ku komunistom alebo s nimi spolupracovalo, ostatní boli pod-
robovaní mocenskému nátlaku a vykonštruovaným obvineniam z podvrat-
nej činnosti. Takýmto spôsobom strany postupne strácali svojich členov

¹⁹ Štátne bezpečnostné zložky vykonštruovali odhalenie fiktívneho protištátneho spri-
sahania a obvinili Demokratickú stranu z krytia protištátnych aktivít. Tlak sa stupňo-
val, až napokon v novembri 1947 po intenzívnych rokovaniach, ktorých sa zúčastnil
aj predseda vlády, Demokratická strana stratila tri poverenictva v Zbore, ktoré boli pri-
delené Strane slobody a socialistov (predtým Strana práce). Komunistom sa tak poda-
rilo Demokratickú stranu zdiskreditovať a značne oslabiť. Vzhľadom na to, že pomer
politických síl v Zbore povereníkov po uvedených udalostiach, ktoré sa označujú aj ako
tzv. slovenský február, nezodpovedal výsledku volieb, od tohto momentu Zbor pove-
reníkov stratil svoju legitimitu. ŠUTAĽ, Š. *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch
(1944–1948)*. Košice: Slovenská akadémia vied, Spoločenskovedný ústav SAV, 2002,
564 s., s. 44–61.

²⁰ ČERNÁK, T. Očista na Slovensku po februári 1948 a činnosť akčných výborov
vo svetle dobovej tlače. In: *Forum Historiae* [online]. [cit. 21. 11. 2019]. Dostupné z:
http://forumhistoriae.sk/documents/630541/879049/B_04_cernak.pdf

²¹ Zákon č. 213/1948 Zb. o úprave niektorých pomerov na ochranu verejných záujmov
zo dňa 21. júla 1948.

a súčasne i podporovateľov.²² 25. februára prijal prezident demisiu, avšak došlo len k rekonštrukcii vlády v prospech komunistov. Nekomunistická časť Národného frontu tak bola definitívne porazená.²³

Po týchto udalostiach sa Národný front premenil na tzv. obrozený. Sociálna demokracia sa zlúčila s KSČ, ostatné strany Obrozeného národného frontu boli zbavené svojich legitímnych čelných predstaviteľov, na miesto ktorých boli dosadené osoby spolupracujúce s KSČ. Existencia nekomunistických strán Národného frontu tak bola už len symbolická; vytvárala iba zdanie politickej plurality. KSČ získala v ČSR politický monopol.²⁴

Národný front ako nový politický systém Československa nebol teoreticky ani normatívne vymedzený. Až v roku 1957 vydal Ústredný výbor KSČ dokument s názvom Uznesenie o niektorých otázkach činnosti orgánov a organizácií Národného frontu, ktoré spresnilo funkciu jednotlivých zložiek Národného frontu.²⁵ Normatívne bol Národný front prvýkrát upravený v rámci ústavného zákona č. 100/1960 Zb. Ústava Československej socialistickej republiky (ďalej len „Ústava ČSSR“), konkrétne v čl. 6. Podľa predmetného čl. Ústavy ČSSR: „*Národný front Čechov a Slovákov, v ktorom sú združené spoločenské organizácie, je politickým výrazom zväzku pracujúcich miest a vidieka, vedeného Komunistickou stranou Československa.*“

V súvislosti s federalizáciou Československa²⁶ bol ako vykonávací predpis k tomuto článku v roku 1968 prijatý zákon č. 128/1968 Zb. o Národnom fronte (ďalej len „zákon o Národnom fronte“). V zmysle ustanovenia § 1 ods. 1 zákona o Národnom fronte: „*Národný front je politickým výrazom zväzku národov a národností, sociálnych vrstiev i záujmových skupín. Vychádza zo zásady socialistickeho usporiadania spoločnosti a jej rozvoja. Združuje politické strany a iné spoločenské organizácie.*“ Zákon o Národnom fronte súčasne explicitne ustanovoval, že len členovia Národného frontu môžu pôsobiť ako legitímne politické strany,

²² Február 1948 na Slovensku. In: *Február 1948* [online]. Ústav pamäti národa [cit. 21. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.februar1948.sk/sk/februar-1948-na-slovensku/>

²³ ČERNÁK, T. Očista na Slovensku po februári 1948 a činnosť akčných výborov vo svetle dobovej tlače. In: *Forum Historiae* [online]. [cit. 21. 11. 2019]. Dostupné z: http://forumhistoriae.sk/documents/630541/879049/B_04_cernak.pdf

²⁴ Slovník pojmov. In: *Február 1948* [online]. Ústav pamäti národa [cit. 20. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.februar1948.sk/sk/slovník-pojmov/>

²⁵ MATOUŠEK, S. a T. TRÁVNÍČEK. *Národní fronta ČSSR v období budování socialistické společnosti*. Praha: Svoboda, 1989. 275 s., s. 23-34.

²⁶ Ustanovenie § 1 ods. 2 zákona č. 128/1968 Zb. o Národnom fronte.

resp. organizácie. Na dôvažok, zo znenia zákona je možné vyvodit' záver, že o členstve v Národnom fronte rozhodoval jeho príslušný orgán. Uvedený zákon bol po dvoch rokoch zrušený z dôvodu duplicity právnej úpravy.²⁷

Národný front tiež zohrával významnú úlohu pri organizácii a riadení volieb. Orgány Národného frontu zostavovali kandidátky do volieb do Národného, resp. Federálneho zhromaždenia, do Českej, resp. Slovenskej národnej rady ako i do národných výborov, a teda rozhodovali o tom, komu bude umožnené kandidovať.²⁸ Kandidátom do volieb mohol byť len kandidát Národného frontu. Národný front mal tiež účasť vo volebných komisiách na všetkých úrovniach.²⁹

Ak by sme s ohľadom na doteraz uvedené fakty chceli vymedziť funkcie Národného frontu, bolo by možné konštatovať, že mal:

- zjednocovacu funkciu;
  - táto funkcia sa spočiatku prejavovala v tom, že Národný front slúžil ako platforma pre politické strany, ktoré mali spoluúčasť na odboji, vďaka čomu získali oprávnenie zúčastniť sa na rozhodovaní o povojnovom usporiadaní Československa;
  - neskôr sa charakter tejto funkcie zmenil v tom zmysle, že zjednocovala všetky politické strany a spoločenské organizácie, ktorých činnosť a ciele boli súladné s politikou štátu pod vedením KSČ,
- očistnú funkciu; pod očistnou funkciou rozumieme:
  - vylúčenie určitých subjektov z politického života pre ich spoluúčasť na rozdelení republiky v roku 1939 alebo spoluprácu s nacistickým, resp. ľudáckym režimom,
  - očista politického a spoločenského života od opozície,

²⁷ Odvolávajúc sa na čl. 6 Ústavy ČSSR.

²⁸ BÍLEK, F. a M. HAVLÍNOVÁ. Čo má vedieť volič o voľbách v našej vlasti. Na pomoc v predvolebnej kampani. In: *Politické aktuality*, Bratislava: oddelenie propagandy a agitácie ÚV KSS, 1971, roč. 3, č. 15, s. 22–26.

²⁹ V zmysle zákonov: zákon č. 14/1954 Zb. o voľbách do národných výborov, č. 27/1954 Zb. o voľbách do Národného zhromaždenia, č. 39/1960 Zb. o voľbách do národných výborov, č. 34/1964 Zb. o voľbách do Národného zhromaždenia a do národných výborov, č. 35/1964 Zb. o voľbách do Slovenskej národnej rady, č. 113/1967 Zb. o voľbách do Národného zhromaždenia, č. 114/1967 Zb. o voľbách do národných výborov, č. 44/1971 Zb. o voľbách do Federálneho zhromaždenia, č. 53/1971 Zb. o voľbách do Českej národnej rady, č. 54/1971 Zb. o voľbách do národných výborov v Slovenskej socialistickej republike, č. 55/1971 Zb. o voľbách do Slovenskej národnej rady, č. 56/1971 Zb. o voľbách do národných výborov v Slovenskej socialistickej republike.

- kontrolnú funkciu; kontrola politického a spoločenského života a subjektov na ňom zúčastnených a
- mocenskú funkciu; Národný front asistoval KSC pri nadobudnutí a udržaní si moci.

Národný front bol teda politickým systémom Československa od roku 1945.³⁰ Združoval v sebe všetky tie politické strany, ktoré sa zapojili do národnooslobodzovacieho hnutia počas Druhej svetovej vojny a ktoré boli v rámci moskovských rokovaní identifikované ako legitímne. Obrodenný Národný front sa prekvalifikoval na platformu združujúcu nielen všetky politické strany, ale aj spoločenské organizácie. Mal vlastnú vnútornú organizačnú štruktúru, absentovala však jej zákonná úprava. O členstve v Národnom fronte, ktoré bolo kľúčové pre uplatnenie združovacieho práva a pasívneho volebného práva, rozhodoval príslušný orgán Národného frontu. Národný front neumožňoval slobodne sa združovať v politických stranách, spolkoch či iných organizáciách, keďže obmedzoval možnosť založiť politickú stranu, resp. neskôr aj spolok či organizáciu, ktorá by bola svojou činnosťou alebo cieľmi v rozpore s politikou Národného frontu, ktorý bol od februára 1948 totožný z politikou KSC. Je však nutné podotknúť, že Ústava ČSSR neupravovala právo združovať sa tak, ako to bolo v predošlých dvoch ústavách.³¹ O združovaní sa občanov sa v nej hovorí iba v rámci základných článkov týkajúcich sa spoločenského zriadenia, konkrétne v citovanom čl. 6, ktorý pojednáva o Národnom fronte. Vzhľadom na skutočnosť, že Národný front predstavoval prekážku v možnosti združovať sa v politických stranách a jeho orgány rozhodovali o tom, kto bude kandidátom na jednotnej kandidátke Národného frontu s jednotným programom, staval medze aj ďalšiemu významnému politickému právu, a to právu byť volený do zastupiteľských orgánov a jeho existencia tým znemožňovala politickú a názorovú pluralitu. Takýto právny stav sa zachoval do roku 1990. Národný front existoval až do 20. septembra 1990, kedy rozhodnutím Národného zhromaždenia došlo k vypusteniu čl. 6 Ústavy ČSSR.³² V spojitosti so zrušením predmetného

³⁰ Prijatie Košického vládneho programu.

³¹ T. j. zákon č. 121/1920 Zb., ktorým sa uvádza Ústavná listina Československej republiky a ústavný zákon č. 150/1948 Zb. Ústava Československej republiky.

³² Porovnaj Ústavný zákon č. 100/1960 Zb. Ústava Československej socialistickej republiky a ústavný zákon č. 376/1990 Zb., ktorým sa mení Ústava Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky v znení neskorších predpisov.

článku bol prijatý zákon č. 15/1990 Zb. o politických stranách, v zmysle ktorého „*Občania majú právo sa v demokratickom duchu združovať v politických stranách. Výkon tohto práva slúži občanom na ich účasť na politickom živote spoločnosti, najmä na vytváranie zastupiteľských orgánov štátu.*“³³ Národný front bol zrušený, čím sa otvorili dvere politickej pluralite a slobodným voľbám.

3 ZÁVER

Národný front bol politickým systémom Československa v rokoch 1945–1990. Už pri svojom vzniku ako aj počas celej svojej existencie slúžil ako prostriedok limitácie politických práv občanov tým, že obmedzoval slobodu združovania sa politických stranách ako aj v spoločenských organizáciách a spolkoch, obmedzoval pasívne volebné právo a bránil vzniku politickej opozície, čím znemožňoval slobodné voľby. Národný front umožnil koncentráciu moci v rukách KSČ, bol efektívnym prostriedkom kontroly politického a spoločenského života a aj vďaka nemu si KSČ udržala moc niekoľko desaťročí.

Literature

- BÍLEK, F. a M. HAVLÍNOVÁ. Čo má vedieť volič o voľbách v našej vlasti. Na pomoc v predvolebnej kampani. In: *Politické aktuality*, Bratislava: oddelenie propagandy a agitácie ÚV KSS, 1971, roč. 3, č. 15, 33 s.
- ČERNÁK, T. Očista na Slovensku po februári 1948 a činnosť akčných výborov vo svetle dobovej tlače. In: *Forum Historiae* [online]. [cit. 21. 11. 2019]. Dostupné z: http://forumhistoriae.sk/documents/630541/879049/B_04_cernak.pdf
- DRÁBIK, J. *Fašizmus*. Bratislava: Premedia, 2019, 648 s. ISBN 978-80-8159-781-7.
- Február 1948 – nastolenie komunistického režimu. In: *Ústav pamäti národa* [online]. [cit. 20. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.upn.gov.sk/data/files/2-2016-SK-2-1948.pdf>
- Február 1948 na Slovensku. In: *Február 1948* [online]. Ústav pamäti národa. [cit. 21. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.februar1948.sk/sk/februar-1948-na-slovensku/>
- GOTTWALD, K. *Spisy zř. XII*. Praha: Nakl. ÚV KSČ, 1955, 476 s.

³³ Ustanovenie § 1 ods. 1 zákona č. 15/1990 Zb. o politických stranách.

HAVLÍČKOVÁ, P. Košický vládní program (dále KVP) a „malý retribuční dekret“ (Důledky revolučního práva KVP a retribuce). In: KOTÁSEK, J. a kol. (eds.). *Sborník Dny práva 2012 – Days of Law 2012*. Brno: Masarykova univerzita, 2013, 2491 s. ISBN 978-80-210-6319-8.

HUSÁK, G. *Svedectvo o slovenskom národnom povstaní*. Praha: Svoboda, 1979, 640 s.

KAPLAN, K. *Národní fronta 1948–1960*. Praha: Academia, 2012, 907 s. ISBN 978-80-200-2074-1.

Košický vládní program přijatý dňa 5. apríla 1945.

KUPEC, L. *Politická funkce a organizační struktura Národní fronty v politickém systému ČSSR*. Praha: ÚV NF ČSSR, 1978, 108 s.

MATOUŠEK, S. *Postavenie Národného frontu v politickom systéme ČSSR*. Bratislava: Obzor, 1975, 368 s.

MATOUŠEK, S. a T. TRÁVNÍČEK. *Národní fronta ČSSR v období budování socialistické společnosti*. Praha: Svoboda, 1989, 275 s.

MEDVEDECKÝ, M. Armáda a ľudové milície vo februári 1948. In: *Vojenský historický ústav SAV* [online]. [cit. 20. 11. 2019]. Dostupné z: <http://www.vhu.sk/armada-a-ludove-milicie-vo-februari-1948/>

PITHART, P. *Národní fronta nebo parlament?* In: *Literární listy*, 1968, roč. 1, č. 8, 18. 4. 1968, s. 1–5.

Slovensko v povojnovom Československu: 1945–1948. In: *Múzeum SNP* [online]. [cit. 19. 11. 2019]. Dostupné z: <http://www.muzeumsnp.sk/historia/slovensko-v-povojnovom-ceskoslovensku-1945-1948/>

Slovník pojmov. In: *Február 1948* [online]. Ústav pamäti národa [cit. 20. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.februar1948.sk/sk/slovník-pojmov/>

ŠUTA, Š. *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944–1948)*. Košice: Slovenská akadémia vied, Spoločenskovedný ústav SAV, 2002, 564 s. ISBN 80-967182-2-3.

Ústavný zákon č. 100/1960 Zb. Ústava Československej socialistickej republiky.

Ústavný zákon č. 150/1948 Zb. Ústava Československej republiky.

Ústavný zákon č. 376/1990 Zb., ktorým sa mení Ústava Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky v znení neskorších predpisov.

VOJÁČEK, L., J. KOLÁRIK a T. GÁBRIŠ. *Československé právní dějiny (1918–1992)*. Bratislava: EUROKÓDEX, 2011, 424 s. ISBN 978-80-89447-42-8.

Zákon č. 14/1954 Zb. o voľbách do národných výborov.

Zákon č. 15/1990 Zb. o politických stranách.

Zákon č. 27/1954 Zb. o voľbách do Národného zhromaždenia.

Zákon č. 34/1964 Zb. o voľbách do Národného zhromaždenia a do národných výborov.

Zákon č. 35/1964 Zb. o voľbách do Slovenskej národnej rady.

Zákon č. 39/1960 Zb. o voľbách do národných výborov.

Zákon č. 44/1971 Zb. o voľbách do Federálneho zhromaždenia.

Zákon č. 53/1971 Zb. o voľbách do Českej národnej rady.

Zákon č. 54/1971 Zb. o voľbách do národných výborov v Slovenskej socialistickej republike.

Zákon č. 55/1971 Zb. o voľbách do Slovenskej národnej rady.

Zákon č. 56/1971 Zb. o voľbách do národných výborov v Slovenskej socialistickej republike.

Zákon č. 113/1967 Zb. o voľbách do Národného zhromaždenia.

Zákon č. 114/1967 Zb. o voľbách do národných výborov.

Zákon č. 121/1920 Zb., ktorým sa uvádza Ústavná listina Československej republiky.

Zákon č. 128/1968 Zb. o Národnom fronte.

Zákon č. 146/1970 Zb., ktorým sa zrušuje zákon č. 128/1968 Zb. o Národnom fronte.

Zákon č. 213/1948 Zb. o úprave niektorých pomerov na ochranu verejných záujmov zo dňa 21. júla 1948.

Contact – e-mail

terezia.cokynova@flam.uniba.sk

Mezioblastní právo soukromé: hranice uvnitř státu na příkladě meziválečného Československa a Polska

Václav F. Dvorský

Právnická fakulta, Univerzita Karlova, Česká republika

Abstract in original language

Idea státu je obvykle úzce spojena s ideou jednotného právního řádu. Existují však četné státy, ve kterých platí různá právní úprava pro různé regiony. Tak tomu bylo i v případě meziválečného Československa a Polska. Cílem tohoto článku je poskytnout stručný přehled příčin existence mezioblastního práva soukromého ve výše uvedených státech, jeho dalšího historického vývoje a konečně jeho zrušení. Dále jsou uvedeny některé příklady řešení přijatých v příslušných státech a jejich srovnání.

Keywords in original language

Mezinárodní právo soukromé; mezioblastní právo soukromé; meziválečné období; Československo, Polsko.

Abstract

The idea of a state is usually closely connected to the idea of a uniform legal order. However, there are numerous states in which different regulations apply to different regions. Such was also the case of interwar Czechoslovakia and Poland. The aim of this article is to give a short overview of the causes of the existence of the interregional private law in the above mentioned states, its further historical development and its eventual abolition. Furthermore, some examples of the solutions adopted in the respective states and their comparison is given.

Keywords

Conflict of Laws; Interregional Private Law; Interwar Period; Czechoslovakia; Poland.

1 ÚVOD¹

Idea státu je obvykle úzce spojena s ideou jednotného právního řádu. Tak tomu ale nemusí být vždy. Existuje totiž mnoho států, jejichž soukromé právo není homogenní, ale v jejichž jednotlivých regionech platí rozdílné soukromoprávní předpisy. Tak je tomu často ve státech federálních, jako jsou například Spojené státy americké, ale i ve státech unitárních, třebaš ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska nebo Království Španělském.² Právě ve druhém ze zmíněných států platí až sedm rozdílných soukromoprávních úprav, kdy kromě hlavní španělské právní úpravy existují ještě místní předpisy (tzv. *fueros*) pro Aragón, Galicii, Katalánsko, Baskicko, Navarru nebo Baleárské ostrovy.³ Jak však brzy uvidíme, nejedná se ani v rámci unitárního státu o nic výjimečného.

Mezi právními úpravami platnými v jednotlivých státech dochází ke kolizím a stejně je tomu v případě jednotlivých právních oblastí. Řešením prvního problému se zabývá mezinárodní právo soukromé, řešením druhého pak mezioblastní (mezimístní, interlokální, interprovinciální, interkantonnální apod.)⁴ právo soukromé.

2 HISTORICKÝ VÝVOJ PRÁVNÍCH ÚPRAV

Vratmě se nyní ovšem zpět k historii. S koncem první světové války vznikly ve středoevropském prostoru nové státy, mezi nimi i Československo a Polsko. V případě druhého z nich je sice možno říci, že se jednak jednalo spíše o jeho znovuoobnovení, nikoli o vznik jako takový a dále, že polský

¹ Tento článek nazírá problematiku mezioblastního práva soukromého především z perspektivy jeho vývoje a následného překonání. Právně srovnávací perspektivu obsahuje DVORSKÝ, Václav. *Międzycielnicowe prawo prywatne w międzywojennych Polsce i Czechosłowacji*. *Forum prawnicze*, 2020, roč. 11, č. 5 (61), s. 69–78. ISSN 2081-688X.

² Čl. 145 odst. 1 Španělské ústavy: „*En ningún caso se admitirá la federación de Comunidades Autónomas*“ (*V žádném případě nebude přípustná federace jednotlivých autonomních komunit –* překl. autora). Tím je řečeno, že federalizace země je nepřípustná a jedná se tedy o stát unitární.

³ KUČERA, Z., M. PAUKNEROVÁ a K. RŮŽIČKA. *Mezinárodní právo soukromé*. 8. vyd. Brno: Doplněk, 2015, s. 188, Právnícké učebnice.

⁴ ROUČEK, F. In: ANDRES, B., A. HARTMANN, F. ROUČEK a J. SEDLÁČEK. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl 1 (§ 1 až 284)*. Repr. pův. vyd. r. 1935. Praha: Codex Bohemia, 1998, s. 340, Komentáře velkých zákonů československých.

stát existoval již od konce roku 1916 jako tzv. Polské království ovšem nikoli jako nezávislý stát, ale spíše jako protektorát pod kuratelou Německé a Rakousko-uherské říše. Z právního hlediska je však podstatné, že jak Československo, tak Polsko vznikly na území, na němž předtím existovalo více států, a tedy zde platilo více právních řádů. Je třeba poznamenat, že tyto dva státy nebyly jedinými zeměmi, v nichž tento problém vyvstal. Podobně tomu bylo například v Jugoslávii, Rumunsku, Itálii nebo Francii.⁵ Věnujme ovšem nyní svou pozornost jen dvěma prve zmíněným.

2.1 Polsko

2.1.1 Vznik polského státu a následující vývoj jeho práva

Již během první světové války zřídily ústřední mocnosti protektorát zvaný Polské království. Jeho nezávislost byla pochopitelně do značné míry omezena, ale přesto byl v tomto období položen základ budoucí polské nezávislosti a vybudována základní soustava jeho orgánů. V čele státu stála trojčlená Regentská rada, byla zřízena i Státní rada Polského království jako určitý předchůdce zákonodárního sboru⁶ a mnohé další instituce včetně vojska, správních orgánů a soudnictví. Tento stát nabyl nezávislost teprve po porážce ústředních mocností, přičemž jako den polské nezávislosti je oficiálně slaven 11. listopadu, neboť 11. listopadu 1918 předala Regentská rada Josefu Piłsudskému velení nad vojskem.⁷ O tři dny později se Regentská rada sama rozpustila a v čele státu stanul právě Josef Piłsudski.⁸ Před ním a jeho spolupracovníky, ale i politickými oponenty, stálo mnoho práce, neboť znovuzrozený polský stát neměl pevně stanovené hranice a po následující tři léta měl o jejich přesné vymezení bojovat se všemi svými sousedy vyjma Rumunska a Lotyšska.

⁵ GÓRNICKI, L. *Pravo prywatne międzydzielnicowe z 1926 r.* Wrocław: E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, 2019, s. 179; ZIMMERMANN, M. A. *Mezinárodní právo soukromé*, Brno, 1933, s. 114.

⁶ Dz.U. z 1918 r. nr 2, poz. 2.

⁷ Orędzie Rady Regencyjnej w przedmiocie przekazania naczelnego dowództwa wojsk polskich brygadierowi Józefowi Piłsudskiemu (11 listopada) (Dz.U. 1918 nr 17, poz. 38).

⁸ Orędzie Rady Regencyjnej w przedmiocie rozwiązania Rady Regencyjnej i przekazania Najwyższej Władzy Państwowej naczelnemu dowódcy wojsk polskich Józefowi Piłsudskiemu (14 listopada) (Dz.U. 1918 nr 17, poz. 39).

Nehledě k ještě neurčitým hranicím, nacházel se polský stát na bývalém území Německé, Rakousko-uherské a Ruské říše a zahrnoval tak celkem pět právních oblastí, ve kterých platily rozdílné předpisy:

1. Někdejší ruský zábor, území tzv. Kongresového Polska – Code Napoleon z roku 1804;⁹
2. Někdejší ruský zábor, území nenáležící ke Kongresovému Polsku, nýbrž přímo Rusku, dříve zvané tzv. Východní pohraničí (Kresy wschodnie) – ruské právo, především Svod Zakonów (свод законов), díl X., část. 1. z roku 1835, jež platil v tzv. Západních guberniích od roku 1840;
3. Někdejší pruský zábor – německé právo, především BGB;
4. Někdejší rakouský zábor – rakouské právo, především ABGB;
5. Někdejší rakouský zábor, oblast Spiše a Oravy dříve náležející Uherskému království – uherské právo.

Toto vnitřní rozdělení šlo tak daleko, že dokonce v rámci jednoho vojvodství, konkrétně Slezského, platily rozdílné předpisy a to v Horním Slezsku německé a ve zbytku vojvodství rakouské právo!¹⁰

Daná situace samozřejmě nemohla uniknout pozornosti obecné, tím méně pak odborné veřejnosti, ani zákonodárce. Dne 3. června 1919 schválil Sejm zákon o kodifikační komisi, mezi jejíž úkoly měla dle jeho čl. 2 písm. a) patřit příprava návrhu zákonů platných na celém území nového státu.¹¹ Dne 14. listopadu téhož roku vystoupil na zasedání civilní sekce kodifikační komise Fryderyk Zoll s návrhem zahájit nejprve ze všeho práci nad návrhy zákonů o mezinárodním a mezioblastním právu soukromém. Práce nad oběma návrhy zákonů pak probíhaly souběžně.¹² Již dne 10. ledna 1920 předložil Fryderyk Zoll komisi návrhy zákonů o mezinárodním a mezioblastním právu soukromém. Druhý z těchto návrhů se skládal pouze ze čtyřech článků, které víceméně

⁹ Včetně pozdějších změn, které byly rozsáhlejší než v jiných záborech. Viz JASTRZĘBSKI, R. Prawo prywatne międzynarodnicowe. Zarys problematyki. *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 2015, roč. 8, č. 3, s. 281–282.

¹⁰ JASTRZĘBSKI, op. cit., s. 281–282.

¹¹ Ustawa z dnia 3 czerwca 1919 r. o komisji kodyfikacyjnej (Dz.Pr.P.P. 1919 nr 44 poz. 315).

¹² JASTRZĘBSKI, op. cit., s. 282–283; Protokoly obrad Sekcji prawa cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej: prawo prywatne międzynarodowe i międzynarodnicowe: II i III czytanie [online]. [cit. 21. 1. 2020]. Dostupné z: <https://bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/39688/edition/40628/protokoly-obrad-sekcji-prawa-cywilnego-komisji-kodyfikacyjnej-rzeczpospolitej-polskiej-prawo-prywatne-miedzynarodowe-i-miedzynarodowe-ii-i-iii-czytanie?language=pl>

odkazovaly na návrh zákona o mezinárodním právu soukromém, který měl být analogicky používán i pro mezioblastní kolize. Takový postup byl ovšem odmítnut, a tak Fryderyk Zoll předložil dne 20. března téhož roku komplexní návrh zákona o mezioblastním právu soukromém, který odkazy na souběžnou úpravu mezinárodního práva soukromého neobsahoval.¹³ Po několik následujících měsíců jednaly o návrhu zákonů sekce a následně i plénium Kodifikační komise. Výsledkem byly návrhy zákonů o mezinárodním a mezioblastním právu soukromém, které byly dne 16. června 1921 předloženy ministru spravedlnosti, který je po rozhodnutí vlády ze dne 19. září 1921 předložil Sejmu. Sejm však oba návrhy zákonů do konce volebního období neschválil.

Návrhy zákonů byly předloženy nově zvolenému Sejmu, který jej po prvním čtení postoupil své právní komisi. Ta ovšem v návrhu zákona o mezioblastním právu soukromém provedla změny, které byly nepřijatelné pro poslance v oblasti morálky tradičněji profilujících se stran. Jednalo se především o ustanovení umožňující rozvod. Právní komise nakonec vzala své návrhy zpět, projekt byl projednán a dne 18. prosince 1925 v třetím čtení Sejmem konečně schválen. V květnu roku 1926 však v Polsku došlo ke státnímu převratu, což zákonodárný proces poněkud pozdrželo, takže senát schválil zákon teprve dne 2. srpna 1926.¹⁴

2.1.2 Unifikace polského práva

Zákon o mezioblastním právu soukromém byl však jen dočasným řešením a konečným cílem bylo vytvoření jednotné právní úpravy platné na celém území Polské republiky. Již roku 1922 byla působnost rakouského práva rozšířena na Spiš a Oravu, čímž toto právo téměř zcela nahradilo dosud tam platné právo uherské. Stalo se tak nařízením rady ministrů¹⁵ ze dne 14. září 1922¹⁶, jež bylo vydáno na základě zákonného zmocnění obsaženého v zákoně o právních předpisech platných v oblasti Spiše a Oravy, náležejících Polské republice ze dne 26. října 1921.¹⁷

¹³ JASTRZEBSKI, op. cit., s. 283.

¹⁴ JASTRZEBSKI, op. cit., s. 287 a jeho pozn. 56.

¹⁵ Tj. vlády.

¹⁶ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 września 1922 r. (Dz.U. z 1922 r., Nr 90, poz. 833) w przedmiocie przepisów prawnych, obowiązujących na obszarze Spisza i Orawy, należącym do Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1921 r., Nr 89, poz. 657).

¹⁷ Ustawa z dnia 26 października 1921 r. w przedmiocie przepisów prawnych, obowiązujących na obszarze Spisza i Orawy, należącym do Rzeczypospolitej Polskiej.

Následovaly další unifikační předpisy, jejichž návrhy vzešly z prací Kodifikační komise. Již roku 1924 to byly zákon směnečný¹⁸ a zákon šekový¹⁹ a roku 1926 pak krom zákonů o mezinárodní a mezioblastním právu soukromém i zákon autorský²⁰. Následovaly předpisy upravující právo procesní, a to občanský soudní²¹ a exekuční řád²². Nejvýznamnějším ze všech unifikačních předpisů byl však zřejmě kodex závazkového práva z roku 1933, jehož hlavním autorem byl profesor univerzity ve Lvově Roman Longchamps de Bérier. Po něm následoval obchodní zákoník²³, zákon o konkursním řízení²⁴ a konečně zákon o vyrovnávacím řízení²⁵. Poté co tyto předpisy vstoupily v platnost a účinnost, nahrazovaly dosavadní ustanovení zákona o mezioblastním právu soukromém. Ta sice formálně platila dál, ale na právní poměry vzniklé po vstup nových předpisů v účinnost již nebyly aplikovány. Naproti tomu právní vztahy novými předpisy neupravené např. pracovní smlouva nebo smlouvy pojišťovací, se dále řídily v první řadě kolizními předpisy mezioblastního práva a dále právem jimi určeným za rozhodné.

Ke konečné unifikaci polského práva došlo až v poválečném období. Jednotlivé předpisy zpracovala komise zřízená ministerstvem spravedlnosti a do polského práva byly provedeny formou dekretů vydaných Státní národní radou (Krajowa Rada Narodowa), tedy tehdeším samozvaným parlamentem kontrolovaným polskou komunistickou stranou (Polska Partia Robotnicza). Konkrétně se jednalo o následující předpisy: Právo osob²⁶, právo civilních aktů²⁷, právo manželské²⁸, rodinné právo²⁹, právo opatrovnické³⁰, manželské

18 Prawo wekslowe z 14 listopada 1924 (Dz.U. z 1924 r. nr 100, poz. 926).

19 Prawo czekowe z 14 listopada 1924 (Dz.U. z 1924 r. nr 100, poz. 927).

20 Ustawa z 29 marca 1926 o prawie autorskiem (Dz.U. z 1926 r. nr 48, poz. 286).

21 Kodeks postępowania cywilnego z 29 listopada 1930 (Dz.U. z 1930 r. nr 83, poz. 651).

22 Prawo o sądowym postępowaniu egzekucyjnym z 27 października 1932 (Dz.U. z 1932 r. nr 93, poz. 803).

23 Kodeks handlowy z 27 czerwca 1934 (Dz.U. z 1934 r. nr 57, poz. 502).

24 Prawo upadłościowe z 24 października 1934 (Dz.U. z 1934 r. nr 93, poz. 834).

25 Prawo o postępowaniu układowym z 27 października 1934 (Dz.U. z 1934 r. nr 93, poz. 836).

26 Prawo osobowe z dnia 29 sierpnia 1945 r. (Dz.U. 1945 nr 40 poz. 223).

27 Prawo o aktach stanu cywilnego z dnia 25 września 1945 r. (Dz.U. 1945 nr 48 poz. 272).

28 Prawo małżeńskie z dnia 25 września 1945 r. (Dz.U. 1945 nr 48 poz. 270).

29 Prawo rodzinne z dnia 22 stycznia 1946 r. (Dz.U. 1946 nr 6 poz. 52).

30 Prawo opiekuńcze z dnia 14 maja 1946 r. (Dz.U. 1946 nr 20 poz. 135).

právo majetkové³¹, právo dědické³², právo věcné³³, právo pozemkových knih³⁴ a obecné předpisy občanského práva³⁵. Tyto předpisy obsahovaly i derogační klausule a rušily tak předchozí právní úpravu. Tak došlo k 1. lednu roku 1947 k unifikaci polského soukromého práva.³⁶

Je třeba dodat, že v případě výše uvedených předpisů se ještě nejednalo o právo komunistické, ale o právo respektující soukromé vlastnictví, smluvní svobodu a vůbec se nijak zásadně neodlišovalo od tehdejšího západoevropského standardu.³⁷ Na unifikaci práva pracovali ostatně i tři právníci, kteří byli členy předválečné kodifikační komise, stejně jako mnoho akademiků i praktikujících právníků znalých předválečné polské právní úpravy.³⁸

2.2 Československo

2.2.1 Vznik československého státu a následující vývoj jeho práva

Nově vzniklý československý stát převzal zákonem č. 11/1918, o zřízení samostatného státu československého ze dne 28. října 1918 (též znám jako tzv. recepční zákon) právní řád rakouského císařství a uherského království. Stalo se tak na základě čl. 2 tohoto zákona, který zněl: „*Veskeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti*“. Jak už z textu předpisu plyne, jeho autor nijak nepočítal s nepsaným právem, přestože uherské právo mělo z velké části tuto podobu.³⁹ Mladý stát tak dostal do vínku ne jeden, ale hned dva právní řády, kdy dosavadní rakouské právo platilo v českých zemích a uherské na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Za účelem odstranění právního dualismu bylo zákonem č. 431/1919 Sb. z. a n., přijatým

31 Prawo małżeńskie majątkowe z dnia 29 maja 1946 r. (Dz.U. 1946 nr 31 poz. 196).

32 Prawo spadkowe z dnia 8 października 1946 r. (Dz.U. 1946 nr 60 poz. 328).

33 Prawo rzeczowe z dnia 11 października 1946 r. (Dz.U. 1946 nr 57 poz. 319).

34 Prawo o księgach wieczystych z dnia 11 października 1946 r. (Dz.U. 1946 nr 57 poz. 320).

35 Przepisy ogólne prawa cywilnego z dnia 12 listopada 1946 r. (Dz.U. 1946 nr 67 poz. 369).

36 JASTRZĘBSKI, op. cit., 290-291.

37 KOROBOWICZ, A., Prawo sądowe Polski w pierwszych latach po II wojnie światowej (1944–1950). In: MALÝ, K. a L. SOUKUP (red.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945–1989: sborník příspěvků*. Praha: Karolinum, 2004. s. 911.

38 KOROBOWICZ, A., op. cit., s. 910.

39 K tomu viz HORÁK, O. Vznik Československa a recepce práva. K právní povaze a významu zákona čís. 11/1918 Sb. z. a n. s přihlédnutím k otázce recepce právního řádu. *Právněhistorické studie*, 2007, s. 153–169.

z iniciativy Klubu slovenských právníků, zřízeno Ministerstvo pro sjednocení a organizaci správy, zvané též ministerstvem unifikací. Toto ministerstvo však nemělo sehrát ve snahách o sjednocení předpisů výraznější roli a iniciativy se v této oblasti ujalo spíše ministerstvo spravedlnosti.⁴⁰

Dne 4. února 1920 bylo k Československu na základě čl. 83 Versailleské smlouvy připojeno území Hlučínska, které předtím náleželo Německé říši a platilo zde tedy německé právo. Právní dualismus byl tedy v Československu nahrazen právním trialismem. Ten však neměl mít dlouhého trvání, neboť nařízením č. 152/1920 Sb. z. a n. vydaným na základě zákona 76/1920 Sb. z. a n. byla na Hlučínsko rozšířena působnost zákonů a nařízení z oblasti soukromého práva a soudní správy a německé právo z velké části nahrazeno právem českým, tedy v oblasti soukromoprávní vlastně především původně rakouským.⁴¹ Přesto však tato unifikace nebyla úplná a některé původní německé předpisy platily dále.⁴²

2.2.2 Unifikace československého práva

Co se řešení problémů právního dualismu týče, nepočítalo se v Československu na rozdíl od Polska s přechodným řešením v podobě kodifikace vnitrostátního kolizního práva. Už zřízení ministerstva unifikací ostatně ukazuje, že cílem mělo být úplné sjednocení práva. Text výše citovaného čl. 2 recepčního zákona obsahující slovo „prozatím“ je zase svědectvím o úmyslu nahradit dosavadní předpisy poměrně rychle novou a sjednocenou právní úpravou.⁴³ Mělo tomu ale být jinak.

⁴⁰ KUKLÍK, J. Pokus o přijetí československého občanského zákoníku 1918–1948. In: *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, s. 93–96; SALÁK, P. jr. a kol. *Historie osnovy občanského zákoníku z roku 1937: Inspirace, problémy a výzvy*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2017, s. 18.

⁴¹ ČEGAN, P. *Srovnání všeobecného občanského zákoníku a občanského práva na Slovensku v letech 1918–1938 (manželské právo, dědické právo, věcná práva a obligační právo)*. Rigorózní práce. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2016, s. 29. Vedoucí práce doc. JUDr. Vladimír Kindl.

⁴² Autor by chtěl tímto poděkovat JUDr. Mgr. Ondřeji Novákovi, PhD. z Masarykovy Univerzity v Brně, jenž jej upozornil na následující článek, který je dané problematice věnován: STARÝ M. Právní trialismus Československé republiky: k otázce recepce německého práva. In: MIČKOVÁ Z. (red.). *100 rokov od vzniku ČSR: zborník príspevkov zo IV. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie „Banskobystrická škola právnych dejín“, konanej v dňoch 22.–23. marca 2019 na pôde Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica, 2019, s. 70 a násl.

⁴³ SALÁK, op. cit., s. 9.

Poměrně brzy po vzniku republiky byly zahájeny práce na novém občanském zákoníku. Vyvstalo několik koncepcí možného budoucího postupu, z nichž jedna krajní spočívala v pouhém oficiálním překladu ABGB do češtiny a rozšíření jeho platnosti na Slovensko a Podkarpatskou Rus (tzv. Hartmannova osnova).⁴⁴ Jejím protipólem pak bylo pořízení zcela nové kodifikace. Nakonec byla zvolena střední cesta, již mělo být pořízení autentickým překladem ABGB s určitými úpravami spočívajícími především v odstranění zastaralých ustanovení a zároveň mělo být přihlédnuto k uher-skému právu. V polovině roku 1920 tak byly zřízeny čtyři⁴⁵ subkomitety zabývajícími se jednotlivými oblastmi právní úpravy, které v následujících letech zpracovaly návrhy jednotlivých částí občanského zákoníku. Pro rozdíly mezi přístupem jednotlivých subkomitétů byl výsledek jejich činnosti značně různorodý, což vedlo roku 1926 ke zřízení superrevizní komise⁴⁶, jež do roku 1931 připravila jednotlý text návrhu zákona – tzv. Osnovu 1931.⁴⁷ Ta se stala podkladem pro meziministerské řízení a návrh zákona byl parlamentu předložen teprve dne 15. dubna 1937. Události následujících let však způsobily, že tento předpis až do zániku Československa v roce 1939⁴⁸ nevstoupil v platnost.

Skutečnost, že nebyl přijat jednotný občanský zákoník, však neznamená, že nedošlo k alespoň dílčí unifikaci některých oblastí československého práva soukromého. Za ty je možno považovat především zákon 320/1919 Sb. z. a n., tzv. manželskou novelu, zvanou též rozlukový zákon⁴⁹, zákon č. 447/1919 Sb. z. a n. o snížení věku plnoletosti, zákon 218/1926 Sb. z. a n., o původském právu k dílům literárním, uměleckým a fotografickým (o právu autorském), zákon č. 56/1928 Sb. z. a n., o osvojení, zákon č. 64/1931 Sb. z. a n., kterým se vydávají řády konkursní, vyrovnací a odpůrcí a zákon č. 100/1931 Sb. z. a n., o základních ustanoveních soudního řízení

⁴⁴ KUKLÍK, op. cit., s. 93.

⁴⁵ V listopadu 1920 k nim přibyl ještě pátý. K tomu SALÁK, op. cit., s. 18.

⁴⁶ SALÁK, op. cit., s. 20.

⁴⁷ KUKLÍK, op. cit., s. 96.

⁴⁸ Ponechme teď stranou oficiální pokračování existence Československé republiky reprezentované exilovými orgány. Z hlediska našeho tématu je tato skutečnost bezvýznamná.

⁴⁹ K tomu viz VESELÁ, R. Vznik Československé republiky a novelizace rodinného práva. In: *Dny práva – 2008 – Days of Law* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 533–541 [cit. 16. 1. 2020]. Dostupné z: <https://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/SBORNIK.pdf>

nesporného. Tím došlo alespoň k částečné unifikaci československého práva v meziválečném období.

Po skončení II. světové války byly opět zahájeny práce na rekodifikaci občanského práva, ale opět nevedly k cíli.⁵⁰ Ke sjednocení práva však přeci jen došlo. Nejprve bylo zákonem č. 41/1948 Sb., o mezinárodním a mezioblastním právu soukromém a o právním postavení cizinců v oboru práva soukromého sjednoceno alespoň mezioblastní a mezinárodní právo obou právních oblastí Československa. V období tzv. právnícké dvouletky, tedy v letech 1948-1950 pak bylo dosaženo téměř úplného sjednocení Československého práva. Jistou výjimku tvořilo právo pracovní, k jehož formální unifikaci došlo až zákonem č. 65/1965 Sb., zákoník práce. Již dříve však mezi českým a slovenským pracovním právem prakticky nebylo rozdílů.⁵¹

3 SROVNÁNÍ JEDNOTLIVÝCH PRÁVNÍCH ÚPRAV

3.1 Obecné otázky

Poté co byl popsán historický vývoj jednotlivých právních úprav, můžeme přistoupit k rozboru předpisů platných v jednotlivých státech. Pro přehlednost budeme srovnávat českou a slovenskou právní úpravu s úpravou polskou, jak byla obsažena v zákoně z 2. srpna 1926 o mezimístním právu soukromém. Předtím totiž měla každá z právních oblastí Polska vlastní mezioblastní právo soukromé a jejich srovnání by bylo příliš komplikované a nepřehledné.

Zatímco Polsko mělo od roku 1926 unifikované mezioblastní právo soukromé, v Československu tomu tak až do roku 1948 nebylo. Každá z právních oblastí, tedy Čechy, Morava a Slezsko (tzv. historické země) na straně jedné a Slovensko spolu s Podkarpatskou Rusí na straně druhé měla svou vlastní úpravu mezioblastního práva soukromého, které budeme dále pro zjednodušení nazývat pouze právem českým a slovenským.⁵²

Na úvod je třeba poznamenat, že platila zásada *legis fori*, tedy že český soud byl vázán právem českým a slovenský slovenským a postupoval tedy dle

⁵⁰ SALÁK, op. cit., s. 26.

⁵¹ Viz níže kap. 3.3.2.

⁵² ROUČEK, F. In: ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, op. cit., s. 340.

v dané oblasti platného mezioblastního práva soukromého.⁵³ V Čechách a na Slovensku bylo mezioblastní právo soukromé třeba analogicky dovozovat z mezinárodního práva soukromého. Existovaly však i určité odchylky vyplývající z rozdílné povahy mezinárodního a mezioblastního práva, například se neuplatňovala reciprocita a retorse, případně výhrada *ordre public*.⁵⁴

V případě Polska nebylo po vstupu zákona o mezioblastním právu v účinnost již analogické odvozování norem nutné, nicméně je třeba konstatovat, že tento zákon měl obdobnou konstrukci jako jeho sesterský zákon o mezinárodním právu soukromém a existovala mezi nimi tedy určitá analogie.⁵⁵ Stejně jako v případě Československa, nedocházelo v mezioblastních právních vztazích k uplatnění reciprocity, retorse nebo výhrady veřejného pořádku.⁵⁶

Také doktrinární přístup, na kterém byly jednotlivé systémy vystavěny, byl poněkud odlišný. Zatímco české a slovenské právo se ještě drželo statutární teorie, polský předpis o mezioblastním i mezinárodním právu ji již opustily a byly konstruovány dle tzv. moderního pojetí. Pro statutární teorii byl základním východiskem předpis – statut, pro nějž vymezovala oblast uplatnění. Příkladem normy formulované pod vlivem statutární teorie může být např. § 300 ABGB.⁵⁷ Naopak pro moderní pojetí kolizního práva je východiskem právní vztah, pro nějž je hledán vhodný právní řád. I konstrukce norem je v případě moderního pojetí jiná. Příkladem budiž čl. 1 polského zákona o mezioblastním právu soukromém.⁵⁸ Vidíme tedy, že přístup statutární a moderní teorie je v podstatě opačný.

Poněkud jiný přístup volily jednotlivé právní řády i při rozhodování o otázce, které právo, tedy přesněji právo, které právní oblasti se použije ve vztazích s mezinárodním prvkem. Polský systém byl dvoustupňový. Nejprve tedy bylo na základě mezinárodního práva určeno, že má být použito polské právo a teprve následně mělo být na základě čl. 31 ZMOPS použit zákon

53 ROUČEK, F. In: ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, op. cit., s. 340.

54 ROUČEK, F. In: ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, op. cit., s. 340–341.

55 JASTRZEBSKI, op. cit., s. 288.

56 GÓRNICKI, op. cit., s. 179; JASTRZEBSKI, op. cit., s. 280.

57 § 300 ABGB: „*Nemovité věci jsou podřízeny zákonům okrsku, ve kterém leží; všelike jiné věci však podléhají stejným zákonům jako osoba jejich vlastníka.*“

58 Čl. 1 ZOMPS: „*Zdolność osobistą obywatela polskiego ocenia się według prawa, obowiązującego w miejscu jego zamieszkania.*“ [Osobní způsobilost polského občana se posuzuje dle práva platného v místě jeho bydliště].

o mezioblastním právu soukromém, na jehož základě mělo být rozhodnuto, právo které právní oblasti má být užito. Jinak byla věc řešena z pohledu českého a slovenského práva. Jelikož každá oblast měla své vlastní mezinárodní právo soukromé obsahující vlastní kolizní normy, došlo hned v prvním kroku k výběru dané právní oblasti.⁵⁹ Jedná se o přístup, který se použije i dle nařízení Řím I.⁶⁰

V dalším výkladu se zaměříme pouze na několik málo specifických oblastí kolizního práva a uvedeme několik příkladů kolizních řešení používaných polským, českým a slovenským mezioblastním právem soukromým.

3.2 Srovnání hraničních určovatелů

3.2.1 Postavení právnických osob

O modernosti polských předpisů svědčí, že jak zákon o mezioblastním (dále také jako „ZMOPS“)⁶¹, tak zákon mezinárodním (dále také jako „ZMPS“)^{62,63} právu soukromém upravoval postavení právnických osob. Právní subjektivita a způsobilost právnických osob k právnímu jednání se posuzovala vždy podle místa jejich sídla, a to v právu vnitrostátním i mezinárodním.

V Československém právu však podobné ustanovení neobsahoval ani ABGB, ani právo uherské.⁶⁴ I zde tedy musela nastoupit doktrína a judikatura. Dovožovat takové pravidla např. z ABGB, tedy předpisu, který s existencí právnických osob ještě nepočítal, nebylo pochopitelně lehké. Doktrína i judikatura se však se přes určitou rozkolísanost klonila především ke kritériu místa sídla právnícké osoby, ale nechyběly disentanční hlasy navrhuující spíš kritérium inkorporace, nebo kontroly.⁶⁵

⁵⁹ LANŽHOTSKÝ, V. Československé mezinárodní právo soukromé do roku 1948. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 1994, č. 6, s. 64. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/9526> [cit. 21. 1. 2020]; ZIMMERMANN, s. 114.

⁶⁰ VALDHANS, J. *Právní úprava mimosmluvních závazků s mezinárodním prvkem*. Praha: Č. H. Beck, 2012, s. 239, Beckova edice právní instituty.

⁶¹ Čl. 3 odst. 3 ZMOPS.

⁶² Čl. 3 odst. 3 ZMOPS.

⁶³ Čl. 1 odst. 3 ZMPS.

⁶⁴ PAUKNEROVÁ, M. *Společnosti v mezinárodním právu soukromém*. Praha: Karolinum, 1998, s. 136.

⁶⁵ Více k dané problematice: LETÁK, P. *Společnost v mezinárodním právu soukromém*. Diplomová práce. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Právnická fakulta, 2018, s. 40–44 a zdroje tam uvedené. Vedoucí práce JUDr. Milan Müller, Ph.D., LL.M.

3.2.2 Pracovní právo

V rámci právní úpravy závazkových vztahů obsahoval polský zákon zvláštní ustanovení o pracovní smlouvě. Konkrétně se jednalo o čl. 10 odst. 7 ZMOPS dle kterého bylo v případě pracovních smluv rozhodným právem právo místa výkonu práce. To však platilo jen pro smlouvy uzavřené s podnikateli v oboru obchodním, průmyslovém a hornickém, v ostatních případech bylo třeba postupovat podle obecných ustanovení o závazcích. V úvahu tedy přicházela dle čl. 9 ZMOPS na prvním místě volba práva a nebyla-li tato provedena, pak podle čl. 11 ZMOPS právo právní oblasti, ve které byly obě strany domicilovány. Pokud ani takto nebylo nalezeno rozhodné právo, bylo jím dle stejného článku právo místa, kde byla smlouva uzavřena (*lex loci conclusionis contractus*), což byl obecný hraniční určovatel pro dvoustranná právní jednání, kterým je také pracovní smlouva.

České ani slovenské pracovní právo žádné speciální kolizní normy pro pracovněprávní vztahy neobsahovalo, a proto bylo třeba v případě pracovních smluv postupovat podle obecných ustanovení o závazcích. Obě tato práva umožňovala volbu rozhodného práva. Nebylo-li jí, náleželo podle českého práva postupovat v souladu s § 36 a 37 ABGB. Podle jejich doktrinárního výkladu pak bylo hraničním určovatelem místo uzavření smlouvy (*lex loci conclusionis contractus*), což bylo dovozováno opět z obou zmíněných paragrafů.⁶⁶ Obdobně tomu bylo dle práva slovenského.⁶⁷

Slovenské pracovní právo nebylo původně sice kodifikováno, nýbrž upraveno obyčejí, nicméně již brzy po vzniku jednotného státu bylo přistoupeno k určitému změnám, které vedly k faktickému sjednocení české a slovenské právní úpravy. Na tomto místě je také třeba zmínit zákon č. 91/1918 Sb. z. a n., o 8hodinné době pracovní, který platil pro celé území státu. Mnohem významnější změny však přinesl zákon zo dňa 13. júla 1922, č. 244 Sb. z. a n., ktorým sa všeobecne upravujú právne pomery medzi zamestnávateľmi a zamestnancami na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi. Jeho ustanovení se téměř doslova shodovala s § 1151-1164 ABGB, čímž došlo víceméně k věcné, i když nikoli formální, unifikaci pracovního práva na území

⁶⁶ LANŽHOTSKÝ, op. cit., s. 70–71.

⁶⁷ ROUČEK, F. In: ANDRES, HARTMANN, ROUČEK, SEDLÁČEK, op. cit., s. 345–346.

celého Československa.⁶⁸ Lze tedy konstatovat, že nakonec se jeho úprava výrazně nelišila od úpravy platné v českých zemích.⁶⁹

3.2.3 Právo rodinné

Oblastí, kde mezioblastní právo hrálo poměrně značnou roli, bylo právo rodinné. Zvláště v Polsku totiž často docházelo ke sňatkům mezi obyvateli jednotlivých právních oblastí, což je pochopitelné, neboť na rozdíl od Československa nerespektovaly hranice jednotlivých právních oblastí hranice národnostní, ani mezi jednotlivými částmi Polska neexistovaly přirozené geografické překážky, které by vzájemné kontakty obyvatel jednotlivých částí omezovaly.

Při pohledu na polské rodinné právo pochopíme ustanovení čl. 2 ZMOPS, dle něž podléhal subjekt právu platnému v místě svého pobytu teprve po roce v novém místě stráveném. Pokud by tato doba totiž byla kratší, mohly by osoby měnit místo pobytu s cílem využít rozdílů v právu.⁷⁰ V některých oblastech Polska totiž například existovala možnost rozvodu (oblast, kde platily německé předpisy) a rozloučení manželství, v jiných ne. Nyní se však zaměříme na právní úpravu uzavírání manželství.

Dle čl. 13 odst. 1 ZMOPS bylo právem rozhodným pro posouzení, zda jsou manželé oprávněni uzavřít sňatek právo, podle kterého se posuzovala jejich způsobilost k právnímu jednání. Tím bylo dle čl. 1 ZMOPS právo místa pobytu každého ze snoubenců. O formě uzavření manželství pak dle čl. 14 ZMOPS rozhodovalo právo místa, kde bylo manželství uzavíráno. Postačovalo však, pokud byla dodržena forma podle práva, kterému manželé podléhali.

Pro posouzení způsobilosti uzavřít manželství podle práva českého a slovenského bylo rozhodné právo, podle něhož se posuzovala schopnost snoubenců k právnímu jednání obecně, a to v případě každého z nich podle

⁶⁸ FAJNOR, V. a A. ZÁTURECKÝ. In: ANDRES, B., A. HARTMANN, F. ROUČEK a J. SEDLÁČEK. *Komentář ke československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl 5 (§ 1090 až 1341)*. Repr. pův. vyd. z r. 1937. Praha: Codex Bohemia, 1998, s. 215–216.

⁶⁹ LANŽHOTSÝ, op. cit., s. 79.

⁷⁰ GÖRNICKI, op. cit., s. 182. Jak také uvádí tento autor, dalším důvodem této roční doby byl čas, ve kterém se mohly subjekty seznámit s novým právem.

práva, kterému podléhal. Podléhal-li tedy snoubenec právu českému, rozhodující bylo místo jeho pobytu, podléhal-li slovenskému, pak jeho domovská příslušnost.⁷¹ Forma uzavírání manželství byla sjednocena § 8–12 zákona č. 320/1919 Sb. pro celé území státu a mezioblastní předpisy tedy nebylo nutné na tuto otázku aplikovat.⁷²

4 ZÁVĚR

Jak bylo výše ukázáno, meziválečné Československo a Polsko se potýkaly s problémem existence a platnosti více právních řádů na svém území. Každý stát ovšem přistoupil k řešení tohoto problému poněkud jinak. Zatímco polský zákonodárce nejprve zavedl dočasnou kolizní úpravu, čímž sjednotil mezioblastní právo pro celé území státu, v Československu mělo dojít k co nejrychlejšímu sjednocení práva, aniž by byl podniknut podobný mezikrok. K tomu ovšem nedošlo, čímž pádem v Československu platily nejen dva, a krátce tři právní řády, ale i odpovídající počet mezioblastních práv soukromých.

Co se pak sjednocování právního řádu týče, lze v obou státech do určité míry sledovat podobné tendence. V obou zemích došlo v první polovině dvacátých let k jednotné úpravě práva autorského, v důsledku hospodářské krize pak i práva konkurzního. V Československu došlo navíc k dílčím unifikacím v oblasti práva rodinného, které představovaly například rozlukový zákon nebo zákon o osvojení. Celkově lze však říci, že Polská republika byla v těchto snahách úspěšnější, především proto, že se podařilo již počátkem třicátých let sjednotit předpisy upravující civilní a exekuční řízení, dále pak právo obchodní a především právo závazkové jako celek. Ani v jednom z těchto států však nebyl v meziválečném období přijat jednotný občanský zákoník.

Ke konečné unifikaci Polského práva došlo až k 1. 1. 1947. V případě Československa došlo teprve roku 1948 ke sjednocení mezioblastního práva a na počátku 50. let k unifikaci celého právního řádu, i když je třeba zmínit,

⁷¹ LANŽHOTSKÝ, op. cit., s. 64.

⁷² Zákon č. 320/1919 Sb., kterým se mění ustanovení občanského práva o obřadnostech smlouvy manželské, o rozluce a o překážkách manželství.

že rozdílly, např. v pracovním právu trvaly dále. Nezdá se však, že by měly reálné dopady do praxe.

Literature

- ANDRES, B., A. HARTMANN, F. ROUČEK a J. SEDLÁČEK. *Komentář ke československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl 1 (§ 1 až 284)*. Repr. pův. vyd. r. 1935. Praha: Codex Bohemia, 1998, 1192 s., Komentáře velkých zákonů československých. ISBN 80-85963-61-2.
- ANDRES, B., A. HARTMANN, F. ROUČEK a J. SEDLÁČEK. *Komentář ke československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl 5 (§ 1090 až 1341)*. Repr. pův. vyd. z r. 1937. Praha: Codex Bohemia, 1998, 1011 s., Komentáře velkých zákonů československých. ISBN 80-85963-90-6.
- ČEGAN, P. *Srovnání všeobecného občanského zákoníku a občanského práva na Slovensku v letech 1918–1938 (manželské právo, dědické právo, věcná práva a obligační právo)*. Rigorózní práce. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2016, 160 s. Vedoucí práce doc. JUDr. Vladimír Kindl.
- GÓRNICKI, L. *Prawo prywatne międzydzielnicowe z 1926 r.* Wrocław: E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. 2019, 163-191 s. ISBN 978-83-66066-76-2. Dostupné z: https://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/97402/10_L_Gornicki_Prawo_prywatne_miedzydzielnicowe_z_1926_r.pdf [cit. 21. 1. 2020].
- HORÁK, O. Vznik Československa a recepce práva. K právní povaze a významu zákona čís. 11/1918 Sb. z. a n. s přihlédnutím k otázce recepce právního řádu. *Právněhistorické studie*, 2007, s. 153–169. ISSN 0079-4929.
- JASTRZEBSKI, R. *Prawo prywatne międzydzielnicowe. Zarys problematyki. Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 2015, roč. 8, č. 3, s. 281–282. e-ISSN 2084-4131. Dostupné z: <http://www.ejournals.eu/Krakowskie-Studia-z-Historii-Panstwa-i-Prawa/2015/Tom-8-Zeszyt-3-2015/art/5683/> [cit. 21. 1. 2020].
- KOROBOWICZ, A., *Prawo sądowe Polski w pierwszych latach po II wojnie światowej (1944–1950)*. In: MALÝ, K. a L. SOUKUP (red.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945–1989: sborník příspěvků*. Praha: Karolinum, 2004, 914 s. ISBN 80-246-0863-4.

- KUČERA, Z., M. PAUKNEROVÁ a K. RUŽIČKA. *Mezinárodní právo soukromé*. 8. vyd. Brno: Doplněk, 2015, 430 s., Právnické učebnice. ISBN 978-80-7239-321-3.
- KUKLÍK, Jan. Pokus o přijetí československého občanského zákoníku 1918–1948. In: *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, s. 93–96. ISBN 978-80-7357-753-7;
- LANŽHOTSKÝ, V. Československé mezinárodní právo soukromé do roku 1948. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 1994, č. 6, s. 64–80. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/9526> [cit. 21. 1. 2020].
- LETÁK, P. *Společnost v mezinárodním právu soukromém*. Diplomová práce. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Právnická fakulta, 2018, 81 s. Vedoucí práce JUDr. Milan Müller, Ph.D., LL.M.
- PAUKNEROVÁ, M. *Společnosti v mezinárodním právu soukromém*. Praha: Karolinum, 1998, s. 219. ISBN 80-7184-598-1.
- Protokoly obrad Sekcji prawa cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej: prawo prywatne międzynarodowe i międzydzielnicowe: II i III czytanie. Dostupné z: <https://bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/39688/edition/40628/protokoly-obrad-sekcji-prawa-cywilnego-komisji-kodyfikacyjnej-rzeczypospolitej-polskiej-prawo-prywatne-miedzynarodowe-i-miedzzielnicowe-ii-i-iii-czytanie?language=pl> [cit. 21. 1. 2020].
- SALÁK, Pavel jr. a kol. *Historie osnovy občanského zákoníku z roku 1937: Inspirace, problémy a výzvy*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2017, s. 122, Spisy Právnické fakulty MU, řada teoretická, edice Scientia, sv. č. 601. ISBN 978-80-210-8829-0.
- STARÝ M. Právní trializmus Československé republiky: k otázce recepcie německého práva. In: MÍČKOVÁ Z. (red.). *100 rokov odvzniku ČSR: zborník príspevkov zo IV. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie „Banskobystrická škola právnych dejín“, konanej v dňoch 22.–23. marca 2018 na pôde Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica: Belianum, 2018, s. 256. ISBN 978-80-557-1490-5.
- VALDHANS, Jirí. *Právní úprava mimosmluvních závazků s mezinárodním prvkem*. Praha: C. H. Beck, 2012, 280 s., Beckova edice právní instituty. ISBN 978-80-7400-412-4.

VESELÁ, Renata. Vznik Československé republiky a novelizace rodinného práva. In: *Dny práva – 2008 – Days of Law* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 533–541 [cit. 16. 1. 2020]. ISBN 978-80-210-4733-4. Dostupné z: <https://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/SBORNIK.pdf>

ZIMMERMANN, M. A. *Mezinárodní právo soukromé*. Brno: Právník, 1933.

Contact – e-mail

dvorskyp@prf.cuni.cz

Princípy, zásady a pravidlá v rímskom práve – determinácia pojmových hraníc a vzájomných presahov

Ján Ivančík

Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, Slovenská republika

Abstract in original language

Autor na základe analýzy rímskych prameňov a ich interpretácie poukazuje na rozdiely a presahy medzi pojmami právne princípy, zásady a „právne pravidlá“. Príspevok venuje pozornosť korelácií medzi oboma pojmami a na základe právno-teoretickej analýzy sa snaží determinovať rímskoprávne východiská, ktoré určili obsah jednotlivých pojmov.

Keywords in original language

Pravidlá; princípy; zásady; rímske právo.

Abstract

Based on analysis of Roman legal sources and their interpretation, the author points out the differences and overlaps between terms legal principles and legal rules. The paper pays attention to the correlations between these concepts and on the basis of a legal-theoretical analysis; it tries to identify Roman determinations, which established the content of analysed denominations.

Keywords

Maxims; Principles; Rules; Roman Law.

1 ÚVOD

Československá právna veda sa dlhodobo borí s terminologickou nejednoznačnosťou medzi pojmami pravidlo, princíp, či zásada. Pod vplyvom angličtiny, latinčiny a ďalších jazykov do nášho právneho prostredia prenikajú aj maximsy, regule, ale aj ďalšie termíny, ktorých obsah často nie je jasne špecifikovaný.

Uvedený problém sa v nemalej miere dotýka aj právnej romanistiky, pričom pri analýze rímskych prameňov dochádzame k záveru, že nejde o otázku, ktorá by nezaznela aj v antike. Je teda možné determinovať hranice skúmaných pojmov alebo ide o termíny, ktorých obsah viac, či menej splýva? Môžu byť vnímané ako synonymá alebo je ich zamieňanie iba nedôslednosťou československej právnej vedy? Evidovali kazuisticky zameraní Rimania odlišnosti medzi uvedenými pojmami a mali pre ne odlišné výrazy?

Cieľom tohto krátkeho príspevku je na základe analýzy rímskych prameňov a doposiaľ realizovaných výskumov určiť, či sú pojmy princíp, pravidlo a zásada totožné alebo majú špecifikovateľné hranice, ktoré ich navzájom odlišujú. Metodologicky budeme vychádzať z gramatického, logického a teleologického výkladu pôvodných prameňov, pričom sa na základe komparácie právne-filozofických analýz z 20. storočia budeme snažiť zodpovedať na vyššie stanovené premisy.

2 RÍMSKOPRÁVNE VÝCHODISKÁ

Rímsky právny poriadok je všeobecne známy svojim kazuistickým prístupom a hľadať v ňom teoretickoprávne východiská pre determináciu zdanlivo obdobných pojmov sa môže javiť ako zbytočná hra so slovami. Široký a dlhodobý záujem zahraničnej romanistiky¹, ale aj trvalosť a nadčasovosť princípov, či pravidiel, zásad alebo regúl však podčiarkuje význam tejto témy pre dnešnú teóriu práva, právnu romanistiku i civilistiku. O to viac, že napriek početným zahraničným vedeckým elaborátom nebola v našich podmienkach venovaná predmetnému právnemu problému relevantná pozornosť.

Bolo by nanajvýš redundantné, ak by sme sa v tomto príspevku bližšie zaoberali nesporným vplyvom rímskeho práva na vývoj kontinentálneho, či osobitne aj slovenského právneho poriadku. Aj s ohľadom na úvodnú vetu tejto kapitoly je ale na mieste otázka, akým spôsobom môže skúmanie rímskych prameňov prispieť k téme determinácie pojmových hraníc medzi

¹ Príkladmo možno uviesť dôkladné štúdie Steina (*Regulae iuris, From Juristic Rules to Legal Maxims*, 1966), Carcaterra (*Le definizioni dei giuristi romani. Metodo, mezzi e fini*, 1966), Martiniho (*Le definizioni dei giuristi romani*, 1966), ktoré nadväzovali na prácu Viehwega a Behrensa, ale aj o čosi novšie štúdie, najmä výskum Winkela (*The Role of General Principles in Roman Law*, 1996).

princípami, pravidlami, či zásadami. Iste, mnohé fundamenty kontinentálneho práva majú svoje korene v rímskych základoch, avšak samotné použitie latinčiny ešte neznamená, že ide o pravidlo, princíp, či výrok vyslovený rímskou jurisprudenciou. Jaromír Kincl v tomto smere trefne a bez nadsázky poznamenáva, že možno aj väčšina odborných výrazov a pravidiel vznikla až v neskoršej dobe a početné latinské pravidlá vznikli v národných jazykoch a preložené boli za účelom zvýšenia ich autoritatívneho pôsobenia.²

Pri hľadaní pôvodných východísk, vyplývajúcich z antických prameňov, nachádzame pre právne regulatívy dva výrazy – *regula* a *definitio*.³ Pri skúmaní obsahu a zvyčajného využitia týchto pojmov v Digestách dochádzame k záveru, že napriek identifikovaným nepresnostiam v užívaní rímskymi právnikmi nešlo o synonymá. Zatiaľ čo *definitiones* mali význam ontologický/vysvetľovací, *regulae* pôsobili normatívne, teda upravovali právne vzťahy.⁴ V neskoršom období (zavádzané najmä stredovekými glossátormi) pribúdajú aj výrazy ako *brocarda* (poučka, pravidlo) alebo *generalia* (všeobecné zásady).⁵

Rímsky náhľad na vnímanie regúl podkrýva známy Paulov výrok, ktorý je zachytený v 16. knihe k Plautiovi. Paulus v ňom konštatuje, že „Pravidlo je to, čo stručne podáva, aká je podstata veci. Právo sa neodvodzuje z pravidla, ale pravidlo sa odvodzuje z práva. Pravidlá podávajú stručné popisy vecí, alebo ako hovorí Sabinus, vykladajú celkovo predmet, pokiaľ je však pravidlo použité nesprávne, stráca svoj zmysel.“⁶

² Kincl v tomto smere príkladmo poukazuje na zásadu „*nullum crimen sine lege, nullum poena sine lege*“. Pre viac pozri KINCL, J. *Dicta et Regulae Iuris aneb Právnické mudroslovi latinské*. Praha: Karolinum, 1990, s. 9.

³ Tieto termíny je možné identifikovať v samotných normách obsiahnutých v Digestách (*regula* viď napr. Paul. D. 50,17,1; pre *definitio* viď napr. Ulp. D. 4.3.1), ale tiež v označeniach kníh autorov výrokov, ktoré boli v Digestách sumarizované (napr. *Papinianus libro secundo definitionum* alebo *Ulpianus libro secundo regularum*).

⁴ KINCL, op. cit., s. 8–9.

⁵ Pre viac pozri McSWEENEY, T. J. *Priests of the Law. Roman Law and the Making of the Common Law's First*. Oxford: Oxford University Press, 2019, s. 167.

⁶ D. 50,17,1: „*Regula est, quae rem quae est breviter enarrat. Non ex regula ius sumatur, sed ex iure quod est regula fit. Per regulam igitur brevis rerum narratio traditur, et, ut ait Sabinus, quasi causae connectio est, quae simul cum in aliquo vitiosa est, perdit officium suum.*“ Autorom uvedeného prekladu je prof. NEMEC, pre viac pozri BRŤKO, R., V. ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, E. DUDÁSOVÁ, K. LENHARTOVÁ, M. MLKVY a M. NEMEC. *Prvky a princípy rímskeho a kánonického procesného práva*. Praha: Leges, 2016, s. 15.

Základným odkazom Paulovho výroku je, že pravidlo treba vnímať ako premietnutie, resp. zovšeobecnenie objektívnej regulácie spoločenských vzťahov. Pravidlo tak má odrážať spoločenský život ako základný materiálny prameň práva.⁷ Citovaný fragment je možné vnímať aj v tých intenciách, že ide o úvod do poslednej časti päťdesiatej knihy justiniánskych Digest, ktorú možno hodnotiť ako zbierku právnych pravidiel a zásad. Hneď prvé z nich (Paulov výrok) je však istým varovaním, aby v týchto regulách právnici nehľadali právo, pretože „právo sa neodvodzuje z pravidiel“.⁸ Isté východisko v tomto smere ponúka popredný stredoveký romanista Baldus de Ubaldis, ktorý konštatuje, že právo vyplýva z faktov (*ex facto ius oritur*).⁹

Z Paulovej charakteristiky pravidiel tiež vyplýva, že ich je potrebné aplikovať vždy, ak sú na to splnené predpoklady. Môže sa však stať, že pravidlu bude odporovať iné a vtedy jedno z pravidiel „stratí svoj zmysel“, teda nebude možné dôsledne ho uplatniť.¹⁰ Práve v tomto spočíva najzásadnejší nedostatok zovšeobecňovania, pre ktorý sa mu Rimania snažili v čo najširšej miere vyhýbať a stavali svoj právny poriadok na kazuistickom prístupe. Explicitne to vyjadril Iavolenus, ktorý nedôveru k všeobecným formuláciám vyjadril slovami: „*V civilnom práve je každá definícia nebezpečná, pretože sa sotva nájde taká, ktorá by nepripúšťala výnimky.*“¹¹ Strata významu pravidla pre nesprávnu aplikáciu, ako ju uvádza Paulus v závere citovaného fragmentu, je pritom predmetom živého záujmu právnych romanistov už od stredoveku.¹² Glosátor Accorso ako prvý formuloval ilustratívny príklad s primárnou okupáciou v zmysle všeobecných pravidiel rímskeho práva, ktorú postavil do protikladu

⁷ Ibid.

⁸ Pre viac pozri GEOFFREY, S. *Rethinking Legal Reasoning*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2018.

⁹ Pre viac pozri TAEKEMA, S., B. KLINK a W. BEEN. *Facts and Norms in Law: Interdisciplinary Reflections on Legal Method*. Northampton: Edward Elgar Publishing, 2016, s. 57.

¹⁰ BRŤKO, ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, DUDÁSOVÁ, LENHARTOVÁ, MLKVY, NEMEC, op. cit., s. 15.

¹¹ Iav. D. 50,17,202: *Omnis definitio in iure civili periculosa est; parum est enim, ut non subverti possit.* Hoci Iavolenus varuje pred *definitiones*, z podstaty fragmentu vyplýva, že ostrážitosť pred zovšeobecňovaním platí pr&*cci každej aplikácii práva. Keby aj pripustíme, že v tomto prípade bolo cieľom odlišiť význam pojmov *definitio* a *regula*, na mieste je minimálne možnosť analogického použitia predmetného fragmentu na pravidlá. Tejto otázke sa ale budeme podrobnejšie venovať v tretej kapitole tohto príspevku.

¹² Pre viac pozri GORDLEY, J. *The Jurists: A Critical History*. Oxford: Oxford University Press, 2013, s. 33–34.

s vybranými prípadmi, na ktoré sa pravidlá o okupácií nevzťahovali, čím preukázal neaplikovateľnosť pravidla na početné situácie.

Vyššie uvedené však v žiadnom prípade nepopiera nezastupiteľnú úlohu princípov a pravidiel v rímskom právnom poriadku. Práve naopak. Rímania kládli eminentný dôraz na význam princípov, či pravidiel, ktoré práve vďaka všeobecnosti svojho zamerania na prirodzenú spravodlivosť a česťnosť v spoločenských vzťahoch nestrácajú nič na aktuálnosti ani napriek pribúdajúcim storočiam od ich formulácie.¹³ Dôkazom toho sú početné odkazy na všeobecné princípy dobra, spravodlivosti, či slušnosti, ktoré nachádzame v antických prameňoch.¹⁴ Istým potvrdením významu pravidiel v antickej svete je aj inštitút *praetor peregrinus*, ktorý v procesoch medzi rímskymi občanmi a cudzincami nevyužíval *ius civile*, ale *ius gentium*, ktoré bolo často postavené práve na rímskoprávných pravidlách, oslobodených od prísneho formalizmu.¹⁵

V Digestách však možno nájsť aj ďalšie fragmenty, ktoré dokladajú význam ducha zákona, resp. všeobecných princípov, ktoré stoja akoby nad pozitívnym právom. Paulus v tomto smere uvádza, že „*tým, čo bolo napísané v rozpore s duchom práva sa nemôžeme riadiť*“.¹⁶

Napokon, skutočnosť, že princípy, na ktorých bolo právo Rímskeho impéria založené pretrvali s nezmeneným významom aj v neskorších obdobiach jeho trvania dokladajú aj citácie z Justiniánskeho kódexu. Z fragmentu C. J. 3.1.8 jasne vyplýva, že regulatívy pozitívneho práva musia ísť v prípade rozporu s prirodzenoprávnymi fundamentami do úzadia: „*Bolo rozhodnuté,*

¹³ Porovnaj BRTKO, ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, DUDÁSOVÁ, LENHARTOVÁ, MLKVÝ, NEMEC, op. cit., s. 14.

¹⁴ Spravodlivosti a právu je venovaný aj celý prvý titul prvej knihy Digest, ale aj justiniánskych Institutiones, čo zdôrazňuje, na akých hodnotách mal byť rímsky právny poriadok budovaný.

¹⁵ METZGER, A. Allgemeine Rechtsgrundsätze. In: *Handwörterbuch des Europäischen Privatrechts* [online]. [cit. 20. 1. 2020]. Dostupné z: http://hwb-eup2009.mpipriv.de/index.php/Allgemeine_Rechtsgrundsätze#2._Historische_Perspektive

¹⁶ D. 1,3,14: *Quod vero contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentias*. Túto zásadu je tiež možné vyjadriť aj nasledovne: *In dubio interpretatio pro regula contra limitationem facienda* (V pochybnostiach je treba vychádzať z ducha právnej zásady a proti jej obmedzeniu). Pozri SKREJPEK, M. *Digesta neboli Pandekty, sv. I, kniha I–XV, vybrané úasti*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2015, s. 157.

*že vo všetkých prípadoch (kauzách) majú prednosť princípy spravodlivosti (iustitia) a ekvity (aequitas) pred prísnosťou práva.*¹⁷

Sumárne tak možno konštatovať, že rímske právo si nemôžeme predstavovať ako systematickú, či axiomatickú koncepciu, ale na druhej strane by bol veľmi mylný aj predpoklad, že rímsky právnici rozhodovali na základe ľubovôle, respektíve kreatívnej intuície.¹⁸

3 VZŤAH MEDZI POJMAMI PRAVIDLO A PRINCÍP

Napriek skutočnosti, že súčasné moderné ústavy sú čoraz častejšie budované na odkaze k hodnotovému nastaveniu spoločnosti a nie na prirodzenoprávnej argumentácii,¹⁹ nadčasovosť a uplatniteľnosť pravidiel, princípov a zásad, ktoré majú často svoje korene v rímskom práve zostáva esenciálna. Pojem právny štát, ktorý možno považovať za základný pojem v teórii práva demokratických štátov napokon nevyhnutne zahŕňa bezpočetné všeobecné princípy a pravidlá, vrátane spravodlivosti, či právnej istoty.²⁰ Početné odvolania sa na princípy, či pravidlá, na ktorých je právny poriadok budovaný môžeme napokon identifikovať aj v súčasnej rozhodovacej praxi najvyšších súdnych autorít.²¹ V modernej právnej vede vieme napriek značnému terminologickému zmätku pomerne presne pomenovať aj rozdiely v nazeraní

¹⁷ C. J. 3.1.8, Cisári Konštatntín a Licinius Dionýsiovi, r. 314: *Placuit in omnibus rebus praecipuam esse iustitiae aequitatisque quam stricti iuris rationem.* V zmysle C. J. 1,14,1 mal v prípade rozporu medzi pozitívnym a prirodzeným právom (teda princípmi spravodlivosti, primeranosti a pod.) rozhodovať výlučne cisár: *Inter aequitatem iusque interpositam interpretationem nobis solis et oportet et licet inspiciere.* Preklad z BLAHO, P. a M. SKŘEJPEK. *IUSTINIANI INSTITUTIONES* [Justinianske Inštituce]. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010.

¹⁸ Pre viac pozri WIEACKER, F. The Importance of Roman Law for Western Civilization and Western Legal Thought. In: *Boston College International & Comparative Law Review*, 1981, roč. 4, č. 2, s. 268.

¹⁹ VEČEŘA, M. Povaha a zdroje právnych princípů. In: *Princípy v práve. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie.* Bratislava: Slovak Academic Press, 2015, s. 49–50.

²⁰ Pre viac pozri MRVA, M. Objektívne a subjektívne právo vo svetle Radbruchovej formuly (alebo kedy je nespravodlivosť dôvodom na judikovanie „contra legem“). In: *Princípy v práve. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie.* Bratislava: Slovak Academic Press, 2015, s. 182.

²¹ Príkladmo možno poukázať na nálezy Ústavného súdu SR sp. zn. I. ÚS 192/201529 alebo I. ÚS 241/07.

na princípy a pravidlá.²² Existoval však obsahový rozdiel alebo pojmové hranice medzi predmetnými pojmami aj medzi antickými právnikmi?

Základným východiskom v tomto smere bude opäť analýza termínov *regula* a *definitio* a ich obsahová determinácia v antickom Ríme. Viacerí súčasní autori sa prikláňajú k názoru, že pojem *regula* je potrebné vykladať ako pravidlo.²³ Výnimočné ale nie sú ani tézy, ktoré vnímanie pojmu rozširujú a okrem pravidiel ho aplikujú aj na princípy (anglicky „rules“ a „principles“).²⁴

Stein hľadá diferenciačný základ v snahe republikánskych právnikov, ktorí na čele s Quintom Muciom Scaevolom chceli vymedziť civilné právo súhrnom definícií, ktoré mali predstavovať sumárny opis práva, ako sa prejavilo v praxi.²⁵ Pojem *regula* podľa jeho názoru zaviedol Labeo, ktorý ho prevzal z hovorového jazyka, v ktorom mal úplne odlišné konotácie. Regula tak mala nadobudnúť širší význam, nakoľko ňou mali byť pokryté všetky situácie, ktoré spadali pod jej dôvodenie. Na rozdiel od *definitio*, ktoré smerovalo do minulosti, účel *regule* má smerovať do budúcnosti, nakoľko jej význam má byť aplikovateľný aj na mnoho prípadov, ktoré ešte ani nenastali. Nemalá skupina rímskych právnikov však uvedený názor nezdíeľala, čo podľa Steina potvrdzuje aj Paulov výrok. Paulus si podľa neho povoláva na argumentačné posilnenie Sabinia a popiera Labeovu teóriu obsahového delenia skúmaných pojmov. Paulus popiera náhľad, že z *regula* môže vyplývať právo a odvoláva sa na Sabinia, ktorý tvrdil, že *regula* a *definitio* sú synonymá.²⁶

Pokiaľ by sme sa s vyššie uvedeným názorom stotožnili, prijať možno niekoľko čiastkových záverov. Otázka obsahového rozporu medzi *regula* a *definitio*, a teda v istej forme aj medzi pravidlami a princípmi bola v rímskom

²² Bližšie k posúdeniu rozdielov medzi princípmi, pravidlami a zásadami pozri GÁBRIS, T. Princípy a/alebo zásady. In: *Comenius* [online]. [cit. 20. 1. 2020]. Dostupné z: https://comenius.flaw.uniba.sk/index.php/kategorie/pravne-dejiny-filozofia/55-principy-a-alebo-zasady#_ftn2

²³ BRŤKO, ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, DUDÁSOVÁ, LENHARTOVÁ, MÍLKVY, NEMEC, op. cit., s. 15; alebo GORDLEY, op. cit., s. 33.

²⁴ Geoffrey v tomto smere odkazuje na prácu STEIN, P. *Regulae Iuris. From Juristic Rules to Legal Maxims*. Edinburgh: University Press, 1966; pre viac pozri GEOFFREY, S. *Rethinking Legal Reasoning*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2018.

²⁵ S uvedeným náhľadom na Scaevolu sa viacerí autori nestotožňujú. Porovnaj s TUORI, K. The myth of Quintus Mucius Scaevola: Founding father of legal science. In: *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 2004, roč. 72, č. 3–4, s. 243–262.

²⁶ STEIN, P. Interpretation and Legal Reasoning in Roman Law. In: *Chicago-Kent Law Review*, 1995, roč. 70, č. 4, s. 1554–1555.

prostředí nastolená. Mezi klasickými právníky antického Říma ale v tomto směru nedošlo k jednoznačné zhodě. Po byzantské kodifikaci však uvedený rozpor nenacházíme, a teda došlo k jeho odstráneniu pravdepodobne v prospech unifikujúcej tendencie, ktorá analyzované pojmy syntetizovala.

O čosi odlišnejší náhľad na Paulov výrok ponúka Thomas, ktorý ho vníma v kontexte skladby rímskeho práva. To mnohí pozitívisti považujú za plné nedokonalosti, avšak podľa Thomasa práve v tom tkvie jeho genialita. Rimania podľa neho pristupovali k právu holisticky, so zameraním na sociálne, politické, náboženské a iné relevantné faktory. Drobné diskrepancie ich v systéme práva nevyrušovali, nakoľko ich považovali za irelevantné. V tomto význame potom vníma Paulovo definovanie pre *regula iuris* ako ilustratívny príklad pre potvrdenie svojej tézy.²⁷

Jedným z najvýznamnejších právnych teoretikov 20. storočia, ktorý jasne stanovil deliacu čiaru medzi princípy a pravidlá, je Dworkin. Pravidlo podľa neho predstavuje direktívu, ktorú je nevyhnutné aplikovať metódou všetko alebo nič. Pokiaľ teda pravidlo stanovuje určitý rámec skutočností, o ktorých hovorí, je nutné aplikovať odpoveď, ktorú pravidlo dáva. Druhou možnosťou je, že pravidlo pre určené skutočnosti neplatí a vtedy pre rozhodnutie nič neprináša.²⁸ V tomto smere Dworkin na podporu svojich argumentov dokladá príklad z pravidiel športu (baseballu), resp. podmienku účasti troch svedkov pri vyhotovovaní závetu pre platnosť tohto právneho úkonu. Výnimky z pravidla teda síce prichádzajú do úvahy, ale musia byť jasne špecifikované.²⁹

Princípy však podľa Dworkina fungujú úplne odlišným spôsobom. Prvou odlišnosťou je, že princípy nestanovujú právne dôsledky automaticky, tak ako pravidlá.³⁰ Druhým odlišujúcim faktorom je tzv. dimenzia závažnosti. Pokiaľ dôjde medzi princípmi ku konfliktu, musí byť stanovená relatívna závažnosť každého z princíпов a následné určenie, ktorý princíp sa pre konkrétnu situáciu má použiť. Inými slovami, pri princípoch je podľa Dworkina

27 THOMAS, P.J. Alternative Paradigm for Roman Law. In: *Revue Internationale des droits de l'antiquité*, 1998, roč. 45, č. 1, s. 656.

28 DWORKIN, R. *Taking Rights Seriously*. London: Bloomsbury Academic, 2013, s. 41–42.

29 Ibid.

30 Ibid.

nutné pri aplikácii prihliadať k ich dôležitosti, resp. významu pre aplikovaný prípad.³¹ Obdobný náhľad na silnú dištinkciu zastáva aj Alexy.³²

Vyššie uvedenú diferenciaciu považuje Winkel za nehistorický prístup k právnej teórii. Z pohľadu romanistu formuluje dôrazné pochybnosti, pre ktoré podľa neho nie je možné aplikovať Dworkinovu teóriu aj na rímske právo, resp. v širšom kontexte na kontinentálne právo vo všeobecnosti. Podľa jeho názoru je v prvom rade otázne, či možno na základe právnych formalít konštruovať všeobecnú definíciu právnych pravidiel.³³ Winkel relevanciu delenia namieta aj ďalšími dôvodmi, okrem iného potrebou zohľadnenia jazykového a výkladového hľadiska pri pojme „*validity*“, ktorý Dworkin využíva ako jedno z deliacich kritérií, ale spochybňuje tiež možnosť prijímania predpisov takým spôsobom, aby predvídali každé budúce potenciálne uplatnenie právneho pravidla.³⁴

Winkel tak dochádza k záveru, že iba veľmi málo *regulae* by mohlo byť podľa Dworkina klasifikovaných ako pravidlá. Jedným z dôvodov je aj skutočnosť, že Rimania iba málo striktno definovali explicitné výnimky, na ktoré sa určené maximy nemali vzťahovať. Ďalším dôvodom, prečo je uvedené delenie iba ťažko aplikovateľné na rímske právo je aj skutočnosť, že až od konca principátu môžeme rímske právo hodnotiť ako hierarchický právny systém. Anglické *common law* bolo, naopak, prakticky od začiatku budované hierarchickým spôsobom, pričom zásadný význam v ňom zohráva systém precedensov.³⁵

4 ZÁSADY A PRINCÍPY

V slovenskej teórii práva výrazovú nejednoznačnosť ešte podčiarkuje existencia termínu „zásady“, ktorý časť odbornej verejnosti stotožňuje s pojmom princíp, no identifikovať možno aj názory, že ide o terminologicky odlišné pojmy. V nadväznosti na vyššie uvedené možno skonštatovať,

³¹ DWORKIN, op. cit., s. 45.

³² Porovnaj ALEXY, R. *Theorie der Grundrechte*. Baden-Baden: Nomos, 1985, s. 79 a nasl.

³³ WINKEL, L. A Note on *Regulae Iuris* in Roman Law and on Dworkin's Distinction between Rules and Principles. In: *Critical Studies in Ancient Law, Comparative Law and Legal History*. Oxford: Hart Publishing, 2001, s. 415.

³⁴ Pre viac pozri WINKEL, op. cit., s. 416.

³⁵ WINKEL, op. cit., s. 417.

že rímske pramene neposkytujú žiadne odôvodnenie, ktoré by zakladalo dôvodnú terminologickú diferenciaciu medzi zásadami a princípmi. Pre úplnosť sa však niekoľkými vetami pristavíme i pri týchto pojmoch.

Lingvisticky je slovenskému diapazónu azda najbližšie nemčina, ktorá okrem slov „Prinzip“, resp. „Regel“ pozná aj termín „Grundsatz“, teda zásada. Angličtina, naopak, kumuluje princípy a zásady v jednom pojme „principle“.³⁶ Ako upozorňuje Kovářová Kochová, právna teória v československom prostredí v prvej polovici 20. storočia dbala na rozlišovanie medzi skúmanými termínmi, pričom zásady boli vnímané v zmysle mravnom a znamenala pravidlo konania, pod princípom bola vnímaná všeobecná veta, ktorá slúži ako východisko pre ďalšie vysvetľovanie a dôkaz.³⁷

Predmetnej otázke sa za účelom zjednotenia terminológie podrobnejšie venoval Gábriš, ktorý zásady identifikoval ako istú formu podkategórie princípov alebo noriem v užšom zmysle. Pridrži sa pritom záveru, že trojdelenie, v ktorom sú zásady akousi strednou kategóriou medzi pravidlami a princípmi je z globálneho hľadiska menej systematické, než stanovenie zásad ako poddruh princípov alebo pravidiel.³⁸ Vychádza pritom z premisy, že zásady (stotožniteľné s anglickým termínom „maxims“) sú nutne písomne v pozitívnom práve vyjadrené „všeobecné pravidlá“ pripúšťajúce výnimky vyjadrené v iných, špeciálnych pravidlách, prípadne ako nižší – konkrétnejší stupeň princípov.

Z nášho hľadiska možno na diferenciaciu medzi princípmi a zásadami hľadieť ako na terminologickú štrukturáciu, ktorá teoretickoprávne nemá zásadnejší význam. Z historického hľadiska síce je možné identifikovať ako v československom právnom prostredí, tak aj v niektorých ďalších právnych systémoch relevanciu predmetného delenia, z pohľadu modernej civilistiky, ale aj právnej romanistiky však ide o členenie bez hlbšej relevancie. Sumárne

³⁶ Gábriš v tomto smere argumentuje príkladom, kedy sa v medzinárodnom práve všeobecné „principles“ v článku 38 ods. 1 písm. c) Štatútu Medzinárodného súdneho dvora prekladajú ako, „zásady“, či v nemčine „Rechtsgrundsätze“. Vid' GÁBRIŠ, op. cit.

³⁷ KOVÁŘOVÁ KOCHOVÁ, I. Právní principy. In: *Cofola 2018* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2019 [cit. 15. 1. 2020]. Dostupné z: https://www.law.muni.cz/sborniky/cofola2008/files/pdf/civil/kovarova%20kochova_ingrid.pdf

³⁸ Pre bližšie špecifikovanie lingvistických a filozofických východísk pre diferenciaciu pojmov princíp a zásada pozri GÁBRIŠ, op. cit.

sa tak dá stotožniť s názormi, ktoré uvedené pojmy stotožňujú a dištinkciu medzi nimi považujú za prekonanú.³⁹

5 ZÁVER

Cieľom tohto príspevku bolo identifikovať pojmové hranice medzi termínmi princíp, pravidlo a zásada, a to so zameraním na rímskoprávne nazeranie. Na základe analýzy antických prameňov sme došli k záveru, že predmetná otázka s najväčšou pravdepodobnosťou bola v istom rozsahu predmetom diskusie aj v rímskoprávnom prostredí, pričom v antickej jurisprudencii zrejme nepanovala jednoznačná zhoda.

Hlavným prameňom je v tomto smere fragment Digest, v ktorom Paulus podáva náhľad na to, čo je potrebné považovať za *regulae*. Na základe našej analýzy dochádzame k záveru, že v klasickom období pravdepodobne existovala medzi rímskymi právnikmi polemika, ktorú byzantská kodifikácia vyriešila priklonením sa k zjednocujúcemu náhľadu na *definitiones* a *regulae*.

Termín obdobný zásadám v rímskom ponímaní nenachádzame, avšak v modernej vede je možné identifikovať istú pojmovú odlišnosť, ktorá nadväzuje najmä na nemeckú lingvistiku. Uvedenú osobitosť a vyčlenenie zásad, či už spod rámca princípov alebo pravidiel ale považujeme za prekonané a pre účely recentnej právnej teórie bez zásadného významu.

Literature

- ALEXY, R. *Theorie der Grundrechte*. Baden-Baden: Nomos, 1985. ISBN 3789010898.
- BLAHO, P. a M. SKŘEJPEK. *IUSTINIANI INSTITUTIONES* [Justiniánske Inštituce]. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1749-7.
- BRTKO, R., V. ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, E. DUDÁSOVÁ, K. LENHARTOVÁ, M. MÍKVVY a M. NEMEC. *Prvky a princípy rímskeho a kánonického procesného práva*, Praha: Leges, 2016
- SKŘEJPEK, M. *Digesta neboli Pandekty, sv. I, kniha I-XV, vybrané části*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2015. ISBN 978-80-246-3063-2.

³⁹ GEŠKOVÁ, K., M. NOVOTNÁ a kol. *Zásady európskeho súkromného práva. Súbor interpretovaných a aplikovaných nástrojov*. Praha: Leges, 2019, s. 12.

- DWORKIN, R. *Taking Rights Seriously*. London: Bloomsbury Academic, 2013. ISBN 9781780937564.
- GÁBRIŠ, T. Princípy a/alebo zásady. In: *Comenius* [online]. [cit. 20. 1. 2020]. Dostupné z: https://comenius.flaw.uniba.sk/index.php/kategorie/pravne-dejiny-filozofia/55-principy-a-alebo-zasady#_ftn2
- GEOFFREY, S. *Rethinking Legal Reasoning*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2018. ISBN 9781784712600.
- GEŠKOVÁ, K., M. NOVOTNÁ a kol. *Zásady európskeho súkromného práva. Súbor interpretačných a aplikačných nástrojov*. Praha: Leges, 2019. ISBN 978-80-7502-361-2.
- GORDLEY, J. *The Jurists: A Critical History*. Oxford: Oxford University Press, 2013. ISBN 978-0-19-968939-2.
- KINCL, J. *Dicta et Regulae Iuris aneb Právnícké mudrosloví latinské*. Praha: Karolinum, 1990. ISBN 80-7066-316-2.
- KOVÁŘOVÁ KOCHOVÁ, I. Právní principy. In: *Cofola 2018* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2019 [cit. 15. 1. 2020]. Dostupné z: https://www.law.muni.cz/sborniky/cofola2008/files/pdf/civil/kovarova%20kochova_ingrid.pdf
- McSWEENEY, T. J. *Priests of the Law. Roman Law and the Making of the Common Law's First*. Oxford: Oxford University Press, 2019. ISBN 978-0-19-884545-4.
- METZGER, A. Allgemeine Rechtsgrundsätze. In: *Handwörterbuch des Europäischen Privatrechts* [online]. [cit. 20. 1. 2020]. Dostupné z: http://hwb-eup2009.mpipriv.de/index.php/Allgemeine_Rechtsgrundsätze%C3%A4tze#2._Historische_Perspektive
- MRVA, M. Objektivne a subjektivne právo vo svetle Radbruchovej formuly (alebo kedy je nespravodlivosť dôvodom na judikovanie „contra legem“). In: *Princípy v práve. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava: Slovak Academic Press, 2015.
- STEIN, P. Interpretation and Legal Reasoning in Roman Law. In: *Chicago-Kent Law Review*, 1995, roč. 70, č. 4.
- STEIN, P. *Regulae Iuris. From Juristic Rules to Legal Maxims*. Edinburgh: University Press, 1966.

- TAEKEMA, S., B. KLINK a W. BEEN. *Facts and Norms in Law: Interdisciplinary Reflections on Legal Method*. Northampton: Edward Elgar Publishing, 2016. ISBN 978-1-78536-109-8.
- TUORI, K. The myth of Quintus Mucius Scaevola: Founding father of legal science. In: *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 2004, roč. 72, č. 3–4.
- VEČEŘA, M. Povaha a zdroje právních principů. In: *Princípy v práve. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava: Slovak Academic Press, 2015.
- WIEACKER, F. The Importance of Roman Law for Western Civilization and Western Legal Thought. In: *Boston College International & Comparative Law Review*, 1981, roč. 4, č. 2.
- THOMAS, P. J. Alternative Paradigm for Roman Law. In: *Revue Internationale des droits de l'antiquité*, 1998, roč. 45, č. 1.
- WINKEL, L. A Note on Regulae Iuris in Roman Law and on Dworkin's Distinction between Rules and Principles. In: *Critical Studies in Ancient Law, Comparative Law and Legal History*. Oxford: Hart Publishing, 2001. ISBN 84113–157–1.

Contact – e-mail

jan.ivancik@flaw.uniba.sk

Hranice – vývoj práva mezinárodního obchodu v Československu po roku 1948¹

Adam Kőszeghy

Právnická fakulta, Univerzita Komenského
v Bratislave, Slovenská republika

Abstract in original language

Po nástupe komunistické strany k moci v roku 1948 nastal proces zrušenia obchodného práva, ktorý bol zavŕšený vznikom nového a viac vyhovujúceho odvetvia s verejnoprávnymi prvkami – hospodárskeho práva. Popri tomto procese sa však začína kreovať nové odvetvie československého právneho poriadku, a to právo mezinárodného obchodu s prvkami dualizmu vo vzťahoch v rámci RVHP a mimo tejto hospodárskej sústavy. Autor sa v tomto príspevku chce zamerať na otázku vývoja práva mezinárodného obchodu od roku 1948 do prijatia Zákonníka mezinárodného obchodu, jeho charakteristike a vplyvu na Obchodný zákonník z roku 1991.

Keywords in original language

Zákonník mezinárodného obchodu; Obchodný zákonník; Právo mezinárodného obchodu; RVHP.

Abstract

After the Communist Party came to power in 1948, there was a process of abrogation of commercial law, culminating in the emergence of a new and more compliant branch with public law elements – economic law. Alongside this process, however, a new branch of the Czechoslovak legal order is beginning to be created, namely the international trade law with elements of dualism in relations within the COMECON and outside the COMECON. The author wants to focus on the development of international trade law from 1948 until the adoption of the International Trade Code, its characteristics and impact on the Commercial Code of 1991.

¹ Príspevok je výstupom projektu VEGA 1/0638/18 Hospodárske právne dejiny: hospodárstvo a podnikanie v právnych dejinách.

Keywords

Code of International trade; Commercial Code; International Trade Law; COMECON.

1 ÚVOD

„Existence celosvětových obecných hospodářských vztahů, nezávislých na vůli a přání jednotlivců, činí v dnešních podmínkách mezinárodního života nemyslitelným, aby se některý stát obklopil neprodyšnou zdí bez vstupních a výstupních bran pro obchodníky a zboží z druhých států. Bez hospodářských vztahů s jinými zeměmi se v dnešní době nemůže obejít ani jeden stát.“²

Hranice v akomkoľvek význame sú bez akejkoľvek pochybnosti každodennou súčasťou našich životov. Špeciálne tak života právnik, ktorý naráža na hranice na každom kroku či už vo forme hraníc medzi súkromným a verejným právom, alebo hraníc medzi jednotlivými právnymi odvetvami/ právnymi inštitútmi. Hranice ovplyvňujú významne aj samotný štát – ohraničujú jeho štátne územie, čím ho vymedzujú ako štát a zároveň diferencujú daný štát od iných štátov. Avšak nie vždy musia byť hranice až tak prospešné.

Po druhej svetovej vojne sa vtedajší svet rozdelil na dva mocenské bloky – západný blok reprezentovaný Spojenými štátmi americkými a štátmi západnej Európy a východný blok reprezentovaný Sovietskym zväzom a štátmi východnej Európy. Toto ideologické rozdelenie teda fakticky postihlo celú povojnovú Európu, Československú republiku nevynímajúc. Po voľbách v roku 1946 a víťazstve Komunistickej strany v Československu sa začína rysovať obraz vývoja Československa do ďalších rokov. Február 1948 priniesol komunistickej strane monopol moci v štáte, čo táto strana využila na prestavbu politicko-ekonomického smerovania Československa smerom k Sovietskemu zväzu a budovaniu stalinskej verzie štátneho socializmu. Trhová ekonomika sa pretvára na centrálné štátom plánovanú ekonomiku s vopred stanovenými päťročnými plánmi. V týchto súradniciach sa obchodné právo stáva v právnom poriadku Československa nežiadúcim. Súkromné podnikanie je takisto eliminované, keďže viedlo k privlastňovaniu

² BYSTRICKÝ, Rudolf a kol. *Právo mezinárodního obchodu*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1967, s. 11.

nadvýrobku (vykorist'ovaniu), čo bolo v rozpore s duchom hesla: „každému podľa jeho práce.“

Avšak do obchodnoprávných vzťahov nevstupovali len občania medzi sebou, ale aj štát navonok s inými štátmi v záujme dovozu alebo vývozu tovarov z/do zahraničia, keďže „*žádný stát na světě není soběstačný a v té neb oné míře musí dovážet některé suroviny, průmyslové nebo zemědělské výrobky, aby doplnil potřeby vlastního hospodářství, a musí vyvážet, aby si obstaral prostředky pro dovoz.*“³

Ani zrušenie obchodnoprávných kódexov v roku 1950 neznamenalo úplný zánik obchodného práva, a to z dôvodu uskutočňovania medzinárodného obchodného styku medzi štátmi, preto možno konštatovať, že po roku 1948 dochádza ku vytvoreniu práva medzinárodného obchodu⁴ s výlučným monopolom štátu.

Do konca roka 1950 upravovali majetkové vzťahy v medzinárodnom obchode v československom právnom poriadku v zásade predpisy prijaté ešte za existencie Habsburskej monarchie, a to konkrétne v prípade českých krajín Všeobecný obchodný zákonník⁵ z roku 1863 (zákon č. 1/1863 r. z.) a na území Slovenska to bol zák. čl. XXXVII/1875 (Uhorský obchodný zákon⁶). Tieto obchodnoprávne pramene dopĺňali aj predpisy občianskoprávne. V prípade českých krajín rakúsky Všeobecný občiansky zákonník z roku 1811 (ABGB), ktorý bol počas 1. sv. vojny až trikrát novelizovaný a keďže na území Slovenska nedošlo ku kodifikácii občianskeho práva, platilo tu prevažne uhorské obyčajové právo.

³ Ibid., s. 11.

⁴ V dobovej literatúre prevládala spor o povahu medzinárodného obchodného práva (práva medzinárodného obchodu) v československom právnom poriadku. Vo vede medzinárodného práva existovali v zásade dva hlavné názorové prúdy: „*Podľa buržoáznej vedy medzinárodného práva je medzinárodné obchodné právo samostatným právnym odvetvím, ktoré sa oddelilo od medzinárodného verejného práva, pretože medzinárodný obchod a jeho úprava dosiahli určitý stupeň vývoja. Podľa inej vedy medzinárodné obchodné právo je súčasťou medzinárodného súkromného práva a zabraňa aj vnútroštátne normy, ktoré sa vzťahujú na právnu úpravu zahraničného obchodu, resp. je odvetvím vnútroštátneho práva krajiny, ak sa zúčastňuje na medzinárodnom obchode. Predstavuje teda určité samostatné vnútroštátne odvetvie práva, no popri tom existuje aj medzinárodné verejné obchodné právo. Tento názor prevládala aj v právnej vede socialistických štátov a zastávala ho aj československá veda medzinárodného práva.*“ Pozri CÚTH, Juraj a kol. *Medzinárodné obchodné právo*. 1. vyd, Bratislava: Obzor, 1983, s. 19; BYSTRICKÝ, Rudolf a kol. *Právo medzinárodného obchodu*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1967, s. 14; CÚTH, Juraj a Viera STRÁŽNICKÁ. *Základy medzinárodného obchodného práva*. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského, 1982, s. 15–16.

⁵ Rakúsky obchodný zákonník – *Allgemeines Handelsgesetzbuch* (AHGB).

⁶ Uhorský obchodný zákon – *Kereskedelmi törvény* alebo *1875. évi XXXVII. törvény kereskedelmi törvény*.

S účinnosťou od 1. 1. 1951 ich zrušil s konečnou platnosťou prvý spoločný československý Občiansky zákonník (zákon č. 141/1950 Zb.).⁷

Podľa štatistiky zahraničného obchodu vo svete z roku 1967 tvoril zahraničný obchod Československej socialistickej republiky významnú časť spomedzi krajín socialistickeho bloku. Zahraničný obchod ČSSR podľa obratu na jedného obyvateľa tvoril až 2 394 Kčs, čo bolo suverénne najviac z pomedzi štátov socialistickeho bloku – v ZSSR obrat zahraničného obchodu tvoril len 460 Kčs, v PLR 880 Kčs, v NDR 2 081 Kčs a v MLR 1 793 Kčs.⁸ Tieto údaje ukazujú význam zahraničného obchodu v Československu či už v podobe vývozu, alebo dovozu patril medzi základné prvky československej ekonomiky.

2 ZÁKON O STÁTNÍ ORGANISACI ZAHRANIČNÍHO OBCHODU A MEZINÁRODNÍHO ZASÍLATELSTVÍ

Za prvý významný právny predpis prijatý „za už zmenených spoločenských a triednych podmienok“ upravujúci problematiku medzinárodného obchodu, resp. zahraničného obchodu v Československu bol zákon č. 119/1948 Zb. o státní organizaci zahraničného obchodu a mezinárodného zasilatelství zo dňa 28. 4. 1948, ktorý zároveň zrušil dovtedajšie predpisy upravujúce oblasť zahraničného obchodu.⁹ Zákon v § 1 ods. 1 vymedzil základnú zásadu organizácie, a to, že „*ministr zahraničného obchodu upravuje, riadi*

⁷ „*Předpisy tohoto zákona byly určeny pro úpravu všech majetkových vztahů, na něž se vztahoval čs. právní řád, bez ohledu na to, zda se jednalo o vztahy čistě vnitrostátní, či vztahy vzniklé při uskutečňování mezinárodního obchodu.*“ Pozri BYSTRICKÝ, Rudolf a kol. *Právo mezinárodního obchodu*. 1. vydání, Praha: Svoboda, 1967, s. 22.

⁸ ČSSR dokonca predbehla aj USA, ktorého obrat zahraničného obchodu na jedného obyvateľa tvoril 1743 Kčs. Avšak nedokázalo súperiť s inými štátmi z kapitalistického bloku: Francúzsko 2 530 Kčs, Rakúsko 3 010 Kčs, Nemecká spolková republika 3 593 Kčs, Švédsko 7 560 Kčs, Holandsko 7 890 Kčs, Belgicko 9 429 Kčs. Úroveň zahraničného obchodu ČSSR sa dokonca rovnala priemeru vyspelých priemyselných štátov (2352 Kčs) a prevyšovala trojnásobne priemer RVHP (760 Kčs). *Ibid.*, s. 11.

⁹ Zákon v § 28 ods. 1 najprv formuloval zrušovacie ustanovenie generálnou klauzulou („*zrušují se předpisy odporující tomuto zákonu*“), následne už konkrétne vymedzil, že sa zrušuje najmä § 4 dekrétu prezidenta republiky č. 113/1945 Sb. o úprave, řízení a kontrole zahraničného obchodu a vládne nariadenie č. 170/1947 Sb. o organizácii a řízení zahraničného obchodu k zabezpečeniu plnenia úkolů stanovených dvoletým hospodářským plánem. Podľa § 28 ods. 2 sa ostatné ustanovenia dekrétu prezidenta republiky č. 113/1945 Sb. sa zrušujú dnom, ktorý určí minister zahraničného obchodu vyhláškou v Sbírcе zákonů a nařízení.

a kontroluje dovoz, vývoz a průvoz zboží všeho druhu, jakož i mezinárodní zasilatelství, a rozhoduje v dohodě s ministrem financí o potřebných úhradách do ciziny.“¹⁰ Podľa § 2 ods. 1 sa zahraničný obchod a medzinárodné zasilateľstvo vyhradzovalo podnikom, ktoré minister zahraničného obchodu určí alebo zriadi vyhláškou¹¹

¹⁰ Toto ustanovenie bolo prevzaté z § 1 ods. 1 dekrétu prezidenta republiky č. 113/1945 Sb. o úpravě, řízení a kontrole zahraničního obchodu. Důvodová správa k tomuto zákonu to potvrzuje a objasňuje důvod: „Znění § 1 převzato z § 1 odst. (1) dekrétu prezidenta republiky č. 113/45 Sb. a obsahuje zmocnění ministra zahraničního obchodu k úpravě, řízení a kontrole zahraničního obchodu. Jakmile bude úplně provedena organizace zahraničního obchodu podle tohoto zákona, stane se většina ustanovení dekrétu č. 113/45 Sb. (povolovací řízení, poplatky, určování dovozců a vývozců) nepraktická a budou proto podle § 27 zrušena (pozn. autora, ve vyhlášenom znení § 28). Ustanovení trvalého významu byla převzata do tohoto zákona proto, aby předpisy o zahraničním obchodě zde byly soustředěny a aby se tak tento zákon stal jejich výlučným pramenem.“ Důvodová správa k zákonu č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství. *Digitální knihovna* [online]. NS ČSSR 1946–1948, tisk č. 1169. Dostupné z: <http://www.psp.cz>

¹¹ Minister zahraničného obchodu vydal v období od r. 1948–1991 veľké množstvo vyhlášok, ktorými zriadil alebo určil podnik zahraničného obchodu, napr.: „Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 312/1953 Ú.l. (č. 357/1953 Ú.v.) o zriadení Strojexportu, podniku zahraničného obchodu; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 104/1960 Zb. o zriadení podniku Brnenské veltrhy a výstavy, podniku pre usporadúvanie veľtrhov a výstav; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 105/1960 Zb. o zriadení podniku Rapid, podniku pre propagáciu v zahraničnom obchode; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 40/1965 Zb. o určení podniku „Art Centrum, československé stredisko výtvarných umení“ na vykonávanie vývozu a dovozu niektorých diel výtvarných umení; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 31/1967 Zb. o určení podniku Československý Filmexport a Československej televízie na niektoré činnosti pri vývoze a dovoze filmov a televíznych záznamov; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 93/1967 Zb. o určení Unicoopu, družstevného podniku pre zahraničný obchod na vykonávanie niektorých zahraničných obchodov; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 125/1967 Zb. o určení Centrotexu, akciovej spoločnosti pre zahraničný obchod na vykonávanie niektorých zahraničných obchodov; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 126/1967 Zb. o určení Exica, akciovej spoločnosti pre zahraničný obchod na vykonávanie niektorých zahraničných obchodov; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 127/1967 Zb. o určení Chemopolu, akciovej spoločnosti pre zahraničný obchod na vykonávanie niektorých zahraničných obchodov; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 133/1967 Zb. o zriadení Pragoinvestu, podniku zahraničného obchodu; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 65/1968 Zb. o určení Karaexportu, účastinnej spoločnosti pre zahraničný obchod, na vykonávanie niektorých zahraničných obchodov; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 193/1968 Zb. o určení Investy, účastinnej spoločnosti pre zahraničný obchod, na vykonávanie niektorých zahraničných obchodov; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 196/1968 Zb. o určení Technoexportu, účastinnej spoločnosti pre zahraničný obchod, na vykonávanie niektorých zahraničných obchodov; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 202/1968 Zb. o určení Tuzexu, účastinnej spoločnosti, na vykonávanie niektorých zahraničných obchodov; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 163/1970 Zb. o zriadení Tuzexu, podniku zahraničného obchodu; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 73/1971 Zb. o zriadení Incheby, podniku zahraničného obchodu; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 74/1971 Zb. o zriadení Omnie, podniku zahraničného obchodu; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 47/1971 Zb. o podniku zahraničného obchodu Simex a o úprave jeho oprávnenia na zahraničnoobchodnú činnosť; Vyhláška ministra zahraničného obchodu č. 76/1972 Zb. o určení Fincomu, účastinnej spoločnosti pre zahraničný obchod, na vykonávanie niektorých zahraničnoobchodných činností; Vyhláška Federálneho ministerstva zahraničného obchodu č. 145/1973 Zb. o zriadení Drevovanie, podniku zahraničného obchodu.“

v Úředním listě, pričom rozhodne aj o ich forme, vymedzí rozsah a určí aj spôsob ich činnosti.¹² Podľa § 2 ods. 2 minister zahraničného obchodu vo vyhláske stanoví deň od kedy bude určitému podniku vyhradený zahraničný obchod s určitým druhom tovaru alebo medzinárodné zasielateľstvo.¹³ Ustanovenie § 2 ods. 3 zmocňovalo ministra zahraničného obchodu, na základe dôležitých hospodárskych dôvodov, zmeniť opatrenia podľa ods. 1 a 2 alebo aj zriaďovať, zlučovať, rozdeľovať a rušiť podniky zriadené podľa tohto zákona. Úprava zahraničnoobchodnej činnosti podľa tohto zákona vykazovala jasné znaky monopolizácie štátom, avšak vzhľadom k § 2 ods. 4 zákona mohol minister zahraničného obchodu, ak to vyžadoval záujem československého hospodárstva, povoliť výnimku z ustanovenia podľa ods. 1.¹⁴

Zákon v § 3 ods. 1 upravoval definíciu zahraničného obchodu ako „*dovoz a vývoz zboží všebo druhu, prováděný vlastním jménem a na vlastní nebo cizí účet včetně zážnamního styku podle § 62 a 63 celního zákona ze dne 14. července 1927, č. 114 Sb.*“ Obdobne v ods. 2 zákon definoval aj medzinárodné zasielateľstvo ako „*činnost ve smyslu čtvrtého titulu čtvrté knihy všeobecného zákoníka obchodního nebo*

¹² „*Tímto ustanovením se stanoví zásada, že zahraniční obchod a mezinárodní zasilatelství budou organizovány monopolně a prováděny pouze podniky, k jejichž zřízení nebo určení se ministr zahraničního obchodu zmocňuje. Ministr zahraničního obchodu má možnost určit jako monopolní společnost podniky již existující nebo vyvolati v život podniky nové. Zahraniční obchod je v důsledku své závislosti na faktorech zahraničních oborem výjimečně cizlivým a vyžaduje proto největší pružnost v rozhodování. To jest též důvod, proč tento zákon na rozdíl od ostatních znárodnovacích předpisů nezakládá národní podniky, nýbrž ponechává ministru zahraničního obchodu, aby v každém jednotlivém případě se zřetelem na speciální důvody národohospodářské, obchodně-politické i jiné stanovil zřizovaným monopolním podnikům formu, vymezil rozsah a určil způsob činnosti. Tyto podniky mohou být organizovány podle okolností ve formě národních podniků, akciových společností se státním kapitálem a pod. Podniky budou dokonale specializovány podle druhů zboží.*“ Dôvodová správa k zákonu č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství. *Digitální knihovna* [online]. NS ČSSR 1946–1948, tisk č. 1169. Dostupné z: <http://www.psp.cz>

¹³ „*Monopolní podniky provozující zahraniční obchod budou zřizovány postupně, aby nedošlo k poruchám v obchodně politických stycích se zahraničím. Proto v každém případě bude nutno vyhláškou určit den, od něhož nová úprava nastupuje v platnost. Ve vhodných případech bude použito existujících podniků. Tak na př. ministr zahraničního obchodu určí Čsl. tabákovou reži jako monopolní podnik pro zahraniční obchod s tabákem a tabákovými výrobky, stejným způsobem bude postupovat u státního solného monopolu. Pokud jde o provozování mezinárodního zasilatelství bude zřízen toliko podnik jediný a bude pro něj užito formy akciové společnosti.*“ *Ibid.*

¹⁴ Znamenalo to faktickú výnimku z monopolizácie zahraničného obchodu v Československu, zákonodarca sa vyjadril obdobne: „*Ustanovení odstavce (4) umožňující výjimky z monopolisace zahraničního obchodu, jest odůvodněno nutností, aby v určitých případech dosavadní firmy (jde především o reprezentace cizích firem) mohly po případě dále fungovati vedle příštích monopolních organizací (na př. fa. Schoeler Bleckmann, fa. SKF a j.).*“ *Ibid.*

čtvrtého titulu druhé části zák. čl. XXXVII/1875, o obchodním zákonu, a souvisejících předpisů, pokud směřuje ke styku s cizínou.“ Podľa § 3 ods. 3 sa úprava tohto zákona nevzťahovala na „*minované nebo nezpracované zlato a stříbro, platinu a kovy skupiny platinové, cenné papíry, směňky, šeky, pověřovací listy, poukázky, peníze, pojistky a vkladní knížky.*“ Další druhy tovaru a případy, na ktoré sa ustanovenia tohto zákona nevzťahujú stanoví podľa § 3 ods. 4 tohto zákona minister zahraničného obchodu vyhláškou v Úředním listě. Nákup a predaj v tuzemsku alebo v zahraničí podnikmi určenými a zriadenými podľa § 2 zákona sa podľa § 4 ods. 1, a 2 riadil podľa smerníc schválených vládou na podklade plánu zahraničného obchodu, a prostredníctvom peňažných transakcii živnostenskou bankou, národným podnikom v Prahe.¹⁵

Po úvodných § 1–4, ktoré upravovali základné zásady organizácie zahraničného obchodu, zákon v § 5 upravoval zrejme najdôležitejšiu právnu úpravu, ktorá podmienila vývoj zahraničnoobchodného štátneho monopolu v Československu – znárodnenie podnikov vykonávajúcich živnosť v zahraničnom obchode alebo medzinárodnom zasielateľstve. Minister zahraničného obchodu mohol podľa § 5 ods. 1 určiť vyhláškou v Úředním listě, ktoré z podnikov prevádzkujúcich živnostenské podnikanie v zahraničnou obchode v období od 1. januára 1946 do dňa určeného podľa § 2 ods. 2, bude predmetom znárodnenia zoštátnením, ako aj od ktorého dňa sa tak deje. Obdobne tak mohol minister zahraničného obchodu určiť samostatným výmerom časti jednotlivých majetkových podstát alebo jednotlivých kusov

¹⁵ „Zásada uvedená v odstavci (1) je důsledkem odloučení zahraničního obchodu od výroby, ke němuž ve většině případů dojde. Musí být nalezena pevná base vzájemných styků výrobních a prodejních organizací v oboru cen. Systém pevně stanovených cen umožní tento styk bez konjunkturálních výkyvů a přispěje tak i ke stabilitě domácích cen i ke event. úpravě kalkulací výrobních nákladů tím, že bude dán jasný a jednotný obraz kalkulačních podkladů. Nositelé monopolního oprávnění budou dovezené zboží prodávati a při vývozu nakupovati od průmyslu za ceny, určené jim podle všeobecných hledisek, kdežto nakupovati a prodávati v cizině budou za ceny, které trh připouští. Vzniknou tedy nevyhnutelně u jednotlivých artiklů difference buď ztrátové nebo ziskové, jež se budou vyúčtovávati pomocí zvláštního účtu vedeného u banky a spravovaného jménem ministerstva financí. Veškerá bankovní gesce bude soustředěna u Živnostenské banky.“ Ibid.

uvedených podnikov.¹⁶ V prípade podnikov vykonávajúcich živnostenské podnikanie tak v zahraničnom obchode podľa tohto zákona, ako aj podľa zákona č. 118/1948 Sb. o organizaci velkoobchodní činnosti a o znárodnění velkoobchodních podniků, sa ministri zahraničného obchodu a vnútorného obchodu, podľa toho či prevažuje význam podniku pre zahraničný alebo vnútorný obchod, dohodnú podľa ktorého z týchto predpisov sa bude v prípade predmetných podnikov postupovať.

V zmysle § 6 ods. 1 tohto zákona štát znárodnením nadobudol vlastnícke právo k znárodnenému majetku. Toto znárodnenie sa týkalo nehnuteľností, budov, zariadení, príslušenstva podniku vrátane všetkých hnuťností a práv (licencie, živnostenské oprávnenia, známky, vzory, vodné práva a pod.), zmeňiek, cenných papierov, vkladných knižiek, hotovosti, pohľadávok a iných hnuťností a práv iných aké sú príslušenstvom podniku.¹⁷ Znárodnenie sa rovnako spolu s podnikom vzťahovalo aj na všetky podniky a závody patriace vlastníčkovi alebo prevádzkovateľovi znárodneného podniku, a tak tiež aj všetky podniky a závody, ktoré tvorili s znárodneným podnikom hospodársky celok, aj keď patril niekomu inému ako vlastníčkovi znárodneného podniku. Minister zahraničného obchodu mohol podľa § 6 ods. 6 vyňať zo znárodnenia jednotlivé majetkové kusy, majetkové súbory alebo práva, pokiaľ ich nie sú potrebné k prevádzke podniku zriadeného alebo určeného podľa § 2 a ponechať ich doterajšiemu vlastníčkovi, ktorému môže zároveň

¹⁶ „Na rozdíl od znárodnění ve výrobě, které jest uskutečňováno ze zákona, dáva se ministru zahraničného obchodu zmocnění, aby provedl mezi podniky provozujícími zahraniční obchod výběr. V tomto hospodářském odvětví byla totiž řada podniků, které neměly solidní hospodářské základy a kde by tudíž nebylo znárodnění odůvodněno. Ježto podniky provozující zahraniční obchod nemají zřehla jiných majetkových podstat než zařízení kanceláře, přijde často o drobné majetkové kusy (kartotéka, psací stroj a pod.) a nežádá se proto nutno znárodnění publikovat vyhláškou v Úředním listě. Forma výměru v takových případech zcela postačí.“ Dôvodová správa k zákonu č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničného obchodu a mezinárodního zasilatelství. *Digítální knihovna* [online]. NS ČSSR 1946–1948, tisk č. 1169. Dostupné z: <http://www.psp.cz>

„Konstrukce § 5 umožňuje, aby ministr zahraničného obchodu upustil od znárodnění v případech, u nichž by to z jakéhokoli důvodu nebylo žádoucí. Nutno dále mít na zřeteli, že znárodnění v oboru zahraničného obchodu a mezinárodního zasilatelství je pouze prostředkem ke splnění hlavního úkolu, kterým jest vytvoření monopolu zahraničného obchodu a mezinárodního zasilatelství. V důsledku toho by vynětí určitého sektoru na př. družstevního, ze znárodnění znamenalo samočinné vyloučení tohoto sektoru z účasti na zahraničním obchodě.“ Ibid.

¹⁷ Podľa ods. 2, sa znárodnenie sa týkalo majetku, ak slúžil alebo bol určený k prevádzke zahraničného obchodu (i keď patril inému vlastníčkovi ako vlastníčkovi znárodneného podniku). Výnimku tvorili zásoby tovaru a patenty, ktoré boli predmetom znárodnenia, len ak patrili vlastníčkovi alebo prevádzkovateľovi znárodneného podniku.

uložit' podmienky, najmä do stanovenej lehoty zriadiť v prospech takéhoto podniku služobnosť alebo užívacie právo. O rozsahu znárodnenia podľa predchádzajúcich odsekov rozhodoval v pochybnostiach minister zahraničného obchodu.

Na ustanovenia o znárodnení plynule obsahovo nadviazal § 7, ktorý upravoval proces začlenenia znárodnených podnikov a majetku do podnikov zahraničného obchodu zriadených alebo určených podľa § 2.¹⁸ Podniky určené alebo zriadené podľa § 2 tohto zákona požívali podľa § 9 status samostatnej právnickej osoby. Ustanovenia § 10–15 tohto zákona obsahovali spoločné pravidla týkajúce sa právnych pomerov zriadených alebo určených podnikov podľa § 2 (právna subjektivita, zápis do registra, prechod práv a záväzkov, živnostenské oprávnenie, náhrada za znárodnenie, konanie pri predĺžení a pod.).

Zákon ďalej v § 16 upravoval pod marginálnou rubrikou „Ustanovení přechodná“ veľmi dôležitú otázku, a to prevádzkovanie podniku zahraničného obchodu v istom odvetví do doby predvídanej § 2 ods. 2 tohto zákona (moment vyhradenia zahraničného obchodu v istom odvetví zriadeným alebo určeným podnikom zahraničného obchodu). Zákon stanovil podľa ods. 1, že *„dosavadní vlastníci (provozovatelé) nebo jejich zákonní zástupci, odpovědní za vedení podniků, po případě národní správci všech podniků, které provozují zahraniční obchod nebo mezinárodní zasilatelství, jsou povinni vést správu a záležitosti podniku a provozovat zahraniční obchod nebo mezinárodní zasilatelství s péčí řádného hospodáře¹⁹ do dne stanoveného podle § 2, odst. 2. K platnosti právních jednání, přesahujících běžnou*

¹⁸ Následne § 8 upravoval právne pomery podnikov zahraničného obchodu, a to tak, že: *„(1) Ministr zahraničního obchodu vydá podrobné předpisy o podnicích určených nebo zřízených podle § 2, zejména o předmětu jejich podnikání, jejich vedení a správě, hospodaření, podmínkách obchodování, účtování, o použití výtežků jejich obchodů, o vztahu zaměstnanců k podniku, o kontrole a o odpovědnosti ředitele a členů správních orgánů. Určuje-li podniky výrobní, postupuje ministr zahraničního obchodu v době s příslušným ministrem. Podniky odvádějí přebytky svých výtežků státní pokladně.*

(2) Zvolí-li ministr zahraničního obchodu pro podnik zřízený podle § 2 formu akciové společnosti nebo společnosti s ručením omezeným, mohou jeho opatření o zřízení a organizaci takového podniku, jakož i stanovy (společenské smlouvy) obsahovat odchylky od právních předpisů platných jinak pro akciové společnosti a společnosti s ručením omezeným.“

¹⁹ K péči řádného hospodáře, resp. starostlivosti riadneho hospodára a jeho vývoju na území Slovenska, ďalej pozri KÖSZEGHY, Adam. *Historický vývoj odbornej starostlivosti. In Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 3, s. 49–58.

správu, je třeba předchozího souhlasu ministra zahraničního obchodu.“²⁰ Podľa ods. 2 mohol minister zahraničného obchodu do tohto podniku ustanoviť zmocnenca, ktorý mal dozerat’ na riadny chod podniku. Povinnosti a práva tohto zmocnenca upravoval minister zahraničného obchodu vyhláškou v Úředním listě. Ak vznikol zmocnenec námietky voči konaniu vlastníkov (prevádzkovateľov), správcov ako aj národných správcov podnikov, boli povinní zdržať sa daného konania. V prípade, že by nedošlo k dohode o týchto námietkach, malo rozhodnúť ministerstvo zahraničného obchodu. V zmysle § 17 ods. 1, minister zahraničného obchodu mohol stanoviť zodpovedným osobám za vedenie podniku podľa § 16 ods. 1 povinnosť podávať správy a hlásenia o stave a činnosti podniku.

Zákon č. 119/1948 Zb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství bol nakoniec zrušený (okrem ustanovení o znárodnení) zákonom č. 42/1980 Zb. o hospodárskom styku s cudzinou.²¹

3 MEDZINÁRODNÝ OBCHOD V RÁMCI RADY VZÁJOMNEJ HOSPODÁRSKEJ POMOCI

Československo od roku 1948 patrilo do sféry vplyvu Sovietskeho zväzu, a preto sa nemožno čudovať, že keď sa v roku 1949 kreovala RVHP (Rada vzájomnej hospodárskej pomoci) ako protiváha k vtedajšej OEEC²² (neskôr

²⁰ „Aby nenastaly poruchy v zahraničním obchodě, ukládá se dosavadním majitelům resp. správčím podniků provozujících zahraniční obchod, pokračovati ve vedení podniku s péčí řádného hospodáře až do té doby, kdy zabájí činnost výlučný podnik pro zahraniční obchod v určitém oboru. Při tom má ministr zahraničního obchodu možnost dosaditi do podniků provozujících zahraniční obchod nebo mezinárodní zasilatelství zmocněnce, který bude bděti nad řádným chodem podniku.“ Dôvodová správa k zákonu č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství. *Digitální knihovna* [online]. NS ČSSR 1946–1948, tisk č. 1169. Dostupné z: <http://www.psp.cz>

²¹ „Státní monopol zahraničního obchodu, zavedený zákonem č. 119/1948 Sb., o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství, výrazně omezil a podvázal československou zahraničně obchodní aktivitu. Jeho obsahem bylo nejen řízení zahraničně obchodních operací uskutečňovaných zvláštními subjekty, které stát k tomuto účelu zřídil, ale dokonce, v extenzivním pojetí, řízení veškerého hospodářského styku s cizinou. Tento systém řízení, skutečně neúnosný, začal být od počátku osmdesátých let, od přijetí zákona o hospodářských stycích se zahraničím, postupně uvolňován.“ POZÍ PAUKNEROVA, Monika. Svoboda podnikání a právní regulace zahraničně obchodních vztahů. In: *Právník*, 1991, roč. 130, č. 7–8, s. 672.

²² Z ang. *Organisation for European Economic Cooperation* (Organizácia pre európsku hospodársku spoluprácu).

OECD²³) stalo sa jej zakladajúcim členom²⁴. Činnosť RVHP bola zameraná na hospodársku koordináciu a spoluprácu krajín s centrálné plánovanými ekonomikami, tak aby sa postupne vyrovnávali ekonomické rozdiely medzi jednotlivými jej členmi.

Medzinárodný obchod v rámci RVHP sa vykonával na základe viacerých medzinárodných dokumentov (medzinárodných zmlúv). Za najhlavnejšie medzinárodné zmluvy možno označiť, najmä *„Štatút Rady vzájomnej hospodárskej pomoci, Všeobecné podmienky pre dodávky tovaru medzi organizáciami členských štátov RVHP, obdobné úpravy týkajúce sa servisných a montážnych podmienok, Základy medzinárodnej socialistickej delby práce, Dohodu o mnohostrannom zúčtovaní v prevoditeľných rubľoch a o zriadení Medzinárodnej banky hospodárskej spolupráce a najmä Komplexný program ďalšieho prehlbovania a zdokonaľovania spolupráce a rozvoja socialistickej ekonomickej integrácie členských štátov RVHP z roku 1971.“*²⁵

Za právny základ medzinárodného obchodu v rámci RVHP (obsahovo obdobný Zákonníku medzinárodného obchodu) možno jednoznačne označiť Všeobecné podmienky pre dodávky tovaru medzi organizáciami členských štátov Rady vzájomnej hospodárskej pomoci (VDP RVHP 1968)²⁶ s následnými novelizáciami v roku 1976 (VDP RVHP 1968/1975), 1980 (VDP RVHP 1968/1980). V roku 1989 vstúpili do účinnosti VDP RVHP 1968/1988, ktorý zrušil dovtedajšie znenia Všeobecných dodacích podmienok RVHP. Všeobecné dodacie podmienky RVHP 1968 však neboli prvé dodacie podmienky prijaté v rámci RVHP, pretože *„prvé Všeobecné jednotné obchodné kontraktne podmienky používané v obchode medzi členskými štátmi RVHP*

²³ Z ang. *Organisation for Economic Cooperation and Development* (Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj).

²⁴ RVHP mala šesť zakladajúcich členov – v abecednom poradí: Bulharská ľudová republika, Československá ľudová republika, Maďarská ľudová republika, Poľská ľudová republika, Rumunská ľudová republika, Zväz sovietskych socialistických republík (Sovietsky zväz) a ďalších členov tvorili neskôr: Albánsko (do 1962), Nemecká demokratická republika (od 1950), Mongolsko (od 1962), Kuba (od 1972) a Vietnam (od 1978).

²⁵ CÚTH, Juraj a kol. *Medzinárodné obchodné právo*. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1983, s. 32.

²⁶ Kanda vo svojom príspevku k 10. výročiu prijatia Zákonníka medzinárodného obchodu vyjadril k ich významu, a to, že *„jich dnes predstavujú VDP-RVHP 1968 významnou unifikovanou právnou normu, ktorá nachádza stále väčšieho ocenení i mimo okruh socialistickej zemi – členských štátov RVHP, čož ostatné bylo zdůrazněno i na zasedáních UNCITRALu a objevilo se i v dokumentech o práci této komise OSN.“* Pozri KANDA, Antonín. Základní principy právní úpravy mezinárodního obchodu (Srovnávací studie k 10. výročí vydání čs. zákoníka mezinárodního obchodu). In: *Právník*, 1973, roč. 112, č. 2, s. 1097.

vznikli už v roku 1951.²⁷ K novej úprave došlo v roku 1958, keď boli členskými štátmi RVHP prijaté Všeobecné dodacie podmienky RVHP 1958, ktoré znamenali čiastočnú unifikáciu práva v oblasti zahraničného obchodu, avšak „ako je známe, Všeobecné dodacie podmienky RVHP 1958 neboli schválené Národným zhromaždením ani ratifikované prezidentom republiky; neboli tiež publikované v Zbierke zákonov ČSSR. Ich používanie zabezpečil výnos ministra zahraničného obchodu z 30. 11. 1958, ktorým uložil všetkým čl. organizáciám zahraničného obchodu povinnosť uzavierať zmluvy o dodávkach tovaru s podnikmi zahraničného obchodu členských štátov RVHP na základe Všeobecných podmienok RVHP 1958.“²⁸

Z všeobecnej teórie medzinárodného práva verejného vieme, že medzinárodné zmluvy zaväzujú priamo štát, a preto sa jeho normy aplikovali na medzinárodnoobchodné vzťahy Československa (neskôr ČSSR alebo ČSFR) v rámci RVHP. Po prijatí zákona č. 101/1963 Zb. o právnych vzťahoch v medzinárodnom obchodnom styku (Zákonník medzinárodného obchodu) bolo potrebné vyriešiť konflikt súčasne platných medzinárodných zmlúv v rámci RVHP a Zákonníka medzinárodného obchodu. Zákonník medzinárodného obchodu poskytoval možné riešenie v § 4, keďže „ZMO jako vnitrostátní předpis se nemůže dotknout mezinárodních závazků ČSSR, proto v § 4 se stanoví, že úprava obsažená v ZMO se použije, jen pokud něco jiného nestanoví mezinárodní smlouva, která je pro ČSSR závazná. Úprava obsažená v takové mezinárodní smlouvě má přednost před úpravou stanovenou v ZMO. Avšak i pro vztahy upravené mezinárodní smlouvou je ZMO aplikován podřídně, tj. při řešení otázek, které nejsou v této smlouvě upraveny, jestliže pro ně je rozhodující čl. právo a jde o vztahy spadající do předmětu úpravy ZMO.“²⁹

Bystrický a kol. hneď aj ponúkajú príklad, kedy sa ZMO mohol aplikovať popri medzinárodnej zmluve „vzhľadom k tomu je ZMO aplikovaný nejen při mezinárodním obchodním styku s kapitalistickými státy, ale i při styku se socialistickými státy, i když základní právní úprava pro tento styk je obsažena ve Všeobecných podmínkách pro dodávky zboží mezi organizacemi pro zahraniční obchod členských států Rady

²⁷ HRIVNÁK, Jaroslav. Všeobecné podmienky pre dodávky tovaru medzi organizáciami členských štátov Rady vzájomnej hospodárskej pomoci. In: *Právny obzor*, 1971, roč. 54, č. 1, s. 5.

²⁸ *Ibid.*, s. 5.

²⁹ BYSTRICKÝ, Rudolf a kol. *Právo mezinárodního obchodu*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1967, s. 31.

*vzájemné hospodářské pomoci. Podle ustanovení těchto podmínek je pro řešení otázek v nich neupravených rozhodující právní řád prodávajícího. V tomto rozsahu je tedy ZMO aplikovatelný i při čs. vývozu do členských zemí RVHP.*³⁰

Na rozdiel od ZMO, ustanovenia VDP RVHP 1968 sú v zásade záväzné pre všetky dodávky tovaru medzi organizáciami členských štátov RVHP. Kogentná povaha týchto ustanovení vyplýval z preambuly VDP RVHP 1968 podľa ktorej všetky dodávky tovaru medzi organizáciami členských štátov Rady vzájomnej hospodárskej pomoci oprávnenými vykonávať zahraničný obchod sa uskutočňujú podľa nasledujúcich Všeobecných dodacích podmienok. Podľa preambuly však bolo možné dohodnúť si aj odchylnú úpravu, a to v prípade, že by strany pri uzatváraní zmluvy dospeli k tomu, že pre špecifickosť tovaru alebo pre osobitosť dodávky je odchýlka účelná. Toto ustanovenie vyvolalo polemiky o tom či tieto podmienky mali subjektívnu, alebo objektívnu povahu.³¹

4 ZÁKON O PRÁVNÝCH VZŤAHOCH V MEDZINÁRODNOM OBCHODNOM STYKU (ZÁKONNÍK MEDZINÁRODNÉHO OBCHODU)

Po prijatí Ústavy ČSSR v roku 1960 sa začalo uvažovať na základe uznesenia ÚV KSČ z decembra 1960 o kodifikačných prácach v oblasti občianskeho práva. V prípade právneho režimu zahraničného obchodu, existovali dve možnosti ako ho upraviť z hľadiska vnútroštátneho práva. Prvá možnosť spočívala v úplnom zjednotení právnej úpravy v určitej oblasti, bez rozlišovania v úprave

³⁰ Ibid, s. 31; Porovnaj aj KANDA, Antonín. Základní principy právní úpravy mezinárodního obchodu (Srovnávací studie k 10. výročí vydání čs. zákoníka mezinárodního obchodu). In: *Právník*, 1973, roč. 112, č. 2, s. 1102.

³¹ „Váššina sa však priklonila k názoru, že rozhodovanie o týchto otázkach, patrí výlučne stranám a že rozhodcovské súdy by nemali tieto rozhodnutia ex offio revidovať. Aj v praxi Rozhodcovského súdu Čs. obchodnej komory bol v tejto veci prijatý širší výklad. Ak sa strany dohodnú na odchyľnej úprave, potom platí prezumpcia, že je daná niektorá zo spomínaných podmienok pre túto odchyľku. Napriek tomu nebola úplne odstránená možnosť vysvetľovať preambulu VDP RVHP 1968 aj v tom zmysle, že špecifickosť tovaru alebo osobitosť dodávky musia byť objektívne dané, a preto možno ich existenciu preskúmať v rozhodcovskom konaní. Vzhľadom na tieto rozdielne stanoviská treba v praxi z opatrnosti dohodnúť odchyľky od VDP len vtedy, keď špecifickosť tovaru alebo osobitosť dodávky sú objektívne dané a so samotnými ustanoveniami VDP nemožno vystačiť.“ Pozri HRIVNÁK, Jaroslav. Všeobecné podmienky pre dodávky tovaru medzi organizáciami členských štátov Rady vzájomnej hospodárskej pomoci. In: *Právny obzor*, 1971, roč. 54, č. 1, s. 9.

vzt'ahov medzi vnútroštátnymi subjektmi bez cudzieho prvku a vzt'ahov s cudzím prvkom. Druhá možnosť spočívala v obmedzení úpravy právnych vzt'ahov v tejto právnej oblasti len na vzt'ahy, v ktorých sa vyskytoval cudzí prvok. Obe možnosti mali svoje výhody aj nevýhody.³²

Zákon č. 101/1963 Zb. o právnych vzt'ahoch v medzinárodnom obchodnom styku bol prijatý 4. decembra 1963 a znamenal unifikáciu noriem upravujúcich medzinárodný obchod do jedného vnútroštátneho právneho predpisu³³ (zákonníka), keďže „na základě dosaženého stupně vývoje čs. socialistického hospodářství došlo v letech 1963–1964 v ČSSR k podstatné změně v úpravě majetkoprávních vztahů. Nové pojetí této úpravy (nejen z hlediska československého) spočívá v tom, že majetkové vztahy nejsou upraveny jedním, nýbrž třemi samostatnými zákoníky, které přibližují k ekonomické podstatě vztahů, jež jsou předmětem jejich úpravy.“³⁴ Išlo o tri predpisy: už vyššie spomenutý Zákoník medzinárodného obchodu (zákon č. 101/1963 Zb.), Občiansky zákoník (zákon č. 40/1964 Zb.) a Hospodársky zákoník³⁵ (zákon

32 Z hľadiska prvej možnosti, ako uvádza Kanda: „Znamená to do určité míry i podřízení úpravy vztahů uvnitř státu potřebám právní úpravy mezinárodních obchodních vztahů. Tato jednorázová unifikace určité právní oblasti má tu výhodu, že přináší jednotnou úpravu dané oblasti stejnorodých právních vztahů. Souvisí s tím však i nemalé potíže vyplývající z roznosti charakteru vztahů, na něž je tato unifikovaná právní úprava aplikována.“ K druhej možnosti Kanda dodáva, že „toto řešení je výhodné z toho hlediska, že je možno úpravu vztahů s cizím prvkom podřítit zájmom zahraničního obchodu a zachovať pritom zplátnosti a typičnosti úpravy vnútorných vztahů. Určité těžkosti se sebou snad přináší nutnost diferenciacie vztahů, které podléhají režimu domácího práva a vztahů, na něž je třeba aplikovat speciální zákon.“ Pozri KANDA, Antonín. Základní principy právní úpravy mezinárodního obchodu (Srovnávací studie k 10. výročí vydání čs. zákoníka mezinárodního obchodu). In: *Právník*, 1973, roč. 112, č. 2, s. 1095–1096; Porovnaj aj KANDA, Antonín. Zákon o právních vztazích v mezinárodním obchodním styku (zákoník mezinárodního obchodu) a jeho místo v systému československého socialistického práva. In: *Právník*, 1966, roč. 105, č. 2, s. 128.

33 Ako správne a výstižne podotkla Strážnická, „moderný život spravádzaný technickým pokrokom a snahou o zblíženie odlišných hospodárskych systémov smeruje k vytváraniu jednotných právnych noriem v oblasti medzinárodného obchodu a k zjednodušovaniu a prehĺbeniu medzinárodných obchodných vzt'ahov štátov celého sveta. A to je iste správna tendencia.“ Pozri STRÁŽNICKÁ, Viera. K otázke unifikácie v oblasti medzinárodného obchodu. In: *Právník*, 1969, roč. 52, č. 2, s. 147.

34 BYSTRICKÝ, Rudolf a kol. *Právo mezinárodního obchodu*. 1. vyd. Praha: Svoboda, s. 22.

35 Napriek tomu, že prijatie tohto zákoníka bolo determinované špecializáciou na vzt'ahy medzi socialistickými organizáciami navzájom, ďalej štátne a družstevné vlastníctvo, organizáciu hospodárskej činnosti a postavenia socialistických organizácií, tak „tento zákoník upravuje i hospodárskoprávni vztahy podniků zahraničního obchodu (PZO), pokud nespádají do předmětu úpravy zákoníku mezinárodního obchodu (ZMO). Hospodářským zákoníkem se řídí např. vztahy mezi československými dodavatelskými podniky a PZO při vývozu zboží a vztahy mezi PZO a tuzemskými odběratelskými podniky při dovozu zboží (§ 211 – 258 hospodářského zákoníku). Zřízení podniků zahraničního obchodu, jejich způsobilost nabyvat práv a zavazovat se, hospodaření, organizace a ostatní majetkoprávní poměry jsou však z úpravy hospodářského zákoníku vyloučeny (§ 389 hosp. zákoníku) a platí pro ně zvláštní právní předpisy vydané na základě zákona 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství.“ *Ibid.*, s. 22.

č. 109/1964 Zb.).³⁶ Niektorí autori využili práve túto triádu právnych predpisov ako príklad striktnej rozdielnosti a odlišnosti naprieč jednotlivými (aj domnelými) právnymi odvetviami.³⁷

Zákonník medzinárodného obchodu alebo aj skrátené ZMO sa skladal z piatich hláv (Úvodné ustanovenia, Spoločné ustanovenia, Všeobecné ustanovenia o záväzkových vzťahoch, Osobitné ustanovenia o niektorých záväzkových vzťahoch, Osobitné, prechodné a záverečné ustanovenia). Vzhľadom na komplexnosť tohto zákonníka (až 726 paragrafov), sa v tomto príspevku obmedzíme iba na charakteristiku tohto zákonníka a jeho neskorší vzťah so zákonom č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník.

Hneď v § 1 ZMO môžeme nájsť účel zákona, ktorým je súborným spôsobom upraviť majetkové vzťahy v medzinárodnom obchodnom styku na základe zásady plnej právnej rovnosti³⁸ a neprípustnosti akejkoľvek diskriminácie ktoréhokoľvek z účastníkov medzinárodného obchodu, napomáhať tak rozvíjaniu hospodárskych stykov Československej socialistickej republiky so všetkými krajinami, nehľadiac na rozdiely v ich spoločenskom

³⁶ Prijatie týchto predpisov však znamenalo aj vznik istej názorovej polemiky o povahe majetkových vzťahov v zahraničnom obchode v rámci systému práva. Antonín Kanda ich vo svojom príspevku zhrnul nasledovne do štyroch skupín: „První skupina názorů v vychází v podstatě z předmětu úpravy a zařazuje právní úpravu majetkových vztahů v zahraničním obchodě do práva občanského. Druhá skupina názorů, i když nepopírá výslovně občanskoprávní charakter majetkových vztahů v zahraničním obchodě, klade důraz na cizí prvek obsažený v těchto vztazích a zařazuje právní úpravu těchto vztahů do mezinárodního práva soukromého, jakožto zvláštního odvětví čs. socialistického práva. Třetí skupina názorů vychází více méně z charakteristiky subjektů (a to zejména pokud jde o zahraničně-obchodní vztahy mezi socialistickými zeměmi) a charakteru jejich činnosti a zařazuje majetkové vztahy v zahraničním obchodě do oblasti práva hospodářského. Konečně poslední skupina názorů dochází ke závěru, že se tu vytváří, a to nezávisle na právo tvorné činnosti státu, jakési transnacionální právo, tvořící samostatné právní odvětví, tzv. mezinárodní právo obchodní.“ Pozri KANDA, Antonín. Zákon o právních vztazích v mezinárodním obchodním styku (zákoník mezinárodního obchodu) a jeho místo v systému československého socialistického práva. In: *Právník*, 1966, roč. 105, č. 2, s. 130.

³⁷ Rohlík napr. nesúhlasí s Kandom a domnieva, že „velice detailní třídění čs. práva povyšuje význam některých odlišností jednotlivých oblastí úpravy právních vztahů na klasifikační kritéria, i když tyto odlišnosti by při méně detailním třídění byly mnohem méně významné. Z tohoto důvodu zdá se přinejmenším být možné, považovat zařazení čs. právní úpravy majetkových vztahů v mezinárodním obchodě do čs. práva občanského za neoprávněné.“ Pozri ROHLÍK, Josef. Právní úprava mezinárodních obchodních vztahů a systém čs. práva. In: *Právník*, 1966, roč. 105, č. 6, s. 528.

³⁸ KOPÁČ, Ludvík. *Komentář ke zákoníku mezinárodního obchodu*. Praha: Panorama, 1984, s. 7.

a štátnom zriadení, a tým prispievať k upevneniu mierového spolunažívania a priateľstva medzi národmi.³⁹

Z formulácie § 1 možno jasne a zreteľne odvodiť, že zahraničný obchod⁴⁰ bol dôležitým prvkom v hospodárskej sústave ČSSR, preto sa zákonodarca uchýlil k takejto formulácii dovtedy nezvyklej v vnútroštátnom právnom poriadku (je potrebné koniec koncov zohľadniť aj geopolitickú situáciu v období rokov 1963–1964 medzi mocenskými blokmi Západu a Východu).⁴¹

³⁹ „Tvůrčí zákoníku mezinárodního obchodu kladli důraz na právní rovnost všech účastníků mezinárodního obchodu bez ohledu na to, zda jde o účastníka ze socialistického nebo kapitalistického státu. Pověřený člen ústavně právního výboru a výboru pro plán a rozpočet při předkládání zákoníku mezinárodního obchodu zdůraznil, že rovnost účastníků je klíčová v tom smyslu, aby nedávla nikde v zahraničí zámlínku k tomu, aby byla osnově zákoníku vyjádřena jakákoliv diskriminace. Rovněž předpokládali, že zahraničně obchodní partneri budou v daleko větší míře přistupovat na dobodu o volbě československého práva, neboť se zákoník nově zabýval výhradně zahraničními majetkoprávními vztahy, kdežto občanský zákoník obsahoval ustanovení týkající se právních vztahů tuzemských.“ Digitální knihovna, NS RCS 1960–1964, stenoprotokoly, 22. schůze, středa 4. prosince 1963. Dostupné z: <http://www.psp.cz>. Citováno dle VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE, Jaromír TAUCHEN a kol. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí (II. díl)*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 794–795.

⁴⁰ Na tomto mieste sa ponúka zamyslieť sa nad pojmovým rozporom medzi zahraničným obchodom a medzinárodným obchodom. Tieto pojmy nie sú synonymické, a preto ich jednotlivé používanie v určitých situáciách nie je bezúčelné. Odpoveď na otázku, kedy je správne používať ten či onen pojem, poskytol Bystrický a kol. vo svojej monografii, a to nasledovne: „Pro pochopení povahy materiálních vztahů vznikajících v mezinárodním obchodu je třeba mít na zřeteli základní pojmový rozdíl, který ekonomie ční mezi zahraničním obchodem a mezinárodním obchodem. Zahraniční obchod je zpravidla definován jako úsek národního hospodářství určitého státu zahrnující tu část sféry oběhu jeho reprodukčního procesu, v níž dochází k přechodu zboží a k výměně služeb přes hranice daného státu. Mezinárodní obchod naproti tomu zahrnuje soubor ekonomických vztahů, k nimž dochází při uskutečňování zahraničního obchodu mezi jednotlivými státy. Proto můžeme mluvit pouze o zahraničním obchodu určitého státu, ale o mezinárodním obchodu mezi určitými státy.“ Pozri BYSTRICKÝ, Rudolf a kol. *Právo mezinárodního obchodu*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1967, s. 24.

⁴¹ Uvedené potvrdil svojím vyjadrením aj poslanec NS RČS Novák, ktorý sa vyjadril k účelu zákona v rámci rozpravy k návrhu ZMO, a to nasledovne: „Nový zákon mezinárodního obchodu má se stát důležitým nástrojem rozvoje československého zahraničního obchodu, a tím i neprávím celého československého hospodářství. Tětoho cíle dosahuje se tím, že se zajišťuje zvýšená právní bezpečnost při uskutečňování mezinárodního obchodu přesně stanoveným vymezením práv a povinností jeho účastníků. Funkci pomáhající zvyšovat objem československého zahraničního obchodu může zákoník mezinárodního obchodu však plnit jen tehdy, jestliže závazky, které vůči zahraničním partnerům naše podniky zahraničního obchodu přebírají, budou rovněž dodrženy. O plnění těchto závazků, jak pokud jde o kvalitu výrobků, tak i dodržení dodacích lhůt se rozhoduje především v oblasti výroby zboží určeného pro vývoz. Je proto zapotřebí, aby všichni pracovníci, staniční i odborníci funkcionáři těmto otázkám věnovali větší pozornost, než tomu bylo doposud. Je třeba si uvědomit, že zahraničí nemají jen uspokojovat potřeby zahraničních zájemců, nýbrž že mají především upravit devizové prostředky pro dovoz zboží, které naše hospodářství nutně potřebuje. Proto neuskutečněním dodávky pro vývoz v žádané kvalitě nedochází jenom k ztrátám ve vyšší znehodnocení zboží vadami, nýbrž i k ztrátám, které vznikají z neuskutečněním dovozu, který je pro naše hospodářství nutný nebo výhodný.“ Digitální knihovna, NS RCS 1960–1964, stenoprotokoly, 22. schůze, středa 4. prosince 1963. Dostupné z: <http://www.psp.cz>. Citováno dle VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE, Jaromír TAUCHEN a kol. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí (II. díl)*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 795.

Zákonník mezinárodního obchodu sa aplikoval na vzťahy „vznikajúci v mezinárodním obchodnom styku, pokiaľ obsahujú cizí prvok“⁴², detailne vymenované v § 2 ods. 1 ZMO. Predmet zákona bol teda vymedzený objektívne, pretože ak boli splnené podmienky podľa § 2 ods. 1⁴³, mohol sa použiť ZMO aj na vzťahy medzi československými subjektmi – táto skutočnosť vyplývala z § 2 ods. 2, podľa ktorého sa ZMO nevzťahoval na majetkové vzťahy uvedené v odseku 1, ak pri ich vzniku bolo alebo muselo byť účastníkom nepochybne zrejmé, že vznikli, aby sa na území Československej socialistickej republiky uspokojovali osobné potreby aspoň jedného z ich účastníkov alebo iné vlastné potreby účastníka. ZMO sa však vzťahoval i na taký právny vzťah, ak bolo alebo muselo byť účastníkom zrejmé, že tento právny vzťah tvoril právny celok so vzťahom, pri ktorom k uspokojovaniu takýchto potrieb nedochádzalo. A. Kanda tieto vzťahy obsiahnuté v § 2 ods. 1 rozdelil do štyroch skupín:

- „1. Vzťahy medzi osobami, ktoré nemajú sídlo alebo bydlisko na území téhož štátu;
2. Vzťahy, kde plnenie sa uskutečňuje v mezinárodnom mŕtiku;
3. Vzťahy vznikajúci z obstarávaní alebo uskutočňovaní námornej prepravy zásilek, alebo najímaní lodí alebo smluv o provozu lodí;

⁴² KANDA, Antonín. *Zákonník mezinárodního obchodu*. Praha: Orbis, 1976, s. 19.

⁴³ Za vzťahy vznikajúce v mezinárodnom obchodnom styku sa v zmysle ZMO považovali: „a) majetkové vzťahy, na základe ktorých došlo alebo má dôjsť za odplatu poskytovanú v akejkoľvek forme k prevodu vecného, záväzkového alebo iného práva alebo hospodárskej hodnoty medzi osobami, ktoré nemajú sídlo (bydlisko) na území toho istého štátu; b) majetkové vzťahy, predmetom ktorých je užívanie vecí alebo využitie práva alebo inej hospodárskej hodnoty, ktoré sa má uskutočniť na území štátu, na ktorom nemá niektorý z účastníkov svoje sídlo (bydlisko); c) majetkové vzťahy, predmetom ktorých je činnosť alebo zadržanie sa činnosti, ak všetci účastníci nemajú sídlo (bydlisko) na území toho istého štátu; d) majetkové vzťahy vznikajúce z obstarávaní alebo z uskutočňovania námornej prepravy zásilek alebo najímaní lode alebo uzavierania zmlúv o prevádzke lodí; e) majetkové vzťahy z inej prepravy, pri ktorej miesto odoslania a miesto určenia nie sú na území toho istého štátu alebo sú na území štátu, na ktorom nemá niektorý z účastníkov svoje sídlo (bydlisko); f) majetkové vzťahy z bankového styku medzi účastníkmi nemajúcimi sídlo (bydlisko) na území toho istého štátu, alebo ak sa tieto vzťahy uskutočňujú v súvislosti s niektorým z ostatných vzťahov uvedených v tomto odseku; g) majetkové vzťahy vznikajúce z poistenia proti nebezpečenstvu škody hroziacej v súvislosti s niektorým z ostatných právnych vzťahov uvedených v tomto odseku; h) majetkové vzťahy, predmetom ktorých je kontrolná činnosť uskutočňovaná v súvislosti s niektorým z ostatných právnych vzťahov uvedených v tomto odseku; ch) iné majetkové vzťahy vznikajúce v súvislosti s niektorým z predchádzajúcich právnych vzťahov uvedených v tomto odseku, najmä v dôsledku ich zmeny alebo zániku, alebo vzhľadom na neplátnosť úkonu, ktorý ich mal založiť, alebo na odporovateľnosť právnych úkonov, ktorými sú ukarovaní účastníci týchto vzťahov, alebo vznikajúce v súvislosti s ich zabezpečením, plnením alebo porušením povinností alebo uplatnením práv z nich vyplývajúcich, pokiaľ sú upravené v tomto zákone; i) iné majetkové vzťahy vznikajúce medzi obchodníkmi, ktorí nemajú sídlo (bydlisko) na území toho istého štátu.“

4. *Vztahy související s některým z předchozích vztahů.*⁴⁴

V zmysle § 2 ods. 3 sa ZMO nevzťahoval na nadobúdanie nehnuteľnosti⁴⁵. V § 3 ZMO sa upravovala situácia, ak sa má podľa medzinárodného práva súkromného použiť československý právny poriadok (najmä ak si zúčastnené osoby zvolia československé právo alebo označia československé občianske právo ako rozhodujúce pre úpravu právneho vzťahu), použije sa výlučne ZMO, ak ide o vzťah v medzinárodnom obchodnom styku v zmysle § 2 ZMO.⁴⁶ Ustanovenie § 4 ZMO riešilo aplikačný spor s úpravou obsiahnutou v medzinárodnej zmluve, a to tak, že ustanovenia ZMO sa použili len, ak medzinárodná zmluva, ktorou bola Československá socialistická republika viazaná, neustanoví inak.⁴⁷ Podľa § 5 ZMO sa mohli strany dohodnúť na úprave odchyľujúcej sa od ustanovení ZMO, pokiaľ nebolo výslovne ustanovené, že sa od nich nemožno odchyliť. Z tohto teda vyplývalo, že ustanovenia ZMO sú prevažne dispozitívne.⁴⁸

⁴⁴ KANDA, Antonín. *Zákoník mezinárodního obchodu*. Praha: Orbis, 1976, s. 19–20.

⁴⁵ „Z předmětu úpravy jsou tedy vyloučeny kupní smlouvy a smlouvy o výměně, jejichž předmětem je nemovitost, nikoli však vztahy, u nichž k přechodu vlastnického práva nedochází, např. zástavní právo (§ 158n) k nemovitosti, nájemní smlouva (§ 439n) týkající se nemovitosti apod., anebo jejichž předmětem je činnost (např. výstavba budov); na ty je ZMO aplikovatelný.“ Pozri KOPÁČ, Ludvík. *Komentář k zákoníku mezinárodního obchodu*. Praha: Panorama, 1984, s. 29.

⁴⁶ Blížšie vysvetlenie a objasnenie vzťahu medzi ZMO a OZ možno nájsť v komentári k ZMO: „*Toto ustanovení řeší vztah zákoníka mezinárodního obchodu k občanskému zákoníku v souvislosti s aplikací československého práva jako práva rozhodného. Význam tohoto ustanovení je dán tím, že zákoník mezinárodního obchodu se aplikuje převážně na základě kolizní normy československé nebo cizí. Nebo zvolí-li účastníci smlouvy čs. právo. Zákoník mezinárodního obchodu se použije vždy, když (za předpokladu, že se jedná o vztahy vymezené v § 2) se bude aplikovat na daný právní vztah čs. právo, resp. čs. občanské právo. Právní vztahy upravené tímto zákonem je třeba považovat za vztahy občanskoprávní ve smyslu § 497 obč. zák., přičemž je v zásadě vyloučená subsidiární použitelnost ustanovení občanského zákoníka. Ustanovení občanského zákoníka je možno použít pouze tehdy, jestliže se na ně zákoník mezinárodního obchodu přímo odvolává (např. § 7).*“ Pozri KANDA, Antonín. *Zákoník mezinárodního obchodu*. Praha: Orbis, 1976, s. 21.

⁴⁷ K tomuto pozri aj časť o medzinárodnom obchode v rámci RVHP: „*Mezinárodní smlouvy, jimiž je Československá socialistická republika vázána, vylučují aplikaci zákoníka mezinárodního obchodu. Nevylučuje se však v těchto případech subsidiární použitelnost zákoníka mezinárodního obchodu.*“ Pozri Ibid., s. 22; obdobne tak aj KOPÁČ, Ludvík. *Komentář k zákoníku mezinárodního obchodu*. Praha: Panorama, 1984, s. 31.

⁴⁸ Toto tvrdenie potvrdzuje aj komentár k § 722 ZMO: „*ZMO spočívá na principu, že jeho ustanovení mají dispozitivní povahu. Výjimky z tohoto principu jsou v zájmu pružnosti úpravy mezinárodního obchodu, s přihlídnutím k rozmanitosti jeho forem, omezeny na nejnutnější míru v případech, kdy to povaha věci vyžaduje. Tak je tomu především při úpravě náležitostí a forem právních úkonů. Kromě toho je v omezeném rozsahu stanovena kogentnost v případech, kdy to vyžaduje potřeba právní jistoty.*“ Pozri KOPÁČ, Ludvík. *Komentář k zákoníku mezinárodního obchodu*. Praha: Panorama, 1984, s. 340.

Podľa vyššie uvedeného možno skonštatovať, že podľa ustanovení § 4, 5, 116, 118 a 722 ZMO sa budú aplikovať jednotlivé normy na vzťahy v medzinárodnom obchodnom styku podľa nasledujúceho poradia:

- a) ustanovenia medzinárodných zmlúv;
- b) kogentné ustanovenia ZMO;
- c) výslovný obsah zmluvy;
- d) ustanovenia obchodných podmienok alebo zmluvné formuláre;
- e) dispozitívne ustanovenia ZMO;
- f) obchodné zvyklosti všeobecne uznávané v danom obchodnom odvetví⁴⁹.

ZMO v časti o spoločných ustanoveniach (Hlava II § 6 až § 99) upravoval právne postavenie osôb, vecí, pravidlá pre právne úkony, zastúpenie a plnú moc (vrátane prokúry a splnomocnenia pri prevádzke podniku), počítanie času, premlčanie a vydržanie (samozrejme iba hnutel'ných vecí). Z tohto výpočtu možno usúdiť, že ide o veľmi rôznorodú časť ZMO. V rámci tejto časti treba poukázať na to, že na rozdiel od zákona č. 109/1964 Zb. (Hospodársky zákonník) používal ZMO odlišnú terminológiu vo vzťahu k účastníkom právnych vzťahov. Namiesto výrazov „občan“, resp. „organizace“ používal ZMO tradičné pojmy „fyzická osoba“, resp. „právnická osoba“, bolo tomu zrejme preto, že „zákoník mezinárodního obchodu je určen i pro regulaci majetkových vztahů mezi účastníky ze států s různým společenským zřízením. Terminologie účastníkům se tedy snaží reflektovat výrazy užívané v mezinárodním obchodu.“⁵⁰

ZMO odkazoval v otázke právnej subjektivity a spôsobilosti na právne úkony fyzických osôb (§ 7) na úpravu obsiahnutú v zákone č. 40/1964 Zb. (Občiansky zákonník). V prípade právnických osôb odkazoval v § 8 a 9 ZMO na právo,

⁴⁹ Pre úplnosť je však potrebné uviesť, že „ZMO jako výjimku z obecného ust. § 118 u některých smluvních typů, ve zvláštní části zákona, dává přednost mezinárodním zvyklostem, před subsidiárně použitelnými ustanoveními zákona. Tak je tomu např. podle ust. § 574 pokud se týká smlouvy o provozu lodí (charter) nebo podle ust. § 664 při smlouvě o bankovním inkasu a smlouvě o bankovním dokumentárním inkasu.“ Pozri KANDA, Antonín. Základní principy právní úpravy mezinárodního obchodu (Srovnávací studie k 10. výročí vydání čs. zákoníka mezinárodního obchodu). In: *Právník*, 1973, roč. 112, č. 2, s. 1105.

⁵⁰ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE, Jaromír TAUCHEN a kol. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí (II. díl)*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 797.

podľa ktorého boli založené v zmysle tzv. inkorporačnej teórie.⁵¹ V tejto časti ZMO môžeme taktiež nájsť napr. definíciu nehnuteľnosti (§ 14), vecí individuálne a genericky určených (§ 15) a súčasti veci (§ 16) alebo všeobecné ustanovenia o právnych úkonoch (§ 22 až § 48). Zaujímavou možno označiť aj právnu úpravu premlčania v ZMO. Všeobecná premlčacia lehota bola tri roky, v niektorých prípadoch až desať rokov (náhrada škody, uspokojenie nezabezpečenej pohľadávky zo zálohu, vrátenie poistnej náhrady). ZMO však upravoval aj prípady, kedy osobitná premlčacia lehota bola kratšia ako všeobecná – iba jeden rok (napr. nároky voči zasielateľovi pre škodu na dopravených veciach alebo oneskorené doručenie zásielky). Netradičným ustanovením sa v optike dnešných dní javí ustanovenie § 88, ktoré ustanovovalo, že v súlade s dispozitívnosťou ZMO si strany mohli písomne dojednať inú dĺžku premlčacej lehoty (kratšiu alebo aj dlhšiu) akú určoval zákon, avšak dohodnutá dĺžka lehoty spolu so zákonnou lehotou nesmela presiahnuť 15 rokov. Ďalej platilo, že „*se nepřipouští, aby si strany ujednaly prodloužení promlčecí lhůty na dobu neurčitou; rovněž tak se nelze promlčení předem vzdát.*“⁵²

ZMO v rámci všeobecných ustanovení o záväzkoch (Hlava III § 100 až § 275) upravoval všeobecné ustanovenia o záväzkoch, ktoré sú v dnešnej dobe súčasťou každého občianskoprávneho, resp. v prípade dualizmu záväzkov aj obchodnoprávneho predpisu. Táto časť ZMO obsahovala napr. ustanovenia o vzniku záväzkového vzťahu, vzniku zmluvy, odkaze na obchodné podmienky, zmluvných formulároch, doložkách, obchodných zvyklostiach, zmluve o budúcej zmluve atď.⁵³

51 „*Podmínky nadobudnutí právní způsobilosti právnickou osobou v právních poradcích jednotlivých států se liší. Jednou z podmínek, od které spravidla závisí či organizácia nadobudne právní způsobilost, je povinnost organizácie zapísat' sa do registra (obchodného, podnikového, firemného). Táto povinnosť je vyjadrená aj v československom Zákonníku medzinárodného obchodu.*“ Pozri STRÁŽNICKÁ, Viera. Určovanie lex personalis právnických osôb v medzinárodnom obchode. In: *Právny obzor*, 1970, roč. 53, č. 9, s. 800.

52 KANDA, Antonín. *Zákoník mezinárodního obchodu*. Praha: Orbis, 1976, s. 63.

53 Kanda poukazuje v súvislosti s touto časťou, na systematickú zvláštnosť, ktorá spočíva v nadväznosti ustanovení o nesplnení záväzku vrátane zodpovednosti za škodu z dôvodu nesplnenia na ustanovenia o splnení záväzku a až potom nasledujú ustanovenia o ďalších spôsoboch zániku záväzku. Podobnú systematiku mal maďarský občiansky zákonník z roku 1959 (*Polgári Törvénykönyv* alebo *1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről*). Pozri KANDA, Antonín. Základní principy právní úpravy mezinárodního obchodu (Srovnávací studie k 10. výročí vydání čs. zákoníka mezinárodního obchodu). In: *Právnik*, 1973, roč. 112, č. 2, s. 1099.

ZMO v rámci osobitných ustanovení o niektorých záväzkových vzťahoch (Hlava IV § 276 až § 720) upravoval v tejto časti jednotlivé konkrétne zmluvné typy.⁵⁴ V zmysle § 101 ZMO, záväzkové vzťahy vznikali zo zmlúv, spôsobe nej škody, bezdôvodného obohatenia alebo z iných skutočností uvedených v ZMO.⁵⁵ Jednotlivé zmluvné typy obsiahnuté v ZMO pripomínajú obsah a systematicku súčasného Obchodného zákonníka a čiastočne Občianskeho zákonníka – išlo konkrétne o kúpnu zmluvu, zámennú zmluvu, zmluvu o pôžičke, zmluvu o výpožičke, nájomnú zmluvu, zmluvu o úschove, zmluvu o uskladnení, príkaznú zmluvu, zmluvu o doprave, poisťnú zmluvu, sprostredkovateľskú zmluvu, zmluvu o združení a niektoré zmluvy o bankových obchodoch.⁵⁶

ZMO v rámci osobitných, prechodných a záverečných ustanovení (Hlava V § 721 až § 726) upravoval v § 721 možnosť aplikovať ustanovenia týkajúce sa uplatnenia práva pred súdom, súdneho konania alebo súdneho rozhodnutia primerane aj na uplatnenie práva pred rozhodcom, v rozhodcovskom konaní alebo na rozhodcovský nález.⁵⁷ Musia však vyplývať z platnej

⁵⁴ Rovnako ako v súčasnom Občianskom alebo Obchodnom zákonníku „zákoník mezinárodného obchodu počítal jednak s tzv. nominátnymi smlouvami upravenými právě v této hlavě, ale i s jinými, tedy inominátními smlouvami, jestliže jsou u nich splněny podstatné náležitosti.“ Pozri VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE, Jaromír TAUCHEN a kol. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí (II. díl)*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 798.

⁵⁵ Podľa komentára k ZMO „právním důvodem vzniku závazku jsou především smlouvy a to nejen typy upravené v hlavě IV (tzv. nominátní smlouvy), ale i jiné smlouvy (tzv. inominátní), jestliže jsou u nich splněny podstatné náležitosti. Do této kategorie inominátních smluv náležejí rovněž smlouvy o výrobní specializaci a smlouvy o výrobní kooperaci. Pod způsobenou škodou spadá jak škoda způsobená porušením smluvní povinnosti (§ 251n), tak i povinnosti stanovené přímo ZMO (§ 719). Bezdůvodné obohacení je upraveno v § 703n. Pod jiné skutečnosti spadá jednatelství bez příkazu (§ 697n) a upotřebení věci pro jiného (§ 716n), a některé další jednostranné právní úkony, jako je veřejný příslib (§ 694n). Některé z nich jsou upraveny ve všeobecné části, jako např. ručení (§ 195n).“ Pozri KOPÁČ, Ludvík. *Komentář ke zákoníku mezinárodního obchodu*. Praha: Panorama, 1984, s. 77.

⁵⁶ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE, Jaromír TAUCHEN a kol. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí (II. díl)*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 798.

⁵⁷ V československom právnom poriadku upravuje rozhodcovské konanie z. č. 98/1963 Zb. o rozhodcovskom konaní v obchodných veciach a o výkone rozhodcovských rozhodnutí, v prípade riešenia majetkovoprávných sporov v medzinárodnom obchodnom styku medzi organizáciami členských štátov RVHP sa aplikuje Dohovor o riešení občianskoprávných sporov vznikajúcich zo vzťahov hospodárskej a vedecko-technickej spolupráce v rozhodcovskom konaní (Vyhláška č. 115/1974 Zb.). ČSSR bola taktiež zmluvnou stranou Ženevského Protokolu o doložkách a rozhodcovi (Vyhláška č. 191/1931 Zb. v znení č. 18/1936 Zb., č. 66/1955 Zb., č. 67/1957 Zb., č. 51/1958 Zb.), Ženevského dohovoru o vykonateľnosti cudzích rozhodcovských výrokoch (Vyhláška č. 192/1931 Zb. v znení č. 177/1936 Zb., č. 67/1955 Zb., č. 66/1957 Zb., č. 50/1958 Zb.), Newyorského dohovoru o uznaní a výkone cudzích rozhodcovských rozhodnutí (Vyhláška č. 74/1959 Zb.) a Európskeho dohovoru o obchodnej arbitráži (Vyhláška č. 176/1964 Zb.).

rozhodcovskej zmluvy⁵⁸, pričom „*při aplikaci tohoto ustanovení není rozhodné, zda se rozhodčí řízení uskutečňuje podle čs. právních předpisů nebo podle jiného rozhodného právního řádu.*“⁵⁹ Ako už bolo spomenuté vyššie, v § 722 boli upravené kogentné ustanovenia, ako výnimky z inak dispozitívneho právneho predpisu. ZMO v tomto ustanovení rozlišovalo medzi dvoma účinkami porušenia kogentných ustanovení, a to neplatnosťou právneho úkonu a neúčinnosťou právneho úkonu. Neplatný právny úkon nezakladal vznik právnych účinkov s ním spojených, avšak to nevyklučovalo vznik povinnosti nahradit' škodu v zmysle § 37 ZMO. Neúčinnosť sa naopak viazala na vylúčenie právnych účinkov iba v časti, ktorá bola v rozpore s ustanoveniami zákona a ostatné právne účinky zostali zachované.

ZMO ďalej v § 723⁶⁰ upravoval spôsob výkladu tohto zákona a postup pri tzv. vyplňaní medzier v zákone. Podľa tohto ustanovenia, ak nebolo možné určiť práva a povinnosti, ktoré upravoval zákon podľa doslovného znenia ZMO ani podľa zmyslu jeho jednotlivých ustanovení, mali sa aplikovať zásady, ktoré obsahoval tento zákon. V tomto ustanovení bolo možné pozorovať nie príliš šťastné vyjadrenie akejsi vnútornej analógie legis, keď riešenie podobných výnimočných situácií v rámci ZMO pozostávalo zo zásad vyplývajúcich z § 1 ZMO a princípoch, na ktorých bol vybudovaný ostatný obsah ZMO.⁶¹ V § 724 ZMO sa upravovala aplikácia ustanovení ZMO po nadobudnutí účinnosti tohto predpisu na už existujúce vzťahy, ktoré vznikli za účinnosti skoršej právnej úpravy. ZMO vylučoval akúkoľvek

⁵⁸ „*Zájem na rychlém vyřízení sporů z mezinárodního obchodního styku vede jeho účastníky často k tomu, že si sjednávají rozhodčí smlouvu. Tato smlouva nabývá práva soudních orgánů pravomocí rozhodce, který pak má obdobné postavení jako soud. Je proto zapotřebí, aby funkce rozhodce měla tytéž právní účinky podle tohoto zákona jako má funkce soudu, což zabezpečuje § 721 osnovy. Předpokladem těchto účinků je ovšem platná rozhodčí smlouva.*“ Dôvodová správa k zákonu č. 101/1963 Sb. o právních vzťahoch v mezinárodnom obchodnom styku (zákoník mezinárodného obchodu). Digitálna knižnica [online]. NS ČSSR 1960–1964, tisk č. 149. Dostupné z: <http://www.psp.cz>

⁵⁹ KOPÁČ, Ludvík. *Komentář k zákoníku mezinárodního obchodu*. Praha: Panorama, 1984, s. 339.

⁶⁰ Podľa Kandu, „*vzorem pro formulaci § 723 ZMO bylo nepochybně ustanovení čl. 1 věta druhá tzv. římského návrhu LU-VI z roku 1956 (pozn. AK, ide o Loi Uniforme sur la Vente Internationale des Objets Mobiliers Corporels – Jednotný zákon o medzinárodnom predaji hnutel'nych vecí), kde byl stanoven postup řešení tzv. mezer v zákoně, podobně jako je vyjádřen v ZMO.*“ Pozří KANDA, Antonín. Základní principy právní úpravy mezinárodního obchodu (Srovnávací studie k 10. výročí vydání čs. zákoníku mezinárodního obchodu). In: *Právník*, 1973, roč. 112, č. 2, s. 1108.

⁶¹ *Ibid.*, s. 1108.

retroaktivitu (nepravú či pravú), a preto sa aplikoval na vzťahy, ktoré vznikli až po účinnosti, t.j. po 31. 3. 1964. ZMO v § 725 vymenúval predpisy, ktoré prijatím tohto zákona neboli ovplyvnené, a to zákon č. 119/1948 Sb. o štátní organizaci zahraničného obchodu a mezinárodného zasílatelství, zákon č. 243/1949 Zb. o akciových spoločnostiach, zákon č. 191/1950 Zb. zmenkový a šekový, zákon č. 61/1952 Zb. o námornej plavbe. ZMO v poslednom § 726 upravoval účinnosť ZMO k 01. 3. 1964, rovnako ako v prípade Občianskeho zákonníka a Hospodárskeho zákonníka.

Ako už bolo naznačené v predchádzajúcom texte, zákonník medzinárodného obchodu bolo možné považovať za moderný právny predpis⁶². Výrazným moderným prvkom zákonníku medzinárodného obchodu bola predovšetkým rovnosť účastníkov, keďže ako už bolo spomenuté, vychádzal zo zásady rovnosti účastníkov právnych vzťahov bez ohľadu na to či išlo o účastníka zo štátu RVHP, alebo kapitalistického bloku. Podobnosť so súčasnými súkromnoprávnymi právnymi predpismi (Obchodný a Občiansky zákonník) spočívala najmä v oblasti záväzkových vzťahov (či už z hľadiska všeobecných ustanovení, alebo konkrétnych zmluvných typov obsiahnutých v ZMO), avšak nemožno opomenúť ani oblasť právnej terminológie. Bez akéhokoľvek zveličenia možno povedať, že ZMO ako jediný predpis v ČSSR⁶³ do veľkej miery ovplyvnil znenie nového obchodnoprávneho predpisu – Obchodného zákonníka.

⁶² Uvedené potvrdzuje aj úvodná časť dôvodovej správy k ZMO, ktorá vymenúva isté ideové zdroje, ktorými sa inšpirovali tvorcovia zákona, a boli nimi zahraničné moderné občianske a obchodné zákonníky „(napr. švajcarský zákon o právu obligácnim, občiansky zákoník RSFSR z roku 1922; český občiansky zákoník, italský občiansky zákoník, egyptský občiansky zákoník z r. 1948; etiopský občiansky zákoník z roku 1960, Jednotný obchodný zákoník USA (zákon štátu Pennsylvania z roku 1953), Zásady občianskoprávného zákonodarství SSSR z roku 1961 a ghanský zákon o predeji zboží z r. 1962.“ Dôvodová správa k zákonu č. 101/1963 Sb. o právnych vzťahoch v mezinárodním obchodnom styku (zákoník medzinárodného obchodu). Digitální knihovna [online]. NS ČSSR 1960–1964, tisk č. 149. Dostupné z: <http://www.psp.cz>

⁶³ „Je rovněž velmi důležité, že obchodní kodex není nijak myšlenkově spjat s vývojem československého práva v letech 1948–1989, a to ani pokud jde o vnější znaky (máme-li na mysli negativní souvislosti). Předchozí politický systém, jaké známo, přes hypertrofiu nejrůznějších právních předpisů obchodní zákoník postrádal, takže bylo nutné vytvořit nový kodex také říkající „na zelené louce“. Tento dílek závěr ovšem platí jen cum grano salis, jelikož nelze přehlédnout zákoník mezinárodního obchodu, z něhož bylo do obchodního kodexu převzato nejedno ustanovení. Zákon č. 101/1963 však nebyl typickým „socialistickým“ zákonem; kromě toho většina našich občanů o jeho existenci ani nevěděla – včetně těch, kteří se hospodářstvím a ekonomickými vztahy zabývali profesionálně.“ Pozri ELIÁŠ, Karel. Téma k diskusi: Obchodní zákoník. In: *Právník*, 1992, roč. 131, č. 6, s. 476.

Zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník ako zákon, ktorý nasledoval po ZMO, upravoval problematiku medzinárodnoobchodných vzťahov v tretej časti, Hlave III, pod marginálnou rubrikou „Osobitné ustanovenia pre záväzkové vzťahy v medzinárodnom obchode“ v § 729–755.

5 ZÁVER

S účinnosťou ku dňu 1. 1. 1992 nadobudol účinnosť prvý spoločný obchodnoprávny predpis na území Československa (ČSFR) – zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník. Zároveň sa však účinnosťou tohto zákona zrušil medzi inými aj zákon č. 101/1963 Zb. (Zákonník medzinárodného obchodu), čím sa skončila, pomaly ale isto, etapa vývoja medzinárodného obchodu s monopolom štátu v Československu.

Bez ohľadu na to, že tento medzinárodný obchod bol prevádzkovaný štátom s príkazovou ekonomikou, možno s určitosťou povedať, že hospodárska sústava Československa (resp. ČSSR) závisela na medzinárodnom obchode najviac zo všetkých štátov RVHP a porovnateľne s niektorými kapitalistickými štátmi.

Napriek tomu, že táto právna úprava je už neaktuálna a medzinárodné právo súkromné a jeho súčasť medzinárodné obchodné právo (resp. právo medzinárodného obchodu) sa v dnešnej dobe zameriavajú najmä na medzinárodné zmluvy a nariadenia EÚ (napr. Viedenský dohovor o medzinárodnej kúpe tovaru alebo Nariadenie EÚ č. 1215/2012 o právomoci a o uznávaní a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach), tak podľa môjho názoru je potrebné sa venovať aj tejto bohužiaľ nepreskúmanej, a o to viac zaujímavej oblasti práva na území bývalého Československa.

Zaujímavým sa však môže javiť aj porovnanie znenia ZMO s obchodnými zákonníkmi platnými do roku 1950, nakoľko sa nedá vylúčiť, že aj tieto poslúžili ako inšpirácia zákonodarcom pri koncipovaní tohto zákona v roku 1963.

Vyššie načrtnutým oblastiam je podľa môjho názoru nutné venovať náležitú pozornosť aj vo svetle rekodifikačných snáh súkromného hmotného práva na Slovensku, keďže je potrebné neustále hľadať inšpiráciu aj v dejinách (platí to špeciálne pre právnu vedu). Koniec-koncov, už sme sa mohli mnohokrát presvedčiť, že v duchu citátu Marca Tullia Cicera *historia magistra vitae*.

Literature

- BYSTRICKÝ, Rudolf a kol. *Právo mezinárodního obchodu*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1967, 627 s.
- CÚTH, Juraj a Viera STRÁŽNICKÁ. *Základy mezinárodního obchodního práva*. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského, 1982, 203 s.
- CÚTH, Juraj a kol. *Mezinárodní obchodní právo*. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1983, 288 s.
- ELIÁŠ, Karel. Téma k diskusi: Obchodní zákoník. In: *Právník*, 1992, roč. 131, č. 6, s. 475–492.
- HRIVNÁK, Jaroslav. Všeobecné podmienky pre dodávky tovaru medzi organizáciami členských štátov Rady vzájomnej hospodárskej pomoci. In: *Právny obzor*, 1971, roč. 54, č. 1, s. 5–28.
- KANDA, Antonín. Základní principy právní úpravy mezinárodního obchodu (Srovnávací studie k 10. výročí vydání čs. zákoníka mezinárodního obchodu). In: *Právník*, 1973, roč. 112, č. 2, s. 1095–1109.
- KANDA, Antonín. *Zákoník mezinárodního obchodu*. Praha: Orbis, 1976, 335 s.
- KANDA, Antonín: Zákon o právních vztazích v mezinárodním obchodním styku (zákoník mezinárodního obchodu) a jeho místo v systému československého socialistického práva. In: *Právník*, 1966, roč. 105, číslo 2, s. 128–134.
- KOPÁČ, Ludvík. *Komentář ke zákoníku mezinárodního obchodu*. Praha: Panorama, 1984, 349 s.
- KÖSZEGHY, Adam: Historický vývoj odbornej starostlivosti. In: *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 3, s. 49–58. ISSN 1338-0753.
- PAUKNEROVÁ, Monika. Svoboda podnikání a právní regulace zahraničně obchodních vztahů. In: *Právník*, 1991, roč. 130, č. 7–8, s. 668–681.
- ROHLÍK, Josef. Právní úprava mezinárodních obchodních vztahů a systém čs. práva. In: *Právník*, 1966, roč. 105, č. 6, s. 524–529.
- STRÁŽNICKÁ, Viera. K otázke unifikácie v oblasti medzinárodného obchodu. In: *Právny obzor*, 1969, roč. 52, č. 2, s. 134–147.
- STRÁŽNICKÁ, Viera. Určovanie lex personalis právnických osôb v medzinárodnom obchode. In: *Právny obzor*, 1970, roč. 53, č. 9, s. 792–806.

VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE, Jaromír TAUCHEN a kol. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí (II. díl)*. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 621–1026. ISBN 978-80-210-6007-4.

Dôvodová správa k zákonu č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství. *Digitální knihovna* [online]. NS ČSSR 1946–1948, tisk č. 1169. Dostupné z: <http://www.psp.cz>

Dôvodová správa k zákonu č. 101/1963 Sb. o právních vztazích v mezinárodním obchodním styku (zákoník mezinárodního obchodu). *Digitální knihovna* [online]. NS ČSSR 1960–1964, tisk č. 149. Dostupné z: <http://www.psp.cz>

Contact – e-mail

adam.koszeghy@flaw.uniba.sk

Expedice Volebního soudu na hranice ústavnosti

Jan Macura

Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Česká republika

Abstract in original language

Príspevok sa zaoberá špecializovaným súdnym orgánom, Volebným súdom, ktorý na území Československa existoval a fungoval za prvej republiky a právne pak až do jeho zrušenia v roku 1946. Je rozdelený na dve časti, kedy v prvej časti je predstaven Volebný súd ako inštitúcia, v druhej časti je pak predstaven prípad poslancu Vrbenského, ktorého Volebný súd spoločne s ďalšími poslancami zbavil mandátu, ačkoliv sa týmto rozhodnutím dostal až na hranice ústavnosti, kedy rozhodoval v rozpore s textom ústavy a zároveň prekročil hranice svojich právomocí.

Keywords in original language

Volebný súd; volebné súdnictví; voľby; ústavnosť; ztráta mandátu; prvá republika.

Abstract

This paper follows up specialised judicial body, the Electoral court, which existed in the First Czechoslovak republic and legally until its dissolution in 1946. The paper is divided into two parts. The first part introduces Electoral court as an institution, while the second part introduces the case of MP Vrbensky and other MPs, who had been deprived of their mandates by the Electoral court. The court ruling was on the edge of constitutionality as it was in direct contradiction with the text of constitution and court also extended the limits of its authority.

Keywords

Electoral Court; Electoral Ruling, Election; Constitutionality; Deprivation of Mandate; First Republic.

1 ÚVOD

Když bylo 28. října 1918 vyhlášeno Československo, jednalo se sice o klíčový, ale pouze prvotní krok na cestě ke vzniku moderního demokratického státu. Mezi nejdůležitější úkoly mladého státu tak patřila zejména příprava nové demokratické ústavy. Zakomponovat do nového ústavního pořádku tak bylo třeba mimo jiné i volby, jakožto jednu z charakteristik moderního státu. S tím však zároveň vyvstala otázka, jakým způsobem bude nad volební oblastí vykonáván dohled. Za první republiky tak byl za tímto účelem ustanoven speciální Volební soud. Vymezení jeho pravomocí a jeho složení však bohužel vedlo k tomu, že se Volební soud v praxi stal spíše nástrojem politických stran pro kontrolu nad mandáty členů parlamentu, než nezávislým a nestranným soudním orgánem, který by toliko rozhodoval o dodržování volebních předpisů. Přitom se v tomto svém rozhodování dostával až na samotné hranice ústavnosti, jak ukazuje například případ skupiny poslanců okolo Bohuslava Vrbenského.

2 VOLEBNÍ SOUD – VZNIK, ORGANIZACE A PRAVOMOCI

Institut voleb do zákonodárných orgánů se v habsburské monarchii objevuje v rámci konstitucionalizace monarchie v druhé polovině 19. století.¹ Co se týká rozhodování ve věcech volebních, existovaly v zahraničí dva přístupy. Prvním byl francouzský přístup, kdy o věcech volebních rozhoduje samotná komora, do které volby probíhají. Druhý byl britský přístup, kdy rozhodování volebních věcí přísluší soudu. Zatímco v zemích Předlitavska, mezi které patřily i České země, byl zvolen francouzský přístup (a to jak pro Říšskou radu, tak pro zemské sněmy), v rámci Zalitavska, kam patřilo Slovensko, bylo rozhodování ve volebních věcech svěřeno soudům. Na rozdíl od Spojeného království a později i Československa však nebyl zřízen specializovaný soud, ale příslušné byly soudy obecné.

V rámci příprav nové československé ústavy nebylo již od počátku pochyb o tom, že rozhodování ve věcech volebních bude svěřeno soudnímu orgánu.

---

¹ HORA, Vladimír. *Volební soudnictví*. Praha: Knihovna Sborníku věd právních a státních, 1938, s. 24–28.

Důvodem k tomu byla neblahá zkušenost s volbami v rakouské části monarchie, které byly provázeny častými volebními podvody. Otázka tak v tomto období nezněla, jaká složka moci bude k rozhodování ve volebních věcech příslušná, ale jakým způsobem bude organizována a jak široce bude vymezena její pravomoc.

Se zřízením specializovaného volebního soudu po vzoru Spojeného království počítal už první návrh Ústavní listiny.² Zákon o Volebním soudě pak byl přijat společně s Ústavní listinou a dalšími souvisejícími zákony dne 29. února 1920 a dostal číslo 125/1920 Sb. z. a n. (dále jen „ZVS“). Ústavní listina v § 19 povolávala Volební soud k rozhodování o platnosti voleb, čímž se tomuto orgánu dostalo ústavní ochrany. Kompetence Volebního soudu uvedené v ZVS však byly mnohem širší, než jen rozhodování o platnosti voleb.

Nejprve však ještě krátce k organizaci samotného soudu. Podle § 1 ZVS se tento skládal z prezidenta, 12 přisedících volených na dobu deseti let a stálých referentů. Byl přitom úzce svázán s Nejvyšším správním soudem, když prezident Nejvyššího správního soudu byl právě i prezidentem Volebního soudu a jako referenti byli přidělováni radové tohoto soudu. Nezávislost tohoto soudního orgánu na moci zákonodárné však silně narušovala funkce přisedících, kteří byli voleni na dobu deseti let poslaneckou sněmovnou³. Volební soud rozhodoval buďto v senátech, nebo v plenárních schůzích. Senáty byly složeny ze senátního prezidenta, tří přisedících a stálého referenta, přičemž senátní prezident nehlasoval a rozhodoval pouze při rovnosti hlasů. Zpravodaj ZVS Ivan Dérer odloučenost od parlamentu ani nepředpokládal: „*Pri tom však sriadiuje tento volebný súd tak, že on nebude úplne bez všetkého kontaktu s týmto parlamentom, bez kontaktu so skutočným politickým životom, ale že tento volebný súd bude takmer krv z krvi a kosť z kosti tohoto parlamentu.*“⁴

² Tisk 671 Národního shromáždění československého v Praze z 20. března 1919. *Společná československá digitální parlamentní knihovna* [online]. Praha: Národní shromáždění československé, 1919 [cit. 18. 5. 2017].

³ Novela ZVS č. 145/1924 Sb. z. a n. přinášela vedle přisedících také náhradníky volené namísto konkrétního přisedícího a tzv. votanty. Funkce přisedících také přestala být omezena na dobu 10 let, ale nově byla omezena na volební období Poslanecké sněmovny.

⁴ Stenoprotokol o 125. schůzi Národního shromáždění československého v Praze z 27. února 1920. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. Praha: Národní shromáždění československé, 1920 [cit. 18. 5. 2017].

Na jeho výrok na téma propojení Volebního soudu a Poslanecké sněmovny navázal o něco kritičtějším způsobem Ferdinand Peroutka: „Bylo tedy skutečně užito obou vyskytujících se principů⁵, ačkoliv jednoho mnohem slaběji: předsedou soudu je nestranný právník, avšak dvanáct přisedících, volených poslaneckou sněmovnou podle něčeho jiného než podle stranického klíče, vnáší do této instituce všechna politická přání těch, kdo je tam posílají. A to jsou strany... Referent ústavního výboru dr. Déerér vystihl správně, že převahu má živel, vyšší z politického života a že tento Volební soud bude téměř krev z kerve a kost z kostí tohoto parlamentu. A ovšem také vůle z jeho vůle.“⁶ Složení Volebního soudu se pak nutně muselo projevit i v jeho rozhodovací praxi.

Co se týká vymezení pravomocí Volebního soudu, ty byly vymezeny v § 8 ZVS⁷ tak, že Volební soud:

1. rozhodoval o stížnostech do výsledků reklamačního řízení provedeného podle zákona o stálých seznamech voličských ze dne 19. prosince 1919, čís. 663 Sb. z. a n.;
2. zkoumal a ověřoval volby členů Národního shromáždění a župních zastupitelstev;
3. rozhodoval o stížnostech do voleb do Národního shromáždění, župních zastupitelstev, župních výborů a komisí;
4. rozhodoval v případech § 13 o ztrátě mandátu;
5. rozhodoval podle zákona ze dne 18. června 1924, č. 144 Sb. z. a n., o tom, zdali u určitého člena Národního shromáždění nastal případ neslučitelnosti.⁸

S výjimkou rozhodování o stížnostech do výsledku reklamačního řízení volební soud rozhodoval jako jediná instance a proti jeho rozhodnutí nebylo opravného prostředku. Zároveň byla vyloučena jakákoliv pravomoc Nejvyššího správního soudu v uvedených oblastech. Jednotlivé kompetence uvedené v § 8 ZVS pak byly upraveny v následujících ustanoveních. Jako velice kontroverzní se ukázala pravomoc rozhodovat o ztrátě mandátu,

⁵ Pozn.: výše uvedený britský a francouzský přístup.

⁶ PEROUŤKA, Ferdinand. *Budování státu*. III. 3. vyd. Praha: Lidové noviny, 1991, s. 964.

⁷ Kromě kompetencí vymezených v § 8 ZVS byl Volební soud § 9 Ústavní listiny vybaven kompetencí k podání návrhu k Ústavnímu soudu, aby rozhodl o neplatnosti zákona, který odporuje Ústavní listině, jejím součástkám a zákonům ji měnícím a doplňujícím.

⁸ § 8 ZVS, ve znění novely č. 145/1924 Sb.

kteřá již byla poměrně vzdálená od samotného posuzování platnosti voleb. Ostatním pravomocem se na tomto místě budeme věnovat jen velice stručně. Jak bylo uvedeno, rozhodování o stížnosti do výsledku reklamačního řízení bylo jediným rozhodováním, kdy Volební soud nerozhodoval ve věci jako první a jediná instance. Navazoval na reklamační řízení týkající se zápisu do stálých voličských seznamů, které sestavovaly místní volební komise pro každý volební obvod.⁹ Namítat bylo možno zapsání či nezapsání, nesprávné označení voliče či chybu v datu narození. Pravomoc zkoumat a ověřovat volby do Národního shromáždění a župních zastupitelstev pak neměla rozhodovací, ale pouze ověřovací charakter, kdy toliko osvědčovala faktický právní vztah.¹⁰ Třetí kompetence se týkala stížností do voleb (odpovídala tak přezkumu „platnosti voleb“), a to kvůli nezákonnému postupu ve volebním řízení a posuzování volitelnosti zvoleného. Co se týká pravomoci přidání novelizací ZVS, tj. rozhodování o neslučitelnosti mandátu člena Národního shromáždění, tato navazovala na tzv. zákon o inkompatibilitě (neslučitelnosti). Tento zákon taxativně vymezoval neslučitelné činnosti s mandátem člena Národního shromáždění a Volební osud rozhodoval nálezem o konkrétních případech, které mu byly na návrh předsedy některé sněmovny předány.¹¹ Volební soud rozhodoval nálezem, ve kterém člena sněmovny vyzval, aby neslučitelné činnosti zanechal a pokud tak neučinil do 14 dní, nastala fikce vzdání se mandátu. Pokud však byl člen sněmovny veden nečestnými pohnutkami, zbavil jej Volební soud mandátu. Tato kompetence však nikdy nebyla využita¹², což lze odůvodnit nepoužitelností této úpravy.¹³

Jak již bylo zmíněno, za nejkontroverznější kompetenci Volebního soudu lze považovat rozhodování o ztrátě mandátu člena Národního shromáždění nebo zemského zastupitelstva, pokud tento buďto dočasně ztratil volitelnost, nebo přestal být členem strany, z jejíž kandidátní listiny vzešel,

⁹ WEYR, František. *Československé právo ústavní*. Praha: Melantrich, 1937, s. 127, Vysokoškolské rukověti.

¹⁰ Nález Volebního soudu ze dne 22. prosince 1923, č. 1030. In: Sbirka zásadních rozhodnutí volebního soudu. 1925, s. 53.

¹¹ § 98 Ústavní listiny.

¹² Inventář fondu č. 489, Volební soud v Praze In: *Národní archiv Praha*, fond 470.

¹³ MATES, Pavel. *Vývoj volebního práva v buržoazním Československu*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1981, s. 175.

z důvodů nízkých a (nebo) nečestných¹⁴. Dovolávat se zbavení mandátu mohl vždy předseda příslušného sboru¹⁵, v druhém případě i volební strana, z jejíž kandidátky člen sboru vzešel. Zmíněná kontroverze se týkala právě druhého případu, kdy některý člen strany přestal být jejím členem.

Prvním problémem bylo vymezení strany, z jejíž kandidátní listiny člen sněmovny vzešel. Ačkoliv byl prvorepublikový systém na politických stranách postaven, neexistovala zákonná definice. Doboví autoři se však shodují, že muselo jít o stranu volební, neboť jen ta byla způsobilá předložit kandidátní listinu, tj. mohlo jít i o koalici více stran a člen sněmovny v takovém případě musel přestat být členem celé koalice.

Hlavním výkladovým problémem však bylo použití obecných pojmů nízkosti a nečestnosti u důvodů, kvůli kterým člen sněmovny přestal být členem strany. Vedla se mj. diskuze o tom, zda se tyto pojmy vztahují k morálce obecné, či ke specifické morálce politické.¹⁶ Přijetí ustanovení s těmito neurčitými pojmy bylo jakýmsi kompromisem v otázce, zda v systému založeném na politických stranách patří mandát členovi sboru, či straně, který nejlépe vystihuje Dérer v důvodové zprávě k ZVS: „...*Pri pomernom zastúpení dostávajú mandát jednotlivé strany, jednotlivé politické skupiny, smery, programy a preto by bola konsekvencia tohoto pomerného zastúpenia tá, že ako náhle niektorý poslanec prestal byť členom tej politickej skupiny, na ktorej program bol zvolený a na ktorú politickú skupinu pri voľbách pripadol istý počet hlasov a istý počet mandátov, že ako náhle on prestane byť členom tejto politickej skupiny, má byť pozbavený mandátu a má na jeho miesto nastúpiť náhradník z tej istej politickej skupiny, lebo len takto sa dá zachrániť výsledok, dosažený pri voľbách. Onšiem ústavný výbor nemohol ísť do takých krajností, tým viac, že je to ešte*

¹⁴ Pozn.: Novela č. 145/1924 přinesla v tomto ustanovení změnu, když spojka „a“ byla nahrazena spojkou „nebo“, důvody nečestné a nízké tak již nemusely být přítomny u opuštění strany zároveň. V případě skupiny poslance Vrbenského, který je popsán dále, však platila původní úprava, viz zákon č. 145/1924 Sb., kterým se doplňuje a mění zákon o volebním soudě (článek I).

¹⁵ O kompetenci zbavit mandátu člena župních zastupitelstev Volební soud přišel tzv. organizačním zákonem, kompetentní byl zemský úřad a druhou instancí bylo ministerstvo vnitra. HORA, 1938, op. cit., s. 159–160.

¹⁶ Přičemž z důvodové zprávy se lze přiklonit spíše k tomu, že se jednalo o morálku obecnou, ačkoliv např. F. Weyr byl jiného názoru, viz WEYR, František. K otázce ztráty poslaneckého mandátu. *Časopis pro právní a státní vědu*, 1923, roč. 6, č. 1, s. 252.

*pole úplne nevyskúmané a preto bolo tu treba obozretného postupu...*¹⁷ Dérer tak uznal, že mandát patří straně a je tedy vázaný, nicméně tento princip ústavní výbor z opatrnosti omezil. Jak se však ukázalo v případě skupiny poslance Vrbenského, Volební soud na tuto opatrnost ústavního výboru nenavázal.

3 PŘÍPAD SKUPINY KOLEM POSLANCE VRBENSKÉHO

Když byl v roce 1923 po atentátu na ministra financí Aloise Rašína schválován zákon na ochranu republiky, podporovala jej i strana československých socialistů. Skupina čtyř poslanců této strany, skládající se z Bohuslava Vrbenského, Theodora Bartoška, Václava Draxla a Luisy Landové-Štychové však podala ve věci pozměňovací návrh a nakonec hlasovala odlišně od zbytku strany v rozporu s usnesením poslaneckého klubu.¹⁸ Stalo se tak v rozporu s tzv. reversy, kterými se poslanci zavazovali usnesení poslaneckého klubu respektovat a řídit se jím.¹⁹ Strana tak poslance vyzvala, aby se svých mandátů vzdali, což však neučinili a neúspěšně se odvolali k zastupitelstvu strany. Československá strana socialistická podala návrh k Volebnímu soudu na zbavení poslanců mandátů na základě § 13 ZVS, přičemž svůj návrh opírala primárně o znění reversu a druhotně i o tvrzení, že u poslanců došlo ke ztrátě příslušnosti ke straně z důvodů nízkých a nečestných.

Ve svém rozhodnutí se Volební soud vyhnul posouzení, zda za zánikem členství poslanců ve straně stály důvody nízké a nečestné, když celé rozhodnutí postavil toliko na podepsaných reversech. V odůvodnění rozhodnutí

¹⁷ Důvodová zpráva k zákonu, jímž se doplňuje a mění zákon o volebním soudu. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. Praha: Národní shromáždění republiky Československé, 1925, tisk č. 5274 [cit. 24. 6. 2017].

¹⁸ 2 Štenoprotokol o 194. schůzi Národního shromáždění československého v Praze z 6. března 1923. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. Praha: Národní shromáždění československé, 1923 [cit. 18. 5. 2017].

¹⁹ Revers podepsaný touto skupinou poslanců zněl následovně: „*Podepsaný přijímá kandidaturu do poslanecké sněmovny a prohlašuje, že v případě svého zvolení řídit se bude zásadami programovými a organizačním řádem československé strany socialistické a zavazuje se v intencích usnesení ústředního výkonného výboru i poslaneckého klubu jednati a hlasovati. V případě porušení závazků výše uvedených prohlašuje, že ke výzvě širšího výkonného výboru československé strany socialistické kdykoliv mandát svůj složí. Z rozhodnutí širšího výkonného výboru strany týkajícího se složení mandátu má postižený poslanec možnost odvolati se ke zastupitelství československé strany socialistické.*“ Nález Volebního soudu ze dne 22. června 1923, č. 383. In: Sběrka zásadních rozhodnutí volebního soudu. 1925, s. 92.

posuzoval, zda se na reversy uplatní zásada *pacta dant legem contrahentibus*, tedy že smlouva mezi stranami má stejnou právní sílu a účinnost jako zákon, která se podle něj uplatní i v právu veřejném, nesmí však být v rozporu se zákonným imperativem. Takový rozpor však Volební soud nenašel, když vycházel ze skutečnosti, že volební řád do Poslanecké sněmovny je postaven na závazných kandidátních listinách a voliči tak hlasují pro celou stranu, která nabývá mandáty. Ty by tak měly patřit stranám a ty je propůjčují osobám, které zapsaly na kandidátní listinu, což potvrzuje i skutečnost, že uprázdněný mandát se vrací straně. I po opuštění strany by se tak měl mandát navrátit straně. Pojmy nízkost a nečestnost v ZVS měly dle Volebního soudu určovat pouze nejnižší mez, kdy zákon již nedovoloval posunout tuto hranici níže, tj. nedovoloval, aby se poslanec se stranou smluvně dohodl, že si mandát ponechá i v případě, kdy přestal být jejím členem z důvodů nízkých a nečestných. Mandátem však jinak mohl disponovat, odmítnout jej, vzdát se jej, a tak soud neshledal důvod, proč by jej nemohl i smluvně omezit, přičemž pouze stručně uvedl, že ustanovení není v rozporu s § 22 Ústavní listiny.²⁰

Rozhodnutí Volebního soudu znamenalo pro strany velké vítězství, díky kterému získaly užitečný nástroj, jak se zbavovat nepohodlných poslanců. Rozhodnutí lze však vnímat minimálně jako kontroverzní. Volební soud se reversy zabýval navzdory skutečnosti, že ZVS ani jiný právní předpis neupravoval možnost zbavit člena Národního shromáždění mandátu z jiných důvodů, než těch vymezených v § 13 ZVS, přičemž toto ustanovení lze poměrně bezpečně označit za kogentní a výčet důvodů v něm za taxativní. Na první pohled viditelný rozpor zde byl s výslovným zněním § 22 Ústavní listiny, který zakazoval členům národního shromáždění přijímat od kohokoli příkazy.²¹

Kritice rozhodnutí v případě Vrbenský podrobil zejména poslanec Jaroslav Stránský, nebo třeba Karel Engliš. Ten však zároveň konstatoval,

²⁰ Nález Volebního soudu ze dne 22. června 1923, č. 383. In: *Sbirka zásadních rozhodnutí volebního soudu*. 1925, s. 91.

²¹ § 22 Ústavní listiny však např. F. Weyr považoval za zjevný poklesek zákonodárce, kterého se tento dopustil nevědomky, když ustanovení odporovalo „duchu zákona“, tj. že nezapadala do systematiky volebních řádů. WEYR, František. Volební soud o ztrátě mandátu. *Lidové noviny*, rok 1923, číslo 363 ze dne 23. 7. 1923. Dostupné z: <http://www.digitaln knihovna.cz/mzk/view/uuid:513d2530-8464-11dc-abc3-000d606f5dc6?page=uuid:36f832e0-8320-11dc-a54d-000d606f5dc6 & fulltext=363>

že i největší bezpráví stává se právem z úst nejvyšší instance, proti níž není odvolání a stane se předlohou do budoucna a fakticky násilnou změnou zákona.²² Stránský pro rozhodnutí neviděl v zákoně žádnou oporu a Volební soud si dle něj nepřípustně rozšířil své kompetence.²³ I přesto, že z hlediska výkladu zákona a ústavnosti lze se Stránským souhlasit, na rozdíl od výkladu Volebního soudu, který se nijak nevypořádal se zjevným rozporem s ústavou, lze zároveň souhlasit s Weyrem, že ustanovení § 22 do Ústavní listiny bylo příliš vzdáleno realitě.

4 ZÁVĚR

Rozhodování o ztrátě mandátu na základě ustanovení § 13 písm. b) ZVS lze s odstupem času považovat za rozporuplné. Na jednu stranu není třeba si činit jakékoli iluze o tom, že tento orgán tvořený z velké části nominanty politických stran byl na zmíněných stranách při svém rozhodování zcela nezávislý. Na stranu druhou je však na místě zároveň otázka, zda-li mělo toto ustanovení v tehdejší právní řád své místo a zda se jeho zařazením do ZVS zákonodárce nedopustil chyby, a to ze stejného důvodu, jako bylo problematické zařazení ustanovení § 22 do Ústavní listiny. V politické realitě 1. ČSR pak tedy existoval systém založený na vázaných kandidátních listinách, kde prim hraje strana jako celek a očekávalo se, že jednotlivci z řad členů Národního shromáždění se rozhodnutím svých politických stran budou podřizovat.

Ačkoliv však tedy uvedená ustanovení můžeme označit za nekoncepční, byly platnou součástí právního řádu. Podepisování reversů členy Národního shromáždění, jako tomu bylo v případě skupiny kolem poslance Vrbenského, tak sice možná odpovídalo dobovým poměrům, dle autora tohoto příspěvku však jejich rozpor s platným ustanovením Ústavní listiny byl zcela zjevný a Volební soud nebyl oprávněn v rozporu s tímto ustanovením rozhodovat a na základě reversů poslance mandátů zbavit, aniž by soulad svého rozhodnutí s předmětným ustanovením řádně odůvodnil. Tím, že tak však

²² PEROUTKA, op. cit., s. 865.

²³ STRÁNSKÝ, Jaroslav. K otázce ztráty poslaneckého mandátu výrokem volebního soudu. *Časopis pro právní a státní vědu*, 1923, roč. 6, č. 1, s. 175–190.

neučinil, překročil Volební soud hranici ústavnosti a za touto hranicí přetrval až do svého zrušení v roce 1946.²⁴

Literature

HORA, Vladimír. *Volební soudnictví*. Praha: Knihovna Sborníku věd právních a státních, 1938.

MATES, Pavel. *Vývoj volebního práva v buržoazním Československu*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1981, 230 s.

PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu*. III. 3. vyd. Praha: Lidové noviny, 1991.

WEYR, František. *Československé právo ústavní*. Praha: Melantrich, 1937. Vysokoškolské rukověti.

WEYR, František. K otázce ztráty poslaneckého mandátu. *Časopis pro právní a státní vědu*, 1923, roč. 6.

WEYR, František. Volební soud o ztrátě mandátu. *Lidové noviny*, rok 1923, číslo 363 ze dne 23. 7. 1923.

STRÁNSKÝ, Jaroslav. K otázce ztráty poslaneckého mandátu výrokem volebního soudu. *Časopis pro právní a státní vědu*, 1923, roč. 6.

Inventář fondu č. 489, Volební soud v Praze In: *Národní archiv Praha*, fond 470.

Contact – e-mail

405178@mail.muni.cz

²⁴ Důvodová zpráva k ústavnímu zákonu č. 65/1946 Sb., o ústavodárném Národním shromáždění. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. Praha: Prozatímní Národní shromáždění republiky Československé, 1946, tisk č. 312 [cit. 24. 6. 2017].

„Vitajte v slobodnej krajine“ (Prekročenie kvázihraníc Československa)

Filip Miklovič

Právnická fakulta, Univerzita Komenského
v Bratislave, Slovenská republika

Abstract in original language

Cieľom príspevku je priblížiť hranice v období, kedy sa udiala Akcia Kameň. Analýza právnych predpisov upravujúcich neoprávnené opustenie hranice v tom období a osudy obetí a aktérov tejto akcie.

Keywords in original language

Akcia Kameň; Štátna bezpečnosť; hranice; Československo.

Abstract

The goal of the report is to zoom in the boundaries to the period when the Operation Landmark took place. Analysis of the law-governing unauthorized border abandonment at that time and the fate of victims and actors of the Operation Landmark.

Keywords

Operation Landmark; State Security; Borders; Czechoslovakia.

1 ÚVOD

Akcia Kameň bola tajnou akciou štátnej bezpečnosti v rokoch 1948–1951 pod záštitou ministerstva vnútra. Spočívala v postavení agentov provokátorov, či kádrových príslušníkov Štátnej bezpečnosti do role prevádzачov pre záujemcov o ilegálny prechod štátnej hranice. Tieto osoby boli dovezené na falošnú štátnu hranicu, ktorá sa nachádzala niekoľko kilometrov od tej skutočnej. Tu následne došlo k predstieranému chyteniu týchto osôb hliadkami ZNB alebo ich za falošnou hranicou zachytili falošné hliadky nemeckej Grenz Polizei, ktorá ich odviezla na falošnú úradovňu field officera CIC,

kde boli podrobení spravodajskému výsluchu. Tu od nich získali všetky informácie, o ich aktivitách proti komunistickom a odovzdali prípadne zbrane, ktoré pri sebe mali alebo kontakty na osoby, ktoré sú rovnako ako oni zamerané proti režimu. Po výsluchu na falošnej úradovni mali byť prevezení do utečeneckého tábora. Následne buď po ceste do tábora zabúdili až na územie ČSR alebo boli na údajnom nemeckom území prepadaní hliadkou ZNB a unesení do ČSR. V roli field officera vo väčšine prípadov vystupoval Amon Tomašoff, ktorý vedel veľmi dobre po anglicky a poznal veľmi dobre americkú armádu. Ako dôstojník mal v niektorých prípadoch na úradovni vystupovať aj Evžen Abrahamovič.¹

2 OPUSTENIE REPUBLIKY

Trestný čin nedovoleného opustenia republiky bol zakotvený v zákone č. 231/1948 Zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky (ďalej len zákon na ochranu ľudovodemokratickej republiky). Tento trestný čin s menšími úpravami zákonodarcu neskôr prevzal aj zákon č. 86/1950 Zb. Trestný zákon (ďalej len Trestný zákon z roku 1950), ktorý nahradil zákon na ochranu ľudovodemokratickej republiky. Prekročenie štátnej hranice mimo miest na to určených do prijatia zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky bez cestovného pasu bolo postihované len ako pasový priestupok.²

2.1 Zákon o cestovných pasoch

Pred prijatím zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky bolo opustenie republiky alebo ilegálny prechod štátnej hranice postihovaný ako pasový priestupok podľa zákona č. 55/1928 Zb. o cestovných pasoch (ďalej len zákon o cestovných pasoch). Po skončení druhej svetovej vojny nebolo právo vycestovať z republiky do zahraničia obnovené v plnej miere tak, ako tomu bolo v Československu pred jej vypuknutím. Zákon o cestovných

¹ TOMĚK, P. Amon Tomašoff – dobrodruh ve službách komunistů. In: *Securitas Imperii Sborník k problematice 50. let*, Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, č. 12, s. 18.

² KLUKNAVSKÁ, A. *Vybrané problémy československého trestného práva* [online]. [cit. 13. 11. 2019]. Dostupné z: <http://82.119.102.197:8080/webisnt/fulltext/clanky/NIA2018-2/007%20KLUKNAVSK%C3%81%20ANDREA%20-%20Vybran%C3%A9%20probl%C3%A9my%20%C4%8Dskoslovensk%C3%A9ho%20trestn%C3%A9ho%20pr%C3%A1va%20corr.docx>

pasoch v § 1 ustanovoval, že „*Českoslovenští státní občané směji překročiti hranice republiky Československé a cestovati v cizíně jen s cestovními pasy, které vyhovují ustanovením tohoto zákona.*“³ V zmysle tohto ustanovenia bolo teda možné vycestovať za hranice republiky len s cestovným pasom. Avšak získanie cestovného pasu bolo veľmi zložitú. Zákon totižto obmedzoval právo na vycestovanie do zahraničia. Dôvodmi pre obmedzenie práva na vycestovanie z republiky boli jednak politické, ale aj ekonomické. Podľa inštrukcií ministerstva vnútra z roku 1946 boli cestovné pasy vydávané k súkromným účelom len v mimoriadnych prípadoch.⁴ Pre vycestovanie z pracovných dôvodov bolo potrebné mať odporúčenie. Podľa inštrukcií ministerstva vnútra mali teda úrady vydanie cestovných pasov v ostatných prípadoch zamietnuť s odôvodnením, že by cestou bol ohrozený dôležitý hospodársky záujem republiky. Osoby, ktorým úrady odmietli vydať cestovný pas a chceli opustiť republiku, nemali inú možnosť ako sa pokúsiť o ilegálny prechod bez cestovného pasu. V zmysle ustanovenia § 12 zákon o cestovných pasoch „*pokud nejde o čin prísnejši trestný, trestajú se přestupky tohoto zákona, jakož i předpisů na jeho základě vydaných, politickými úřady I. stolice trestem na penězích až do 5 000 Kč nebo trestem na svobodě do 14 dnů.*“⁵ Podľa tohto ustanovenia ak nešlo o čin prísnejšie trestný, bolo konanie, a teda ilegálny prechod cez hranice kvalifikovaný ako priestupok, ktorého sa dopustil československý občan ak opustil republiku bez cestovného pasu. Ako priestupok sa toto konanie kvalifikovalo najmä pred februárom 1948 a pri občanoch, ktorí nemali v záujme svojim odchodom ohroziť záujmy republiku. Po februári 1948 a v prípade odporcov komunizmu a občanov, ktorí svojim odchodom môžu ohroziť záujmy republiky išlo už o čin prísnejšie trestný, ktorý komunisti na základe teórie notoriety postihovali ako zločin prípravy úkladov podľa § 2 zákona č. 50/1923 Zb. na ochranu republiky (ďalej len zákon na ochranu republiky).

2.2 Zákon na ochranu ľudovodemokratickej republiky

Zákon na ochranu ľudovodemokratickej republiky bol prijatý 6. októbra 1948 Národným zhromaždením ČSR s účinnosťou odo dňa 24. októbra 1948.

³ Zákon č. 55/1928 Zb. o cestovných pasoch, § 1.

⁴ RYCHLIK, J. *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, s. 10–11.

⁵ Zákon č. 55/1928 Zb. o cestovných pasoch, § 12.

Nadväzoval na zákon č. 50/1923 na ochranu republiky, pričom v ňom bola jasne prejavená politická povaha a smerovanie nového režimu, pretože zákon nechránil len samotný štát a jeho územnú celistvosť, ale aj jeho ľudovodemokratické zriadenie zakotvené v Ústave ČSR z 9. mája 1948. Z dôvodovej správy k zákonu na ochranu ľudovodemokratickej republiky vyplýva, že zákon na ochranu republiky nepostačoval pre potreby nového režimu nakoľko bol zameraný na ochranu štátu budujúceho sa na úplne iných základoch.⁶ Po februári 1948, kedy sa KSČ dostala k moci začala s budovaním ČSR na tzv. ľudovodemokratickom základe, teda na socialistických zásadách, ktoré zákon na ochranu republiky nepoznal. KSČ existujúcu právnu úpravu v zákone na ochranu republiky považovala za nedostatočnú, a tak požadovala vytvorenie nového zákona na ochranu republiky, ktorý by bral ohľad na zmenu spoločenských pomerov v ČSR a socialistické smerovanie spoločnosti, a ktorý by poskytol možnosť účinnej ochrany republiky pred činnosťou osôb smerujúcich proti záujmom režimu a republiky. V dôsledku jeho všeobecných a nejasných formulácií jednotlivých skutkových podstát sa stal nástrojom triednej represie. Zákon na ochranu ľudovodemokratickej republiky bol z formálnej stránky členený do 5 hláv a 72 paragrafov.⁷ Trestný čin nedovoleného opustenia republiky bol zakotvený v § 40 pod názvom Neoprávnené opustenie územia republiky a neuposlušnosť výzvy k návratu. Toto ustanovenie zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky bolo tvorené jedným odsekom, v ktorom bola upravená základná skutková podstata. Tohto trestného činu sa dopustil „československý občan, ktorý s úmyslom poškodiť záujem republiky opustí neoprávnené územie republiky alebo s rovnakým úmyslom neuposlučne výzvu úradu, aby sa v primeranej lehote, ktorú mu úrad určí, na územie republiky vrátil, potresce sa pre zločin ľažským žalárom od jedného do päť rokov.“⁸ Týmto ustanovením bol chránený záujem štátu na práve dohliadať nad pohybom občanov z republiky do zahraničia. Zákonodarcia týmto ustanovením sledoval najmä ochranu štátu na ľudskom

⁶ Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona č. 231/1948 zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky, (tlač 94). *Poslanecká snemovňa* [online]. [cit. 31. 10. 2019]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0094_01.htm

⁷ PEŠEK, J. a R. LETZ. *Štruktúry moci na Slovensku 1948–1989*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 33.

⁸ Zákon č. 231/1948 na ochranu ľudovodemokratickej republiky, § 40.

potenciály a na bezpečnosti republiky.⁹ Podľa tohto ustanovenia mohol byť páchatelom trestného činu len československý občan. Išlo teda o špeciálny subjekt, ktorým bol len československý občan. Subjektívna stránka spočívala v úmyselnom zavinení, a to v prípade neoprávneného opustenia republiky ako aj v prípade neuposlušnutia úradnej výzvy na vrátenie sa na územie republiky v primeranej lehote určenej úradom. Objektom bola ochrana a bezpečnosť republiky. Objektívna stránka spočívala v konaní, ktorým bolo neoprávnené opustenie územia republiky alebo neuposlušnutie výzvy k návratu s úmyslom poškodiť záujem republiky a v následku, ktorým bolo opustenie republiky a nevrátenie sa na základe výzvy na územie republiky a v príčinnej súvislosti medzi konaním a následkom.¹⁰ Z výkladu trestného práva hmotného vyplývalo, že v niektorých prípadoch môže dôjsť k situácii kedy niekto podnikne trestné konanie smerujúce k naplneniu skutkovej podstaty trestného činu, čin však nedokončí z dôvodov jeho vôle nezávislých. V takýchto prípadoch išlo o pokus, ktorý je rovnako trestný podľa rovnakej trestnej sadzby ako čin dokonaný. V určitých prípadoch sa tak už samotný pokus považoval za dokonaný trestný čin.¹¹ „*Ustanovení tohto paragrafu stihá každé neoprávněné opuštění území republiky (a tudíž i každý pokus o ilegální přechod hranic)*...“¹² Trestným bol teda už aj pokus o neoprávnené opustenie republiky.

Z dôvodovej správy k zákonu na ochranu ľudovodemokratickej republiky vyplýva, že Československá republika zaručovala svojim občanom právo na prácu a plný rozvoj osobnosti a z tohto dôvodu nikto nebol nútený republiku opustiť z existenčných dôvodov. Ak československý občan nelegálne opustil republiku alebo sa o to pokúsil, alebo sa na základe úradnej výzvy na územie republiky nevrátil, dal tak najavo svoj odpor voči režimu a republike. Vo väčšine prípadov opustenie republiky znamenalo odlúčenie od ČSR a prechod k nepriateľovi. Z dôvodovej správy taktiež vyplývalo, že ustanovenie § 40 sa malo uplatňovať spravidla iba ako ustanovenie

⁹ VIESKA, J. *Zákon na ochranu lidově demokratické republiky, komentované vydání s předmlouvou ministra*. Praha: Naše vojsko, 1949, s. 73.

¹⁰ Zákon č. 231/1948 na ochranu ľudovodemokratickej republiky, § 40.

¹¹ VIESKA, J. *Zákon na ochranu lidově demokratické republiky, komentované vydání s předmlouvou ministra*. Praha: Naše vojsko, 1949, s. 23.

¹² *Ibid.*, s. 73.

subsidiárne.¹³ Z tohto dôvodu sa ustanovenie § 40 často aplikovalo v súvislosti s ustanoveniami o velezrade (§ 1), vyzvedačstve (§ 5), vojnovnej zrade (§ 11) a vierolomnosti (§ 39).¹⁴ Pri ich aplikácii mala veľký význam tzv. teória notoriety, na základe ktorej sa veľa krát neoprávnené opustenie územia republiky a neuposlušnutie výzvy k návratu stíhali a trestali ako zločiny velezrady. Táto prax bola v tej dobe vedená snahou zabrániť väčšiemu počtu odchodov občanov z ČSR a ich eventuálnemu nepriateľskému pôsobeniu v zahraničí. Išlo však o jedno z prvých nezákonných aplikácií trestného zákona, pretože použitie notoriety bolo nezákonné najmä preto, že sa opieralo jedine o nedostatočne podložené predpoklady, že páchatel' za hranicami bude mať možnosť spočít' sa s cudzou mocou za účelmi uvedenými v ustanovení § 1 ods. 1 zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky, páchatel' si je vedomí tejto možnosti a za týmto účelom prechádza hranice. Použitie notoriety iba zakrývalo nedostatok riadne získaných dôkazov.¹⁵ „*Snaba orgánů Státní bezpečnosti o získání důkazů a odhalení třídního nepřátele, za každou cenu je patrná např. při akci „Kámen“.*“¹⁶ Za spáchanie trestného činu neoprávneného opustenia územia republiky a neuposlušnutie výzvy k návratu hrozil trest ťažkým žalárom od jedného do piatich rokov. Ak sa ukladal tento trestný čin v súbehu s trestným činom velezrady hrozil páchatel'ovi až trest smrti.

Prekročenie štátnej hranice mimo miest na to určených pred februárom 1948 bolo postihované len ako pasový priestupok. Po februári 1948 sa k moci dostali komunisti a občania ČSR začali vo veľkom utekať za hranice. Na základe teórie notoriety začali komunisti takéto opustenie ČSR trestať ako zločin prípravy úkladov podľa § 2 zákona na ochranu republiky. V dôsledku zmeny politických pomerov a častých nelegálnych prechodov hraníc bolo do novovytvoreného predpisu, ktorým bol zákon na ochranu ľudovodemokratickej republiky zakotvený § 40. Podľa dôvodovej správy sa ústavnoprávny výbor domnieval, že bolo v záujme ČSR a jeho občanov, aby boli nepriatelia režimu a republiky potrestaní za svoje činy.

¹³ Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona č. 231/1948 zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky, (tlač 94). *Poslanecká sněmovna* [online]. [cit. 31. 10. 2019]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0094_01.htm

¹⁴ VIESKA, J. *Zákon na ochranu lidové demokratické republiky, komentované vydání s předmlouvou ministra*. Praha: Naše vojsko, 1949, s. 74.

¹⁵ BOBEK, M., P. MOLEK a V. ŠIMÍČEK. *Komunistické právo v Československu, Kapitoly z dějin bezprávi*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 573–575.

¹⁶ *Ibid.*, s. 574.

2.3 Trestný zákon z roku 1950

Zákon na ochranu ľudovodemokratickej republiky bol v roku 1950 nahradený novým Trestným zákonom, ktorý bol výsledkom tzv. právnickej dvojročnice. Z dôvodovej správy k Trestnému zákonu z roku 1950 vyplýva, že tento zákon mal byť zákonom ľudovým a zákonodarca sa ho snažil poňať jednoducho a čo najzrozumiteľnejšie, čím sa mal líšiť od pôvodného trestného zákona. Mal byť odrazom ľudovodemokratického zriadenia a nie kapitalizmu, z ktorého vychádzal pôvodný trestný zákon.¹⁷ Bol prijatý Národným zhromaždením 12. júla 1950 a účinnosť nadobudol dňa 1. augusta 1950. Trestný zákon z roku 1950 nadväzoval na zákon na ochranu ľudovodemokratickej republiky a rovnako ako pri jeho predchodcovi tu zákonodarca vychádzal z tézy zostrovania triedneho boja. Trestný zákon z roku 1950 neobsahoval doterajšie delenie deliktov na zločiny, prečiny a priestupky a zaviedol jednotnú kategóriu trestných činov, ktoré boli prejednávané pred súdom. Podmienkou vzniku trestnej zodpovednosti bola spoločenská nebezpečnosť, čo znamená, že Trestný zákon z roku 1950 vychádzal z materiálneho chápania trestného činu. Opúšťa názov trestného činu neoprávnené opustenie republiky a neuposlušnosť výzvy k návratu a zavádza nový názov, ktorým je opustenie republiky. Skutková podstata trestného činu opustenia republiky bola zakotvená v hlavě I. s názvom Trestné činy proti republike, oddielu druhého s názvom Trestné činy proti bezpečnosti republiky a to konkrétne v § 95 Trestného zákona z roku 1950. V § 95 Trestného zákona z roku 1950 bolo stanovené, že:

„(1) Kto bez povolenia opustí územie Československej republiky, potresce sa odňatím slobody na jeden až päť rokov.

(2) Rovnako sa potresce československý občan, ktorý neposlúchne úradnú výzvu, aby sa v určenej lehote na územie Československej republiky vrátil.

(3) Vedľa trestu uvedeného v odsekoch 1 a 2 môže súd vysloviť stratu štátneho občianstva. Podmienečné odsúdenie je vylúčené.“¹⁸

¹⁷ Dôvodová správa k vládne návrhu zákona č. 86/1950 zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky, (tlač 472). *Poslanecká sněmovna* [online]. [cit. 7. 12. 2019]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0472_01.htm

¹⁸ Zákon č. 86/1950 Zb. Trestný zákon, § 95.

Zo znenia § 95 Trestného zákona z roku 1950 je viditeľné, že došlo k rozšíreniu pôvodnej jednej základnej skutkovej podstaty ustanovenej v zákone na ochranu ľudovodemokratickej republiky na dve základné skutkové podstaty, ktoré sú členené do § 95 ods. 1 a 2 Trestného zákona z roku 1950. Trestná sadzba však ostala nezmenená a aj podľa Trestného zákona hrozil páchatelovi za spáchanie tohto trestného činu trest odňatia slobody na jeden až päť rokov. Na základe odseku 3 môže po novom súd okrem odňatia slobody uložiť aj trest straty štátneho občianstva. Tento odsek ešte dodáva, že podmienené odsúdenie je vylúčené.¹⁹

Subjektom tohto trestného činu v zmysle odseku 1 je každý kto býva na území ČSR bez ohľadu na to či má alebo nemá československé štátne občianstvo. Naopak subjektom v zmysle odseku 2, ustanovujúcim neuposlušnosť výzvy k návratu, môže byť len občan ČSR s československým štátnym občianstvom. Ak sa dopustí neoprávneného opustenia územia republiky bez povolenia osoba, ktorá sa v ČSR nachádza len prechodne, dopustí sa iba pasového priestupku podľa § 100 zákona č. 88/1950 Zb. Trestného zákona správneho (ďalej len Trestný zákon správny) a nie trestného činu opustenia republiky podľa § 95 Trestného zákona z roku 1950. V prípade opustenia republiky vojenskou osobou tiež nepôjde o § 95 Trestného zákona z roku 1950, ale bude posudzovaný podľa § 273 ods. 3 Trestného zákona z roku 1950 ako trestný čin „Zbehnutia“. Subjektívna stránka spočívala v úmyselnom zavinení. Úmysel páchatel'a je opustiť územie republiky či nevrátiť sa do republiky, a to bez akýchkoľvek ďalších zámerov. Kto opustí územie republiky a nevráti sa na územie republiky za účelom, aby sa pripojil k zahraničným nepriateľom republiky, dopustí sa súčasne aj trestného činu velezrady podľa § 78 Trestného zákona z roku 1950. V súbehu s trestným činom opustenia republiky sa môže páchatel' dopustiť aj trestného činu pokusu vyzvedačstva podľa § 86, ak opustí republiku za účelom podať cudzím spravodajským orgánom správy o skutočnostiach, ktoré majú zostať v záujme republiky utajené. Objektom, a teda záujmom ochrany štátu je v prípade tohto trestného činu záujem republiky na jej občanoch a obyvateľoch, záujem na práve republiky dohliadať nad pohybom obyvateľstva z republiky do zahraničia, pričom hlavným motívom ochrany je záujem na ľudskom

¹⁹ Zákon č. 86/1950 Zb. Trestný zákon, § 95.

potenciáli a na bezpečnosti republiky. Objektívna stránka tohto trestného činu spočíva v opustení územia republiky „bez povolenia“ a čin je dokonaný okamžitým prekročením hraníc. Objektívna stránka je naplnená aj vtedy, ak osoba neuposlúchne úradnú výzvu k návratu zo zahraničia.

V zmysle § 64 Trestného zákona z roku 1950 nie je možné na trestný čin opustenia republiky uplatniť účinnú ľútosť. Pokiaľ ide o trest tak popri hlavnom treste odňatia slobody aj v prípade jeho zníženia je možné uložiť aj tieto vedľajšie tresty: strata štátneho občianstva (§ 42), strata čestných práv občianskych (§ 43), strata vojenskej hodnosti (§ 46), prepadnutie majetku (§ 47), peňažný trest (§ 48), a zákaz pobytu (§ 53).²⁰

Trestný zákon z roku 1950 v porovnaní so zákonom na ochranu ľudovodemokratickej republiky prišiel s pozmenenou skutkovou podstatou. Skutkovú podstatu rozdelil na dve základné skutkové podstaty pričom pri opustení územia republiky vypustil úmysel, ktorý bol v zákone na ochranu ľudovodemokratickej republiky priamo zakotvený v ustanovení § 40, v ktorom bolo uvedené „s úmyslom poškodiť záujem republiky“ a zakotvil, že trestné je len opustenie republiky bez povolenia. Skutkovú podstatu neuposlúchnutia úradnej výzvy na vrátenie sa do ČSR v určitej lehote vyčlenil do samostatného odseku. Aj napriek týmto zmenám a zmene názvu trestného činu vychádzal zo zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky a z tézy zostrovania triedneho boja.

3 OBETE AKCIE KAMEŇ A ICH TRESTNÉ POSTIHY

3.1 Ján Prošvic

Ján Prošvic sa narodil 17. marca 1907 v Plzni Jánovi a Beatrix Prošvicovým. Nepochádzal z dobre finančne zabezpečenej rodiny, ale aj napriek tomu sa mu dostalo kvalitného vzdelania. Vyštudoval priemyselnú školu v Prahe, ktorej štúdium neskôr využil pri svojom podnikaní.²¹ V roku 1933 Ján

²⁰ VIESKA, J. *Ochrana lidově demokratické republiky (komentář ke § 78–129 trestního zákona č. 86/50 Sb.)*. Praha: Orbis, 1951, s. 188–190.

²¹ LUKEŠ, I. Jak komunista Zápotocký přišel k vile Jana Prošvice. *Mladá fronta* [online]. 24. 2. 2012 [cit. 11. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.euro.cz/byznys/jak-komunista-zapotocky-prisel-k-vile-jana-prosvice-860630>

Prošvic založil elektrotechnickú živnosť a obchod s rádioaparátmi. V tejto oblasti sa mu darilo až tak, že sa z podniku stala malá továreň. Kapacita neustále rástla, a tak sa v roku 1939 Ján Prošvic rozhodol zriadiť prvý malý závod v Libni a o tri roky neskôr založil spoločnosť ESA v Hlinsku, ktorá sa neskôr premenovala na spoločnosť ETA. V podnikaní sa mu tak darilo, že si v blízkosti oboch podnikov zriadil vily a ešte si aj prenajímал dom v Prahe.

V priebehu druhej svetovej vojny však musel svoju výrobu zamerat' pre nemeckú armádu, ale mal šťastie, že mu podnik nebol zabavený. Po vojne sa Ján Prošvic začal naplno venovať svojmu podnikaniu a rozvíjaniu obchodných vzťahov v zahraničí. V tejto súvislosti približne mesiac od januára roku 1948 strávil obchodne v USA a vrátil sa len niekoľko dní pred februárovým prevratom. No aj napriek tejto návšteve o emigrácii vôbec neuvažoval. Počas celej svojej podnikateľskej činnosti sa snažil vystupovať apoliticky, a preto ani nikdy nevstúpil do žiadnej politickej strany.

Ťažké časy pre Jána Prošvica nastali po februárovom prevrate. V jeho podniku bol zriadený akčný výbor a následne boli oba jeho závody znárodnené. Z majiteľa dvoch závodov, ktorý z pár rádii vybudoval miliónový podnik sa zrazu stal len vedúci závodu, ktorého plat neprevyšoval 25 000 Kčs. Akčný výbor, ktorý vznikol v jeho podniku ho následne vyhnal ako vykorisťovateľa ľudu, kolaboranta a kapitalistu. Krátko na to ho zatkla Štátna bezpečnosť a niekoľko týždňov bol väznený na Pankráci, kde bolo voči jeho osobe použité aj fyzické násilie. Po prepustení sa Ján Prošvic vrátil pracovať do svojho bývalého podniku, kde sa zveril jednému úradníkovi Kloučkovi, že je fyzicky a psychicky vyčerpaný a premýšľa o emigrácii do zahraničia. A práve v tomto momente sa začína smutné pôsobenie Jána Prošvica v akcií Kameň. Následne 23. apríla sa uskutočnil prechod Jána Prošvica s rodinou. Išlo o prvý prechod v oblasti Všerub.

Pre komunistov táto rodina nebola nijak politicky dôležitá, no aj napriek tomu sa stali obeťami tejto dômyselnej pasce. V prípade prvého prechodu išlo najmä o otestovanie celého plánu ešte predtým než ho Štátna bezpečnosť začne uskutočňovať na politicky nepohodlných osobách.²² Po chytení

²² JANDEČKOVÁ, V. *Kámen: Svědectví blavního aktera akce „Falešné hranice“ u Všerub na Domažlicku*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2013, s. 61–64.

a zatknutí bola celá rodina prevezená do Prahy, kde bola pani Prošvicová aj s dcérou prepustená na slobodu. V ich prepustení zohral rozhodujúcu úlohu vek ich dcéry Věry a potom skutočnosť, že pani Prošvicová nechcela opustiť republiku, ale podľahla tlaku zo strany manžela, čo potvrdili aj výpovede oboch manželov. Čin rodiny Prošvicových bol vyhodnotený ako čisto ekonomicky motivovaný. Následne bol Ján Prošvic odsúdený k dvom rokom nútených prác v Táboře nútených prác v Kladno – Dříň. Z tohto tábora sa mu 27. apríla 1949 podarilo utiecť a následne úspešne prekročiť hranice do Nemecka, kde v roku 1950 získal víza do Anglicka. Medzičasom však komunisti zabavili všetok majetok rodiny Prošvicových, a to byt v Senovážnej ulici a obe vily aj napriek tomu, že vilu vo Vonoklasoch vlastnila pani Prošvicová, ktorú súd oslobodil spod obžaloby a rozhodol, že jej konanie bolo uskutočnené pod nátlakom, a teda nešlo o nezákonné opustenie republiky. Túto vilu následne v septembri 1949 za smiešnu sumu kúpil Antonín Zápotocký.²³ Prípado rodiny Prošvicových sa v januári 1957 rozhodlo ministerstvo vnútra tajne preštudovať. Záver ministerstva znel: „*Pro konfiskaci vily nebylo zákonných podkladů, zabavení bytu bylo nezákonné a prodej vily ve Vonoklasích soudrubu Zápotockému byl nevhodný.*“²⁴ Navrátenie majetku rodine Prošvicových nebolo tak jednoduché, nakoľko je veľká pravdepodobnosť, že práve majetok sa stal predmetom pre akciu Kameň v prípade rodiny Jána Prošvica. Táto akcia umožnila vziať Prošvicovi majetok bez akýchkoľvek problémov a ešte pritom získať informácie o ďalších podnikateľoch a príslušníkoch vyššej triedy zmyšľajúcich proti režimu.²⁵

3.2 Oldřich Maláč

Oldřich Maláč sa narodil 5. augusta 1910 vo Veľkých Karloviciach úradníckej rodine. Vyštudoval gymnázium vo Valašskom Meziříčí a v roku 1929 nastúpil na právnickú fakultu na Karlovej Univerzite v Prahe, kde získal titul doktora práv. Mal veľkú obľubu v jazykoch a v roku 1934 zložil skúšky z anglického jazyka. Po vyštudovaní nastúpil na povinnú vojenskú službu. V roku 1939

²³ Ibid., s. 260–262.

²⁴ Ibid., s. 262.

²⁵ POSPÍŠILOVÁ, H. *Životní osudy policisty a zpravodajského důstojníka JUDr. Oldřicha Maláče (1910–1991)*. Diplomová práce. Olomouc, 2016, s. 51. Dostupné <https://theses.cz/id/nokl6i/> [cit. 16. 11. 2019].

sa rozhodol pre emigráciu a cez hranice s Poľskom sa mu podarilo prejsť 20. Apríla. V Krakove sa Maláč stal jedným zo zakladateľov prvej československej vojenskej jednotky v zahraničí s názvom Východná vojenská skupina. Súčasne so vstupom do tejto vojenskej jednotky musel Maláč podpísať aj záväzok vstúpiť do francúzskej cudzineckej légie, na základe čoho bol o rok neskôr, po príchode do Francúzska pridelený k 1. oddielu veliteľstva 1. divízie vo Francúzsku. Z Francúzska odišiel v júli 1940 do Liverpoolu, kde bol priradený k náhradnému telesu československej armády. Z Liverpoolu bol presunutý do tábora neďaleko Chesteru, kde sa stal súčasťou novo vzniknutej 1. československej zmiešanej brigády vedenej generálom Bedřichom Neumannom. Dňa 11. júla 1941 bol povolaný do funkcie vojenského prokurátora poľného súdu I. stolice v Leamington Spa, kde využil svoje právnické vzdelanie a riešil priestupky miestnych vojakov.²⁶ Vo februári roku 1942 bol uznesením československej ministerskej rady v Londýne oslobodený od vojenskej služby a priradený na výkon služby na ministerstve vnútra v Londýne, kde od januára 1942 vykonával spravodajskú službu.²⁷ Spravodajský odbor ministerstva vnútra sa delil na dva referáty a to referát študijný a referát štátno-bezpečnostný, ktorého predsedom sa stal práve právnik JUDr. Oldřich Maláč. V roku 1944 sa predstavitelia československej vlády v exile a s nimi jednotlivé ministerstva začali pripravovať na návrat do Československa. Oldřich Maláč sa do Československa vrátil v marci 1945. Po návrate do Československa Maláč pokračoval v práci na ministerstve vnútra, kde pracoval v odbore politického spravodajstva ministerstva vnútra s krycím názvom odbor Z, ktorý sa v decembri 1946 premenoval na VII. odbor ministerstva vnútra. Na ministerstve vnútra Maláč pracoval aj so svojim starým priateľom Karolom Zavadilom, ktorý mal v jeho blízke budúcnosti zohrať dôležitú úlohu. Život Oldřicha Maláča na ministerstve vnútra sa neodohrával podľa jeho predstáv. V dôsledku eliminácie vplyvu probenešovsky zameraných spravodajcov na ministerstve vnútra bol Maláč preradený na študijné oddelenie ako referent. Vo februári 1946 sa tak rozhodol stať riaditeľom učilišťa Štátnej národnej bezpečnosti v Prahe, kde

²⁶ POSPÍŠILOVÁ, H. *Životní osudy policisty a zpravodajského důstojníka JUDr. Oldřicha Maláče (1910–1991)*. Diplomová práce. Olomouc, 2016, s. 13–49.

²⁷ PLACHÝ, J. Krakov, 30. dubna 1939 Zahraniční vojenská skupina československá v Poľsku. In: *Paměť a dějiny*, 2019, roč. 8, č. 1, s. 13.

mu týždeň po jeho vymenovaní bolo doručené vyrozumenie akčného výboru ministerstva vnútra, ktorý ho na ministerstve poslal na dovolenku s čakaťelným. Práve tieto počiny zo strany ministerstva v Maláčovi vyvolali pochyby a strach o jeho budúcej existencii. V tomto čase mu podal pomocnú ruku jeho priateľ Karol Zavadil a spolu sa rozhodli emigrovať za hranice, to však ale ešte netušili, že sa to jednému z nich nepodarí a dostane sa do pasce.²⁸

Oldřich Maláč s manželkou boli jednými z ďalších obetí v oblasti Všerub, ktorí boli zatknutí len niekoľko dní po akcií s rodinou Prošvicových. Po prevoze na Okresný úrad Štátnej bezpečnosti v Prahe boli manželia umiestnení do cely. Dňa 16. júla 1948 Štátny zástupca v Prahe podal na manželov trestné oznámenie podľa zákona na ochranu republiky. Manželvia sa mali dopustiť trestného činu ilegálneho prechodu hraníc, ktorý bol klasifikovaný ešte podľa starého zákona na ochranu republiky, nakoľko jeho nová verzia v podobe zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky mal vstúpiť do platnosti až v októbri 1948. Štátny prokurátor v Prahe žalobu na manželov Maláčových ako aj na Jána Prošvica podal až takmer o rok neskôr a to 9. apríla 1949. Hlavné pojednávanie s manželmi Maláčovými sa uskutočnilo 3. júna 1949 na Štátnom súde v Prahe. Senát súdu bol zložený v súlade so zákonom č. 232/1948 Zb. o štátnom súde (ďalej len zákon o štátnom súde) a skladal sa z predsedu senátu (Heřman Volf), dvoch sudcov z povolania (major JUDr. Květoslav Dvořák a JUDr. Karel Zvánovec) a dvoch sudcov z ľudu (Josef Střeleček a Karel Stropnický). K prípadu Maláč a spol. bol ako štátny prokurátor pridelený JUDr. Josef Urválek a právnym zástupcom Maláčových bol JUDr. Jiří Mašek. Z hlavného pojednávania bola na návrh štátneho prokurátora vylúčená verejnosť. Na hlavnom pojednávaní vo svojej obhajobe Oldřich Maláč uviedol toto: *„Cítím se vinným pouze tím, že jsem měl v úmyslu a pokusil se o ileg. překročení hranic [...] Rozhodně jsem neměl v úmyslu spojit se za hranicemi republiky s nějakými cizími činiteli, zejména zpravodajskými, vojenskými neb finančními, abych jim prozradil nějaké vojenské skutečnosti [...] Rozhodně jsem neměl v úmyslu pracovat proti republice [...] Obsah zprávy, která se mnou byla angl. sepsána po domnělém přechodu hranic mužem v unif. amer. poručíka mohu vysvětliti jedně svým neobyčejně špatným nervovým stavem,*

²⁸ POSPÍŠILOVÁ, H. *Životní osudy policisty a zpravodajského důstojníka JUDr. Oldřicha Maláče (1910–1991)*. Diplomová práce. Olomouc, 2016, s. 50–94.

*byl jsem na pokraji nervového zhroutilí a chtěl jsem se se svojí výpovědí co nejrychleji zbýti svého výslechu [...] Do uvedeného protokolu jsem vypověděl věci, které vůbec neodpovídaly pravdě.*²⁹ Po skončení hlavného pojednávania sa súd odobral na poradu a následne vyniesol rozsudok, ktorým súd Ludmilu Maláčovú na základe výpovede manžela o tom, že k odchodu za hranice ju donútil pod vyhrážkou rozvodu a aj vzhľadom na jej zdravotný stav oslobodil spod obžaloby. Oldřicha Maláča súd prehlásil za vinného zo spáchania zločinu vojenskej zrady podľa § 6 ods. 2 zákona na ochranu republiky vo forme pokusu podľa § 8 Trestného zákona z roku 1852 a zároveň zo zločinu prípravy úkladov podľa § 2 zákona na ochranu republiky tiež vo forme pokusu podľa § 8 Trestného zákona z roku 1852, pretože predsavzal čin, ktorý k skutočnému vykonaniu vedie.³⁰ Bol teda odsúdený za niečo čo neurobil a ani nechcel urobiť, ale urobiť mohol. Súd ho odsúdil nepodmienečne na pätnásť rokov odňatia slobody a uložil mu aj vedľajší trest 5 000 Kčs a stratu občianskych práv na štyri roky. V októbri 1949 Maláč podal odvolanie na Najvyšší súd v Brne. Tento súd potvrdil rozsudok prvostupňového súdu, ale zrušil vedľajší trest, ktorý bol uložený spolu s trestom odňatia slobody. V auguste 1956 podala pani Ludmila Maláčová žiadosť o predčasné prepustenie jej manžela z dôvodu jeho zhoršujúceho sa zdravotného stavu. Prípacom sa zaoberala krajská prokuratúra, ktorá nakoniec pripustila, že Oldřich Maláč bol odsúdený na základe provokácie. Avšak znovuo tvorenie prípadu by znamenalo priznať akciu Kameň, čo by si Štátna bezpečnosť nemohla dovoliť, a tak sa jej vedenie snažilo celú vec vyriešiť diskkrétne. Dňa 16. októbra 1956 bol Maláč aj vzhľadom na jeho dobre správanie prepustený na slobodu.³¹

3.3 Vincenc Koutník a Rudolf Hájek

Vincent Koutník sa narodil 19. júla 1911 v Dolní Rožince. Vyučil sa za nástrojára a do mája roku 1939 pracoval v mnohých firmách ako robotník či zámočník. V priebehu vojny prišiel o prácu a mal problém sa niekde zamestnať. Po obsadení Čiech a Moravy Nemcami sa rozhodol, že bude proti ním bojovať na domácej pôde v partizánskych oddieloch. V roku 1943

²⁹ POSPÍŠILOVÁ, H. *Životní osudy policisty a zpravodajského důstojníka JUDr. Oldřicha Maláče (1910–1991)*. Diplomová práce. Olomouc, 2016, s. 116.

³⁰ *Ibid.*, s. 156.

³¹ *Ibid.*, s. 114–123.

sa dostal do sovietsko-slovenskej partizánskej skupiny Miroslav Tyrš, ktorú tvorili Česi, Slováci a Rusi. Počas druhej svetovej vojny pôsobil aj v druhom česko-slovenskom odboji, za čo si po vojne vyslúžil vyznamenanie Československého vojnového kríža 1939.³² Po februári 1948 sa stal spoluzakladateľom odbojovej skupiny s názvom Dr. Hřebík. Na založení tejto skupiny sa podieľal spolu s Rudolfom Hájkom. Členmi tejto odbojovej skupiny boli aj bratia Vincenca Koutníka Josef a František.

Rudolf Hájek sa narodil 15. marca 1914 v Rožne nad Pernštejnou. Po ukončení štúdia na gymnáziu nastúpil na vojenskú službu v cyklistickom práporu vo Frýdku, kde slúžil až do roku 1939. Počas druhej svetovej vojny pôsobil vo viacerých odbojových skupinách ako napríklad sokolský odboj alebo Za svobodu. Po vojne sa venoval správe rodinného hotela až do februára 1948. Nesúhlasil s praktikami nového režimu, a tak sa v máji 1948 rozhodol založiť odbojovú skupinu spolu s bratmi Koutníky.³³ Hájek sa stal jej hlavným organizátorom, pričom každý z bratov zastával v skupine inú úlohu. František Koutník bol pohraničník v Aši a pomáhal prevádzkať ľudí do Nemecka. Vincenc Koutník mal zabezpečovať zbrane. Tretí z bratov, Josef, si zobral na starosti rádiostanicu, ktorú jeho brat Vincenc dostal od anglického konzula v Bratislave. Skupina sa postupne začala rozrastať o ďalších členov. Začiatkom roku 1949 bol Vincenc varovaný, že sa bezpečnostné orgány zaujímajú o ich skupinu a je možné, že mu hrozí zatknutie. Vincenc sa tak na nejaký čas stiahol a začal sa schovávať.³⁴ Medzičasom bol Rudolf Hájek zatknutý Štátnou bezpečnosťou, ale podarilo sa mu utiecť a začal sa skrývať spolu s Vincencom. Vzhľadom na ich skrývanie a nečinnosť sa rozhodli, že jednoduchšie bude utiecť za hranice. K prechodu hraníc došlo 15. septembra 1949.³⁵

Vincenc Koutník a Rudolf Hájek boli jedni z mnohých obetí zatknutých v oblasti Mariánskych Lázní. Po prevoze do väznice v Brne čakali na súdne pojednávanie. Hlavné pojednávanie sa uskutočnilo 3. októbra 1950

³² KASÁČEK, M. a L. NAVARA. *Volavčí síť: Po stopách třetího odboje*. Host, 2012, s. 22.

³³ ČELADÍN, J. I medzi námi žijí hrdinové. *Město Blansko* [online]. 21. 4. 2007 [cit. 17. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.blansko.cz/clanky/2007/04/rudolf-hajek-cestny-obcan>

³⁴ Archív bezpečnostných zložíek, f. Vyšetrovací spisy inv. č. V-420-BR, Čeněk Koutník.

³⁵ JANDEČKOVÁ, V. Operativní akce StB s využitím metody „Kámen“ na hranicích u Mariánských Lázní. In: *Securitas Imperii*, 2014, roč. 25, č. 2, s. 282–285.

na Štátnom súde v Brne. Predsedom senátu bol JUDr. Jaroslav Horňanský. Za vinu im bola kladená najmä ich činnosť v odbojovej skupine Hřebík. Súd uznal Vincenca Koutníka a Rudolfa Hájeka za vinných zo spáchania zločinu velezrady podľa paragrafu 1 ods. 1 písm. a), c) a ods. 2 a ods. 3 písm. c) a e) zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky a zo zločinu vyzvedačstva podľa § 5 ods. 1 a ods. 2 písm. c) zákona na ochranu republiky. Obaja boli odsúdení na trest odňatia slobody na doživotie. Popri treste odňatia slobody bol Koutníkovi uložený peňažný trest 50 000 Kčs. a Hájekovi peňažný trest 100 000 Kčs. podľa § 47 zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky. Taktiež im bol v zmysle § 48 zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky skonfiškovaný všetok majetok a boli odsúdený k strate čestných občianskych práv na 10 rokov podľa § 52 zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky.³⁶ Obaja boli z väzenia prepustení v roku 1964.

3.4 Josef Šikola

Josef Šikola sa narodil v marci roku 1900. Detstvo prežil so starými rodičmi nakoľko jeho matka zomrela keď bol ešte malý a otec o neho moc neprejavoval záujem. Po doštudovaní na mestskej škole vo Veľkých Hamroch začal pracovať u svojho strýka, ktorý predával sklenené výrobky. Počas prvej svetovej vojny pôsobil v rakúskej armáde 9 mesiacov. Po vojne si otvoril vlastnú živnosť a začal sa venovať výrobe sklenených výrobkov. V roku 1922 sa oženil s Juditou Soldátovou, s ktorou mal dcéru Jaroslavu a syna Mirka. Mali ešte jednu dcéru, ale tá zomrela keď mala osem rokov. Po pracovnej stránke sa Šikolovi veľmi darilo, a tak sa rozhodol so svojimi výrobkami expandovať aj mimo republiku. V tejto súvislosti niekoľko krát pracovne navštívil Holandsko, Francúzsko, Londýn či Belgicko. Časom sa chcel začať viac venovať vývozu ako výrobe. Jeho ciele mu však prekazilo zoštátnenie zahraničného obchodu a jeho podnik bol začlenený do národného podniku Železnobrodské sklo, kde s platom 4 500 Kčs. pracoval ako vedúci svojho bývalého podniku.³⁷ V roku 1949 bol zadržaný príslušníkmi Štátnej bezpečnosti v Liberci pre podozrenie zo styku s cudzinou. Počas pobytu vo väzbe a na základe výsluchov vyšlo najavo, že sa zaujíma o opustenie republiky, avšak na vznesenie

³⁶ Moravský zemský archív v Brne, fond C 145 Štátny súd Brno, kartón 178, signatura TS II/I 12/50, Rozsudok.

³⁷ Archív bezpečnostných zložiek, V 2624 Šikola a spol., „Životopis“.

obvinenia nebolo dostatok dôkazov. Šíkola bol následne prepustený a niekoľko krát sa pokúsil hranice prekročiť. Prvý krát sa o prechod hraníc pokúsil na jar roku 1950 so svojim kamarátom Ladislavom Matouškom, ktorému štát tiež vzal jeho podnik. Prechod naplánoval sám Matoušek s pomocou svojho brata, ktorý republiku opustil už niekoľko rokov skôr. Prechod bol naplánovaný na 4. júla 1950. Keď sa Šíkola s rodinou a Matouška s rodinou dostavili na miesto určenia, ich prevádzac neprišiel. Neskôr sa dozvedeli, že bol zatknutý. Ďalší prechod začal Šíkola plánovať ešte v auguste toho istého roku, ale jeho plány tiež nevyšli.³⁸ Nakoniec sa Šíkola vďaka svojej známej pani Řezníckovej stretol s mužom menom Degner, ktorý bol dôstojníkom na pohraničí a pomáhal ľuďom prejsť hranice, ale len dovedy než ho chytili, a aby nebol potrestaný začal spolupracovať so Štátnou bezpečnosťou. Nešťastnou náhodou bolo, že prechod rodiny Josefa Šíkoli bol naplánovaný už pod záštitou Štátnej bezpečnosti. Degner ich prechod naplánoval na 7. decembra 1950. Prechodu sa zúčastnil Josef Šíkola s manželkou Juditou a synom Mirkom.³⁹ Stali sa obeťami akcie Kameň oblasti mesta Cheb.

Podľa výpovede Josefovho syna Mirka boli niekoľko dní vypočúvaní na Pankráci s použitím rôznych donucovacích metód. Sám tvrdí, že na konci výsluchov boli už tak vyčerpaní a zničení, že by podpísali čokoľvek. Po skončení niekoľkodňových výsluchov sa nariadilo hlavné pojednávanie, ktoré sa uskutočnilo koncom februára roku 1951.⁴⁰ Dňa 17. apríla 1952 súd v Prahe vydal rozsudok, ktorým Josefa a Mirka uznal vinnými z toho, že sa dohodli na odchode do zóny USA v Nemecku, aby sa tam spojili s nepriateľskou emigráciou pracujúcou na zničení štátneho zriadenia v ČSR. Juditu súd uznal vinnou z toho, že spolu s manželom a synom vedome a bez povolenia opustila územie ČSR, tým že prešla na územie Nemecka do USA zóny. Týmto konaním sa teda Josef a Mirek Šíkolovi dopustili trestného činu velezrady podľa § 78 ods. 2 Trestného zákona z roku 1950 a Judita Šíkolová trestného činu opustenia republiky podľa § 95 ods. 1 Trestného zákona z roku 1950. Za spáchanie trestného činu velezrady bol Josef odsúdený na dvanásť rokov

³⁸ Archív bezpečnostných zložíek, V 2624 Šíkola a spol., Zápis o výpovedi z 3. ledna 1951.

³⁹ Mírko Šíkola (1932). *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. Rozhovor so synom Josefa Šíkolu Mirkem Šíkolov [cit. 11. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/uvod/vzdelavaci-projekt-pamet-a-dejiny-totalitnich-rezimu/pametnici-protikomunistickeho-odboje-a-odporu/mirko-sikola/>

⁴⁰ Ibid.

odňatia slobody a jeho syn Mírek na šesť rokov odňatia slobody. Judita bola za opustenie republiky odsúdená na tri roky odňatia slobody. V zmysle § 47 Trestného zákona z roku 1950 súd rozhodol o prepadaní majetku celej rodiny a Josefovi udelil v zmysle § 49 Trestného zákona z roku 1950 peňažný trest vo výške 50 000 Kčs, ktorý je v prípade jeho nespĺnenia zameniteľný za ďalší trest odňatia slobody v dĺžke trvania tri mesiace.⁴¹ Mírek bol z väzby prepustený po štyroch rokoch na základe intervencií svojho strýka advokáta. Josef si vo väzbe odsedel necelých jedenásť rokov a Judita dva a pol roka.⁴²

Osudy obetí akcie Kameň boli rôzne, ale na základe vyššie uvedeného možno zhodnotiť, že obeť boli trestané o dosť prísnejšie ako len za opustenie republiky. V prípade Jána Prošvica sa mi nepodarilo dohľadať jeho rozsudok, ale vzhľadom na ostatné obeť ako bol v tom čase aj Oldřich Maláč predpokladám, že ho súd uznal vinným zo spáchania prípravy úkladov podľa § 2 zákona na ochranu republiky vo forme pokusu podľa § 8 Trestného zákona z roku 1852. Za tento trestný čin hrozí trest ťažkým žalárom na jeden až päť rokov. V tejto súvislosti trest Jána Prošvica dva roky v tábore nútených prác pokrýva trestnú sadzbu tohto ustanovenia. Oldřichovi Maláčovi súd prisúdil aj vojenskú zradu, za ktorú zákon ukladá trest ťažkým žalárom od piatich do dvadsiatich rokov alebo na doživotie. Maláčov trest pätnásť rokov ťažkého žalára je tiež v súlade s trestnou sadzbou, ktorú zákon ukladá za trestné činy, ktoré mu boli prisúdené. Majorovi Josefovi Hnátkovi bol udelený najvyšší možný trest a to trest smrti, ktorý mu však bol zmiernený na pätnásť rokov odňatia slobody. V prípade majora Hnátka zohrala veľkú úlohu jeho vojenská príslušnosť na základe, ktorej bol súdený podľa vojenského trestného zákona. Vincent Koutník a Rudolf Hájek boli už trestaní podľa zákona na ochranu republiky a trest, ktorý im bol uložený súhlasil s trestnou sadzbou ustanovenou pri trestných činoch velezrady a vyzvedačstva. Rodina Josefa Šikolu bola zas trestaná už podľa nového Trestného zákona z roku 1950. Podľa tohto zákona Josefovi a Mirkovi za velezradu hrozil trest odňatia slobody na desať až dvadsaťpäť rokov alebo doživotie. Josef dostal

⁴¹ Archív bezpečnostných zložíek, V 2624 Šikola a spol., Rozsudok.

⁴² Mirko Šikola (1932). *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. Rozhovor so synom Josefa Šikolu Mirkem Šikolov [cit. 11. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/uvod/vzdelavaci-projekt-pamet-a-dejiny-totalitnich-rezimu/pametnici-protikomunistickeho-odboje-a-odporu/mirko-sikola/>

trest v spodnej hranici trestnej sadzby a to teda dvanásť rokov a jeho synovi Mirkovi bol trest znížený na šesť rokov nakoľko v čase uskutočnenia prechodu mal osemnásť rokov a bol blízko veku mladistvého.

4 OSUDY AKTÉROV AKCIE KAMEŇ

Väčšina aktérov akcie Kameň nebola do súčasnej doby vôbec potrestaná. Stanislav Liška, ktorý najskôr ako veliteľ ZNB vo Všerubách až do vydania príkazu na účasť v akcií Kameň dobrovoľne pomáhal ľuďom ilegálne prejsť cez hranice. Po februárovom prevrate v roku 1948 navštívil Stanislava Lišku Abrahamovič s príkazom na účasť v akcií Kameň ten sa tak stal účastníkom prvého prototypu akcií uskutočňovaných na území Československa. Jeho pôsobenie v nej však netrvalo dlho a skončilo sa odhalením jeho pomoci pri skutočných ilegálnych prechodoch hraníc, a to konkrétne na jeseň v roku 1948, kedy napomáhal pri úteku rodine Tumlířových. Tento prechod nedopadol podľa predstáv a Liška bol zatknutý a vypočúvaný.⁴³ Za ilegálne prevádzanie bol umiestnený vo väznici na Boroch v Plzni, kde ho prišiel navštíviť Abrahamovič, aby mu Liška vysvetlil čo sa stalo a ponúkol mu pomoc ak mu prezradí celú pravdu. Liška však neprehovoril a následne bol obžalovaný. V obžalobe bolo uvedené, že: „V září 1948 informoval Němce Willi Seidla o jednom jistém tajném opatření a o způsobu jeho provádění, tudíž vědomě obrozil obranu republiky tím, že vyzradil osobě nepovoláné skutečnost, opatření nebo předmět, jež měly zůstatí utajeny pro obranu republiky.“⁴⁴ Z obžaloby teda vyplýva, že sa Liškovi za vinu nekládlo prevod rodiny Tumlířových, ale vyzradenie akcie Kameň ešte s pôvodným krycím názvom Jonny. Počas toho ako bol Liška uväznený sa za hranice podarilo utiecť jeho spolupracovníkom Františkovi Martinovi a Bohumilovi Mikešovi, ktorí o celej akcií tiež vedeli. Z ich úteku ministerstvo vnútra nemalo moc radosť, pretože sa obávalo, že budú o falošných hraniciach informovať americké spravodajské služby. Štátna bezpečnosť však na spojenie Lišku s Američanmi neprišla, nakoľko jej nebolo známe, že Willi Seidl je agentom CIC. Dňa 4. mája 1949 bol Liška prepustený pre nedostatok dôkazov. Po prepustení bol prevelený na stanicu ZNB Staňkov a začal sa viac angažovať proti režimu a to tým, že poskytoval informácie Ottovi Tuláčkovi,

⁴³ JANDEČKOVÁ, V. *Kámen: Svědectví blayního aktéra akce „Falešné hranice“ u Všerub na Domažlicku*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2013, s. 147–155.

⁴⁴ *Ibid.*, s. 156.

ktorý pomáhal ľuďom prejsť cez hranice.⁴⁵ Jeho pomoc však bola odhalená a ešte predtým než ho zatkli stihol spolu s rodinou utiecť do zahraničia, kde chvíľu pôsobil ako člen českej polície v tábore Krabbenloch a odkiaľ 16. februára 1951 odišiel s rodinou do Halifaxu v Kanade, kde spísal nepublikovaný záznam o priebehu celej akcie. V Kanade následne žil až do konca života.⁴⁶

Pokiaľ ide o ostatných aktérov, tak tí si prežili život bez akýchkoľvek perzekúcií. Amon Tomašoff zomrel už v roku 1953. Evžen Abrahamovič žil spokojný život až do svojich deväťdesiatich dvoch rokov, kedy v roku 2013 Prof. Lukeš vypovedal na úrade dokumentácie a vyšetrovania zločinu komunizmu o skutočnostiach, ktoré sám zistil o akcií Kameň a Evženovi Abrahamovičovi. Následne česká polícia začala viesť vyšetrovanie.⁴⁷ V tejto súvislosti som sa skontaktoval s Prof. Lukešom, ktorý ma odkázal na českú políciu a dodal „*Nejsem právník, a proto jsem onoho člověka nežaloval pod nějakou právníkovou kategorií. Při návštěvě Prahy jsem zašel na úřad pro vyšetřování zločinu komunismu, tam jsem vypověděl, co jsem zjistil. Všechno ostatní, včetně právnických ohledů, bylo v rukách úřadu.*“⁴⁸ Následne som sa obrátil na Úrad dokumentácie a vyšetrovania zločinov komunizmu s tým, že v akej súvislosti sa viedlo vyšetrovanie a z čoho bol Evžen Abrahamovič obvinený. V odpovedi, ktorú som dostal bolo uvedené, že išlo „*o trestní stíhání pro zločin zneužití moci úřední a služební podle § 380, 382 vojenského trestního zákona o zločinech a přečinech č. 19/1855 Říšského zákoníku spáchaného formou spolupachatelství v dikci § 11 citovaného zákona.*“⁴⁹ Evžen Abrahamovič sa však súdneho konania a odsúdenia nedožil nakoľko v roku 2014 zomrel.

Ďalším z aktérov bol Emil Orovan, ktorého vyšetrovaním sa tiež zaoberal Úrad dokumentácie a vyšetrovania zločinov komunizmu. Orovan sa však zdržiaval v zahraničí a jeho pobyt nebol známy. Podľa slov bývalého šéfa Úradu dokumentácie a vyšetrovania zločinov komunizmu Pavla Breta

⁴⁵ JANDEČKOVÁ, V. *Kámen: Svědectví hlavního aktéra akce „Falešné hranice“ u Všeřub na Domažlicku*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2013, s. 163–200.

⁴⁶ *Ibid.*, s. 238–241.

⁴⁷ NAVARA, L. Zosnoval léčku StB na hranicích, policie jej teď obvinila. *iDnes* [online]. [cit. 7. 11. 2019]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/stb-akce-kamen-a-obvineny.A130818_201106_domaci_ert

⁴⁸ Prof. PhDr. Igor Lukeš, Ph.D., M.A.L.D., osobná komunikácia (e-mail), 7. 11. 2019.

⁴⁹ Úrad dokumentácie a vyšetrovania zločinov komunizmu, osobná komunikácia (e-mail), 14. 11. 2019.

sa mal Orovan nachádzať aj v Juhoafrickej republike a dodal, že po ňom pátra aj Interpol. Prof. Lukeš tiež v roku 2013 disponoval informáciami, že by sa mal Orovan zdržiavať v Českej republike.⁵⁰ V súčasnosti by mal mať 97 rokov, ale do dnešných dní o ňom nie sú známe ďalšie informácie a s najväčšou pravdepodobnosťou je dosť možné, že je po smrti. Ak by sa však voči nemu viedlo trestné stíhanie je pravdepodobné, že by bol stíhaný a odsúdený za rovnaký zločin, pre ktorý sa viedlo trestné stíhanie s Evženom Abrahamovičom.

5 ZÁVER

Po druhej svetovej vojne je v Československu čoraz viac pociťovať vplyv zo strany Sovietskeho zväzu, a tak aj v Československu rastie vplyv KSČ. Vplyv KSČ vyvrcholil vo februári 1948, kedy sa plne dostáva k moci a zavádza rôzne mechanizmy na jej upevnenie. Jedným z mnohých mechanizmov boli aj tajné akcie Štátnej bezpečnosti. Jednou z nich, ktorej sa venujem aj v tejto práci bola akcia Kameň.

Akcia Kameň bola veľmi prepracovanou provokačnou operáciou Štátnej bezpečnosti pod záštitou ministerstva vnútra, ktorá bola postavená na práci agenta provokatéra. Jeho úlohou bolo v osobách vyvolať obavy o život a prinútiť ich rozhodnúť sa opustiť Československo. Provokácia však nebola uskutočňovaná len na začiatku samotného operácie. Osoby boli provokované počas celého jej priebehu, čo malo za následok, že priznali aj skutočnosti, ktoré by za iných okolností neprezradili. Osudy obetí tejto provokačnej akcie boli rôzne. Nakoľko obeť v skutočnosti reálnu štátnu hranicu ani neprekročili, boli odsúdené za pokus, pričom opustenie republiky v ich prípadoch zohrávalo najmenšiu úlohu. Obete boli väčšinou trestané za prísnejšie trestné činy ako napríklad príprava úkladov, velezrada, vyzvedačstvo, zbehnutie atď. V prípade týchto trestných činov išlo len o domnienky vyšetrovacích orgánov a súdu, pretože väčšine obetí išlo najmä o to dostať

⁵⁰ ŠtB mala geniálnu pascu na utečencov. Jej autorovi hrozí 10 rokov basy. *Plus 7 dni* [online]. 19. 8. 2013 [cit. 7. 11. 2019]. Dostupné z: <https://plus7dni.pluska.sk/zahranicie/stb-mala-genialnu-pascu-utecencov-jej-autorovi-hrozi-10-rokov-basy> alebo Jedna z nejzákeřnejších akcií ŠtB s názvom Kámen zůstane bez trestu. *Česká televize* [online]. Aktualizováno 5. 3. 2014. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1045237-jedna-z-nejzakernejsich-akci-stb-s-nazvem-kamen-zustane-bez-trestu>

sa z republiky, a teda ani jedna z obetí nemala v pláne uskutočňovať to, čo im bolo kladené za vinu. V konečnom dôsledku boli obeť akcie Kameň trestané za trestné činy, ktoré spáchať nechceli, ale mohli a neboli trestané za to, čoho sa skutočnosti dopustili, a to pokusu ilegálne prejsť štátne hranice a opustiť územie ČSR.

V období kedy bol komunistický režim pri moci dochádzalo k porušovaniu zákona na viacerých úsekoch a Štátna bezpečnosť nebola výnimkou. Jej praktiky boli veľakrát protizákonné a režim pred nimi len privieral oči. Z tohto obdobia by sme si mali zobrať poučenie a snažiť sa aby k podobným nezákonným praktikám nedochádzalo aj v súčasnosti, aby sme mohli žiť v právnom štáte, v ktorom je dodržiavanie zákona najväčšou prioritou.

Literature

BOBEK, M., P. MOLEK a V. ŠIMÍČEK. *Komunistické právo v Československu, Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, 1005 s. ISBN 978-80-210-4844-7

JANDEČKOVÁ, V. *Kámen: Svědectví blavního akτέρα akce „Falešné hranice“ u Všeřub na Domažlicku*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2013, 327 s. ISBN 978-80-87316-35-1.

PEŠEK, J. a R. LETZ. *Štruktúry moci na Slovensku 1948–1989*. Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, 807 s. ISBN 80-7165-469-8.

RYCHLIK, J. *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, 178 s. ISBN 978-80-7285-149-2.

VIESKA, J. *Ochrana lidově demokratické republiky (komentář k § 78–129 trestního zákona č. 86/50 Sb.)*. Praha: Orbis, 1951, 297 s. bez ISBN.

VIESKA, J. *Zákon na ochranu lidově demokratické republiky, komentované vydání s předmlouvou ministra*. Praha: Naše vojsko, 1949, 103 s. bez ISBN.

Časopisy, zborníky a noviny

JANDEČKOVÁ, V. Operativní akce StB s využitím metody „Kámen“ na hranicích u Mariánských Lázní. In: *Securitas Imperii*, 2014, roč. 25, č. 2, s. 238–293. ISSN 1804-1612.

PLACHÝ, J. Krakov, 30. dubna 1939. Zahraniční vojenská skupina československá v Poľsku. In: *Paměť a dějiny*, 2019, roč. 8, č. 1, s. 3–15. ISSN 1802-8241.

TOMEK, P. Amon Tomašoff – dobrodruh ve službách komunistů. In: *Securitas Imperii Sborník k problematice 50. let*, Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2005, č. 12, s. 5–28. ISBN 80-86621-17-0.

Zákony a vládné nariadenia

Zákon č. 86/1950 Zb.

Zákon č. 231/1948 Zb.

Zákon č. 55/1928 Zb.

Dôvodové správy

Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona č. 231/1948 zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky, (tlač 94). *Poslanecká sněmovna* [online]. [cit. 31. 10. 2019]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0094_01.htm

Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona č. 86/1950 zb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky, (tlač 472). *Poslanecká sněmovna* [online]. [cit. 7. 12. 2019]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0472_01.htm

Archívne zdroje

Archív bezpečnostných zložiek, f. Vyšetrovací spisy inv. č. V-420-BR, Čeněk Koutník.

Archív bezpečnostných zložiek, V 2624 Šikola a spol., Rozsudok.

Archív bezpečnostných zložiek, V 2624 Šikola a spol., Zápis o výpovedi z 3. ledna 1951.

Archív bezpečnostných zložiek, V 2624 Šikola a spol., Životopis.

Moravský zemský archív v Brne, fond C 145 Štátny súd Brno, kartón 178, signatura TS II/I 12/50, Rozsudok.

Osobný komunikácia

Prof. PhDr. Igor Lukeš, Ph.D., M.A.L.D., osobná komunikácia (e-mail), 7. 11. 2019.

Úrad dokumentácie a vyšetřovania zločinov komunizmu, osobná komunikácia (e-mail), 14. 11. 2019.

Ostatné

ČELADÍN, J. I medzi námi žijí hrdinové. *Město Blansko* [online]. 21. 4. 2007 [cit. 17. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.blansko.cz/clanky/2007/04/rudolf-hajek-cestny-obcan>

KLUKNAVSKÁ, A. *Vybrané problémy československého trestného práva* [online]. [cit. 13. 11. 2019]. Dostupné z: <http://82.119.102.197:8080/webisnt/fulltext/clanky/NIA2018-2/007%20KLUKNAVSK%C3%81%20ANDREA%20-%20Vybran%C3%A9%20probl%C3%A9my%20%C4%8Deskoslovensk%C3%A9ho%20trestn%C3%A9ho%20pr%C3%A1va%20corr.docx>

LUKEŠ, I. Jak komunista Zápotocký přišel k vile Jana Prošvice. *Mladá fronta* [online]. 24. 2. 2012 [cit. 11. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.euro.cz/byznys/jak-komunista-zapotocky-prisel-k-vile-jana-prosvice-860630>

NAVARA, L. Zosnoval léčku StB na hranicích, policie jej teď obvinila. *iDnes* [online]. [cit. 7. 11. 2019]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/stb-akce-kamen-a-obvineny.A130818_201106_domaci_ert

POSPÍŠILOVÁ, H. *Životní osudy policisty a zpravodajského důstojníka JUDr. Oldřicha Maláče (1910–1991)*. Diplomová práce. Olomouc, 2016, s. 51. Dostupné <https://theses.cz/id/nokl6i/> [cit. 16. 11. 2019].

Jedna z nejzákeřnějších akcí StB s názvem Kámen zůstane bez trestu. *Česká televize* [online]. Aktualizováno 5. 3. 2014. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1045237-jedna-z-nejzakernejsich-akci-stb-s-nazvem-kamen-zustane-bez-trestu>

Mírko Šikola (1932). *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. Rozhovor so synom Josefa Šikolu Mirkem Šikolov [cit. 11. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/uvod/vzdelavaci-projekt-pamet-a-dejiny-totalitnich-rezimu/pametnici-protikomunistickeho-odboje-a-odporu/mirko-sikola>

ŠtB mala geniálnu pascu na utečencov. Jej autorovi hrozí 10 rokov basy. *Plus 7 dní* [online]. 19. 8. 2013 [cit. 7. 11. 2019]. Dostupné z: <https://plus7dni.pluska.sk/zahranicie/stb-mala-genialnu-pascu-utecencov-jej-autorovi-hrozi-10-rokov-basy>

Contact – e-mail

miklovic14@uniba.sk

Zur Veränderung von katholischen Diözesangrenzen im Jahre 1993 in Ungarn

István Novák

Ferenc-Deák-Doktorandenschule, Universität Miskolc, Hungary

Abstract in original language

Im Beitrag werden die Ursachen, die Vorgeschichte und die Folgen der Veränderung der Diözesangrenzen im Jahre 1993 in Ungarn analysiert. In der Antike und im Mittelalter hing die Gestaltung von kirchlichen Zentren und von Diözesangrenzen mit dem staatlichen Leben zusammen. Wegen der Entstehung von Nationalstaaten und der Veränderungen der Landesgrenzen im 20. Jahrhundert erhob sich die Notwendigkeit der Modifizierung der Diözesangrenzen in Ungarn. Nach 1920 wurden zahlreiche Diözesen landesgrenzenübergreifend benannt und zwischen den Nachbardiözesen gab es auch eine Beziehung. Im Jahre 1993 wurden die Diözesen umbenannt und es entstanden auch neue Diözesen.

Keywords in original language

Veränderung von Diözesangrenzen; Nationalkirche; Trianon; neue Diözese; Hungarorum gens.

Abstract

The contribution analyses the causes, antecedents and consequences of the modification of the diocesan borders which happened in 1993 in Hungary. In the ancient and medieval ages the development of the church centers and the formation of the diocesan borders were always connected with the state life. Because of the development of the nation states, and then the changes of the state borders in the 20th century, the modification of the diocesan borders became necessary in Hungary. After 1920 many dioceses extended over the state borders, and some connection existed between the neighboring dioceses. The name of the dioceses often hurt the neighboring states, and sometimes the dioceses themselves, too. In 1993, the name

of some dioceses were modified, and in the same time some new dioceses were formed. The contribution describes these new dioceses, the debates which preceded the formation of the new borders, and in retrospect of 26 years the obtained results, too.

1 EINLEITUNG

In der Konferenz geht es um Grenzen: einerseits um physische Grenzen, andererseits aber auch um geistige Grenzen. Es ist eine weniger bekannte Tatsache, dass die katholische Kirche auch Grenzen besitzt: Einerseits bestimmen die Staatsgrenzen die Existenz der nationalen Kirchen, andererseits entstanden aber Diözesen in den einzelnen Ländern, die das Gebiet der Nationalkirche in kleinere Einheiten zerlegen.

In meiner Studie möchte ich mich mit der Veränderung von Diözesangrenzen in Ungarn im Jahre 1993 befassen. Ich gehe kurz auf die Vorgeschichte ein, dann stelle ich die Ursachen der Grenzveränderungen und der Entstehung neuer Diözesen dar und ziehe nach 25 Jahren Konsequenzen aus den Geschehnissen. Dies tue ich als Theologe und Jurist.

2 VORGESCHICHTE

Die Gründung der Diözesen in Ungarn geht auf die Zeit des Heiligen Stephan zurück, als mehrere von den heute auch existierenden Diözesen entstanden. Die Grundlagen der Organisation der ungarischen katholischen Kirche wurden vom Heiligen Stephan, dem ungarischen König auf dem damaligen Gebiet des Landes gelegt, indem er zehn Diözesen gründete. Im Laufe der Jahrhunderte veränderte sich diese Aufteilung mehrmals. Neue Diözesen entstanden, unter Anderem während der Regierungszeit vom Heiligen Ladislaus, von Maria Theresia und vom König Franz den Ersten. Jene Diözesen, die einen erzbischöflichen Rang bekamen, übten im gewissen Sinne die Rolle eines Lehnsmannes über die bischöflichen Diözesen aus, die in ihrer Nähe lagen. Während der Geschichte funktionierte dieses System – mit kleineren und größeren Umstrukturierungen – bis 1920 grundsätzlich gut. In diesem Jahr wurden nämlich zahlreiche Diözesen infolge

der Grenzveränderung von Trianon von den neu festgelegten Staatsgrenzen durchgeschnitten.¹

Der Friedensvertrag von Trianon, der am 4. Juni 1920 geschlossen wurde, zerstörte jahrtausendealte Strukturen, nicht nur in wirtschaftlicher und verwaltungsmäßiger Hinsicht, sondern auch im Bereich der kirchlichen Verwaltung. Die katholische Kirche erlitt schwere menschliche, finanzielle und institutionelle Verluste, aber ihre größte Sorge stellte der Zerfall der territorialen Einheit der Diözesen dar. Obwohl der Heilige Stuhl sein Versprechen gab, sich alle Interessenten anzuhören, wenn die Verhandlungen zur Regelung der Angelegenheit der Friedensschlüsse beginnen, schien es, dass die Bitten der ungarischen Kirche auf taube Ohren stießen, sowohl in Rom als auch in der Nähe von Paris.²

Die trianonischen Landesgrenzen führten zwar zu einer neuen Situation in der ungarischen katholischen Kirchenverwaltung, veränderten aber ihr grundsätzliches Vertragsprinzip nicht. Es gab insgesamt vier Diözesen – *Waitzen (Vác)*, *Weißbrunn (Veszprém)*, *Stuhlweißenburg (Székesfehérvár)* und *Eger* –, die keine territorialen Verluste erleiden mussten. Dreizehn Diözesen gerieten völlig außerhalb des ungarischen Gebiets, weitere dreizehn Diözesen wurden durch die neuen Landesgrenzen verstümmelt. Die Pfarreien auf den restlichen Gebieten der Diözesen – sowohl auf ungarischen als auch auf den zerrissenen Gebieten –, blieben so ohne Bischofssitz und wurden zu selbständigen und zu Rom gehörenden Einheiten der Kirchenverwaltung, zu sogenannten apostolischen Administraturen umorganisiert. Der Grund dafür war, dass die meisten betroffenen Bischöfe keine Entscheidung im Zusammenhang mit den Pfarreien außerhalb der Grenzen treffen konnten. Die einzige Ausnahme war Gyula Glattfelder, der Bischof von Csanád, der aus Temeswar verwiesen wurde und daher seinen Sitz im Jahre 1923 nach Szeged versetzte.³

Das Zweite Vatikanische Konzil formulierte bereits die Folgenden: „*Wenn die Diözese ihr eigentliches Ziel erreichen soll, muss im Gottesvolk, das zur Diözese*

¹ Vgl. BENKE, Zsuzsa. Egy pápai rendelkezés, mely 25 éve megváltoztatta a magyar katolikus egyház életét. *Magyar Kurír* [online]. [cit. 2. 11. 2019]. Available at: <https://www.magyarokurir.hu/hirek/negyedszazados-egyhazi-megyek-de-mi-is-volt-az-hungarorum-gens>

² Vgl. ebd.

³ Vgl. ebd.

gehört, das Wesen der Kirche deutlich sichtbar werden; ferner müssen die Bischöfe ihre Hirtenaufgaben in ihnen wirksam erfüllen können; und schließlich muss dem Heil des Gottesvolkes so vollkommen wie nur möglich gedient werden können. Das erfordert aber sowohl eine entsprechende Abgrenzung der Diözesengebiete als auch eine vernünftige und auf die Bedürfnisse der Seelsorge abgestimmte Verteilung des Klerus und der finanziellen Mittel. Das alles gereicht nicht nur den Klerikern und den Gläubigen, die unmittelbar davon betroffen sind, sondern auch der ganzen katholischen Kirche zum Nutzen. Was nun die Abgrenzung der Diözesen angeht, so bestimmt die Heilige Synode, soweit das Heil der Seelen es verlangt, möglichst bald mit Umsicht eine entsprechende Überprüfung vorzunehmen. Dabei sollen Diözesen geteilt, abgetrennt oder zusammengelegt, ihre Grenzen geändert oder ein günstigerer Ort für die Bischofsitze bestimmt werden; schließlich sollen sie, besonders wenn es sich um Diözesen handelt, die aus größeren Städten bestehen, eine neue innere Organisation erhalten.“⁴

3 ZUR UNMITTELBAREN VORGESCHICHTE DER VERÄNDERUNG IM JAHRE 1993

Bereits zur Zeit der Wende tauchte die Frage auf, wie es möglich wäre, neben den trianonischen Grenzen auch die Diözesangrenzen innerhalb des Landes zu regeln. Im Gebiet Ungarns und in der Verteilung der Bevölkerung vollzogen sich große Veränderungen, die aus pastoraler Perspektive auch die Umgestaltung der Organisation der Kirche notwendig machten. Mit den Modifizierungen beschäftigten sich früher mehrere, so auch Kardinal Josef Mindszenty, der nach dem zweiten Weltkrieg konkrete Vorschläge dem Heiligen Stuhl zur Gründung von drei neuen Diözesen unterbreitete. Diese Zeitperiode konnte jedoch die Regelung nicht ermöglichen. Die längst dringende Frage regte den Heiligen Stuhl zur Lösung an, damit die Diözesangrenzen Ungarns den Vorschriften des Zweiten Vatikanischen Konzils und den pastoralen Aspekten besser entsprechen können.⁵

Im Jahre 1993 waren die Wunden von Trianon an der Struktur von Diözesen noch immer sichtbar, da man sich während der kommunistischen Diktatur

⁴ Christus Dominus vgl. Available at: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19651028_christus-dominus_ge.html [cit. 11. 1. 2020].

⁵ Vgl. Bencze Imre: Egyházak a 20. században. In: *Magyarország a XX. században*. Available at: <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/284.html> [cit. 2. 12. 2019].

mit dieser Frage nicht auseinandersetzen konnte. Obwohl die in Ungarn gebliebenen Pfarreien der Diözesen *Rosenau* (*Rozsnyó*), *Kaschau* (*Kassa*) und *Satbmar* (*Szatmár*) ab 1951 unter dem Namen „Nördliche Teile“ von Eger gesteuert wurden, und die Apostolische Administration *Debreczin*, die 1952 von der Diözese *Großwardein* (*Nagyvárad*) getrennt wurde, unter die Zuständigkeit des Bischofs von Csanád fiel, konnte die endgültige kirchliche Verwaltungsregelung von diesen Gebieten erst im Jahre 1993 vollzogen werden.

„Die wichtigsten Aspekte dieser Regelung waren die folgenden:

- die historischen Traditionen sollen erhalten bleiben,
- Budapest soll zu einer Diözese gehören,
- die Aufteilung von viel zu größeren Diözesen soll zu einer leichteren Beziehungspflege zwischen den Bischöfen, Priestern und Gläubigen beitragen,
- die wünschenswerten Modifizierungen sollen gleichzeitig vollzogen werden,
- durch die Doppelbezeichnungen der Diözesen sollen die historische Tradition und die bedeutenden Städte hervorgehoben werden.“⁶

Vom Beschluss des Apostolischen Stuhls sind alle Diözesen mehr oder weniger betroffen, zwei Ausnahmen sind die Diözesen *Steinamanger* (*Szombathely*) und *Deroch* (*Hajdúdorog*). Außerdem wurden zwei neue Bistümer gegründet mit einem Sitz von *Debreczin* und *Ruppertsburg* (*Kaposvár*). Als Anerkennung von historischen Traditionen erhielt *Weißbrunn* (*Veszprém*), die als Stadt der Seligen Gisela und von weiteren Königinnen gilt, einen erzbischöflichen Rang.

4 ZUR ENTSTEHUNG VON NEUEN DIÖZESEN

In der Apostolischen Konstitution *Hungarorum Gens* vom Papst Johannes Paul den Zweiten wurden Maßnahmen zur organisationalen Umgestaltung der ungarischen katholischen Kirche getroffen. Im Sinne dieser Konstitution sieht der organisationale Aufbau der ungarischen katholischen Kirche folgenderweise aus:

1. Erzbistum *Esztergom-Budapest*

(Von den Hauptstädten Europas war nur Budapest die einzige Hauptstadt, die in den Bezeichnungen von Diözesen nicht aufgetaucht

⁶ Vgl. MKPK, Pásztorlevél az egyházmegyéék területének átrendezéséről. Available at: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=295> [cit. 2. 12. 2019].

ist, daher ist die Doppelbezeichnung *Esztergom-Budapest* entstanden.) Die Kathedrale der Kirche des Erzbistums ist die Basilika in Esztergom, und seine Ko-Kathedrale ist die St.-Stephans-Basilika in Budapest. Zur erzbischöflichen Provinz gehören die Diözesen *Raab (Győr)*, *Stuhlweißenburg (Székesfehérvár)* und die griechisch-katholische Diözese *Deroch (Hajdúdorog)*.

2. **Erzbistum Kalocsa-Kecskemét**

(Diese neue Bezeichnung betont den städtischen Rang von Kecskemét.) Die Kathedrale der Kirche des Erzbistums ist die Kathedrale in Kalocsa, seine Ko-Kathedrale ist die Große Kirche in Kecskemét. Zur erzbischöflichen Provinz gehören die Diözesen *Szeged-Csanád* und *Fünfkirchen (Pécs)*.

3. **Erzbistum Eger**

Zur erzbischöflichen Provinz gehören die Diözese *Waitzen (Vác)* und die neu gegründete Diözese *Debreczin-Nyíregyháza* (mit dieser Doppelbezeichnung wird der städtische Rang von Nyíregyháza hervorgehoben).

4. **Erzbistum Weißbrunn (Veszprém)**

Zur erzbischöflichen Provinz gehören die Diözese *Steinamanger (Szombathely)* und die neu gegründete Diözese *Ruppertsburg (Kaposvár)*.

5. Die Territorialabtei *Pannonhalma*, die unmittelbar dem Heiligen Stuhl untergeordnet ist, blieb mit Ausnahme von einigen Pfarreien unverändert.

Die Kathedrale der neuen Diözese *Debreczin-Nyíregyháza* ist die St.-Anna-Kathedrale, seine Ko-Kathedrale ist die Kirche zu Maria als Hauptpatronin von Ungarn in Nyíregyháza. Die Kathedrale der Diözese *Ruppertsburg (Kaposvár)* ist die Kirche zur Mariä Aufnahme in den Himmel in Ruppertsburg (Kaposvár).

Die Konstitution *Hungarorum gens* fand Lösung für ein Problem, das die kirchlichen Führer bereits vor dem Friedensvertrag Trianon beschäftigte. Das Gebiet des Bistums *Weißbrunn (Veszprém)* und *Eger* waren zu groß, deshalb lagen einzelne Pfarreien weit weg vom Bistumssitz. Die Idee für die Aufteilung des Erzbistums *Eger* wurde bereits vom Kardinal und Erzbischof Josef Samassa aufgeworfen. Deshalb schenkte er dem Aufbau der neuen

Pfarrkirche im Jahre 1904 in Nyíregyháza eine besondere Aufmerksamkeit, damit sie in der Zukunft die Kathedralkirche eines selbständigen Bistums sein kann.

Was die Diözese *Weißbrunn (Veszprém)* anbelangt, bereits Kardinal Josef Mindszenty hatte die Idee, dass die Gebiete der Diözese *Weißbrunn* südlich vom Plattensee selbständig sein sollen. Als Sitz der neuen Diözese hat er sich Egersee (*Zalaegerszeg*) vorgestellt.

Die Vorstellungen der früheren Hirten verwirklichten sich mit der Gründung der Diözesen *Debreczin-Nyíregyháza* und *Ruppertsburg (Kaposvár)* im Jahre 1993. Dank dieser Regelung, die den modernen Verhältnissen entspricht, konnte die seelsorgliche Arbeit noch effektiver werden.⁷

5 ABSCHLUSS

Ein besonderes Ergebnis des Papstbesuches im Jahre 1991 war die Veränderung der Diözesangrenzen, die den pastoralen Aspekten nicht mehr entsprachen. Wie wir es gesehen haben, wurden die Grenzen von fast allen Diözesen infolge der Anordnung des Heiligen Stuhls im Jahre 1993 modifiziert. Die Veränderungen wurden im Sinne der Vorschrift des Zweiten Vatikanischen Konzils durchgeführt. Diese Vorschrift hatte zwei wichtige Richtlinien:

aus einer seelsorglichen Perspektive sollen die Bischöfe ihre Diözesen so leicht wie möglich steuern können,

die Diözese soll ein einheitliches und zusammenhängendes Gebiet haben.

Zwei neue Diözesen wurden gegründet. Infolge der territorialen Veränderungen wurden nicht nur Pfarreien, sondern auch Priester in andere Diözesen versetzt. Diese Veränderung berührte mehrere von den Priestern negativ, weil sie sich an ihre ursprüngliche Diözese gebunden fühlten. Trotzdem respektierten alle die Entscheidung des Papstes und dementsprechend gestaltete sich die Leitung des seelsorglichen Lebens. Heute können wir schon feststellen, dass die Grenzveränderung gut gelungen ist und dass sie den juristischen und theologischen Aspekten des neuen Jahrtausends entspricht.

---

⁷ Vgl. ebd.

Literature

BENCZE, Imre. Egyházak a 20. században. In: *Magyarország a XX. században*. Available at: <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/284.html>

BENKE, Zsuzsa. Egy pápai rendelkezés, mely 25 éve megváltoztatta a magyar katolikus egyház életét. *Magyar Kurír* [online]. [cit. 2. 11. 2019]. Available at: <https://www.magyarKurir.hu/hirek/negyedszazados-egyhazmegyek-de-mi-is-volt-az-hungarorum-gens>

Christus Dominus In: *AII. Vatikáni Zsinat Dokumentumai*. Available at: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19651028_christus-dominus_ge.html

MKPK. *Pásztorlevél az egyházmegyéke területének átrendezéséről*. Available at: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=295>

Contact – e-mail

novakistvan71@gmail.com

Povolená míra rušení v sousedských vztazích pohledem římského a novodobého práva¹

Marek Novák

Právnická fakulta, Univerzita Karlova, Česká republika

Abstract in original language

Málokdo se může stát vašim úhlavním nepřitelem tak jednoduše, jako váš soused. Obtěžování hlukem, kouřem, prachem a zápachem přicházejícím ze sousedního pozemku bývalo předmětem sporů v antickém Římě a zůstává jím i v dnešních dnech. Příspěvek se zaměřuje na právní regulaci imisí a na otázku, v jaké míře je rušení vlastníka sousedního pozemku imisemi přípustné, a kdy zakázané. Představuje několik teorií, které abstrahují z kasuistických pramenů římského práva a formulují obecná pravidla.

Keywords in original language

Imise; soused; vlastnické právo; římské právo; občanské právo; kouř; rušení.

Abstract

Few can become your arch enemy as easily as your neighbour. Annoying noise, smoke, dust and odours coming from the neighbouring property were a subject of legal disputes in ancient Rome and the situation remains unchanged. The paper focuses on legal regulation of immisions and on the question of the extent to which interference with the proprietor of a neighbouring tract of land by immisions is permissible. It presents a number of theories that abstract from case-based sources of Roman law and formulate general rules.

Keywords

Immisions; Neighbour; Proprietary Right; Roman Law; Civil Law; Smoke; Interference.

¹ Tento výstup vznikl na základě finanční podpory v rámci projektu č. 254319 Grantové agentury UK.

1 ÚVOD

Vztahy mezi sousedy obvykle vyžadují vysokou míru trpělivosti a tolerance. Souseda si nemůžete vybrat, přesto se stává součástí vašeho nejbližšího okolí, je proto jen otázkou času, kdy, ať už záměrně nebo nezáměrně, nějakým způsobem ovlivní i váš život. Úlohou právního řádu je pak stanovit, které sousedovy zásahy musíte strpět, a které si už nemusíte nechat líbit. Právě na povolenou míru rušení v sousedských vztazích se zaměří tento text. Pomine přitom přímočaré případy stavebních imisí, tedy přesahu hmotných předmětů přes hranici pozemků, například stavby, kořenů nebo větví,² místo toho se bude zabývat tím, kdy a v jaké míře jsou přípustné imise mající podobu pronikání kouře, prachu, vody, zápachu, nebo hluku na cizí pozemek. Prameny římského práva neposkytují žádné komplexní pravidlo, klasici římské právo místo toho obvykle kasuisticky hodnotili jednotlivé případy rušení sousedů prostřednictvím imisí. Teorie římského práva ve snaze abstrahovat všeobecně platná pravidla na tyto mnohdy vzájemně rozporné fragmenty reagovala formulací hned několika rozdílných teorií, které mají povolenou míru rušení v sousedských vztazích univerzálně definovat. Liší se nejen nabízenými řešeními, ale také dobou vzniku a pohnutkami jejich autorů.

Na úvod je vhodné připomenout, že právní úprava sousedských vztahů cílí na situace, kdy se vlastníci pozemků, jež mají společnou hranici, dlouhodobě ruší, mimo jiné produkcí imisí, které negativně zasahují do práva druhého vlastníka bez jeho souhlasu. Právo stanoví, kdy je nutné takové zásahy strpět, protože se je nedá prakticky zcela eliminovat, a kdy již soused zásahy není nucen tolerovat. Proti rušení vlastnického práva se může bránit držebními interdikty, negatorní žalobou, v klasickém právu místo žaloby pravděpodobně ještě jinou formou zákazů,³ a vyžadovat ukončení takové činnosti, přesáhla-li povolenou míru. To znamená, že jej zákon ke strpění některých zásahů nenutí, jsou považovány za nestandardní. Lze však zajistit jejich tolerování prostřednictvím služebností. Právní úpravou sousedských vztahů ovšem není nijak omezena odpovědnost souseda za škody, které způsobil

² Cf HEUMANN, H. G. *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*. Jena: Gustav Fischer, 1891, s. 235.

³ Viz BOHÁČEK, M. *Actio negatoria*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1938, s. 126–137.

jednorázově.⁴ Pokud svým činem poškodil nebo zničil cizí věc, může se její vlastník žalobou domáhat náhrady škody, úplně stejně proti sousedovi jako proti komukoli jinému.

2 PRAMENY

Za ústřední text, který se v justiniánské kodifikaci na imise zaměřuje, lze považovat tři Ulpianovy fragmenty z 8. knihy Digest. Zmiňuje úlomky kamene odlétávající při lámání na cizí pozemek a vypouštění vody na cizí pozemek, spojujícím tématem, které prostupuje všechny tři fragmenty, jsou však imise v podobě kouře: „*Aristo cerellio vitali respondit non putare se ex taberna casiaria fumum in superiora aedificia iure immitti posse, nisi ei rei servitutum talem admittit. idemque ait: et ex superiore in inferiora non aquam, non quid aliud immitti licet: in suo enim alii hactenus facere licet, quatenus nihil in alienum immittat, fumi autem sicut aquae esse immissionem: posse igitur superiorem cum inferiore agere ius illi non esse id ita facere. alfenus denique scribere ait posse ita agi ius illi non esse in suo lapidem caedere, ut in meum fundum fragmenta cadant. dicit igitur aristo eum, qui tabernam casiariam a minturnensibus conduxit, a superiore prohiberi posse fumum immittere, sed minturnenses ei ex conducto teneri: agique sic posse dicit cum eo, qui eum fumum immittat, ius ei non esse fumum immittere. ergo per contrarium agi poterit ius esse fumum immittere: quod et ipsum videtur aristo probare. sed et interdictum uti possidetis poterit locum habere, si quis prohibeatur, qualiter velit, suo uti.*“⁵

Produkce kouře je explicitně označena za imisi a v obecné rovině je označena za nežádoucí. Aristo pak tvrdí, že sousedé nemusí snášet pravděpodobně

⁴ BONFANTE, P. *Corso di diritto romano, vol. II, La proprietà*. Roma: Attilio Sampaolesi editore, 1926, s. 324.

⁵ D. 8.5.8.5 (Ulpianus 17 ad ed.): „*Aristo odpověděl Cerelliovi Vitalovi, že si nemyslí, že může z výroby syra vypouštět kouř ke výše umístěným budovám, pokud mu to nedovoluje služebnost. Řekl také, že z výše položeného pozemku není dovoleno na níže položený vypouštět vodu ani cokoli jiného. Na svém [pozemku] tak činit smí do té míry, dokud nic nevypouští na cizí [pozemek], mezi takové imise pak patří kouř i voda. [Vlastník] výše položeného [pozemku] proto může žalovat [vlastníka] níže položeného a tvrdit, že nemá právo tak činit. Alfenus píše, řekl, o možnosti podat žalobu s tvrzením, že někdo nemá právo lámat kámen na svém [pozemku], když jeho úlomky padají na můj pozemek. Aristo řekl, že tomu, kdo si od Minturnenských pronajal výrobu syra, může být ze strany [vlastníka] výše položené [budovy] zakázáno vypouštět kouř, ale Minturnenští mu jsou odpovědní z nájemní smlouvy. A říká, že tobo, kdo vypouští kouř, lze žalovat s tvrzením, že ke tomu není oprávněn. Žaloba může být podána i opačným směrem s tím, že má právo vypouštět kouř, což, jak se zdá, Aristo schvaluje. Ale může být použit i interdiket uti possidetis, je-li někomu bráněno v tom, aby užíval svůj [majetek], jak chce.*“

intenzivní a nepřetržitý proud kouře z výroby sýra. Neznamená to však, že by nebylo možné sýr ve městě vyrábět, produkci kouře v takové míře však již neumožňuje zákon každému, pro zajištění této možnosti je nutné zřízení služebnosti. Alfenus pak potvrzuje teoretickou možnost domáhat se žalobou ukončení rušení vlastnického práva a upuštění od tvorby imisí, nspecifikuje však přesně, jaké okolnosti podání žaloby opodstatňují.

Na text zakazující imise z výroby sýra bezprostředně navazuje fragment s opačným vyzněním: „*Apud pomponium dubitatur libro quadragesimo primo lectionum, an quis possit ita agere licere fumum non gravem, puta ex foco, in suo facere aut non licere. et ait magis non posse agi, sicut agi non potest ius esse in suo ignem facere aut sedere aut lavare.*“⁶ Oproti předchozímu fragmentu se zde píše o produkci kouře, která je dovolená. *Fumum non gravem*, kouř nikoli z velkovýroby, ale z domácí pece, musí soused tolerovat. Právo mu neposkytuje možnost domoci se zákazu jeho produkce.

Třetí fragment však zase obrací: „*Idem in diversum probat: nam et in balineis, inquit, vaporibus cum quintilla cuniculum pergentem in ursi iuli instruxisset, placuit potuisse tales servitutes imponi.*“⁷ Vyvádění páry z lázní je zakázáno. Snad proto, že byla pára vypouštěna přímo na sousedův pozemek a nešlo jen o nepřímý vliv. Neznamená to ovšem, že by takový postup nebyl možný za žádných okolností, bylo by třeba za tím účelem zřídit služebnost.

Mimo tematiku imisí v podobě kouře či páry spojuje uvedené fragmenty také jejich kasuistická povaha. Každý popisuje individuální případ, konkrétní zdroj imisí a někdy dokonce jména postav, kterých se situace týká. Ulpianus bohužel neposkytuje žádné univerzální pravidlo, které by se dalo aplikovat na všechny případy, dokonce ani nijak neodůvodňuje, proč si citované případy zaslouží odlišný přístup. Není proto divu, že se právní věda snažila kritérium, které uvedené situace odlišuje, nalézt a z těchto, ale i dalších fragmentů nějaké obecně použitelné pravidlo o míře přípustnosti imisí dovodit. Výsledek tohoto hledání představuje vícero teorií, bohužel každá z nich má své silné i slabé stránky.

⁶ D. 8.5.8.6 (Ulpianus 17 ad ed.): „*Ve 41. knize Pomponiových přednášek vystává pochybnost, zda může být podána žaloba kvůli tomu, zda je či není dovoleno, aby někdo na svém [pozemku] produkoval nepřilíš hustý kouř, jako z pece. A řekl, že spíše žalovat nelze, stejně jako nelze žalobou zpochybňovat právo rozdělovat oheň, sedět nebo se mýt na vlastním [pozemku].*“

⁷ D. 8.5.8.7 (Ulpianus 17 ad ed.): „*V jiném případě to ale schvaluje, neboť řekl, že v případě lázní, kdy Quintilla postavila vývod páry na [pozemek] Ursa Iulia, by mohla být zřízena taková služebnost.*“

3 TEORIE AD AEMULATIONEM

Zásada zakazující zneužití práva ovlivnila právní úpravu sousedských vztahů již působením honorárního práva a křesťanské morálky, provedením řady interpolací pak našla své místo také v justiniánské kodifikaci.⁸ Ve středověku upoutala pozornost glosátorů a komentátorů, například Cina de Pistoia či Balda de Ubaldis, kteří rozvinuli teorii o zákazu jednání *ad aemulationem*, doslova by to znamenalo jednání podníceného žárlivostí.⁹ Produkce imisí je podle ní zakázána v případě, že se tak děje s úmyslem škodit sousedovi (*animo nocendi*), aniž by z toho měl původce prospěch. Teorie je založena na morálních hodnotách, požaduje po sousedech, aby bezdůvodně nepůsobili druhému škodu, a aby jejich jednání bylo vedeno čestnými úmysly.

Zákaz zneužití práva jistě vyplývá z obecných principů, zmiňován je i v justiniánské kodifikaci: „...*Expedit enim rei publicae, ne quis re sua male utatur...*“¹⁰ Ulpianus jej pak aplikuje přímo na sousedské vztahy: „*Denique Marcellus scribit cum eo, qui in suo fodiens vicini fontem avertit, nihil posse agi, nec de dolo actionem: et sane non debet habere, si non animo vicino nocendi, sed suum agrum meliorem faciendi id fecit.*“¹¹ Pokud soused přesměřoval pracemi na svém pozemku směr toku vody k sousedovi, závisí posouzení oprávněnosti takového kroku na tom, zda tak činil s úmyslem druhého poškodit. Nicméně, podobných fragmentů, které by speciálně při hodnocení přípustnosti rušení sousedova vlastnického práva, nikoli jen v obecné rovině, kladly důraz na úmysl rušitele, není mnoho,¹² navíc se podezřele omezují na případy proudění vody a neposkytují obecně použitelné pravidlo pro imise. V současnosti se proto teorie *ad aemulationem* považuje spíše za překonanou a převládá její kritika.¹³

⁸ BOHÁČEK, M. *Nástin přednášek o soukromém právu římském, I. úvod – práva věcná*. Praha: nákladem vlastním, 1945, s. 80.

⁹ BONFANTE, 1926, op. cit., s. 290 a násl.

¹⁰ Inst. Iust. 1. 8. 2: „...*Vždyť je prospěšné pro stát, aby nikdo nezneužíval svoji věc...*“. Uvedené překlady justiniánských Institucí do českého jazyka jsou převzaty z publikace *Iustiniani institutiones*. Přeložili BLAHO, P. a M. SKŘEJPEK. Praha: Karolinum, 2010.

¹¹ D. 39.3.1.12 (Ulpianus 53 ad ed.): „*Závěrem Marcellus píše, že toho, kdo kopáním na svém [pozemku] obrátil tok vody k sousedovi, nelze žalovat, a to ani žalobou z podvodu. A je opodstatněné, že by neměl mít žalobu, jestliže tak činil nikoli s úmyslem sousedovi uškodit, ale zlepšit své vlastní pole.*“

¹² Cf D. 39.3.2.9 (Paulus 49 ad ed.); D. 39.3.2.5 (Paulus 49 ad ed.).

¹³ BONFANTE, P. *Istituzioni di diritto romano*. Milano: Dott. A. Giuffrè, 1987, s. 261–263; BONFANTE, 1926, op. cit., s. 295–296.

Zdá, že spíše než výsledkem exegeze pramenů, je produktem morálního citu jejich zastánců.

A to je i kamenem úrazu této teorie, protože imise nehodnotí podle jejich vnějších projevů v reálním světě, ale podle úmyslů, které se navenek nemafestují. Její realizace je tudíž obtížně představitelná, nelze hodnotit úmysl s dostatečnou mírou jistoty. Ostatně, právo na nesnadnou přezkoumatelnost úmyslů a pohnutek lidí reaguje presumpcí čestného úmyslu: „*Nullus videtur dolo facere, qui suo iure utitur*.“¹⁴ Ta by však hodnocení přítomnosti *animi nocendi* ještě zkomplikovala, protože kdo vykonává své právo, v tomto případě vlastnické právo k nemovitosti, nemůže být apriorně podezříván ze zlého úmyslu, ledaže by byl nade vši pochybnost prokázán.¹⁵ Teorie porušuje právnícké principy také tím, že zaměňuje roli práva a morálky.¹⁶ Přestože právo zakazuje v mnoha případech nemorální jednání, nemůže být jeho ambicí postihnout jej vždy: „*Non omne quod licet honestum est*.“¹⁷ Důvodem je právě již zmíněná nemožnost zkoumání pohnutek jednajícího člověka. Zde to jsou ovšem morální kritéria, která mají hodnotit přípustnost rušení vlastnického práva imisemi.

Ačkoli v případě imisí nelze na zásadě zákazu zneužití práva vystavět dostatečně konkrétní a jasné pravidlo, nezabývá to teorií obecné platnosti. Právo by nemělo dovolovat ani chránit jednání, jímž původce druhému úmyslně škodí. Například italský občanský zákoník ji vyjadřuje v článku 833, který vlastníkovi přikazuje, aby se zdržel jednání, která by měla za cíl pouze poškodit ostatní: „*Il proprietario non può fare atti i quali non abbiano altro scopo che quello di nuocere o recare molestia ad altri*.“¹⁸ V německém občanském zákoníku pak lze nalézt podobné pravidlo, neomezuje se ovšem jen na vlastníka, ale hovoří o výkonu jakéhokoli práva: „*Die Ausübung eines Rechts ist unzulässig, wenn sie nur den Zweck haben kann, einem anderen Schaden zuzufügen*.“¹⁹

14 D. 50.17.55 (Gaius 2 de testam. ad ed. urb.): „*Nezdá se, že jedná podvodně ten, kdo vykonává své právo*.“

15 PEROZZI, S. *Istituzioni di diritto romano, tomo I*. Roma: Athenaeum, 1928, s. 633.

16 BONFANTE, 1987, op. cit., s. 261–263.

17 D. 50.17.144pr. (Paulus 62 ad ed.): „*Nikoli vše, co je dovoleno, je čestné*.“

18 Art. 833 CC: „*Vlastník nemůže činit úkony, které nemají jiný účel než ublížit nebo obtěžovat ostatní*.“

19 § 226 BGB: „*Výkon práva je nepřipustný, pokud má pouze cíl přivodit jinému škodu*.“

4 TEORIE OBVYKLÉ INTENZITY

Nejrozšířenější teorie při posuzování přípustnosti imisí vychází z jejich intenzity a z toho, nakolik se vymyká obvyklým poměrům (*teoria dell'uso normale*). Abstrahuje z tří výše citovaných Ulpiánových fragmentů, které Quintille zakazují vyvádět páru z lázni na sousedův pozemek, výrobně sýrů, symbolizující závod, tedy podnikatelskou činnost, nedovolují produkovat kouř stoupající k výše položeným domům, avšak nevystupují proti *fumo non gravi*, kouři majícímu původ v domácí peci. Výroky vztažené ke kouři či páře zobecňuje a zakazuje imise přímé, které by byly na cizí pozemek cíleně přiváděny k tomu určeným zařízením. Povoleny nejsou ani imise nepřímé, které na cizí pozemek pronikají nezáměrně, jestliže jsou produkovány v abnormální míře a překáží jeho obvyklému užívání v závislosti na jeho hospodářském určení a místních zvyklostech.²⁰

Teorie obvyklé intenzity našla své místo v moderní průmyslové době a poskytuje kompromisní řešení pro ty, kdo nepřímé imise pokládají za přípustné, a kdo chtějí jejich produkci omezit.²¹ Nabízí se, že kritérium abnormální míry má za cíl odlišit imise pocházející z průmyslové výroby od těch obvyklých, které jsou ve společnosti tolerovány a někdy se jim jde jen stěží vyhnout. Přesto se zdá být docela vágním. Co je normální, co obyčejné? Obzvláště u imisí bude odpověď často arbitrární, u imisí, které často nelze exaktně měřit, a jejichž vnímání je vždy subjektivní.²² Nejistotu vnaší také zohlednění místních zvyklostí, což vylučuje vznik ustálené judikatury, která by přípustnou míru rušení konkretizovala.

Novodobé občanské právo na tuto teorii navázalo, byť do ABGB nebyla převzata od počátku jeho účinnosti. Do roku 1916 ustanovení § 364 ABGB regulovalo imise jen velmi obecně, poukazem na respektování práv třetích osob: „*Vůbec lze vlastnické právo vykonávat jen potud, pokud se tím nezasažuje do práv osoby třetí nebo se nerybočuje z mezí daných v zákonech k zachování a podpoře blaha obecného.*“ Teprve třetí dílčí novela provedená císařským nařízením č. 69/1916 ř. z. vložila za toto ustanovení druhý odstavce s již konkrétními pravidly: „*Vlastník pozemku může sousedovi zakázat, co působí vnikání odpadkové vody, kouře,*

²⁰ BOHÁČEK, 1945, op. cit., s. 79.

²¹ BONFANTE, 1926, op. cit., s. 308–312.

²² BONFANTE, 1987, op. cit., s. 263.

plynnů, tepla, zápachu, hřmotu, otřesů a podobných nepříležitostí, převyšují-li míru podle místních poměrů obvyklou a ztěžují-li podstatně užívání pozemku v místě obvyklé. Přímou je přiváděti se nepřipouští, není-li k tomu zvláštního důvodu právního.“ Novela byla inspirována § 906 německého občanského zákoníku, vedle zákazu přímých imisí stanovila dvě měřítka pro přípustnost imisí nepřímých.²³ Z objektivního hlediska nemohly přesahovat míru obvyklou, která byla dána způsobem užívání pozemků v dané lokalitě bez ohledu na sousedovy zájmy. Subjektivní kritérium pak bralo v úvahu, zda bylo skutečně sousedovi působením imisí znemožněno, aby svůj pozemek užíval, ovšem pouze způsobem v místě obvyklým. Je patrné, že stěžejní roli vždy hrál charakter místa, kde k produkci docházelo, chování i očekávání vlastníka nemovitosti v tovární čtvrti se muselo lišit od vlastníka domu ve vilové čtvrti. Nepřímé imise produkované v obvyklé intenzitě však mohly být nepřipustné v případě, že se jejich produkcí vlastník nemovitosti snažil záměrně jinému uškodit.²⁴ V souladu s výše uvedeným nebylo za žádných okolností přípustné zneužití práva.

Platný občanský zákoník pak parafrázuje ABGB a zároveň vládní návrh občanského zákoníku z roku 1937. Převzal rozdělení imisí na přímé a nepřímé, kombinací objektivního a subjektivního kritéria přípustnosti nepřímých imisí pak upřesňuje vágní pojem obvyklých poměrů: *„Vlastník se zdržuje všeho, co působí, že odpad, voda, kouř, prach, plyn, pach, světlo, stín, hluk, otřesy a jiné podobné účinky (imise) unikají na pozemek jiného vlastníka (souseda) v míře nepřiměřené místním poměrům a podstatně omezují obvyklé užívání pozemku; to platí i o vnikání zvířat. Zakazuje se přímo přivádět imise na pozemek jiného vlastníka bez ohledu na míru takových vlivů a na stupeň obtěžování souseda, ledaže se to opírá o zvláštní právní důvod.*“²⁵ Individuální okolnosti případu by měly být s ohledem na právní jistotu zúčastněných osob hodnoceny z objektivních, tedy předvídatelných, hledisek, dosavadní

²³ SEDLÁČEK, J. *Vlastnické právo*. Praha: Linhart, 1935, s. 100, 105, 106.

²⁴ ROUČEK, F. a J. SEDLÁČEK. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, díl první*. Praha: Linhart, 1935, s. 246.

²⁵ § 1013 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. Cf § 137 vládního návrhu zákona, kterým se vydává občanský zákoník, Senát Národního shromáždění R. Čs. r. 1937, tisk 425: *„Vlastník věci je povinen zdržeti se všeho, co působí, že odpadová voda, kouř, saze, plyny, teplo, zápach, hluk, otřesy a podobné jiné nepříležitosti unikají na sousední pozemek, jestliže převyšují míru přiměřenou místním poměrům a jestliže podstatně omezují užívání pozemku v místě obvyklé. Přímou je přiváděti na sousední pozemek se nedopouští, není-li k tomu zvláštního důvodu právního, ať je jich míra a obtíž sousedova jakákoliv.“*

judikatura ale připouští, aby se ve výjimečných případech přihlédlo k vlastnostem konkrétní osoby, která se proti rušení brání, nebo k jejím poměrům.²⁶

5 TEORIE NADMĚRNÉ ŠKODLIVOSTI

Vlastní teorii nabídl Rudolf von Jhering.²⁷ Argumentuje proti názorům, které pokládaly za nepřipustné jakékoli imise, a zdůrazňuje, že fragmenty, jež takový zákaz vyslovovaly, nelze vykládat izolovaně. Římští právníci jimi podle něj v konkrétních případech zachycovali logiku obecnější teorie, kterou je třeba rozkrývat. Podtrhuje, že cílem je formulovat teorii aplikovatelnou na obvyklé případy, nikoli na mimořádné a výjimečné situace, s ohledem na zásadu, že by právo mělo upravovat to, co je běžné.

Podobně jako teorie obvyklé intenzity dospívá k zákazu přímých zásahů do vlastnického práva, nepřímé imise pak označuje za nepřipustné v případě, že jsou škodlivé ve vztahu k věci nebo k osobě. Je podle něj nutné zkoumat vlastnosti pozemku nebo budovy, na niž imise působí, a hodnotit, zda na věc mají škodlivý vliv. Pokud ano, je takový zásah zakázán. Podobě je třeba zkoumat, zda imise škodlivě působí na lidi, na rozdíl od věcí se ale nezohlední jejich individuální vlastnosti. Z praktických důvodů navrhuje vycházet z obvyklé míry citlivosti lidí. *Fumus gravis* z výroby sýra bude proto zakázán, pokud bude ohrožovat zdraví průměrných obyvatel a jestliže jim bude znemožňovat obývání sousedních domů. Kritériem přípustnosti nepřímých imisí je tedy jejich škodlivost, implicitně se však bude tak jako tak hodnotit, zda jsou imise nadměrné, zda překračují běžnou míru, což ve skutečnosti stírá rozdíly mezi Jheringovou teorií a teorií obvyklé intenzity.

6 TEORIE NUTNOSTI

Pietro Bonfante hledal ještě jiné kritérium, které by mohlo imise spolehlivě rozdělit na ty, které soused musí a nemusí strpět.²⁸ Na imise nahlíží

²⁶ SPÁČIL, J. a kol. *Občanský zákoník III. Věcná práva (§ 976–1474). Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 149.

²⁷ JHERING, R. Zur Lehre von den Beschränkungen des Grundeigentümers im Interesse der Nachbarn. In: GERBER, C. F. von a R. JHERING (eds.). *Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Privatrechts, sechster Band*. Jena: Friedrich Mauke, 1863, s. 81–130.

²⁸ BONFANTE, 1926, op. cit., s. 322–323.

jako na sociální kategorii, která není výsledkem prostého fyzikálního měření. Upozorňuje, že mezi ně nelze zařadit jakékoli působilí na sousední pozemek. Aby jej bylo možné označit za imisi, musí překročit určitou hladinu lidské vnímavosti a také míru, která je ve společnosti považována za hodnou pozornosti.

Proto považuje za rozhodující kritérium společenskou nutnost. Imise jsou povolené, a je třeba je snášet, pokud to vyžaduje skutečně závažná společenská nutnost, nutnost života ve společnosti v konkrétním místě a době. Jako příklad uvádí imise v podobě tepla pronikajícího ze sousedova topení, v létě neexistuje povinnost ho snášet, v zimě však ano. Je také představitelné, že by nutnost omluvila rozsáhlejší imise z průmyslových závodů, pokud by byla výroba pro společnost životně důležitá. Za pozornost stojí, že Bonfante svou teorii opírá o stejné Ulpianovy fragmenty, na nichž je založena i teorie obvyklé intenzity, a které hodnotí přípustnost imisí kouře z výroby sýra a domácího krbu. Jeho interpretace však identifikuje jiné kritérium, jež by mělo být rozhodující pro zobecněné pravidlo týkající imisí ve všech podobách.

7 ZÁVĚR

Otázka přípustné míry imisí velmi trefně ilustruje základní úskalí právní romanistiky. Současná snaha formulovat obecně aplikovatelné závěry se totiž příliš často střetává s prameny římského práva, které jsou spíše kasuistické a ukazují, že starověcí právníci nutně nepřemýšleli v abstraktních kategoriích. Odvozování obecných pravidel bude vždy narážet na některé, řeklo by se protirečící, fragmenty, které se do všeobjímajících principů nenechají spoutat. Dalším úskalím je pak mísení norem římského práva s vlastními úvahami *de lege ferenda*. Abstrahující autor bude zákonitě ovlivněn myšlením a tématy své doby, politickými názory, životními hodnotami. Mezery v právu, které se při interpretaci dochovaných pramenů římského práva odkrývají, je pak mnohem jednodušší zaplnit vlastními představami, než připustit, že bílých míst na pomyslné mapě je nepřijemně mnoho.

Ukazuje se zároveň, že hledání všeobecně platného kritéria, které by vymezilo přípustnou míru rušení sousedního pozemku imisemi, spojuje teorii

římského a občanského práva. Zákonodárci při tvorbě občanských zákoníků, nejen toho českého, hledají vhodné řešení pod vlivem výše představených teorií, které mají společný základ v exegezi pramenů římského práva.

Literature

- BOHÁČEK, M. *Actio negatoria*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1938.
- BOHÁČEK, M. *Nástin přednášek o soukromém právu římském, I. úvod – práva věcná*. Praha: nákladem vlastním, 1945.
- BONFANTE, P. *Corso di diritto romano, vol. II, La proprietà*. Roma: Attilio Sampaolesi editore, 1926.
- BONFANTE, P. *Istituzioni di diritto romano*. Milano: Dott. A. Giuffrè, 1987.
- HEUMANN, H. G. *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*. Jena: Gustav Fischer, 1891.
- Iustiniani institutiones*. Přeložili BLAHO, P. a M. SKŘEJPEK. Praha: Karolinum, 2010.
- JHERING, R. Zur Lehre von den Beschränkungen des Grundeigenthümers im Interesse der Nachbarn. In: GERBER, C. F. von a R. JHERING (eds.). *Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Privatrechts, sechster Band*. Jena: Friedrich Mauke, 1863, s. 81–130.
- PEROZZI, S. *Istituzioni di diritto romano, tomo I*. Roma: Athenaeum, 1928.
- ROUČEK, F. a J. SEDLÁČEK. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, díl první*. Praha: Linhart, 1935.
- SEDLÁČEK, J. *Vlastnické právo*. Praha: Linhart, 1935.
- SPÁČIL, J. a kol. *Občanský zákoník III. Věcná práva (§ 976–1474). Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2013.

Contact – e-mail

novakm29@prf.cuni.cz

Použití zbraně na československých hranicích 1918–1989¹

Stanislav Polnar

Fakulta vojenského leadershipu, Univerzita obrany, Česká republika

Abstract in original language

Projevem československé státní suverenity se po celou dobu trvání republiky stalo i působení ozbrojených složek státu na jeho hranicích. Jednalo se zejména o finanční stráž či celní správu, které chránily československé ekonomické zájmy. Četnictvo se v příhraniční oblasti zabývalo pořádkovou činností a bojem s kriminalitou. Jiné ozbrojené sbory byly předurčeny k vojenskému střežení státní hranice s cílem zamezit ilegálnímu pohybu osob přes hraniční pásmo. Zde můžeme jmenovat Stráž obrany státu, Sbor národní bezpečnosti či Pohraniční stráž. Ač jejich činnost podléhala dobové politické atmosféře, vždy byla spojena s možností použít zbraně, zvláště zbraně střelné. Předkládaný příspěvek shrnuje základy právní úpravy, jež uvedené problematice dávaly dobově podmíněný funkční rámec.

Keywords in original language

Československé hranice; ozbrojené složky; použití zbraně; trestní právo; bezpečnostní právo.

Abstract

The manifestation of the Czechoslovakian state sovereignty after the establishment of the Republic became the action of its armed forces on the borders. These were mainly the Financial Guard and the Customs Administration, which protected Czechoslovakian economic interests. The gendarmerie in the border area engaged in order and fought crime. Other armed corps were destined to guard the state border in order to prevent the illegal movement of persons across the border zone. Here we can count in particular the State Defence Guard, the National Security Corps or the

¹ Příspěvek byl připraven v rámci řešení projektu vysokoškolského specifického výzkumu „Vojenské umění v Československu“.

Border Guard. Although their activities were subjected to the political atmosphere of the time, they were always associated with the possibility of using weapons, especially firearms. This paper summarizes the basics of legislation that gave the issues a functional framework.

Keywords

Czechoslovakian Borders; Armed Forces; Usage of Weapons; Penal Law; Security Law.

1 ÚVOD

Již od vzniku československého státu na konci měsíce října roku 1918 chápalo jeho vedení hranice jako důležitou komponentu samostatnosti a svrchovanosti. Navazovalo při tom na základy vybudované již v rámci rakousko-uherské monarchie.² Převzata byla v tomto ohledu zejména finanční stráž, k jejímž hlavním úkolům patřila ochrana ekonomických zájmů republiky. Až do zániku ČSR ve víru tragických událostí let 1938/39 nezůstala jako ozbrojený sbor na hranicích osamocena. V blízkosti hranic působil i další vojensky organizovaný a ozbrojený sbor bývalého Rakousko-Uherska, kterým bylo československé četnictvo. Jeho poslání mělo jiný charakter, zejména realizace bezpečnostní činnosti v oblasti pořádkové a kriminální služby. Od roku 1936 zajišťoval československé hranice i další ozbrojený sbor, zcela nově vytvořená Stráž obrany státu, která personálně i kompetenčně spojovala vojskové a bezpečnostní funkce. Po skončení doby nesvobody nastoupila na obnovené hranice ČSR jak finanční stráž, tak i roku 1945 nově vzniklý Sbor národní bezpečnosti. Únorové události roku 1948 daly ostraze státních hranic zcela nový rozměr, kdy jejich ilegální přechod nabyl povahu protistátní trestné činnosti a jejich neprodyšné uzavření získalo prvořadou důležitost pro nový komunistický establishment. Finanční stráž jako relikv bývalých politických poměrů ztratila další opodstatnění své existence a jako institucionální složka státního aparátu zanikla.³ Zákon o ochraně stát-

² Zákon ze dne 28. října 1918 o zřízení samostatného státu československého č. 11/1918 Sb. z. a n.

³ Zákon ze dne 2. prosince 1948, kterým se přenáší působnost finanční stráže v celním pohraničním pásmu na Sbor národní bezpečnosti č. 275/1948 Sb.

ních hranic⁴ z roku 1951 již znamenal přechod k vojskovému typu ochrany, jejich hermetické uzavření a vznik Pohraniční stráže, která díky své výzbroji a ženině-technickým prostředkům represivně kontrolovala pohyb osob v pohraničním pásmu. Socialistické Československo však na hranicích souběžně chránilo i své ekonomické zájmy a to díky ozbrojeným orgánům celní správy.⁵ Působnost všech zmíněných složek se neodmyslitelně spojovala s možností použití zbraní, zvláště pak zbraní střelných. Předkládaný příspěvek si klade za cíl zmapování právní úpravy tohoto důležitého institutu a to včetně dobového historického rámce a právně-politických úvah.

2 ČESKOSLOVENSKO V LETECH 1918 AŽ 1939

Ve smyslu tzv. recepční normy došlo k již naznačenému převzetí bývalé rakousko-uherské finanční stráže. Mladá republika si uvědomovala důležitost stabilizace pohraničí už proto, že vymezování hranic ČSR provázely četné konflikty, zejména se silnou německou národnostní menšinou. Finanční stráž byla na základě zákona z prosince roku 1919 nově reorganizována.⁶ Pro službu na hranicích vznikla pohraniční finanční stráž, která se stala ozbrojeným sborem s poměrně náročnými podmínkami pro přijetí do jejích řad a následnou službu. Jejím prvořadým úkolem se stalo střežení celní hranice. Nelze v tomto kontextu hovořit o vytvoření jednotného systému ochrany státní hranice, protože v činnosti finanční stráže převládal důraz na ochranu československých hospodářských zájmů, byť nikoliv výlučně. V poměrech na státní hranici se totiž projevovaly i další faktory, k nimž je možné počítat bující německý, polský, maďarský či ukrajinský nacionalismus nebo ekonomickou zaostalost příhraničí, které však ve svých důsledcích podporovaly všudypřítomné pašeráctví či podloudnictví.⁷

Značný význam pro ochranu československé hranice ve 20. letech minulého století přinesl nový celní zákon z roku 1927.⁸ Ve svém § 2 vymezoval celní hranici jako zpravidla hranici státní. Územní pásmo podél celní hranice, jehož vnitřní hranici stanovoval celní správa, poté definoval jako celní pohraniční

⁴ Zákon ze dne 11. července 1951 o ochraně státních hranic č. 69/1951 Sb.

⁵ Například celní zákon ze dne 24. dubna 1974 č. 44/1974 Sb.

⁶ Zákon ze dne 12. prosince 1919 o reorganizaci finanční stráže č. 28/1920 Sb. z. a n.

⁷ HOLUB, O. *Stůj! Finanční stráž!* Praha: Naše vojsko, 1987, s. 8.

⁸ Celní zákon ze dne 14. července 1927 č. 114/1927 Sb. z. a n.

pásmo. Úlohu finanční stráže a její všeobecná oprávnění v tomto prostoru vymezovala ustanovení § 12 a 13 téhož právního předpisu. Finanční stráž byla definována jako ozbrojený a uniformovaný sbor založený na vojenské subordinaci, jehož hlavní poslání spočívalo ve střežení celní hranice, dohlížel na pohyb osob a zboží přes tuto zónu a prováděl prevenci a též vyhledávání celních přestupků. Pro použití zbraně mělo důležitou úlohu i oprávnění konat strážní, kontrolní či jinou službu i v jiných oborech státní služby. Finanční stráž byla zákonem přiručena oprávnění civilní i vojenské stráže. Při tom její příslušníci mohli, za podmínky předepsané opatrnosti, užit zbraně pouze v případě nutné obrany, aby odvrátili násilný útok, jenž byl proti nim veden či přímo hrozil, nebo nebylo-li možné jiným způsobem odvrátit odpor směřující ke zmaření jejich služebního úkonu či nemohli-li zmařit útěk „podlouníka“, kterého jinak nebylo možné zadržet. Zbraně však mohlo být použito pouze takovým způsobem, který dostačoval k tomu, aby bylo možné odrazit útok, nebo aby bylo uposlechnuto jejich výzvy. Finanční stráž směla v celním pohraničním pásmu užit zbraň také proti osobám, které nezastavily ani po učiněné výzvě a poté, co byly prokazatelně seznámeny s příslušností finančníka k tomuto ozbrojenému sboru. Tato oprávnění se však nevztahovala na celní cizinu, v níž mohla být služba konána pouze beze zbraně v rámci pomoci zahraničním celním úřadům. Právní úprava použití zbraně se stala předmětem diskuzí k návrhu celního zákona již od roku 1926, včetně parlamentních interpelací, kdy se poukazovalo na skutečnost, že od roku 1918 do října 1926 došlo k usmrcení celkem 47 příslušníků finanční stráže v poměru k celkovému počtu 5000 všech jejích členů. Vymezení použití zbraně však nebylo stanoveno nikterak extenzivně, jelikož kopírovalo obdobnou právní úpravu v případě československého četnictva.⁹

Není třeba pochybovat o tom, že pronásledování podlouníků a pašeráků patřilo k velmi nebezpečným služebním činnostem. Každý měsíc hlásily pohraniční finanční inspektoráty desítky odhalených případů. Nutnost mít možnost použít služební zbraň vyplývala i z rozšířených úkolů pro finanční stráž dle vládního nařízení z roku 1930.¹⁰ Kromě celní agendy prováděla i široce chápané

⁹ HUSÁK, I. *Použití zbraně četnictvem, policií a finanční stráží za 1. republiky*. Diplomová práce. Brno: Právnická fakulta MU, 2012, s. 48.

¹⁰ Vládní nařízení ze dne 19. prosince 1930, kterým se provádějí předpisy o organizaci finanční stráže a upravují její služební a některé platové poměry č. 202/1930 Sb. z. a n.

střežení státní hranice a kontrolu pohraničního osobního styku a zamezovala ilegálnímu pohybu osob přes československou hranici, které nemohly prokázat odpovídající právní důvod. Byly jí dále svěřeny úkoly spočívající ve spolupodílení se na vojenské ochraně státní hranice, zajišťování veřejné bezpečnosti a prováděla též strážní, kontrolní a pátrací službu i v jiných oborech, než ryze finančních. Vybraní příslušníci finanční stráže spolupracovali též s československou zpravodajskou službou, pro níž mělo dění v československém pohraničí 30. let minulého století mimořádný význam. Rozsahu a náročnosti naznačených úkolů však neodpovídala chatrná výzbroj finančníků, kterou tvořily zastaralé jednoranné vojenské pušky, tak zvané „verndlovky“. Proto si často opatřovali soukromě pistole vojenských vzorů, které připravenost k řešení krizových situací alespoň trochu zvyšovaly.¹¹

Dalším ozbrojeným sborem první československé republiky, jenž prováděl bezpečnostní činnost na hranicích státu, bylo četnictvo. I ono mělo své kořeny ve starém Rakousku-Uhersku a nová republika jej převzala jednoduše proto, že mělo pro obor bezpečnostní služby uvnitř země nepostradatelný význam. Dle úvodních ustanovení zákona z roku 1920¹² se jeho působnost vztahovala na celé území Československé republiky, kde mělo udržovat veřejný pořádek a bezpečnost. Dle původního znění § 13 téhož četnického zákona měl četník konající službu postavení civilní i vojenské stráže a mohl užít zbraň za podmínky dodržení předepsané opatrnosti při odvracení násilného útoku směřujícího vůči jeho či jiné osobě (nutná obrana), za účelem realizace služebního zákroku a pro zamezení útěku nebezpečného zločince, jehož nebylo možné jiným způsobem zadržet. Zákon o četnictvu původně neobsahoval úpravu práva použít zbraň semknutým četnickým oddílem pod jednotným velením a vedením a to pro případ zásahů proti hromadným nelegálním srocením československých občanů. Za této situace se užívalo sice analogického, leč pouze podzákonného předpisu G-10 čs. branné moci „Směrnice pro vojenské asistence“. Dle něj mohl četnický oddíl zakročít zbraněmi v případě nutné obrany či ve stavu nouze.¹³ K narovnání právní

¹¹ MAREK, J. *Smrt v celním pásmu: historické reportáže o ostraze čs. hranic v letech 1918–1948*. Cheb: Svět křídel, 2000, s. 10.

¹² Ust. § 1 zákona ze dne 14. dubna 1920 o četnictvu č. 299/1920 Sb. z. a n.

¹³ PINKAS, O. a J. ERHART. *Sbírka četnických předpisů: vydávání povoleno výnosem ministerstva vnitra ze dne 17. ledna 1923, čs. 98957-13*. Kroměříž: J. Gusek, 1923, s. 107.

situace došlo vydáním zákonné novelizace v roce 1928,¹⁴ dle níž se postup četnictva pod jednotným velením výslovně řídil vnitřními vojenskými předpisy.

Použití zbraně četnictvem proti shromážděním lidu se na počátku 30. let minulého století dostalo pro státní orgány nežádoucí publicity a stalo se též předmětem politických střetů a stranické agitace. Je to ostatně pochopitelné, pokud vezmeme v potaz události roku 1931. 4. února se v severočeském Duchcově střetl protestní pochod nezaměstnaných se zasahujícími četníky, přičemž po nastalé palbě zemřeli 4 demonstranti. 25. listopadu téhož roku došlo u Frývaldova (dnešní Jeseník) k potyčce mezi demonstranty proti propouštění a snižování mezd v místních kamenolomech a četnickým oddílem, jehož střelba usmrtila 8 protestujících.

Československé četnictvo mohlo při výkonu služby použít zbraně uvnitř ČSR, avšak za určitých podmínek se počítalo s touto možností i na hranicích či dokonce vně státního území. Příslušník tohoto sboru ve službě, ale i mimo službu tak mohl učinit zpravidla na základě speciálního rozkazu nebo povolení. Jednalo se například při realizaci eskorty přes státní hranice, k němuž uděloval povolení příslušný okresní úřad. Překročení hranic četnictvem se mohlo uskutečnit také proto, aby mohlo být podáno svědectví u cizího soudu. Bez zvláštního rozkazu či povolení se překročení hranic ve službě mohlo provést zcela výjimečně za podmínek, které upřesňovaly mezinárodní smlouvy se sousedními státy.¹⁵ Úprava se z formálního i materiálního hlediska různila. Překračování hranic s Rakouskem upravovala dohoda z roku 1920, jež zavazovala orgány bezpečnostní služby na československo-rakouských hranicích k vzájemné pomoci a poskytování součinnosti při pronásledování pachatelů prchajících do ciziny a sledování stop trestných činů. Překračování hranic s Polskem upravovala obecná smlouva o právním styku ve věcech občanských, trestních a nesporných z roku 1926.¹⁶ S Rumunskem žádné oficiální dohoda v tomto ohledu neexistovala. Z hlediska československého

¹⁴ Zákon ze dne 31. ledna 1928, jímž se doplňují a mění zákony o četnictvu a o sborech strážů bezpečnosti č. 28/1928 Sb. z. a n.

¹⁵ MACEK, P. a L. UHLÍŘ. *Dějiny policie a četnictva. 2, Československá republika (1918–1939)*. Praha: Police History, 1999, s. 93.

¹⁶ Smlouva mezi Československou republikou a republikou Polskou ze dne 6. března 1925 ohledně úpravy právních styků ve věcech občanských, trestních a nesporných č. 5/1926 Sb. z. a n.

četnictva se používal osmý článek obecné úmluvy¹⁷ o vydávání zločinců a právní pomoci v trestních věcech z roku 1926, který upravoval institut prozatímního zatčení. Vzhledem k nedobрым diplomatickým a politickým vztahům s Maďarskem nebyla s Budapeští žádná úmluva o překračování hranice dohodnuta. Ministerstvo vnitra v tomto ohledu výslovně zakázalo překračovat maďarské hranice a nařídilo, aby se naši četníci vyhýbali jakémukoliv styku s četnictvem maďarským.

Za vzorový příklad prvorepublikové úpravy služební činnosti četnictva v blízkosti hranic lze považovat v každém ohledu dohodu s německou Výmarskou republikou z roku 1930 a uveřejněnou v roce následujícím.¹⁸ Jejím hlavním předmětem se stalo stíhání zločinců uprchlých přes státní hranice a dalších osob, které ohrožovaly veřejnou bezpečnost spolu s vymezením vzájemné pomoci bezpečnostních orgánů jednoho státu na území druhé smluvní strany v případě živelných pohrom a jejich součinnosti. První až třetí článek ujednání obsahoval obecné zmocnění pro četnictvo stíhat uprchlé zločince či jiné osoby ohrožující veřejnou bezpečnost do pohraničního území Německa a zde je zadržet. Na to se vázala povinnost vyrozumět nejbližší německý bezpečnostní orgán. V pohraničním území sousedního státu bylo dovoleno při vzniku nebezpečí z prodlení zahájit i pátrání po uvedených osobách a stopách trestného činu. Četnictvo muselo být vždy připraveno prokázat se zde služebním průkazem, který jej však neopravňoval k vstupu do obydlí a konání domovních prohlídek. Šestý článek úmluvy nezbavoval československé četníky povinnost podrobit se německé celní prohlídce v nezbytném rozsahu nenarušujícím výkon bezpečnostní služby, ale na druhé straně jim umožňoval ponechat si předepsanou služební výzbroj. Dodatkový protokol k dohodě z roku 1930 upravoval velmi důležité detaily podstatné pro použití zbraně v pohraničním území. Tímto územím se na německé straně rozumělo území od společné hranice až k sídlu nejbližšího místního policejního úřadu, četnické stanice nebo stanice zemské pohraniční policie. Za služební výzbroj četníka dohoda považoval zejména pušky, karabiny, pistole, revolvery, poboční zbraně a gumové obušky. To se v zásadě vztahovalo kromě

¹⁷ Úmluva mezi republikou Československou a královstvím Rumunským o vydávání zločinců a právní pomoci ve věcech trestních č. 172/1926 Sb. z. a n.

¹⁸ Dohoda mezi republikou Československou a říší Německou o stíhání a vzájemné pomoci bezpečnostních orgánů č. 70/1931 Sb. z. a n.

četnictva i na jiné československé státní policejní úřady, kterými se chápaly i tzv. sbory stráže bezpečnosti dle zákonné úpravy z roku 1922.¹⁹ Použití zbraně v německém pohraničním území, zvláště zbraně střelné, regulovala dohoda z pochopitelných důvodů velmi úzce. Zbraně mohlo být četníkem použito jen v případě odporu, který mohl být překonán právě jen pomocí tohoto prostředku a dále při sebeobraně. Střelné zbraně mohl československý bezpečnostní orgán použít v německé pohraničním územím toliko v případě bezprostředního ohrožení svého života a zdraví.

Od druhé poloviny 20. let sílily tendence k integraci ostrahy hranic ČSR na mezirezortním základě. K ministerstvu vnitra (četnictvo) a financí (finanční stráž) se přidalo i ministerstvo národní obrany (čs. branná moc či jinak řečeno armáda). V roce 1926 byl přijat předpis ohledně součinnosti četnictva a armády při ostraze hranic a v roce 1931 byla realizována obdobná právní úprava pro finanční stráž.²⁰ Neustále se zhoršující bezpečnostní situace Československa, zejména po nástupu nacismus v Německu v lednu 1933, přiměla ministerstvo národní obrany k návrhu vytvoření nového bezpečnostního sboru pro službu na hranicích. Vznikla tak koncepce Stráže obrany státu (SOS), kterou měli tvořit příslušníci četnictva, finanční stráže, uniformované státní policie a armády, popřípadě jiné osoby ve služebním poměru. Novou složku se plánovalo v míru podřídit politickým úřadům a ministerstvu vnitra a po vyhlášení ostrahy hranic či mobilizace se počítalo s jejím zařazením pod armádní velení. Ozbrojený sbor SOS pak vznikl na konci října 1936 na základě zvláštního vládního nařízení.²¹ Jejím prvořadým úkolem byla ochrana státních hranic a s tím související neporušitelnosti státního území. Jednalo se o vojensky organizovaný sbor, který kromě činnosti na hranicích sloužil i k ochraně veřejného pořádku a bezpečnosti. Použití zbraně SOS při výkonu civilní i vojenské strážní služby se zakládalo na poněkud nejasné a protichůdné právní konstrukci. Většina jejích složek podléhala vlastním zákonům, avšak možnost použít zbraň příslušníkem stráže obsahovalo pouhé vládní nařízení. Materiálně tento právní předpis upravoval použití zbraně podobným způsobem jako v případě četnictva, finanční stráže a státní policie. Kořeny tohoto v normální situaci nestandardního postupu

¹⁹ Zákon ze dne 13. července 1922 o sborech stráže bezpečnosti č. 230/1922 Sb. z. a. n.

²⁰ LÁŠEK, R. *Jednotka učení SOS: díl první*. Praha: Codyprint, c2006–c2008, s. 7.

²¹ Vládní nařízení ze dne 23. října 1936 o stráži obrany státu č. 270/1936 Sb. z. a. n.

lze spatřovat ve zmocňovacím zákoně z roku 1933,²² který prošel v mimořádných poměrech 30. let několika novelizacemi. To však nikterak neovlivnilo fakt, že SOS se od května do září roku 1938 aktivně účastnila bojů v československém pohraničí a to zejména v rámci ozbrojených střetů s bouřící se německou iredentou.

3 HRANICE V OBDOBÍ LET 1939–1945

Finanční stráž se v chaosu po uzavření mnichovské dohody pokoušela zaujmout na provizorních československých hranicích novou sestavu. Přechodné období rychle skončilo po 15. březnu 1939, kdy výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava připojil jeho území k celnímu území Německé říše.²³ Mezi protektorátem a Německem přetrvávala po omezenou dobu původní celní hranice, na niž finanční stráž vykonávala stále svou služební činnost. To se netýkalo krátké hranice s posléze okupovaným Polskem, kterou střežily německé policejní složky.²⁴ Celní hranice definitivně zanikla dnem 30. září 1940²⁵ a na jejím místě zůstala pouze tzv. policejní hranice, kterou z německé strany zabezpečovala nacistická pořádková policie. V důsledku toho byla finanční stráž zrušena a celní úřady zastavily svou úřední činnost. Slovenská republika (1939–1945) si na zbytcích staré organizace vytvořila tzv. Pohraniční finanční stráž, která se rozmístila podél celé tehdejší slovenské hranice, kdy byla rozdělena celkem na 46 inspektorátů, pod nimiž fungovalo dále 183 oddělení. Několik desítek bývalých českých finančníků z ní odešlo v průběhu roku 1941, přičemž část jejich slovenských kolegů se v srpnu 1944 připojila k Slovenskému národnímu povstání a podílela se tak na obnovení původní československé státnosti.

22 Zákon ze dne 9. června 1933 o mimořádné moci nařizovací č. 95/1933 Sb. z. a n. ve znění zákona č. 163/1936 Sb. z. a n.

23 Ust. čl. 9 výnosu Vůdce a říšského kancléře ze dne 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava č. 75/1939 Sb. z. a n.

24 MACEK, P. a L. UHLÍŘ. *Dějiny policie a četnictva. 3, Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát (1939–1945)*. Praha: Police History, 2001, s. 93.

25 K tomu například nařízení předsedy nejvyššího úřadu cenového ze dne 26. září 1940 o úpravě cen v důsledku změny daně z obratu a zrušení celní hranice č. 319/1940 Sb. z. a n. Protektorátu Čechy a Morava, které nabylo účinnosti dnem 1. října 1940.

4 POUŽITÍ ZBRANĚ ČESKOSLOVENSKÝMI OZBROJENÝMI SLOŽKAMI PO OSVOBOZENÍ DO ROKU 1951

Porážka fašismu v Evropě a osvobození Československa znamenalo spolu s plným obnovením státní suverenity i důraz na zabezpečení státní hranice, které však spolu s vypuknutím tzv. studené války výrazně poznamenaly politické zřetel. Od jara 1945 až do komunistického převratu v únorových dnech roku 1948 se počal formovat nový systém ostrahy státní hranice ovlivněný tím, že na západ od nich ležely země, které byly chápány jako nepřátelské. Dekretem prezidenta republiky z října roku 1945 byla se zpětnou účinností k 5. květnu téhož roku obnovena ve správním obvodu zemí České a Moravskoslezské finanční stráž.²⁶ K 30. červnu 1945 zrušil výnos ministerstva vnitra četnictvo, uniformovanou státní policii a obecní policii a zároveň začala výstavba jednotného Sboru národní bezpečnosti (SNB). Ve stejné době byl do pohraničí vyslán Pohotovostní pluk 1 NB a to jako zvláštní bezpečnostní útvar určený k ostraze státní hranice. 1. července 1946 převzal úkoly střežení státní hranice Pohraniční útvar SNB 9600 a zaujal na hranicích novou sestavu. Na počátku roku 1948 fungoval na hranicích propojený systém pohraničních útvarů SNB a finanční stráže. Finančníci konali na hranicích pochůzkovou strážní činnost s důrazem na odhalování trestné činnosti hospodářského charakteru. V případě potřeby si vyžádali pomoc útvarů SNB, které jinak vykonávaly hlídkovou činnost v prostoru celního pásma a zahušťovaly sestavu finanční stráže. Účastnily se též výkonu bezpečnostní služby stálých útvarů Sboru. V kompetenci orgánů SNB se nacházel i výkon zpravodajské služby na hranicích, zejména v oblasti obranného zpravodajství zaměřeného proti cizím zpravodajským aktivitám v československém pohraničí.²⁷

Právní úprava činnosti SNB na sebe nechala dlouho čekat. Zákonná norma byla přijata až v létě roku 1947. Schválení zákonné úpravy se stalo

²⁶ Dekret prezidenta republiky o znovuvybudování finanční stráže v zemích České a Moravskoslezské a o úpravě některých služebních a platových poměrů příslušníků finanční stráže č. 86/1945 Sb.

²⁷ PULEC, M. Nástin organizace a činnosti ozbrojených pohraničních složek v letech 1948–1951. In: *Securitas Imperii* 7. Praha: Úřad vyšetřování zločinů komunismu, 2001, s. 55–96.

předmětem politického boje mezi stranami sdruženými v Národní frontě třetí československé republiky a projevila se zde snaha komunistů o ovládnutí bezpečnostního aparátu. Osnova zákona prošla devíti redakcemi a hned dvakrát byla projednána a schválena vládou, než došlo k jejímu předložení Národnímu shromáždění.²⁸ Nový zákon o národní bezpečnosti²⁹ se z hlediska použití zbraně příslušníkem SNB do značné míry inspiroval právní úpravou z dob prvorepublikové ČSR. Člen Sboru měl ve službě práva civilní strážce a v případě úkonu v uniformě i práva strážce vojenské. Při dodržení adekvátních zásad potřebné opatrnosti mohl použít zbraň v typických situacích (nutná obrana, zamezení útoku nebezpečného zločince, vynucení provedení služebního zákroku apod.). Pro službu SNB v celním pohraničním pásmu se použití zbraně vztahovalo na stav zvýšeného ohrožení republiky či ohrožení života, majetku nebo svobody občanů vyhlášeného ve Sbírce zákonů a nařízení. Použití zbraně bylo možné za této situace proti osobě, která nemohla být zadržena z toho důvodu, že nereagovala na výzvu a vydala se na útěk. Dle možností mělo být zasahujícím bezpečnostním orgánem použito formulace: „Jménem zákona“. Zvláštní úprava použití zbraně v celním pohraničním pásmu vyplývala z celkově zhoršené bezpečnostní situace po odsunu sudetských Němců a přílivu velkého množství nového obyvatelstva z vnitrozemí.

Nový zákon nezůstal v účinnosti dlouho, jelikož jej po únorových událostech vystřídal právní předpis z prosince roku 1948,³⁰ který svou stručností a volným zněním jednotlivých ustanovení více vyhovoval nové komunistické moci. Zároveň deklaroval střežení státní hranice jako jeden ze základních úkolů SNB a to z pozice výkonného bezpečnostního orgánu. Desátý paragraf nově přijatého zákona o národní bezpečnosti formuloval právo příslušníka sboru použít zbraň v celním pohraničním pásmu obecněji a méně určitě než předchozí právní norma, i když její základy byly formulovány obdobně. Možnost použití zbraně na hranicích se poněkud rozšířila díky tomu, že odpadl požadavek, aby příslušník Sboru mohl použít zbraň pouze za situace zvýšeného ohrožení republiky nebo výrazně zhoršené

²⁸ SEDLÁČEK, D. *Právní úprava použití zbraní bezpečnostními složkami ve 2. pol. 20. století*. Diplomová práce. Brno: Právnická fakulta MU, 2011, s. 10.

²⁹ Ust. § 19 zákona ze dne 11. července 1947 o národní bezpečnosti č. 149/1947 Sb. z. a n.

³⁰ Zákon ze dne 21. prosince 1948 o národní bezpečnosti č. 286/1948 Sb.

bezpečnostní situace v pohraničí. Tato právní úprava se stala pro použití zbraně na československých hranicích rozhodující, protože k 1. lednu 1949 se zánikem finanční stráže pověřilo ministerstvo vnitra jejich výhradní ochranou již zmiňovaný Pohraniční útvar SNB 9600. Bezpečnostní služba v pohraničí se tak centralizovala, což umožnilo přechod na vojskový systém střežení v několika příštích letech.

5 VOJSKOVÁ OCHRANA STÁTNÍ HRANICE A VZNIK POHRANIČNÍ STRÁŽE

Kvalitativně novou situaci na československých hranicích přinesly legislativní akty z července roku 1951. Jednalo se o zákon o ochraně státních hranic³¹ a nařízení ministra národní bezpečnosti³² o právu příslušníka Pohraniční stráže použít zbraně.³³ Příslušníci toto sboru měli stejné právní postavení jako příslušníci armády a při výkonu svých pravomocí též příslušníků SNB. Ostraha státních hranic dostala novou podobu, kterou vytvářel komplex tzv. vojskové ochrany, zpravodajské práce, ženíjně-technického zabezpečení a vytvoření zvláštních územních pásem (zakázaného a hraničního) spolu se stanovením přísného pohraničního režimu. Vojenský charakter ochrany hranic vyplýval už toho, že Pohraniční stráž byla organizována analogicky s vojskem. Navíc došlo k 1. lednu 1966 k jejímu začlenění do struktury ministerstva národní obrany a později k zařazení do rámce pozemního vojska Československé lidové armády jako formy teritoriálních jednotek v pohraničí. Do podřízenosti Federálního ministerstva vnitra se vrátila opět na začátku roku 1972.³⁴ Její vojenská povaha byla v uvedeném období zdůrazněna i částečným přechodem na těžkou výzbroj, jejíž součástí se staly i bezzákluzové protitankové kanóny, tarasnice či obrněné transportéry.

³¹ Zákon ze dne 11. července 1951 o ochraně státních hranic č. 69/1951 Sb.

³² Ministerstvo národní bezpečnosti vzniklo na základě vládního nařízení ze dne 23. května 1950 č. 48/1950 Sb. a plnilo úkoly v oboru národní bezpečnosti, které dříve spadaly do kompetence ministerstva vnitra a na Slovensku vykonávané prostřednictvím pověřenectva vnitra. Zaniklo v září roku 1953 sloučením s původním ministerstvem vnitra.

³³ Nařízení ministra národní bezpečnosti ze dne 14. července 1951 o právu příslušníka Pohraniční stráže použít zbraně č. 70/1951 Sb.

³⁴ PULEC, M. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek; Seznamy osob usmrčených na státních hranicích 1945–1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunistu, 2006, s. 21–22.

Proti osobám prchájícím přes státní hranice byli pohraničníci oprávněni použít zbraň. O použití zbraně rozhodoval velitel (starší) hlídky a měla mu předcházet výzva jako výstraha, přičemž od poloviny 50. let se jako výstraha používal i výstražný výstřel do vzduchu či země, za čímž mohlo následovat nasazení pažby, bodáku, šavle a až naposledy střelné zbraně. Bez výstrahy mohlo být zbraně použito při ozbrojeném napadení hlídky vlastní, sousední nebo chráněného objektu či v případě útoku neozbrojené skupiny osob, byl-li ohrožen život příslušníků Pohraniční stráže. Výstrahy muselo být použito vždy při ozbrojeném zákroku proti osobám, které se po výstraze nezastavily a neoprávněně pronikaly na naše státní území či je opouštěly. Dále mohla být zbraň použita po výstraze pro realizaci služebního zákroku a pro zamezení útěku zadržovaných, eskortovaných a kriminálních jedinců. Hlídka pohraničníků nesměla vést palbu tak, aby střely dopadaly na území sousedního státu ani opětovat případnou palbu z jeho strany. Zakázáno bylo použít zbraň proti siluetám nebo do tmy či mlhy pouze po zaslechnutí nejasných zvuků bez toho, aniž by nastala jistota, že se jedná o narušitele státních hranic.³⁵

Kompetence Pohraniční stráže na československé hranici však nelze považovat za výlučné. K úkolům Sboru národní bezpečnosti patřila dle zákonů o SNB z let 1965³⁶ a 1974³⁷ též působnost, respektive spolupůsobnost, této ozbrojené složky při zajišťování ochrany státních hranic. Úzká souvislost s právní úpravou činnosti Pohraniční stráže spočívala už v tom, že její příslušníci požívali při výkonu služby kompletní soubor oprávnění příslušníků Sboru. Soudobá teorie bezpečnostního práva se od tohoto konceptu žádným zásadním způsobem neodlišovala, jelikož považovala právní úpravu použití zbraně ze strany SNB za obecnou a subsidiární. Pro použití zbraně na československých hranicích se mezi lety 1948 a 1989 uplatnilo přísně legalistické hledisko, které ve svém klíčovém textu z roku 1968³⁸ zastával i uznávaný autor v oboru Zdeněk Lukeš. Použití zbraně příslušníkem bezpečnosti, který v souladu s právní úpravou užil zbraně, vylučovalo aplikaci

³⁵ PULEC, op. cit., s. 59–60.

³⁶ Zákon ze dne 30. června 1965 o Sboru národní bezpečnosti č. 70/1965 Sb., ust. § 3 odst. 1 písm. b).

³⁷ Zákon ze dne 24. dubna 1974 o Sboru národní bezpečnosti č. 40/1974 Sb., ust. § 4 písm. ch).

³⁸ LUKES, Z. *Základy bezpečnostního práva*. Praha: Academia, 1971, s. 6.

institutu nutné obrany. Právní řád mu umožnil zasahovat do právní sféry osoby, vůči níž zákrok směřoval, a proto bylo nemyslitelné tento krok zmařit. Použití zbraně bezpečnostním pracovníkem v mezích zákonného zmocnění nemohlo být trestným činem, i když vykazovalo jeho formální znaky. Trestnost nemohla vzniknout ani při plnění rozkazu, jímž se nařizovalo užití zbraně při hromadném zákroku.³⁹ Striktně pozitivistické stanovisko převládlo i při posuzování použití zbraně bezpečnostními složkami komunistického režimu na hranicích v období po roce 1989.

Pro úplnost je vhodné dodat, že ani Pohraniční stráž či SNB nebyly jedinými bezpečnostními složkami realizujícími ochranu československých hranic, i když ji bránily společně na základě spíše politických hledisek. Zrušení finanční stráže jako bezpečnostního sboru hájícího na hranicích hospodářské zájmy neproběhlo ani za vlády KSČ zcela bez náhrady. Na konci roku 1948 bylo rozhodnuto o výkonu celní správy národními výbory. Tento model se však trvale neosvědčil, a proto v roce 1952 došlo k přenesení celní agendy na ministerstvo zahraničního obchodu, které tuto působnost vykonávalo prostřednictvím ústřední celní správy a jí podřízených orgánů.⁴⁰ Dle nového celního zákona z dubna roku 1953⁴¹ byli zaměstnanci celní správy povinni nosit při výkonu služby stejnokroj a za určitých podmínek měli stanovenou povinnost nosit služební zbraň. Vznik československé federace reflektovalo i znění celního zákona z roku 1974⁴², dle něž se Ústřední celní správa stala zvláštní složkou federálního ministerstva zahraničního obchodu. Příslušníci celní správy oprávnění nosit zbraň ji mohli použít při provádění celní kontroly v rámci nutné obrany, k zamezení útěku nebezpečného pachaatele na celním přechodu, k zamezení útěku osoby unikající přes opětovné výzvy celní kontrole přes státní hranici do ciziny a k zastavení dopravního prostředku, jenž na pokyn na pohraniční celnici nezastavil. Při tom musel příslušník celní správy dbát nutné opatrnosti a šetřit život a zdraví všech zákrokem dotčených osob. Příslušníci celní správy však nehájili pouze ekonomické zájmy socialistického státu, ale podíleli se i na spolupráci se Státní bezpečností v boji s československým zahraničním disentem. Například

³⁹ LUKÉŠ, op. cit., s. 130.

⁴⁰ Ust. § 2 vládního nařízení ze dne 8. července 1952 o organizaci celní správy č. 27/1952 Sb.

⁴¹ Celní zákon ze dne 24. dubna 1953 č. 36/1953 Sb.

⁴² Celní zákon ze dne 24. dubna 1974 č. 44/1974 Sb.

v dubnu roku 1981 odhalili na celnici v Dolním Dvořišti zásilku pro domácí politickou opozici, kdy ve vozidle řízeném francouzskými občany zajistili větší množství exilové literatury, tiskovin, zpráv a rozmnožovací techniky. Operace byla provedena pod krycím označením „Akce Delta“.⁴³

6 ZÁVĚREČNÁ POZNÁMKA

Po roce 1989 se použití zbraní československými bezpečnostními složkami na hranicích stalo politicky sledovanou záležitostí i otázkou snah o potrestání skutečných či domnělých pachatelů nezákonností. Je to pochopitelné už proto, že při pokusech o přechod československých hranic s Německem a Rakouskem došlo od února 1948 do konce roku 1989 k zastřelení celkem 143 osob. Od 1. ledna 1995 vyšetřuje nezákonná usmrcení osob na československých hranicích Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. Z hlediska všeobecně přijaté koncepce právní kontinuity s předlistopadovým režimem se použití střelné zbraně pohraničními složkami posuzuje dle tehdy platných⁴⁴ zákonných, podzákonných a v užším slova smyslu i vnitřních předpisů, do čehož často vstupuje i promlčení trestního stíhání u toho kterého konkrétního skutku. Vyšetřování se zaměřovalo zejména na situace, kdy příslušník Pohraniční stráže použil střelnou zbraň neoprávněně, konkrétně například v rozporu se služebním předpisem PS-I-1 z 20. ledna 1956, který konkretizoval případy, v nichž pohraničnick může použít zbraň proti narušiteli státní hranice. České soudy se v roce 2001 přiklonily právě k tomuto druhu výkladu, což však nelze říci o praxi v jiných evropských státech. V sousedním Německu se Spolkový soudní dvůr v polovině 90. let minulého století zabýval střelbou východoněmeckých pohraničnicků na berlínské zdi, která usmrtila uprchlíky z bývalé NDR. Dle jeho právní názoru zde byl spáchán trestný čin, jenž sice vykazoval formální shodu s tehdejšími východoněmeckými předpisy, ale Dvůr při svém rozhodování zohlednil Mezinárodní pakt na ochranu

⁴³ Tajné akce StB. *Akce Delta* [dokumentární film]. Scénář Jitka Škápíková, režie Pavel Křemen. Česká televize, 2009.

⁴⁴ VODICA, T. *Trestněprávní postih za střelbu na Železně oponě*. Diplomová práce. Brno: Právnická fakulta MU, 2018, s. 67.

občanských a politických práv z roku 1966.⁴⁵ Pohraničníci měli dle této interpretační základny zvolit jinou metodu k zastavení uprchlíků, a nikoliv střelbu ze samopalu s poukazem na nutnost posuzovat tehdejší legislativu NDR vstřícně k otázce dodržování lidských práv.⁴⁶ Tyto rozpory jen podtrhují důležitost celé problematiky, kterou předkládaný příspěvek analyzoval v podmínkách bývalého československého právního řádu.

Literature

- HOLUB, O. *Stůj! Finanční stráž!* Praha: Naše vojsko, 1987, 266 s.
- HUSÁK, I. *Použití zbraně četnictvem, policií a finanční stráží za 1. republiky*. Diplomová práce. Brno: Právnická fakulta MU, 2012, 69 s.
- KÜHN, Z. Zločin a trest: komunistické zločiny a jejich judikatorní reflexe po roce 1989. In: BOBEK, M., P. MOLEK a V. SIMÍČEK. *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, 1005 s. ISBN 978-80-210-4844-7.
- LÁŠEK, R. *Jednotka určení SOS: díl první*. Praha: Codyprint, c2006–c2008, 302 s. ISBN 80-902964-7-5.
- LUKEŠ, Z. *Základy bezpečnostního práva*. Praha: Academia, 1971, 211 s.
- MACEK, P. a L. UHLÍŘ. *Dějiny policie a četnictva. 2, Československá republika (1918-1939)*. Praha: Police History, 1999, 230 s. ISBN 80-902670-0-9.
- MACEK, P. a L. UHLÍŘ. *Dějiny policie a četnictva. 3, Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát (1939-1945)*. Praha: Police History, 2001, 230 s. ISBN 80-86477-01-0.
- MAREK, J. *Smrt v celním pásnu: historické reportáže o ostraze čs. hranic v letech 1918-1948*. Cheb: Svět křídel, 2000, 221 s. ISBN 80-85280-67-1.
- PULEC, M. Nástin organizace a činnosti ozbrojených pohraničních složek v letech 1948-1951. In: *Securitas Imperii 7*. Praha: Úřad vyšetřování zločinů komunismu, 2001, s. 55-96.

⁴⁵ Dne 19. prosince 1966 byl v New Yorku otevřen k podpisu Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Jménem ČSSR byly oba pakty podepsány v New Yorku dne 7. října 1968. S oběma pakty vyslovilo souhlas Federální shromáždění ČSSR. K jejich publikaci došlo na základě vyhlášky ministra zahraničních věcí ze dne 10. května 1976 č. 120/1976 Sb.

⁴⁶ KÜHN, Z. Zločin a trest: komunistické zločiny a jejich judikatorní reflexe po roce 1989. In: *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 207-227.

PULEC, M. *Organizace a činnost ozbrojených pobraničních složek; Seznamy osob usmrčených na státních hranicích 1945–1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006, 319 s. ISBN 80-86621-18-9.

PINKAS, O. a ERHART, J. *Sbírka četnických předpisů: vydávání povoleno výnosem ministerstva vnitra ze dne 17. ledna 1923, čís. 98957-13*. Kroměříž: J. Gusek, 1923, 215 s.

SEDLÁČEK, D. *Právní úprava použití zbraní bezpečnostními složkami ve 2. pol. 20. století*. Diplomová práce. Brno: Právnická fakulta MU, 2011, 69 s.

VODICA, T. *Trestněprávní postih za střelbu na Železné oponě*. Diplomová práce. Brno: Právnická fakulta MU, 2018, 74 s.

Contact – e-mail

stanislav.polnar@unob.cz

Keď parlament súdi

Ondrej Ružička

Právnická fakulta, Univerzita Komenského
v Bratislave, Slovenská republika

Abstract in original language

Parlamenty sú v modernom štáte chápané ako primárne zákonodarné zbory, sú predstaviteľmi zákonodarnej moci. No v určitých momentoch vybočujú z tohto postavenia, tejto hranice a vykonávajú činnosť skôr charakteristickú pre exekutívu prípadne súdnu moc. Akú formu má takáto činnosť, takýto odklon? Čo sú jej predpoklady? Na tieto otázky sa budeme snažiť nájsť odpoveď.

Keywords in original language

Parlament; zastupiteľské zbory; hranice právomoci.

Abstract

In the modern state, parliaments are seen as primary legislative bodies, respectively representatives of the legislative power. However, at certain moments they depart from this position, of this boundary and carry out an activity that is more characteristic of the executive or the judiciary. What form does such activity takes, this departure, what are its prerequisites? We will try to answer these questions.

Keywords

Parliament; Representative Assemblies; Limits Powers.

1 PARLAMENT SÚDI?

Môže to znieť trocha paradoxne, najmä keď zoberieme do úvahy činnosť zastupiteľských zborov ako hlavného legislatívneho mechanizmu vo väčšine štátov sveta. Zároveň by sme chceli upresniť, že súdny aspekt, či aspekt podobný súdnemu, nie je jedinou deviáciou zo zaužívanej predstavy

o právomociach zastupiteľských zborov. Ako neskôr ukážeme, súdna činnosť je len jednou z možných pôsobností, kde vystupuje parlament (zastupiteľský zbor). Okrem nej existujú aj iné oblasti moci, kde parlament pôsobí, prípadne pôsobiť môže, či už vo forme regulérnej množiny svojich právomocí, alebo ako forma určitých *ad hoc* právomocí ohraničených výnimočnými situáciami, neprejavujúcimi sa v normálnom chode zastupiteľského zboru. Čo je príčinou takýchto odklonov a takýmto prekročením hraníc, čím sú podmienené? Sústreďme sa jednak na všeobecné charakteristiky zastupiteľských zborov známe štátovedným kategorizáciami od počiatku ich moderného etablovania a jednak na situácie, ktoré existujú v podmienkach ústavného systému Slovenskej republiky. Zvolili sme si takýto postup zámerne a to najmä z dôvodu, že je nám toto prostredie blízke no zároveň poskytuje relevantné príklady na účely našich úvah. Názov „Keď parlament súdi“ sme zvolili ako spôsob zvýraznenia kontrastu medzi zaužívanými hranicami právomocí na jednej strane a právomocami zdanlivo *extra limites*. Takýto úkaz sa stáva čím ďalej, tým častejším, ako to možno vidieť v krajinách V4 (Slovenska nevyvímajúc). V ostatnej dobe sa aj v podmienkach Slovenskej republiky prejavuje značná snaha poslancov parlamentu stavať tento orgán do akejsi nadradenej pozície. Najvýraznejším prejavom je napríklad dianie okolo Istanbulskeho dohovoru, kde poslanci vládnej koalície obviňujú prezidentku Zuzanu Čaputovú za nerešpektovanie vôle Národnej rady Slovenskej republiky.¹ Ďalšou páľčivou témou je téma výsledkov volieb spojená s možným prístupom moci krajne-pravicovej strany ĽSNS a prejavom prezidentky týkajúceho sa zaujatia stanoviska k povolenému procesu utvárania vlády. Ako ťažiskový bod tu figuruje práve postavenie parlamentu a jeho právomoci v ich domnelých, alebo reálnych podobách.

¹ Pozri napr. Pellegrini: Výzva neratifikovať Istanbulský dohovor nie je atakom na prezidentku. *Pravda* [online]. 17.1.2020 [cit. 20. 1. 2020]. Dostupné z: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/539307-pellegrini-vyzva-neratifikovat-istanbulsky-dohovor-nie-je-atak-na-prezidentku/>; alebo Istanbulský dohovor. *Dennik N* [online]. 17.1.2020 [cit. 20. 1. 2020]. Dostupné z: <https://dennikn.sk/minuta/1720329/>

2 VYMEDZENIE PROBLEMATIKY PARLAMENTU

Parlament, či často nazývané aj ako zastupiteľské zbory² je spojený v dnešnej štátovede³ a v ústavnoprávnych odboroch⁴ s konceptom zastupiteľskej demokracie. No počiatky parlamentarizmu a aj jeho následné uplatňovanie v období po 18. storočí nemajú vždy súvis s konceptom demokratickým, aj napriek tomu, dnešný svet minimálne ten označovaný ako západný, je nepochybne naviazaný na inštitút zastupiteľských orgánov a jeho immanentnej demokratickej povahy. Aká je história parlamentu, resp. zastupiteľských zborov? Na túto otázku je možné sa pozrieť buď z pohľadu vzniku moderných štátov, teda určitých foriem, ktoré sa kategorizovali do typológií známych pre štátovedu, no môžeme pozrieť aj do hlbšej minulosti, ktorá mala nepochybne zásadnú úlohu v kryštalizácii podoby zastupiteľských zborov moderného štátu tak, ako ich poznávame aj teraz. Prvopočiatky zhromaždení je možné dohľadať do systémov, ktoré existovali v starovekom Grécku a Ríme. Tu však na rozdiel od moderných koncepcií absentoval aspekt zastupiteľský, resp. problém zastúpenia nebol vyriešený. Zastupiteľské zbory vznikli ako produkt monarchistickej moci a sú typické pre Anglicko a Švédsko.⁵ Nemôžeme samozrejme opomenúť ani dejiny v našich geografických šírkach a vytváranie zastupiteľských zborov ako následok oslabovania právomocí monarchu (Uhorské kráľovstvo, Poľsko). Povaha týchto zhromaždení nebola vyslovene určená na vytváranie legislatívy, slúžila hlavne na riešenie sporov. Napríklad aj škandinávske zhromaždenia *Ting*, neskôr pretvorené na podobu obdobných zastupiteľským zborom známym od 17. storočia.⁶ Nepochybnou kapitolou v histórii parlamentarizmu sú deje odohrávajúce sa v prostredí Anglicka. Prvotným zlomom bolo prijatie *Magny Charty* kráľom Jánom Bezzemkom v roku 1215, kde kráľovská rada operujúca už od čias normanských kráľov nadobudla jasnejšie kontúry,

² V jednotlivých formách vlády, resp. právnych poriadkoch majú zastupiteľské zbory, prípadne ich súčasť rôzne názvy: Kongress, Národné zhromaždenie, Sejm, Snemovňa reprezentantov. V prípade Slovenskej republiky a v jej histórii tu pôsobili viaceré zastupiteľské zbory ako Slovenská národná rada, dnešný názov zas Národná rada Slovenskej republiky.

³ V rovine všeobecných úvah.

⁴ Tu zas v rovine špecifik konkrétneho štátu, prípadne štátov, ak sa pojednáva o komparácií.

⁵ DAHL, R. A. *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria publishing, 1995, s. 30–31.

⁶ DAHL, R. A. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, s. 22.

čo sa týka členstva, neskorším vývojom dochádza aj k uplatneniu zastúpenia, teda vysielanie zástupcov.⁷ Zastúpenie sa predstavovalo reprezentovaním troch stavov. Obdobné variácie je možné následne nájsť aj v iných krajinách. Ustálenie anglického parlamentu došlo až ku koncu 16. storočia, kde sa utvrdil vývoj predchádzajúcich období.⁸ Samozrejme treba dodať, že jeho charakter, resp. charakter niektorých oprávnení parlamentu sa precizoval v neskorších obdobiach, až do jeho dnešnej podoby. Anglické postrehy a proces formovania jeho funkcií bol kľúčový pre vytvorenie moderných typológií foriem vlád v rámci štátovedných skúmaní. Skrz Veľkú francúzsku revolúciu sa následne takto koncipovaný typ parlamentu⁹ stal aj vzorom pre ústavné systémy kontinentálnej Európy.¹⁰ Francúzsko síce poznalo určité formy zastupiteľských zborov, no ich vplyv sa neetabloval tak, ako v prípade Anglicka. Systém parlamentov, ktorý vo Francúzku existoval, síce neskoršie porevolučné obdoby právneho poriadku ovplyvnil, no revolúcia potlačila určité právomoci dovtedy spojené so systémom parlamentov, najmä ich súdnu právomoc (sic!).¹¹ Napriek inšpiráciám tu musíme spomenúť značný rozdiel na uplatňovanie systému zastupiteľských zborov. Dôležitým, ak hovoríme o fungovaní a povahe zastupiteľských zborov je spôsob, ako prebiehal mechanizmus zastúpenia. Najprv vykazovali len určité náznaky demokratizácie, prvým takto významným sa stalo v anglickom prostredí puritánske hnutie tzv. Levellers.¹² Následným doplnením myšlienok zastúpenia Sieyésom ako odpoveď na problémy, ktoré predstavovala idea Rousseauova, ktorý sa staval k ideí reprezentácie zamietavo. Americká cesta viedla taktiež iným smerom, jednalo sa skôr o konzervatívnejšie naladený systém. Toto je možné identifikovať v jednotlivých spôsoboch kreácie Kongresu – Senát spĺňal určitú aristokratickú ideu, teda stabilizačný/konzervatívny prvok. Podobnou ideou nedôvery v demokraciu je aj inštitút voliteľov v prípade prezidentských volieb (electoral college).¹³

⁷ BAXA, B. *Parlament a parlamentarism*. Praha: Nakladatelství Jan Košatka, 1924, s. 9.

⁸ BAXA, op. cit. pozn. 7, s. 25–33.

⁹ Či už s prvkom monarchistickým alebo nie.

¹⁰ HOLLÄNDER, P. *Pojmy v Sisyfovskej kerošni*. Bratislava: Kalligram, 2015, s. 49.

¹¹ BAXA, op. cit. pozn. 7, s. 60–61.

¹² FISCHER, J. L. *Krise demokracie*. Praha: Karolinum, 2005, s. 40. Fischer uvádza, že tento pojem sa vyskytuje aj vo forme nivellers, z čoho slovo nivelizácia česky nivelizace.

¹³ Blížšie pozri. HAMILTON, A., J. MADISON a J. JAY. *Listy Federalistov*. Bratislava: Kalligram, 2002, úvod od Garryho Willsa, s. 33–58.

3 PRÁVOMOCI PARLAMENTU

Po stručnej vývojovej linke by sme radi osvetlili právomoci zastupiteľských zborov. Budeme vychádzať z ich etablovanej formy spojenej s modernými štátmi (teda od 18. storočia a ďalej). Aj napriek tomu, že vývoj zastupiteľských zborov započal podobným spôsobom, ustálil sa v rôznych podobách, rovnako bol ovplyvnený aj balíček právomocí, ktorými parlamenty disponujú. Rozdielne formy vlády majú rozdielne množstvo a charakter kompetencií.¹⁴ Štátovedná literatúra uvádza primárne tieto právomoci: zákonodarná právomoc (ústavodarná právomoc), ktorá predstavuje v zásade exkluzívnu právomoc parlamentu¹⁵; kreačná právomoc, kontrolná právomoc voči zväčša výkonnej moci¹⁶, autonómne právomoci, predstavované možnosťou parlamentu upravovať svoje vnútorné fungovanie, pridáva sa k nej aj právomoc súdna.¹⁷ Staršia literatúra¹⁸ uvádza aj právomoc správnu, čo predstavuje kombináciu právomocí kontrolných ako aj výkonných právomocí.¹⁹ Ako môžeme teda vidieť množina právomocí je značne širšia, ako sa na prvý pohľad môže zdať. Teraz by sme si hlbšie mohli predstaviť jednotlivé kategórie právomocí.

Prvou dominantnou právomocou je nepochybne zákonodarná právomoc, teda možnosť prijímať zákony, či už jednoduchého zákonodarstva, alebo zákony na úrovni ústavnej. Prijímanie zákonov možno vnímať vo význame prijatia novej legislatívy, zmeny stávajúcej (novelizácia, derogácia) právnej úpravy, v rovine ústavodarnej niekedy aj prijatie novej ústavy. Právomoc v zákonodarnej sfére má dvojakú povahu, buď formu určitej všeobecnej blankety, prípadne formu špecifického zmocnenia, resp. príkazu²⁰ vyžadujúceho prijatie špecifickej právnej úpravy. Zaujímavým sa javí americký systém, kde zákonodarná moc je vyjadrená viacerými doktrínami. Samotná ústava Spojených štátov amerických upravuje právomoci Kongresu v čl. 1

¹⁴ CIBULKA, L. a kol. *Štátoveda*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 54.

¹⁵ Exkluzívnu v zmysle orgánov verejnej moci, táto právomoc môže byť však vlastná aj občanom/ľudu.

¹⁶ CIBULKA, op. cit. pozn. 14, s. 56–57.

¹⁷ HOLLÄNDER, P. *Základy všeobecné štátovedy* 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 380–381.

¹⁸ BAXA, op. cit. pozn. 7, s. 200–215.

¹⁹ Napríklad Komora zástupcov, kde ich právomoc správneho a kontrolného charakteru. Upravuje ich článok 74 Mexickej ústavy z roku 1917. Dostupné z: https://www.constituteproject.org/constitution/Mexico_2007.pdf

²⁰ Vo forme ústavného príkazu.

oddiel. 8, klauzula vyjadrených právomocí (express powers).²¹ Tie ústava dopĺňa tzv. *necessary and proper clause*, teda právomoc prijímať zákony nevyhnutné a vhodné na uskutočňovanie právomocí. Napriek takejto formulácii už v rannom období federácie Kongres narazil na otázky, na ktoré nebolo jednoznačnej odpovede. Odpoveď bola nájdená na pôde Najvyššieho súdu v prípade *McCulloch vs. Maryland*, kde vychádzajúc z klauzuly nevyhnutnosti a vhodnosti prisúdil Kongres oblasť implikovaných právomocí, v tomto prípade právomoc zriadiť národnú banku.²² Ďalšou dôležitou zložkou mozaiky americkej úpravy zákonodarnej právomoci je 10. dodatok k ústave, ktorý v podstate obmedzuje právomocí federácie v prospech federatívnych štátov, ale podobne ako už spomenuté princípy aj táto zásada bola podrobená interpretačným zmenám z dielne Najvyššieho súdu. Prípady ako napr. *National League of Cities vs. Usery 1976*, *EEOC vs. Wyoming 1983*, podporujúce suverenitu federálnych štátov, následne však rozhodnutie *Garcia vs. San Antonio Metropolitan Transit Auth 1985* zvrátilo túto doktrínu. Súd si však ponechal možnosť interpretovať posudzovanie zásahov Kongresu do budúca.²³

Kreačnou právomocou sa rozumie postavenie parlamentu, je spojená s vytváraním iných orgánov štátneho aparátu. Táto právomoc môže byť činená prostredníctvom vytvorenia zákonných predpokladov, prijatím legislatívy zriaďujúcej štátny orgán, alebo prostredníctvom personálneho obsadzovania takto zriadených inštitúcií. Medzi typické kreované pozície môžeme identifikovať napríklad: voľba sudcov, sudcov ústavných súdov (obdobných súdov), štátnych zastupiteľov, prezidenta. Posledná uvedená voľba prezidenta je typická pre parlamenty v parlamentných formách vlády.²⁴ Nosnou myšlienkou tejto právomoci je zaistenie reťazenia legitimacy. To vychádza zo zastupiteľského charakteru parlamentov a jeho legitimizácie vo voľbách voličstvom ako zdrojom štátnej moci. Voľba, dosadzovanie, kreácia, umožňuje preniesť legitimitu, kde parlament slúži ako sprostredkovateľ. Tento princíp asi najlepšie vystihuje čl. 3 Deklarácie práv človeka a občana: „*Zásada všetkej zvrchovanosti spočíva v národe. Nijaký zbor, nijaký jednotlivec, nemôže mať autoritu, ktorá by z nej nebola výslovne odvodená.*“

²¹ Ako výber daní, cieľ, množina rozličných oblastí cez obranu a potieranie protištátnych konaní..

²² BARRON, J. A. a T. C. DIENES. *Constitution law in a nutshell*. 2. vyd. St. Paul: West Publishing CO, 1991, s. 57.

²³ BARRON, DIENES, op. cit. pozn. 22, s. 74–78.

²⁴ CIBULKA a kol., op. cit. pozn. 14, s. 57.

Kontrolná právomoc parlamentu ako sme spomenuli v úvodnom výpočte právomocí je vo väčšine prípadov prejavom vzťahu zákonodarnej moci a výkonnej moci. Tento vzťah je vyjadrený inštitútom dôvery, môžeme povedať, že svojím spôsobom sa jedná o proces podobný kreačnému procesu. Tento inštitút môže mať viaceré formy v akých sa v rámci parlamentu môže prejavovať. Výkonná moc predstavovaná vládou je väčšinou kolegiálny orgán štátu, ktorého funkčnosť závisí od podpory parlamentu, teda od dôvery. Parlament si ponecháva možnosť vziať dôveru späť či už vláde ako celku, alebo jej jednotlivým členom. Kontrolou parlamentu však nie je len takýto zásadný vstup do fungovania vlády, ale je ním aj možnosť interpelácií, možnosť pokladať otázky členom vlády alebo vyžadovať informácie z činnosti vlády. Určité črty kontroly má aj právomoc uznášať sa na štátnom rozpočte, disponovanie právomocou určovať dane, resp. mechanizmy štátneho rozpočtu.²⁵ Do možno špecifickejšej právomoci kontrolného charakteru smerujúcej k výkonnej moci, môžeme uviesť napríklad príklady komisií, výborov slúžiacich na vyšetrovanie, so všetkými atribútmi.²⁶ K príkladom nemúsime ísť ďaleko, v prostredí ponovembrového Federálneho zhromaždenia sa vytvorila *Komisia pre objasnenie udalostí 17. novembra 1989*, disponovala takouto právomocou. Zabavovala dokumenty a neskôr mohla vypočúvať svedkov. Iniciovanie jej vzniku bolo podnietené tlakom verejnosti spolu s udalosťami Novembra 1989.²⁷ Stabilnejšia právomoc výkonného charakteru je možnosť naturalizácie cudzincov. V stále platnej Nórskej ústave parlament *Storting* podľa čl. 75 písm. m), *môže naturalizovať cudzincov*²⁸, teda má právomoc a pôsobnosť vo veciach udeľovania občianstva, administratívy. Dánsky parlament zas má špecializovaný výbor pre naturalizáciu, následné rozhodnutie o pridelení občianstva je súčasťou hlasovania parlamentu.²⁹

Fungovanie parlamentu závisí od procedúry, akým spôsobom bude vykonávať svoje právomoci. Práve autonómna právomoc vychádza z potreby

²⁵ Ako napríklad v prípade Americkej ústavy express powers, teda demonštratívne vymenované právomoci.

²⁶ Zhromažďovanie dôkazov, výsluch svedkov, niekedy aj represívna zložka je prítomná.

²⁷ GJURIČOVÁ, A. a T. ZAHRADNÍČEK. *Návrat parlamentu Česi a Slováci ve Federálním sbromáždění 1989–1992*. Praha: Argo, 2018, s. 88–96.

²⁸ Nórska ústava z roku 1814. Aktuálna platná verzia dostupná z: https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/1814-05-17?q=grunnloven#KAPITTEL_1 [cit. 19. 1. 2020].

²⁹ BELEVANDER, P. a M. SPANG. From Aliens to citizens: The political integration of immigrants. *IZA DP*, 2014, č.7920, s. 14.

upraviť interné fungovanie parlamentu. Toto fungovanie býva upravené v internom predpise, prípadne v zákonnej forme. Týka sa vytvárania vnútorných orgánov parlamentu, nesúvisí len s legislatívnym procesom, ale slúži aj na operovanie v rámci vnútorného prostredia parlamentu. Ide napríklad o vytváranie výborov, klubov poslancov, špecifických komisií. Určenie takýchto vnútorných zložiek slúži väčšinou na interakciu s vládou, prípadne na výkon ostatných právomocí.³⁰ Vnútorné funkcie parlamentu a jeho celková funkčnosť závisí od jasných vnútorných pravidiel, autonómna právomoc napomáha v týchto oblastiach.

Na poslednom mieste tradičných právomocí patrí titulárna, súdna právomoc. Ako sme v úvode tejto state uviedli, jedná sa o právomoc, ktorá tvorila súčasť balíka právomocí od počiatku formovania zastupiteľských zborov. Najprv táto právomoc patrila panovníkovi, neskôr sa však emancipovala na osobe panovníka. Parlament teda začal vystupovať ako najvyššia súdna inštancia (v prípade Anglicka)³¹, alebo sa dostal do pozície procesnej strany žalobcu. Americká a kontinentálna tradícia, zvolila skôr druhú formu právomoci. S tým, že americký Kongres disponujúci dvoma komorami si zachoval aj súdnu právomoc a to v inštitúte impeachmentu. Impeachment nachádza svoj pôvod v anglickom prostredí parlamentu približne od 13. storočia, kde parlament plnil rolu potvrdzovaciú voči rozhodnutiu panovníka.³² Proces je možné rozdeliť do dvoch etáp, prvá komora parlamentu vznesie formálne obvinenie a druhá komora toto obvinenie posúdila a mohla vydať konečné rozhodnutie. Okruh subjektov, ktoré bolo možné takto postihovať, tvorili šľachta (*peers*), ale aj poddaní (*commoners*).³³ Objektom impeachmentu sa stalo konanie ako korupcia a zrada. Trestom mohla byť strata mandátu, prípadne kreovanej pozície³⁴ alebo aj trest straty slobody, prípadne aj trest smrti. Americký federalisti prebrali značnú časť charakteristík, no s tým rozdielom,

³⁰ Dobrým príkladom je napríklad činnosť Ústavnoprávneho výboru NR SR, v minuloročných voľbách sudcov Ústavného súdu SR. Kde tento výbor verejne vypočúval navrhnutých kandidátov na pozíciu sudcu ústavného súdu. Záznamy sú zverejnené na rôznych internetových portáloch. Dostupné z: <https://tv.nrsk.sk/archiv/prenos/dalsie/vypocutieUS> [cit. 15. 1. 2020].

³¹ Súdna povaha hornej snemovne House of Lords však v dnešnej dobe prešla na Najvyšší súd Spojeného kráľovstva.

³² MURPHY, J. *The impeachment process*. New York: Infobase publishing, 2007, s. 16.

³³ MURPHY, op. cit. pozn. 32, s. 18–19.

³⁴ Subjektmi sa stali ministri, keďže panovník neohol byť odvolaný.

že efektom impeachmentu je pozbavenie úradu a strata spôsobilosti ďalej zastávať verejné úrady. Iné konsekvencie najmä trestnoprávnej povahy môžu nasledovať po vydaní odsudzujúceho rozsudku. Okruh dotknutých subjektov sa týka federálnych verejných činiteľov.³⁵ Samotný proces začína na pôde Snemovne reprezentantov, kde je vypracovaný najprv podnet na začatie procesu. Ten je spojený s vyšetrovaním a následným vytvorením tzv. *articles of impeachment*. Americká ústava síce ponúka dôvody pre impeachment, ale prax neustanovila jasné dôvody, pre ktoré takýto proces môže prebehnúť. Pokiaľ sa snemovňa zhodne na článkoch impeachmentu, úrad ktorého sa týkajú je v terminológii – *impeached*. Teda bol vydaný návrh na pozbavenie úradu. Takto vydaný návrh však neznamená jeho stratu. Návrh prerokúva následne Senát v pozícii súdneho orgánu. V čase³⁶ písania tohto príspevku prebiehal proces impeachmentu prezidenta Donalda J. Trumpa. Jedná sa o štvrtého prezidenta, u ktorého sa začal tento proces a tretieho prezidenta, kedy sa snemovni podarilo uzniest' sa na článkoch impeachmentu.³⁷ Konanie na pôde Senátu práve prebieha. V celom priebehu tohto procesu je vidieť, že postup je značne nejednotný minimálne z pohľadu dôvodov na jeho iniciovanie.³⁸ Čo sa týka kontinentálnej súdnej právomoci, tá je redukovaná na žalobnú funkciu, samotná rozhodovacia úloha o vine/nevine spadá na súdy ako orgány nezávislé na parlamente – ústavné súdy (Slovensko, Česko), Štátny tribunál (Poľsko). Okruh subjektov je zväčša redukovaný na osobu prezidenta, v niektorých prípadoch aj na iné verejné pozície.

4 NETYPICKÉ POSTAVENIA PARLAMENTU – PRÍPAD SLOVENSKÁ REPUBLIKA

V tejto stati by sme bližšie priblížili práve netradičnú stránku parlamentných právomocí. Ako modelový objekt sme si vybrali Národnú radu Slovenskej republiky (ďalej len NR SR) z dôvodov, ktoré sme uviedli v úvode. Rámec

³⁵ Napríklad-sudcovia, senátori, členovia kabinetu, prezident.

³⁶ Konkrétne 13. 12. 2019. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/interactive/2019/12/10/us/politics/articles-impeachment-document-pdf.html> [cit. 20. 1. 2020].

³⁷ Celý zoznam doterajších úspešných impeachmentov, spolu s ich posúdením (konsekvenciami) v senáte, dostupné z: <https://history.house.gov/Institution/Impeachment/Impeachment-List/>

³⁸ Najskôr sa jednalo o ruskú stopu, neskôr sa ako podklad využili údajné informácie o využívaní ukrajinských kontaktov na diskreditáciu politických oponentov.

právomocí NR SR je určený primárne Ústavou Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. a to konkrétne v piatej hlave. Rozsah právomocí je demonštratívne uvedený v čl. 86, ktorý predstavuje prejavy zákonodarnej, kreačnej a správnej právomoci. Čl. 80 zas upravuje možnosť interpelácií, čl. 88 inštitút dôvery – kontrolnú právomoc. Čl. 89-90 zas autonómne právomoci NR SR. Úprava nachádzajúca sa v samotnej ústave nie je jedinou, ktorá upravuje právomoci. Práve takáto úprava nachádzajúca sa mimo obsahu vlastnej Ústavy predstavuje jasný príklad našich úvah. Jedná sa konkrétne o **ústavný zákon č. 254/2006 Z. z. o zriadení a činnosti výboru Národnej rady Slovenskej republiky na preskúmanie rozhodnutí Národného bezpečnostného úradu**, ktorý preklenul nález Ústavného súdu SR **PL. ÚS 6/04**, kde boli zrušené ustanovenia zákona č. 215/2004 Z. z. o ochrane utajovaných skutočností. Kde špecifická komisia pôsobila ako špecifický orgán ktorý: „...*rozhoduje o právach, právom chránených záujmoch a povinnostiach v individuálne určených veciach fyzických osôb; pôsobí ako osobitný správny odvolací orgán vo vzťahu k rozhodnutiam úradu v osobitnom správnom (administratívnom) procese,*“³⁹ čo súd usúdil ako porušenie ústavných princípov deľby moci. Napriek tomu prijala NR SR, už spomínaný ústavný zákon, ktorý prelomil nález ÚS.⁴⁰

Druhým ústavným zákonom relevantným pre našu tému je **ústavný zákon č. 357/2004 Z. z. o ochrane verejného záujmu**. Ustanovujúci mimo iných orgánov aj Parlamentný výbor pre nezlučiteľnosť funkcií. Netradičnosťou tohto, v chronológii ústavou nepredpokladaných zákonov, druhého ústavného zákona je ustanovenie špecifickej zodpovednosti verejných funkcionárov.⁴¹ Čo je zásadné pre nás, je pôsobenie NR SR v tejto agende a to konkrétne Výboru NR SR pre nezlučiteľnosť funkcií, kde pod subjekty podliehajúce právomoci tohto výboru patrí až 39 rôznych verejných funkcií, kde niektoré rozhodnutia musia byť následne schválené NR SR ako celkom a to 2/3 väčšinou. Medzi sankcie, ktoré je možné uložiť, patrí pokuta v rôznych výškach a najzásadnejším efektom je strata funkcie za predpokladu predchádzajúceho právoplatného rozhodnutia o porušení tohto zákona. Druhá možná konsekvencia, strata mandátu/funkcie je koncipovaná ako obligatórny mechanizmus.

³⁹ Nález Ústavného súdu SR PL. ÚS 6/04, s. 44.

⁴⁰ Blížšie pozri EALÍK, T. *Ústavný súd a parlament*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2015, s. 96–97.

⁴¹ Presný výpočet je v skutku dlhý a pokrýva takmer cele spektrum predstaviteľov verejnej moci. Blížšie pozri čl. 2 ods. 1 písm. a-zp.

Z hľadiska zodpovednosti sa nerozlišuje úmyselné, nedbanlivostné zavinenie.⁴² Pri určitých verejných činiteľoch by takéto konanie nemuselo vzbudzovať veľké námietky, no subjektom týchto sankcií sa môže stať aj prezident. Rozhodovanie vo veciach prezidenta patrí do pôsobnosti Výboru NR SR. Práve vo vzťahu k prezidentovi narúša táto úprava jeho vzťah k parlamentu vyjadrený v čl. 107 Ústavy, kde možno hlavu štátu stíhať iba za úmyselné porušenie ústavy alebo za vlastizradu. Konsekvenciou je strata funkcie a následná nemožnosť uchádzať sa o funkciu. Z tohto pohľadu sa typická súdna právomoc⁴³ dopĺňa určitou správnu právomocou, kde je síce možné odvolať sa na Ústavný súd, tu však rozhoduje oproti konaniu podľa čl. 107 ústavy, senát. Bujňák poukazuje, že výkladom by bolo možné dôjsť aj k opačnému výsledku, kedy namiesto čl. 107 a jeho konsekvencií, by mohla byť použitá sankcia podľa spomínaného zákona a to len vo forme finančnej pokuty.⁴⁴ Teda táto právomoc nepredstavuje problém len v rámci nami predkladaných úvah, ale má aj ústavnoprávnu rovinu – ako sa vysporiadať so vzťahom ústavy (generálnej úpravy) a tohto ústavného zákona.

Poslednou nami rozoberanou netradičnou právomocou je skúmanie prerogatívy prezidenta vo veciach amnestií a milostí. Celý tento problém započal udelením dvoch amnestií predsedom vlády Vladimírom Mečiarom pod č. 55/1998 Z. z. a č. 214/1998 Z. z., ktoré boli vydané v súvislosti so zavlečením Michala Kováča mladšieho do cudziny a ohľadom trestných činov spáchaných v súvislosti s prípravou a vykonaním referenda z mája 1997. Do slovenskej politiky a verejného vnímania sa dostal zaužívaný názov tzv. Mečiarových amnestií. V priebehu takmer 20 rokov tu existovala snaha⁴⁵ o ich zrušenie. Táto situácia sa zmenila po smrti bývalého prezidenta

⁴² BUJŇÁK, V. Možné dopady rozhodnutia pl. ÚS 21/2014 na ústavnú úpravu konfliktu záujmov. In: *Milníky práva v stredo európskom priestore 2019: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov organizovanej Univerzitou Komenského v Bratislave, Právnickou fakultou, v dňoch 11. 4.–13. 4. 2019*. S. 617.

⁴³ Jedná sa o neúplnú súdnu právomoc, rozhoduje sa len o podaní obžaloby na prezidenta. Konečné slovo a teda právomoc rozhodnúť má Ústavný súd SR.

⁴⁴ BUJŇÁK, op. cit. pozn. 42, s. 619.

⁴⁵ Či už formou rozhodnutia predsedu vlády SR Mikuláša Dzurindu. Tento spôsob bol odmietnutý výkladom ústavného súdu I. ÚS 30/1999. Ďalšou formou bola snaha zrušiť amnestie pomocou ústavného zákona, no ani tie neboli úspešné. Pre prehľad pozri <https://www.ta3.com/clanok/1102739/amnestie-sa-rusili-viackrat-pozrite-si-prehľad-hlavných-udalostí.html> [cit. 20. 1. 2020].

Michala Kováča (5. 10. 2016) a pohrebe. Pohreb naštartoval vlnu diskusií a tlaku verejnosti, aby bola situácia ohľadom týchto kontroverzných amnestií vyriešená. Riešenie prišlo vo forme **novely ústavy č. 71/2017 Z. z.**, ktorá zaviedla dva aspekty do ústavy. Prvým je individuálne zrušenie dvoch spomínaných amnestií spojené so zrušením zákonných prekážok v trestnom konaní, ktoré zakladali, v čl. 154f. Druhým je zas právomoc *pro futuro* upravená článkom 86 písm. i): „*uznášať sa o zrušení rozhodnutia prezidenta podľa čl. 102 ods. 1 písm. j), ak odporuje princípom demokratického a právneho štátu; prijaté uznesenie je všeobecne záväzné a vyhlasuje sa rovnako ako zákon*“. Síce určitá časť odbornej verejnosti vítala vysporiadanie sa s minulosťou, predsa len niektoré implikácie úpravy dožadujú kritický postoj.⁴⁶ Samotné udelenie amnestie je už kontrastované predsedom vlády / povereným ministrom, za ktoré nesie vláda zodpovednosť. Takže aj z tohto pohľadu sa jedná o zvláštnu úpravu. NR SR už má možnosť kontroly vlády, podobne je to aj v prípade prezidenta. Tu je možnosť podať žalobu na Ústavný súd. Teda NR SR si touto novelou vytvorila novú právomoc kontroly vo vzťahu k vláde ako aj k prezidentovi. Samozrejme netreba opomenúť ďalší aspekt tejto právomoci a to zapojenie Ústavného súdu SR, formou obligatórneho preskúmania uznesenia do 60 dní. Pokiaľ sa súd nevyjadrí platila by prezumpcia ústavnosti takéhoto aktu.

Daný výpočet ani zďaleka nezobrazuje celú komplexnosť právomocí. No, ak zoberieme do úvahy uvedené príklady a ich možné konsekvencie, predstavujú dost' výrazné vybočenia z tradičného chápania právomocí parlamentu. O to viac, ak zoberieme do úvahy pôvodnú ústavnú úpravu⁴⁷ a minuloročný nálezh Ústavného súdu Slovenskej republiky PL. ÚS 21/2014, týkajúci sa materiálneho jadra ústavy a z neho vyplývajúce obmedzenie parlamentu ako predstaviteľa odvodenej ústavodarnej moci. Takéto vybočenia v podmienkach Slovenskej republiky, vo svojich potencionálnych konsekvenciách, môžu zásadne narušiť fungovanie ústavného systému. Národná rada sa snaží dodať akýsi punc ústavnosti zverovaním možnosti

⁴⁶ Názory ako aj kritické úvahy k predmetnej úprave pozri odbornú diskusiu konanú na pôde Právnickej fakulty, Univerzity Komenského v Bratislava konanej dňa 20. marca 2017. Dostupné z: <https://archiv.nti.sk/archive.php?vid=15753327###videoplayer> [cit. 20. 1. 2020].

⁴⁷ Prípadne zásadnú novelu ústavy pred vstupom do EÚ, č. 90/2001 Z. z.

kontroly do kompetencií Ústavného súdu SR. Otázne je, či takéto zábezpeky sú dostatočné, a neodvádzajú pozornosť od problémov plynúcich z daných právomocí. Natíska sa aj otázka možných konsekvencií pre status vlády a prezidenta, keďže dôvody na zrušenie amnestií, musia mať povahu protiústavnej intenzity. Aj keď deľba moci v parlamentnej forme vlády nie je až tak precízna ako v prípade prezidentskej formy vlády (prax v prostredí USA ukazuje niekedy skôr na opak), avšak to neznamená úplné zanevretie na princípy deľby moci v akýchkoľvek formách vlády v ktorých parlamenty vykonávajú svoju činnosť.

5 PREKRAČOVANIE HRANÍC PRÁVOMOCÍ – LATENTNÉ GÉNY PARLAMENTOV

V tomto závere by sme chceli identifikovať, na základe vyššie popísaných charakteristík všeobecné ako aj individuálne povahy, čo spôsobuje takúto niekedy až nečakanú rozmanitosť právomocí parlamentov. Na lepšie zvýraznenie úvah sa príhodné stáva prirovnanie k organickému svetu, čo nie je zas tak cudzie ani štátovedným úvahám.⁴⁸ Veď samotný výraz orgán je užívaný ako v právnych, tak aj v prírodovedných disciplínach. V tomto poňatí môžeme vnímať parlament ako značne sofistikovaný organizmus. Každá živá hmota⁴⁹ sa vyznačuje dvoma zásadnými charakteristikami (i) obsahuje genetickú informáciu, (ii) má schopnosť reprodukcie.⁵⁰ DNA v tomto prípade obsahuje plán na syntézu rôznych mechanizmov bunky. V prípade komplexných mnohobunkových organizmov, každá jedna bunka obsahuje totožnú genetickú informáciu. Genetické skúmania zistili, že to, čo je kódované nie je vždy prejavené, či už vo funkčnosti, vonkajšom zjave pozorovateľného objektu. Gén teda informácia kódovaná DNA sa môže prejaviť, resp. gén môže zostať neprejavý. Takéto prejavenie/neprejavenie vlastností

⁴⁸ Pre ilustráciu HOBBS, T. *Leviathan aneb látka, forma a moc státu církevního a politického*. Praha: OIKOYMENH, 2009, pôvodné vydanie obsahuje aj ilustráciu štátu Leviathana ako súbor ľudských tiel.

⁴⁹ Dovoľujeme si tu isté zjednodušenie. Existujú rôzne príklady, ktoré nespĺňajú túto definíciu. resp. nie vždy. Napríklad vírusy (majú RNA a kapsulu), prípadne viroidy (len genetická informácia bez obalu). Za určitých podmienok vykazujú známky života (parazitovanie na bunkách).

⁵⁰ V tomto prípade sa pre zastupiteľské zbory javí asi najbližšia analógia k rozmnožovaniu, proces volieb, resp. mechanizmus obnovy personálneho substrátu tohoto orgánu.

v genetike je nazývané ako fenotyp a genotyp. Fenotyp je súbor všetkých vlastností, ktoré jedinec vykazuje. Tieto vlastnosti sú podmienené ako vnútornými, tak aj vonkajšími vplyvmi prostredia.⁵¹ Prejav znaku na jedincovi a súvis s génmi nie je taký priamočiary, no pre účely nášho popisu takýto značne idealizovaný popis postačí. Množinu právomocí parlamentu prítomnú vo všetkých jeho reálnych iteráciách (jedincech) by sme mohli charakterizovať ako prejav určitých dominantných génov (aliel)⁵². Tie boli prítomné už od počiatku, „evolúciou“ nadobudli taký charakter, že je možné ich kategorizovať a prehlásiť ich za stále znaky. Netradičnejšie právomoci prejavujúce sa len v určitom historickom momente, alebo prekračujúce svoju dočasnosť by sme mohli nazvať ako recesívne gény (alely). Čo spôsobuje ich premenu a následné prejavenie sa v realite? Ako základ potencionálne sa prejavujúcich znakov by sme uviedli v nasledujúcom výpočte:

externé činitele: (i) forma vlády a štátne zriadenie – parlamentná, prezidentská, hybridné formy vlády, konštitučná monarchia – unitárnosť, federalizovanosť, iný typ zriadenia; (ii) politické prostredie – či sa jedná o demokratické, transformačné, totalitné spoločnosti; (iii) krátkodobé vonkajšie vplyvy – revolúcia, politická kríza, krízové stavy (môžu a nemusia mať dlhotrvajúci efekt) v akom prostredí sa parlament nachádza, konkrétne akú formu vlády identifikujeme.

vnútorné činitele: (i) základná⁵³ úprava právomocí ústavou / ústavnými zákonmi⁵⁴; (ii) konkrétne obsadenie parlamentu – aká je povaha politických subjektov, prípadne externality, ako napr. volebný systém; (iii) miera extenzívnosti už vykonávaných, nad rámec pôvodnej úpravy prijatých právomocí⁵⁵

Tieto činitele môžu pôsobiť ako inhibítory, alebo ako katalyzátory, výskytu rôznych právomocí. Na ukážke historického vývoja sme aspoň v základných kontúrach ukázali evolúciu a vznik viacerých modelov parlamentov,

51 FLEGR, J. *Evoluční biologie*. Praha: Academia, 2005, s. 62.

52 Alela-dedičný základ znaku organizmu, konkrétna forma génu, jedna z párových dedičných vlôh umiestnených v homologických chromozómoch na homologických miestach. Bude úzko formovaná s formou vlády, štátnym zriadením.

54 Predpokladáme pozíciu v bode nula. Môže sa jednať aj o systém založený výlučne vývojom.

55 V zmysle čím viacej právomocí má parlament v rukách, tým je tu väčšie pokušenie ich navyšovať, čo súvisí aj s priechodnosťou týchto zmien. Teda pokiaľ nie je tu odpor od iných častí moci/ľudu.

ktoré sú typické pre rôzne formy vlády. Interakcia medzi jednotlivými zložkami moci pôsobí zásadnou mierou na právomoci, či už dominantného, ako aj recesívneho charakteru. Ďalším faktorom je vplyv spoločnosti, môže sa jednať o zásadné historické okamihy ako napríklad revolúcie, politické kauzy, reakcie na politickú minulosť. Teda môžeme usúdiť, že rôzne podmienky dávajú vzniknúť niekedy až značným odchýleniam sa od právomocí, ktoré sú spoločné pre podobné typy parlamentov. Vyššie uvedený výpočet je len demonštratívnym vo svojej povahe, v reálnom svete sú samozrejme prítomné ich kombinácie, prípadne môže prísť faktor, ktorý doposiaľ nebol prítomný. Konklúziou týchto úvah je, že takéto úkazy vybočenia z hraníc, by nemali byť prekvapujúcimi skutočnosťami. Mali by sme na tento problém nazerať skôr ako na dôsledok samotnej podstaty parlamentu. Preto stávajúce, ako aj budúce prejavy takýchto právomocí by mali byť prijaté s chladnou hlavou. Samozrejme to neznamenaá, že nemôžeme byť k tomuto fenoménu nekritický, ba naopak je priam žiadúce stať sa „genetikom“ a snažiť sa upozorniť na možné komplikácie v životných prejavoch parlamentu a jeho dopadu na zdravé (právne)⁵⁶ fungovanie spoločnosti.

Literature

- BARRON, J. A. a T. C. DIENES. *Constitution law in a nutshell*. 2. vyd. St. Paul: West Publishing CO. ISBN 0-314-80710-1.
- BAXA, Bohumil. *Parlament a parlamentarism*. Praha: Nakladatelství Jan Košatka, 1924.
- BELEVANDER, Pieter a Mikael SPÅNG. From Aliens to citizens: The political integration of immigrants. *IZA DP*, 2014, č. 7920.
- BUJŇÁK, Vincent. Možné dopady rozhodnutia pl. ÚS 21/2014 na ústavnú úpravu konfliktu záujmov. In: *Múlniky práva v stredo európskom priestore 2019: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov organizovanej Univerzitou Komenského v Bratislave, Právnickou fakultou, v dňoch 11. 4.–13. 4. 2019*. ISBN 978-80-7160-517-1.
- CIBULKA, Ľubor a kol. *Štátoveda*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017. ISBN 978-80-8168-733-4.

⁵⁶ Vyjadrené v konceptoch, právneho štátu, demokracie, čo možno vidieť najmä v ideí materiálneho jadra ústavy.

- DAHL, Robert A. *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria publishing, 1995. ISBN 80-85605-81-3.
- DAHL, Robert A. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-422-2.
- FISCHER, Jozef Ludvík. *Krise demokracie*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0658-5.
- FLEGL, Jaromír. *Evoluční biologie*. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1270-2.
- GJURIČOVÁ, Adéla a Tomáš Zahradníček. *Návrat parlamentu Čechů a Slováci ve Federálním shromáždění 1989–1992*. Praha: Argo, 2018. ISBN 978-80-257-2623-5.
- HAMILTON, Alexander, James MADISON a John JAY. *Listy Federalistů*. Bratislava: Kalligram, 2002. ISBN 80-7149-455-0.
- HOBBES, Thomas. *Leviathan aneb látka, forma a moc státu církevního a politického*. Praha: OIKOYMENH, 2009. ISBN 978-80-7298-106-9.
- HOLLÄNDER, Pavel. *Pojmy v Sisyfovské kerošni*. Bratislava: Kalligram, 2015. ISBN 978-80-8101-902-9.
- HOLLÄNDER, Pavel. *Základy všeobecné státovědy*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012. ISBN 978-80-7380-395-7.
- ĚALÍK, Tomáš. *Ústavní soud a parlament*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-8é-8168-224-7.
- MURPHY, John. *The impeachment process*. New York: Infobase publishing, 2007. ISBN 978-07-9109-465-5.
- Dokument Impeachmentu*. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/interactive/2019/12/10/us/politics/articles-impeachment-document-pdf.html>
- List úspěšných procesů impeachmentu*. Dostupné z: <https://history.house.gov/Institution/Impeachment/Impeachment-List/>
- Mexická ústava z roku 1917*. Dostupné z: https://www.constituteproject.org/constitution/Mexico_2007.pdf
- Nórska ústava z roku 1814*. Dostupné z: https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/1814-05-17?q=grunnloven#KAPITTEL_1

Pellegrini: Výzva neratifikovať Istanburský dohovor nie je atakom na prezidentku. *Pravda* [online]. 17.1.2020 [cit. 20. 1.2020]. Dostupné z: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/539307-pellegrini-vyzva-neratifikovat-istanbursky-dohovor-nie-je-atak-na-prezidentku/>

Minúta po minúte. *Denník N* [online]. Dostupné z: <https://dennikn.sk/minuta/1720329/>

Chronológia Mečiarových amnestií. *Ta3* [online]. Dostupné z: <https://www.ta3.com/clanok/1102739/amnestie-sa-rusili-viackrat-pozrite-si-prehľad-hlavných-udalostí.html>

Videozáznam diskusie na tému Mečiarových amnestií na pôde Právnickej fakulty, Univerzity Komenského v Bratislava konanej dňa 20. marca 2017. Dostupné z: <https://archiv.nti.sk/archive.php?vid=15753327##videoplayer>

Contact – e-mail

ondrej.ruzicka@flaw.uniba.sk

The Significance of Provincial Borders in Roman Criminal Law

Pál Sáy

Faculty of Law, University of Miskolc, Hungary

Abstract

The contribution deals with the significance of the borders of the Roman provinces from the following points of view. (1) The governor committed a crime if he left his province without the permission of the Roman people or the senate. (2) The former governor also perpetrated a crime if he did not leave the province after the arrival of his successor. (3) In the different provinces there were different local penal rules, so the provincial custom was a source of Roman criminal law. (4) The criminals were usually punished in the provinces where they committed their crimes; the governors could judge in cases of non-residents who perpetrated crimes in their territory. (5) The criminals could be punished by relegation from certain provinces.

Keywords

Roman Criminal Law; Provinces; Official Crimes; Local Customs; Forum Delicti; Relegation.

1 ILLEGAL LEAVING OF THE PROVINCE BY THE GOVERNOR

According to Livy, in 204 BC, Q. Fabius Maximus demanded that Scipio be recalled from Sicily and that the tribunes be urged to bring a bill before the people to abrogate Scipio's *imperium*, since Scipio had left his province of Sicily without senatorial authority.¹ From this report we can conclude that the Roman governors could not leave their official area without the permission of the Roman people or the senate.

We know from Cicero that many of the ancient laws, and especially the Cornelian law concerning treason (*lex Cornelia de maiestate*), and the Julian law

---

¹ Livy 29,19.

concerning extortion (*lex Iulia de repetundis*), forbade the governors to leave their province, to take their army out of it, to declare and carry on war of their own accord, to enter a foreign kingdom without any command from the people or from the senate.² Consequently, a governor who left his province without authority could be punished by both the *lex maiestatis* of Sulla and the *lex repetundarum* of Caesar.

According to the very logical explanation of Bauman, „*Sulla's maiestas law and Caesar's extortion law had different objectives, and therefore differed in their scope. A governor who left his province was guilty of maiestas only if his conduct diminished 'maiestas populi Romani'. [...] Under the lex Julia repetundarum the issue was whether he had received money. For example, if he left his province without profit to himself he could not be condemned 'lege Iulia'; but he could be convicted 'lege Cornelia' if he had diminished 'maiestas populi Romani'. It was probably easier to secure a conviction under the Julian law than the Cornelian, for the receipt of money was a simple question of fact, while 'minueritne maiestatem' was a complex issue. On the other hand, if money had not passed there was always the lex Cornelia. The distinction between the two laws is precisely illustrated by the trials of A. Gabinius, for whom money secured an acquittal 'lege Cornelia', but a conviction 'lege Iulia'.*“³

In 55 BC, Aulus Gabinius, *proconsul* of Syria, was sent by Pompey to Egypt, without the consent of the senate, to restore Ptolemy XII to his kingdom. After his *proconsulship*, Gabinius went to Rome, where he was brought to two different trials. For the first time, he was accused of high treason because he had left his province without the consent of the senate. He bribed the judges who acquitted him.⁴ For the second time, Gabinius was accused of extortion because Ptolemy XII paid 10,000 talents to him for his restoration. He was found guilty. He went into exile and his property was confiscated.⁵

² Cic. Pis. 21,50: “I say nothing of his leaving his province, of his taking his army out of it, of his declaring and carrying on war of his own accord, of his entering a foreign kingdom without any command from the people or from the senate to do so; conduct which many of the ancient laws, and especially the Cornelian law concerning treason, and the Julian law concerning extortion, forbid in the plainest manner...” (tr. C. D. Yonge). Cf. MOMMSEN, Theodor. *Römisches Strafrecht*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1899, pp. 557–558.

³ BAUMAN, Richard Alexander. *The Crimen Maiestatis in the Roman Republic and Augustan Principate*. Johannesburg: Witwatersrand U.P., 1967, p. 99.

⁴ Cf. Dio 39,55; 39,62.

⁵ Cf. Dio 39,63; For more about these trials, see FANTHAM, Elaine. The Trials of Gabinius in 54 B.C. *Historia*, 1975, Vol. 24, no. 3, pp. 425–443.

As we know, Caesar committed high treason when he crossed the Rubicon, the border of his province, without authority. After this step, there was no turning back for him. It was expressed by his famous words: „*Alea iacta est.*“⁶

2 ILLEGAL STAYING IN THE PROVINCE BY THE FORMER GOVERNOR

In the Roman Republic the time during which the government of a province was to be held depended upon the will of the senate. The dictator Sulla enacted in his *lex de ordinandis provinciis* that as soon as a successor arrived in the province, the former governor must leave it within thirty days.⁷ We are told by Ulpian that a governor who had failed to relinquish his province although his successor had arrived („*quive de provincia, cum ei successum esset, non discessit*“) was guilty of treason (*crimen maiestatis*).⁸

3 THE PROVINCIAL CUSTOMS AS A SOURCE OF ROMAN CRIMINAL LAW

The younger Pliny, *proconsul* of Pontus and Bithynia, wrote the following to the emperor Trajan: „*I am doubtful whether I ought to guard the prisons by means of the public slaves of the various states – which has been the custom hitherto – or by means of soldiers.*“⁹ The emperor gave this advice to the governor: „*There is no necessity, my dear Pliny, to employ more soldiers in guarding the prisons. Let us continue to observe the custom (consuetudo) of your province which utilised the public slaves for that purpose...*“¹⁰ Consequently, the provincial custom was recognized by the emperor as a source of penal law.

There were extraordinary crimes which were committed only in certain provinces. The punishment of these crimes were determined by the local custom. Ulpian writes the following: „*There are activities which allow of punishment according to the custom (mos) of the province. For instance, in the province of Arabia,*

⁶ Cf. Suet. *Caes.* 32.

⁷ Cf. Cic. *Fam.* 3,6.

⁸ D. 48,4,2. Cf. MOMMSEN, *op. cit.*, p. 558.

⁹ Plin. *Ep.* 10,19 (tr. J. B. Firth).

¹⁰ Plin. *Ep.* 10,20 (tr. J. B. Firth).

*σκοπελισμόν is called a crime. Its nature is this: a number of enemies σκοπελίξειν the land of the person to whom they are hostile, that is, they place stones as a sign that if anyone cultivate that land, he will die horribly by reason of the plot of those who place the stones; this creates such fear that no one dares to approach this land, fearing the maleficence of those who place the stones. Such conduct the governor should punish severely, even with the capital penalty; for the very act threatens death.*¹¹

There were also in Egypt crimes which could be local speciality. As Ulpian writes, „*In Egypt, one who breaks or pulls down the embankments (that is, the mounds designed to contain the waters of the Nile) is also punished by extraordinary process. And according to their station and the measure of their guilt, they are condemned; for some are condemned to forced labour and others to the mines, those to the mines, variously according to their social position. If someone dig up sycamore trees, this offense is treated by extraordinary process with no light penalty because these trees firm up the embankments of the Nile, whereby its floods are regulated and directed. Equally, reductions in the flow are punished; also dikes, sluices, and breaches made in the embankments bring punishment on those responsible.*“¹²

In the different provinces the same crimes could be punished in different way. Claudius Saturninus writes the following: „*It happens that the same crimes are punished more severely in certain provinces, for example, harvest-burners in Africa, those [who set light to] vines in Mysia, and those who debase the coinage where there are mines.*“¹³

Finally, some types of punishment were applied only in certain provinces. As Ulpian writes, „*There is in the province of Egypt a type of relegation similar to that to an island: to relegate to the [Great] Oasis.*“¹⁴

4 THE PROCEDURAL PRINCIPLE OF FORUM DELICTI

Paul outlines the official power of the provincial governors in the following way: „*The governor of a province has authority only over the people of his own province, and that only while he is in the province. For the moment he leaves it, he is a private citizen. Sometimes he has power even in relation non-residents, if they have taken direct part*

¹¹ D. 47,11,9 (tr. J. A. C. Thomas).

¹² D. 47,11,10 (tr. J. A. C. Thomas).

¹³ D. 48,19,16,9 (tr. O. F. Robinson).

¹⁴ D. 48,22,7,5 (tr. O. F. Robinson).

*in criminal activity. For it is to be found in the imperial warrants of appointment that he who has charge of the province shall attend to cleansing the province of evil men; and no distinction is drawn as to where they may come from.*¹⁵ Consequently, a governor could judge anyone who had committed a crime inside the borders of the province.

When the governor of the province where the crime had been perpetrated wanted to judge the offender residing in another province, he asked his colleague in writing, to hand the offender over to him. This procedural method is clear from the following words of Macer: *„It is customary for the governors of provinces in which an offense has been committed to write to their colleagues [in whose provinces] the perpetrators are alleged to live, requesting that they be returned along with those who are to prosecute them; this also is laid down in a number of rescripts.*¹⁶

A charge could be brought in the province where the crime had been committed. In 239, the emperor Gordian gave the following answer to a deceived husband: *„If while marriage between you and your wife subsisted, she became polluted by adultery, you should prosecute her in the usual manner in the province where the adultery was committed...*¹⁷

The man who had committed various offenses in different provinces was punished in the place where he had perpetrated his gravest crime. As Ulpian writes, *„When sacrilege had been committed in one province and thereafter a lesser offense in another, the deified Pius sent a rescript to Pontius Proculus that after he had investigated the offense in his own province, he should send the man charged back to the province where he had committed sacrilege.*¹⁸

The principle of *forum delicti* was applied in the case of slaves, too. Ulpian reports that *„The same emperor [Antoninus Pius] wrote in a rescript that slaves should be punished in the place where they are accused of having committed their offense; and their master, if he wishes to defend them, cannot have them sent back into his own province, but must defend them where they committed the crime.*¹⁹

The same principle had to be applied also in the case of soldiers. We are told by Papinian that *„Someone charged [who comes from] another province is accused*

15 D. 1,18,3 (tr. D. N. MacCormick).

16 D. 48,3,7. Cf. MOMMSEN, op. cit., p. 358.

17 C. 9,9,12 (tr. F. H. Blume).

18 D. 48,2,7,5 (tr. O. F. Robinson).

19 D. 48,2,7,4 (tr. O. F. Robinson).

and condemned [in the province of] those in whose territory the crime is shown to have been committed. Our excellent emperors have written in general terms in their rescripts that this principle should also be observed in the case of soldiers. “²⁰

In the later empire these procedural rules did not change. The principle of *forum delicti* was to be followed also in the case of the most noble persons. In 337, the following decree was issued by the emperor Constantine: „*If any person of Most Noble rank should rape a maiden or invade the boundaries of another or be apprehended in any wrongdoing or crime, he shall immediately be subjected to the public laws, within the province wherein he perpetrated the offense. Neither shall his name be referred to Our knowledge nor shall he make use of any prescription of forum; for an accusation excludes all prerogatives of frank when a criminal case, not a civil or pecuniary suit, is brought.*“²¹

According to a decree of the emperor Valens, the trial of a crime had to be held in the province where the offense had been perpetrated: „*The right of accusation (accusandi licentia) shall not go beyond the boundaries of a province (ultra provinciae terminos); for the trial of a crime must be conducted at the place where the crime is said to have been committed. Moreover, by the present statutes, We restrain such foreign trials.*“²²

The same rule was prescribed by a decree of 386: „*An accuser shall not have the right to go outside the boundaries of the province (extra provinciae terminos), because the trial of a crime must be held at the place where the crime is said to have been committed.*“²³

5 RELEGATION FROM A PROVINCE AS A TYPE OF PUNISHMENT

In the Roman Empire relegation from a province could be a frequent punishment. In his work on the duties of a *proconsul* (*De officio proconsulis*), Ulpian writes in detail about this type of penalty. The governor could relegate outside his own province: „*extra provinciam suam potest relegare.*“²⁴ He had no right to relegate to a province which was not under him; for example,

²⁰ D. 48,2,22 (tr. O. F. Robinson).

²¹ CTh 9,1,1 (tr. C. Pharr).

²² CTh 9,1,10 (tr. C. Pharr).

²³ CTh 9,1,16 (tr. C. Pharr).

²⁴ D. 48,22,7,7.

the governor of Syria could not relegate to Macedonia.²⁵ The governor could bar someone from the province which he himself rules, but not from another.²⁶ However, a person could also be barred from the province from which he originated by the governor of the province where he had his domicile.²⁷ Certain governors had the special privilege that they could bar from several provinces, such as the governors of Syria and of Dacia.²⁸ In his judicial sentence, the governor exactly fixed the day by which the condemned person had to leave the province.²⁹

A perpetrator of a crime could be barred from a province either permanently or for a period („*in perpetuum vel ad tempus*“).³⁰ According to Ulpian, the emperor Marcus Aurelius „directed that a Roman knight, who was a burglar and who, having broken down and penetrated a wall, stole some money, should keep away from the province of Africa from which he came, the city of Rome, and Italy as a whole for five years.“³¹ The relegated person retained his Roman citizenship (*civitas Romana*), his power over his children (*potestas in liberos*), his property (*bona*), and his capacity to make a will (*testamenti factio*).³²

Literature

BAUMAN, Richard Alexander. *The Crimen Maiestatis in the Roman Republic and Augustan Principate*. Johannesburg: Witwatersrand U.P., 1967.

FANTHAM, Elaine. The Trials of Gabinius in 54 B.C. *Historia*, 1975, Vol. 24, no. 3, pp. 425–443.

MOMMSEN, Theodor. *Römisches Strafrecht*. Leipzig: Duncker & Humblot, 1899.

Contact – e-mail

jogsary@uni-miskolc.hu

²⁵ D. 48,22,7,6.

²⁶ D. 48,22,7,10.

²⁷ D. 48,22,7,10.

²⁸ D. 48,22,7,14.

²⁹ D. 48,22,7,17.

³⁰ D. 48,22,14 pr.

³¹ D. 47,18,1,2 (tr. J. A. C. Thomas).

³² D. 48,22,7,3–4; 48,22,14,1; 48,22,17.

Hranice v činnosti zemských měřičů doby předbělohorské

Marek Starý

Právnická fakulta, Univerzita Karlova, Česká republika

Abstract in original language

Již od raného středověku se i v Čechách objevovala potřeba vyměřit a vyznačit hranice mezi pozemky různých feudálních vlastníků. Úřední funkce zemského měřiče, který byl jedním z úředníků při deskách zemských, vznikla ale zřejmě teprve ve druhé polovině 15. století. Předložený příspěvek sumarizuje dosavadní poznání tohoto úřadu a snaží se zejména systematizovat jeho kompetence v době předbělohorské.

Keywords in original language

Hranice; komorní panství; mapy; spory; zemský měřič.

Abstract

The need of surveying and marking borders between estates of different feudal holders appeared in Bohemia as early as in the Early Middle Ages. However, the office of the Land Surveyor, who was one of the officers of the Land Registers, was probably not established until the second half of the 15th century. This contribution summarizes the knowledge about this office, contained in previous bibliography, and especially tries to systematize the authorities of the office in the period before the Battle of White Mountain.

Keywords

Boundaries; Chamber Estates; Maps; Disputes; Land Surveyor.

Vlastnictví pozemků jakožto věcí nemovitých s sebou odjakživa implicitně nese problém jejich geografického ohraničení. V některých případech mohou být hranice pozemků díky terénní konfiguraci naprosto jednoznačné,

takové případy jsou ale spíše výjimkou než pravidlem (a i zde může hrozit jejich znejasnění, viz například římskoprávní instituty *alluvio*, resp. *avulsio*). Jakmile se pak hranice vytvářejí uměle, nelze se vyhnout nebezpečí jejich zpochybnění a z toho pramenících právních sporů. S těmi se nevyhnutelně musela vypořádat každá právní kultura, soukromé vlastnické právo k pozemkům uznávající.

V českém zemském právu byl odrazem existence příslušné sporné agendy tak zvaný mezní soud, jemuž předsedal purkrabí pražského hradu.¹ Jednalo se o soud výjezdní, který řešil spory o hranice pozemků přímo v terénu. Šlo ovšem pouze o takové hranice, které zároveň oddělovaly dvě feudální panství. Uvnitř panství bylo řešení hraničních sporů v kompetenci vrchnosti, která ostatně v duchu nauky o děleném vlastnictví vystupovala jako *dominus directus* ve vztahu k oběma (eventuálně více) sporným pozemkům. Pokud jde o města, vzhledem k obvyklému charakteru jejich zástavby tu byly spory o hranice pozemků zřejmě výrazně vzácnější a případně je řešila v rámci soukromoprávní agendy městská rada.

Ustanovení týkající se složení mezního soudu se poprvé objevuje v zemském zřízení z roku 1549 (článek Q 37).² Procesní pravidla mezního soudnictví si ale ještě po několik dalších desetiletí zachovala obyčejový charakter a sepsal je až na sklonku 16. století zemský místosudí Jakub Menšík z Menštejna, který měl s touto agendou bohaté praktické zkušenosti z doby, kdy působil v úředním aparátu purkrabího pražského hradu.³ Menšíkova kniha „O mezích, hranicích, soudu a rozepří mezní i příslušenství jich v království českém“ se vzápětí stala oficiálně platným a všeobecně závazným

¹ A to od konce 15. století, v důsledku skutečnosti, že byla na purkrabího pražského hradu přenesena agenda, již se původně zabýval sám nejvyšší purkrabí. Přenesení kompetence dokládá usnesení letničního zemského sněmu z roku 1497. Viz *Archiv český*, díl V., s. 465–477, č. 51 (zde s. 473). Došlo k ní zřejmě krátce předtím, což předpokládají též editoři in KREUZ, P. a I. MARTINOVSKÝ (eds.). *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích)*. Edice, s. 213, čl. 404, pozn. 2.

² CIB, Tomi IV. pars 1. sectio I., Z.Z. 1549, s. 331, čl. Q 37; Později došlo ovšem ke změnám na základě usnesení zemského sněmu z let 1567 a 1575. *Sněmy české*, díl III., s. 373–388, č. 221 (zde s. 385); díl IV., s. 269–310, č. 86 (zde s. 285–286).

³ K výrazné osobnosti Jakuba Menšíka naposledy STARÝ, M. Jakub Menšík z Menštejna. In: GÁBRIŠ, T., O. HORÁK a J. TAUCHEN (eds.). *Školy, osobnosti, polemiky. Pocta Ladislavu Vojáčkovi k 65. narozeninám*. Brno: The European Society for History of Law, 2017, s. 522–537.

doplňkem k zemskému zřízení.⁴ Pro srovnání lze doplnit, že na Moravě byla problematika mezního zřízení v základní úrovni kodifikována již Knihou tovačovskou na sklonku 15. století.⁵

Je velmi pozoruhodné, že se v celém Menšíkově díle neobjevuje jediná zmínka o úřadu zemského měřiče, který se přitom mezními záležitostmi zcela nepochybně zabýval. Počátky tohoto úřadu jsou přitom dodnes v mnoha směrech nejasné. Měřiči se objevují již v listinném materiálu vrcholně středověkém, zde ale vždy jako osoby působící v úzkém regionálním ranku.⁶ V tomto duchu je také zřejmě třeba interpretovat například zmínky o měřičích v právní knize Ondřeje z Dubé z počátku 15. století.⁷ Václav Hájek z Libočan zmínil k roku 1022, že již kníže Oldřich a biskup Ekkard nechali přeměřit všechny orné dědiny v Čechách, za kterýmžto účelem „*ustanoven byl měřič knížecí, velikou přísahou obtíženy*“.⁸ Do doby vlády Přemysla Otakara II. (1268) pak zasadil úřední regulaci měř a vah a zároveň i zřízení úřadu zemského (a vedle něj také lesního) měřiče.⁹ Obě tyto zprávy jsou ovšem – stejně jako mnoho dalších pasáží kroniky – od základu vybájené a se skutečností mají jen pramálo společného.

Názory na počátky úřadu zemského měřiče se tak dosti významně různí. August Sedláček soudil poněkud neurčitě, že „*asi byli záhy ustanoveni*“ a absenci zmínek o nich před koncem 15. století vysvětloval tím, že šlo zprvu o pouhé pomocníky menších zemských úředníků.¹⁰ Vynikající odbor-

4 A to na základě rozhodnutí zemského sněmu, na něž navazoval též souhlas zemského soudu a později i císařské povolení k vydání díla. Srovnej STARÝ, op. cit., s. 535–536; Dochované exempláře Menšíkova spisu uvádí HORÁK, F. a Z. TOBOLKA. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl II. Část V.* Praha: Komise pro knihopisný soupis českých a slovenských tisků, 1949, s. 111, č. 5505 (celkem 15 exemplářů, z toho 3 neúplně). Edice je dostupná v CIB, Tomi IV. pars 5., s. 148–218.

5 BRANDL, V. (ed.). *Knihy Tovačovská aneb Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova Paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávnych a řízení práva zemského v Mar. Mor.* 1868, s. 74–76, kapitoly 134–136.

6 Některé nejstarší zprávy o měřičích soustředil SEDLÁČEK, A. *Paměti a doklady o staro-českých mírách a váhách. Rozpravy České akademie věd a umění, třída I., číslo 66.* Praha: Česká akademie věd a umění, 1923, s. 283–284 a 289–290; a HONL, I. *Zeměměřiči ve službách české komory v době vlády Rudolfa II. a na začátku vlády Matyášovy.* Brno, 1939, s. 3–7.

7 ČÁDA, F. (ed.). *Nejvyššího sudího Království českého Ondřeje z Dubé Práva zemská česká.* Praha: Česká akademie věd a umění, 1930, s. 121, čl. 9 a s. 150, čl. 75.

8 LINKA, J. (ed.). *Václav Hájek z Libočan Kronika česká.* Praha: Academia, 2013, s. 273.

9 Ibid., s. 591.

10 SEDLÁČEK, 1923, op. cit., s. 290.

ník na geografii a kartografii, zároveň ale i vystudovaný právník a muž širokého rozhledu Ivan Honl dával dokonce úřad zemského měřiče opatrně do souvislosti se vznikem zemských desk a za zcela nepochybnou považoval jeho existenci před polovinou 14. století. Argumentem pro mlčení pramenů mu bylo pro změnu shoření desek v roce 1541.¹¹ Naproti tomu archivář František Roubík soudil, že tato úřední funkce vznikla až na konci 15. století,¹² a podobně se Pavla Burdová v rámci minuciózní analýzy úřadu desk zemských přiklonila k hypotéze, že měřičské práce vykonávali původně schopní komorníci z tohoto úřadu, pro něž se teprve v 16. století začalo užívat označení měřič.¹³ Proti starobylosti institucionalizovaného měřičského úřadu hovoří do jisté míry také skutečnost, že ve starším diplomatickém materiálu se v souvislosti s vyměřovací a hraniční agendou, pokud se vztahuje k obvodu šlechtických panství, objevují jako zástupci veřejné moci spíše různí úředníci, nikoli však měřiči.¹⁴

Z normativních pramenů zemského měřiče každopádně poprvé zmiňuje až Vladislavské zřízení zemské, jež se omezuje na informaci, že je podřízen nejvyššímu komorníkovi, a na otaxování jeho činnosti: od lánu polí či luk měl dostávat 20 grošů, od lánu lesa 30 grošů, 5 kop za vyměření jedné míle. Pokud by vyjel „do terénu“, ale k měření z nějakého důvodu nedošlo, měl být odbyt pouhými 15 groši. Zákoník zemského práva pak ještě doplňoval, že je povinností žalobce (původa), aby mu dal k dispozici pomocníka (pacholka), který mu měl s měřením pomáhat.¹⁵ Nic dalšího nepřinesly ani další redakce zemského zřízení z let 1549 a 1564, které pouze doslova zopakovaly původní úpravu.¹⁶ O skutečné náplni práce zemských měřičů však normativní prameny mlčí a je nutno ji rekonstruovat z konkrétních,

11 HONL, I. *Počátky českého zeměměřičství do poloviny XIV. věku*. Brno: Odbor Čes. společnosti zeměpisné, 1941, s. 7; HONL, 1958, op. cit., s. 142–144.

12 ROUBÍK, F. Zemští měřiči Matouš Ornyš z Lindperka a Šimon Podolský z Podolí a dvě rukopisné mapy z let 1599 a 1600. *Kartografický přehled*, 1953, roč. VII, č. 2–3, s. 53.

13 BURDOVÁ, P. Úřad desk zemských. *Sborník archivních prací*, 1986, roč. XXXVI, č. 2, s. 367; V této souvislosti možno připomenout, že Václav Ústský ze Skalska byl například při své nobilitaci označen jako komorník při deskách zemských a měřič zemský (viz dále).

14 JANIŠ, D. a J. ŠENKÝŘOVÁ. Hranice statků a pozemků – jejich zachycení v písemných (právních) pramenech. *Archaeologia historica*, 2004, č. 29, s. 193–194.

15 KREUZ, MARTINOVSKÝ, 2007, op. cit., s. 162 (čl. 174).

16 CIB, Tomi IV. pars 1. sectio I., ZZ 1549, s. 299, čl. N 29 – N 33, ZZ 1564, s. 579, čl. I 33 – I 37.

pohříchu značně roztržštěných pramenů. Na Moravě – jak již bylo uvedeno výše – byl v té době proces upraven poněkud podrobněji v Knize tovačovské, avšak jurisdikce byla svěřena menším zemským úředníkům, mezi nimiž se žádný specializovaný měřič nepřipomíná.

V Čechách je v předbělohorské době vykonavatelů úřadu zemského měřiče doloženo celkem pět. Prvním z nich byl Jan z Jelče († před 1546), přijatý v roce 1528 za měšťana Starého Města pražského. Teprve v polovině padesátých let 16. století se objevuje nový měřič, někdejší knihtiskař Václav Ústský ze Skalska († po 1571), a brzy po něm malíř Matouš Ornys z Lindperka († 1600). Obvykle se přitom uvádí, že po určité dobu vykonávali úřad souběžně, což by ale měl další pramenný výzkum znovu ověřit.¹⁷ Jinak se totiž podobný souběh působení dvou či později více měřičů datuje až od doby výrazně pozdější, konkrétně od druhé poloviny 17. století.¹⁸

Nepochybně nejznámějším a nejvýraznějším měřičem byl ve sledované epoše Šimon Podolský z Podolí († 1617), původem z moravských Drahotuš, s nímž lze (na rozdíl od jeho předchůdců) prokazatelně spojit některé dochované rukopisné mapy. Nejtrvalejší památku (dvojnásob z pohledu právněhistorického) po sobě však zanechal tím, že sepsal knihu o měřičské praxi.¹⁹ Tento spis měl být dokonce vydán jako doplněk k zemskému

¹⁷ Vzhledem k mezerovitosti pramenů se údaje o měřičích v jednotlivých přehledech mírně liší. Srovnej SEDLÁČEK, 1923, op. cit., s. 291–304 (Jan z Kelče [sic!] 1534–p. 1546, Matouš Ornys z Lindperka kol. 1570–1600, Šimon Podolský z Podolí 1600–1617, Jan Vilímovský z Lichtenburka 1617–1648, Václava Ústského ze Skalska nezná); ROUBÍK, F. Zemští měřiči v Čechách v 16. až 18. století. *Sborník archivních prací*, 1965, roč. XV, č. 2, s. 274–276 (Jan z Jelče 1532–p. 1546, Václav Ústský ze Skalska 1556–1572, Matouš Ornys z Lindperka 1570–1600, Šimon Podolský z Podolí 1600–1617, Jan Vilímovský z Lichtenburka 1617–1648); BURDOVÁ, 1986, op. cit., s. 369 (Jan z Jelče 1528–1551, Václav Ústský ze Skalska 1555–1572, Matouš Ornys z Lindperka 1570–1599, Šimon Podolský z Podolí 1600–1617, Jan Vilímovský z Lichtenburka 1617–1648). To, že Matouš Ornys působil jako měřič v době úřadování Václava Ústského, se zdá nepochybné. Je ale otázku, zda v té době skutečně byl přísežným měřičem – nabízí se analogie se situací o něco pozdější, kdy Podolský pomáhal Ornysovi již za jeho života, přísahu do měřičského úřadu ale složil až po Ornysově smrti. Ostatně i František Roubík v jiném svém článku připustil, že Ornys byl do měřičského úřadu jmenován „pravděpodobně po Václavu Ústském ze Skalska“. ROUBÍK, 1953, č. 2–3, op. cit., s. 54.

¹⁸ HONL., 1958, op. cit., s. 147.

¹⁹ Rukopis je dnes uložen v Národní knihovna Praha, sign. XVII G 21, stručný popis viz TRUHLÁŘ, J. *Katalog českých rukopisů c. k. veřejné a universitní knihovny pražské*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906, s. 119, č. 310, editoval ho SEDLÁČEK, 1923, op. cit., s. 329–344, č. 349.

zřízení (podobně jako o něco dříve Menšíkova kniha O mezích, hranicích, soudu a rozepří mezní),²⁰ avšak v neklidné době před vypuknutím stavovského povstání k tomu již nedošlo. Následně se rukopis ztratil a znovu objeven a publikován byl teprve péčí Samuela Globice z Bučina v roce 1683, v nových poměrech ale pochopitelně již ne coby závazný pramen práva.²¹

Konečně převzal po Podolského smrti úřad Jan Vilímovský z Lichtenburku († 1648), který učinil služební přísahu při svatojeronýmském sněmu v roce 1617.²² Gros jeho činnosti spadá ovšem již do doby pobělohorské.

Význam měřičského úřadu potvrzuje nepřímou i skutečností, že všichni jeho předbělohorskí vykonavatelé, původem z městského prostředí, získali z rukou habsburských panovníků erb a predikát.²³

²⁰ Sněmovní rozhodnutí, aby Podolský „*ty všecky míry v knížku jistou uvedl... kteroužto knížku když zhotoví, aby ji nejprve soudu zemskému přednesl, a když od soudu zemského schválena bude, ji tím způsobem, jakž jest to někdy Jakub Menšík z Menštejna purkrabě bradu Pražského z strany držení soudu mezního učinil, vůbec vytisknouti dal*“, bylo přijato v roce 1615. Viz DZSt 5, fol. G 9v – G 10r; Národní knihovna Praha, sign. 54 C 152, rok 1615, s. CCCIX. Otiskl je již SEDLÁČEK, 1923, op. cit., s. 421–422, č. 369d, který však toto usnesení kladl do roku 1614. To převzala i další literatura, viz např. HONL, 1958, op. cit., s. 146.

²¹ Dochované tisky z roku 1683 uvádí HORÁK, F. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl II. Část VII.* Praha: Komise pro knihopisný soupis českých a slovenských tisků, 1957, s. 238, č. 14058. Faksimile tohoto vydání a dvou stran původního rukopisu společně se stručným Podolského životopisem byla vydána v PETŘÍK, J. Šimon Podolský z Podolí. *Zeměměřičský věstník*, 1932, roč. XX, č., s. 30–31.

²² SEDLÁČEK, 1923, op. cit., s. 303; Souvislá řada úředních přísah je ovšem pro zemské měřiče dochována teprve od roku 1737. HONL, 1958, op. cit., s. 145.

²³ O Janovi z Jelče uvedl SEDLÁČEK, 1923, op. cit., s. 291, že obdržel erbovní list v roce 1538 a jeho potvrzení a polepšení o tři roky později, což převzali i další autoři. Avšak to příliš nekorresponduje se skutečností, že již v roce 1528 přijali Jana za člena své korporace čeští rytíři (viz dále). Václav Ústský obdržel erbovní list v roce 1556 (10. května), Matouš Ornys 1562 (24. srpna). SAL, kniha č. 286, i.č. 121, fol. 68v – 69r („*List erbovní do Čech dán jest Václavovi Ústskému, komorníku při dskách a měřiči zemskému království českého, aby se psáti mohl z Skalska*“); kniha č. 287, i.č. 122, fol. 121r – 121v („*List erbovní do Čech dán jest Matoušovi Ornysovi, aby se psáti mohl z Lindperku*“). U Jana Vilímovského není císařský majestát dochován, v SM, sign. S 209/V 28, i.č. 3346, kart. 2313, se však nachází Vilímovského žádost, aby byl za věrné služby obdařen erbem a mohl se psát „z Lichtenburka“. Na rubu je poznámka o kladném vyřízení a uvedeného predikátu pak Jan a jeho potomci skutečně užívali. Zajímavé je, že formálně bylo šlechtictví s erbem a predikátem znovu uděleno Adamovi (Františkovi) Vilímovskému, registrátorovi a expeditorovi české komory, v roce 1738. Příslušné materiály jsou v SM, sign. S 209/V 29, i.č. 3346, kart. 2313; fond ČDK, sign. IV D 1, i.č. 752, kart. 505 (podle dochované žádosti adresáta měl jeho praděd dostat diplom od Ferdinanda II.); opis majestátu Karla VI. lze nalézt rovněž v SAL, kniha č. 168, i.č. 62, fol. 309r – 312v. Nejasná je také situace okolo Podolského, který byl zřejmě erbovním přívcem slezské rodiny Fruevínů z Podolí. Blíže o tom SEDLÁČEK, 1923, op. cit., s. 297; a SEDLÁČEK, A. *Českomoravská heraldika [II]. Část zvláštní.* Praha, 1925, s. 412–413, ani jemu se však nepodařilo tuto nobilitační kauzu zcela zprůhlednit.

Jan z Jelče byl navíc společně se svými příbuznými přijat do stavu rytířského.²⁴ Zemští měřiči jakožto pracovníci úřadu desk zemských vykonávali své úkoly v první řadě na základě vnější iniciativy, tedy na žádost osob, které se na úřad z nějakého důvodu obrátily. Úřední měření mohlo následně hrát významnou roli v důkazním řízení v rámci konkrétního soudního sporu.²⁵ Nejčastěji se patrně jednalo o součinnost při odhádání majetku či škod. Takové odhádání mohl zajišťovat sám zemský měřič,²⁶ mohl ale také pouze poskytovat součinnost jinému z menších zemských úředníků.²⁷ Dosti významná byla patrně také „mílová“ agenda, tedy přeměřování mílového okruhu, v němž byla královským městům různými privilegii vyhrazeno vaření piva a provozování některých řemesel. K velmi zevrubnému měření v zájmu měst Kladského hrabství (Kladsko, Bystřice, Hrádek/Radkóv a Landek/Ladek Zdrój) došlo v roce 1578 a dochoval se o něm obsáhlý zápis v českých zemských deskách.²⁸

Procesní konsekvence naznačených aktivit bude nutno dále zkoumat. I nemnoho dosud známých případů vede ovšem k přesvědčení, že měření a odhady se mohly odehrávat v různých fázích řízení. Popřípadě ještě před jeho vypuknutím – když žádali měšťané Kašperských Hor v roce 1577 u úřadu desk zemských měřiče, aby vyměřil jejich grunty v okolí dvora Kvilda, šlo tu o předběžný krok proti sousedům, kteří tyto grunty (zřejmě

²⁴ DZV 42, fol. M 7r; KLECANDA, V. Přijímání do rytířského stavu v zemích českých a rakouských na počátku novověku. *Časopis Archivní školy*, 1928, roč. VI, č. 2, s. 88.

²⁵ Řadu příkladů výkonu úřední kompetence zemských měřičů snesl HONL, 1958, op. cit., s. 148–151 (některé z nich jsou citovány dále). Dosti dlouhý seznam záležitostí, jež spadaly do působnosti zeměměřičského úřadu, sestavil též ROUBÍK, 1965, op. cit., s. 269. Tento seznam je ale relevantní spíše pro dobu pozdější než pro poměry předbělohorské.

²⁶ Tak zajišťoval zemský měřič Václav Ústský v roce 1561 společně s komorníkem od desk zemských odhádání škod na statcích Hůrka a Poříčí nad Sázavou. DZV 55, fol. E 26v – E 28r, E 29v. Stejným způsobem bylo zajištěno ohledání škod proti sestřám z Jandorfu, a to na žádost Bernarta Žehušického z Nestajova, který s nimi víceméně úspěšně vedl o tři roky dříve spor o hranice mezi panstvími Trutnov, Zacléř a Adršpach. AC, díl XXX., s. 280–306, č. 85 (zde s. 306, pozn. 18).

²⁷ V roce 1539 odhádával místokomorník Burian Medek z Valdeka 6 lánů a 6 strychů lesa u Trutnova, „*jakež ti lesové měřičem zemským vyměření a vymezení jsou*“, Tobiášovi Buckému z Varnsdorfu. DZV 4, fol. H 13v.

²⁸ DZV 63, fol. O 30r – P 3v a O 16r – O 18v. Také tento zápis lze chápat jako jeden z dokladů skutečnosti, že navzdory svému poloautonomnímu postavení bylo Kladské hrabství v inkriminované době na rozdíl od sousedních slezských knížectví považováno za součást Českého království.

vzhledem k jejich nejednoznačnému vymezení) údajně narušovali.²⁹ Smyslem bylo dozajista předejít eskalaci sporů, přičemž kašperskohorští považovali za účelné uhradit odměnu stanovenou zemským zřízením (v poslední čtvrtině 16. století ostatně vzhledem k vývoji cen relativně velmi snesitelnou) a odradit tak sousedy od dalšího protiprávního jednání, které by vyústilo v nepochybně mnohem nákladnější soudní řízení. Pokud by pak k němu bývalo mělo přeci jen dojít, svědectví zemského měřiče by dokazovací fázi významně urychlilo.

Nejběžnější byla zřejmě rekognoscace terénu v průběhu sporného řízení. Tak vyměřil Václav Ústský „s povolením úředníků desk zemských“ v roce 1570 okolí pusté vsi Kramolín ve sporu mezi městem Domažlice, hejtmanem plzeňského kraje Bohuslavem Vidršpergárem a klášteřem Pivoň.³⁰ Jiný pozoruhodný spor řešil v roce 1611 Šimon Podolský. Města Prachatice a Vodňany se dostala do přehledně toho, kudy se má jezdit do Písku, neboť kupecká silnice se u Bavorova větvila. Vodňanští se snažili prosadit, aby museli obchodníci používat trasu, která vedla přes jejich město, zatímco Prachatictí tuto variantu odmítali, neboť pro ně znamenala zbytečnou konkurenci. Celou situaci na místě řešil právě zemský měřič.³¹ Podolský zasáhl také do ryze šlechtického sporu o dva roky později, kdy se Radslav Vchynský

29 DZV 63, fol. E 18r – E 18v („Měšťané a spoluradní města Hor Perkrejchnštejna žádali na úřadu měřiče zemského. I dán j[es]t jim Matouš Ornyš z Lindtperku, měřič zemský, kterýž navrátní se zase k ouřadu, toto j[es]t oznámil. Léta etc. LXXVIIo ve čtvrtek před svatou pannou Markytnou vyžádán j[es]t Matouš Ornyš z Lindtperku etc., měřič zemský etc., na páních úřednicích menších od desk zemských od vyslaných a spoluradních města Hor Perkrejchnštejnu, aby jim grunty a lesy jejich, pokudž jim spravdivně náležít, jmenovitě ode dvoru Kvildy tak řečeného vůkol na čtyři strany, tak, jakž sem od nich spraven i také veden byl, půl míle vzdály změřil. Stěžujíc sobě do některých svých souseduv okolních, že by se jim v jich grunty vkládati, nemajíc k tomu spravdivnosti, i odjmáti a sobě přivlastňovati chtěli etc. Item první měření bylo ode dvoru Kvildy naproti nim (sic!) z hůru, kudy soumarí z Pasova sál do města Hor Perkrejchnštejnu nosí, přes potok k vrch Bříže na vrch nad Vltavou až proti Štanštubu. Item druhé měření bylo na jinou stranu od tébož dvoru k potoku Voličce tak řečenému až mimo tejš potok dolovu drabně provazcům. Item třetí tažení aneb měření opět v jinou stranu bylo od tébož dvoru přes vodu Kvilpach skrze Štanpruch k Studený Vodě silnici, kderouž se jede k Kravnovu. Item čtvrté měření od tébož dvoru bylo opět v jinou stranu, silnici tou, kderáž jde od Pasova k městu Horám Perkrejchnštejnu až blízko vsi Cimburku. Tak, že to každé měření v přítomnosti drabuhyho počtu osob k tomu nařizovaných z města Hor Perkrejchnštejnu i z jiných panství se dalo, i také j[es]t to patrně při každým měření na všech čtyrech stranách, pokudž míra a počet vynesl, dostatečně poznamenáno“).

30 ROUBÍK, F. K činnosti měřiče zemských desk a komorníka Václava Ústského ze Skalska. *Časopis Společnosti přátel starožitností*, 1959, roč. LXVII, č. 1, s. 37.

31 SEDLÁČEK, A. *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou. Díl I.* Písek: František Podhajský, 1911, s. 97.

ze Vchynic, pán na Nové Bystrici, domáhal náhrady škody za zátopy gruntů svých poddaných (zejména okolo vsi Strfibřec).³² Šlo o následek budování třeboňské rybníční sítě a Nové řeky v dobách Viléma z Rožmberka. V této souvislosti se řešily právě poměry k sousednímu novobystrickému panství, o čemž byla s jeho tehdejším majitelem Janem starším Popelem z Lobkovic uzavřena v roce 1577 speciální smlouva.³³ O více než tři desetiletí později byla tato záležitost znovu otevřena, když nový majitel Nové Bystrice zažaloval dědice rožmberské domény, Jana Jirého ze Švamberka. V rámci důkazního řízení byli měřič Podolský a deskový komorník Mikuláš Hoffmann dáni Švamberkovi „na spatření a změření i v mapu uvedení některých míst“ a zároveň vydal úřad desk zemských Hoffmanna i jeho protivníkovi Radslavovi „na spatření některých míst“. O jejich občůzkách byly opět zaneseny do desk zemských obsáhlé zprávy.³⁴

Výše citovaná dikce je dokladem toho, že součástí úředních aktivit zemských měřičů byly též činnosti povahy kartografické. Avizovaná mapa okolí Nové řeky se totiž dodnes dochovala a je uložena ve Státním oblastním archivu v Třeboni.³⁵ Jiná Podolského mapa vznikla již v roce 1599 a znázorňovala spornou hranici mezi panstvím Ferdinanda Gryspeka z Gryspachu na Mirošově a Ludmily Karlové z Bukova na Oseku u vsi Trokavce. Jedná se o nejstarší dochovaný výsledek kartografické činnosti zemských měřičů, kterou ale nepochybně rozvíjeli již Podolského předchůdci.³⁶

Konečně mohli být zemští měřiči přizváni až v návaznosti na výsledek sporu, k zakotvení nově vyjasněných právních poměrů. Příkladem může být spor o grunty mezi vesnicemi Ujkovice a Ledce na Boleslavsku, který se rozhořel již v roce 1563. Teprve o deset let později byla mezi novými majiteli obou statků (Jindřichem z Valdštejna na Dobrovici a Václavem Cetenským

³² Srovnej podrobněji ROUBÍK, F. Šimona Podolského mapa okolí Nové řeky u Třeboně z r. 1613. *Kartografický přehled*, 1953, roč. VII, č. 4, s. 145–150.

³³ DZV 65, fol. L 3v – L 6r.

³⁴ DZV 186, fol. G 1r – G 9v (komorník Mikuláš Hoffmann pro Švamberka), H 5r – H 8v (měřič Podolský pro Švamberka), G 10r – G 17r (komorník Hoffmann pro Vchynského).

³⁵ SOA Třeboň, fond Velkostatek Třeboň, Mapy a plány, i.č. 55, č. mapy 57 (originál), resp. i.č. 56, č. mapy 58 (kopie).

³⁶ O mapě podrobně ROUBÍK, 1953, č. 2–3, op. cit., s. 97–99. Zde je také konstatováno, že „o braničním sporu mezi oběma statky nepodařilo se nalézt archivních zpráv“ (s. 99). Lze předpokládat, že se zde jedná o podobnou situaci jako při mapování okolí Kvildy v roce 1577, tedy o preventivní aktivitu, jež měla soudnímu sporu zamezit.

z Cetně na Leducích) zprostředkována ubrmanská smlouva, jež ohledně sporného lesa zavazovala strany „měřiče zemského vyžádati“ a nechat dotyčný les rozměřit na tři části, přičemž měřiči měli být každou stranou dáni k dispozici dva hodnověrní jedinci, „kteří sou ty meze předešle na vedení i nyní na přátelském vohledání ukazovali“.³⁷

Zde stojí za upozornění, že se jedná o dozvuk klasického mezního sporu. Absence zmínky o účasti měřiče na předchozím ohledávání terénu se ovšem zdá potvrzovat to, co je patrné již z Menšíkova spisu, totiž že na této agendě zemští měřiči běžně neparticipovali. Ostatně to potvrzuje i skutečnost, že se jedná o jedinou zachovanou zmínku o zemském měřiči, kterou lze nalézt v jediné dochované úřední knize zachycující rozhodování úřadu nejvyššího purkrabství pražského v mezních záležitostech („Registra vejpo vědní mezní úřadu nejvyššího purkrabství Pražského z let 1508–1577“).

Je třeba zdůraznit, že úřední agenda zemských měřičů byla patrně celkově dost málo intenzivní. Když se Podolský v roce 1615 na zemském sněmu domáhal lepšího honorování své práce, argumentoval nejen tím, že zemským zřízením zakotvené taxy byly stanoveny „před dávnými a tebdáš lacinými lety“, ale především tím, že z takto stanovené odměny není možné vyžít, „zvláště když se nečasto odhadové vykonávají“.³⁸

Již František Roubík soudil, že si zemští měřiči „občas zvyšovali svůj služební příjem zakázkami feudálních majitelů statků“.³⁹ K této hypotéze je třeba přistupovat nadmíru opatrně. Podobné aktivity měřičů jsou totiž v předbělohorské době prameny doloženy jen výjimečně, navíc jde o doklady značně útržkovité, z nichž vesměs není patrné, zda byla měřičova práce vyvolána soukromou (evidenční) potřebou pozemkového vlastníka, nebo zda šlo ve shora naznačeném smyslu o součást přípravné či bezprostřední procesní aktivity v nějakém sporu. V případě prvním se pak nabízí otázka, v čem mohla zmíněná potřeba spočívat, aby odůvodnila objednání měřiče, jehož vysoce odborná činnost

³⁷ *Archiv český*, díl XXX., s. 377–378, č. 100. Podobně mělo dojít k vyměření hranic v důsledku přátelského narovnání mezi Václavem Hochhauzarem z Hochhauzu na Senomatech a městem Rakovník, uzavřeného v roce 1596. Ale ještě o devět let později ta věc nebyla dovedena ke konci, přičemž vznikl nový spor o to, kdo ponese náklady na toto měření. Blíže SEDLÁČEK, 1923, op. cit., s. 299–300.

³⁸ DZSt 5, fol. G 10r; Národní knihovna Praha, sign. 54 C 152, rok 1615, s. CCCIX; SEDLÁČEK, 1923, op. cit., s. 421–422, č. 369d (s chybným datem 1614).

³⁹ ROUBÍK, 1965, op. cit., s. 273.

jistě nebyla laciná.⁴⁰ Což také značně omezuje okruh případných zájemců, kteří by si mohli zeměměřičskou a kartografickou činnost menších zemských úředníků objednat jen z pouhého potěšení. Dozajista mezi ně ovšem patřili přední příslušníci aristokratických rodů erbu růže. Oba tehdejší zemští měřiči, Václav Ústský ze Skalska a Matouš Ornys z Lindberka, rozměřovali ve službách Adama z Hradce v roce 1567 rybníky, Ornys při této příležitosti zhotovil mapu. Znovu pak na jindřichohradeckém panství vyměřoval i v roce 1572.⁴¹ Jeho následovník ve funkci, Šimon Podolský, pobíral v letech 1590–1601 roční plat coby služebník posledního Rožmberka, Petra Voka.⁴² Avšak v této souvislosti nejsou doloženy ani tak jeho aktivity zeměměřičské, jako spíš malířské i jiné.⁴³ Ostatně právě malování generovalo patrně významnou část příjmů měřičů. Matouš Ornys i Šimon Podolský byly členy staroměstského malířského cechu, Ornys po sobě zanechal významnou uměleckou památku v podobě iluminací Litomyšlského graduálu, Třeбенického kancionálu a dalších dobových kodexů, stejně jako v „ilustrovaném“ rodokmenu císaře Karla IV. (dochovaném rovněž na stránkách dvou manuskriptů).⁴⁴ U Podolského pak lze pro zajímavost zmínit, že mu byla na konci 16. století na určitou dobu svěřena péče o staroměstský orloj.⁴⁵

⁴⁰ Dá se předpokládat, že pro tyto soukromé smluvní vztahy se dosti mírná taxace obsažená v zemských zřízeních neaplikovala.

⁴¹ TEPLÝ, F. *Příspěvky k dějinám českého rybníkářství*. Praha: Ministerstvo zemědělství republiky Československé, 1937, s. 184. Je ovšem vhodné doplnit, že v roce 1567 ještě Ornys zemským měřičem formálně nebyl.

⁴² Dochována je kvittance z 22. října 1604, jíž Šimon potvrdil převzetí pololetního (svatohavelského) platu 10 kop míšeňských grošů. Státní oblastní archiv Třeboň, fond Cizí rody, sign. Podolský z Podolí, i.č. 557, kart. 37. Dříve ovšem pobíral částku 50 kop, jak uvádí SEDLÁČEK, 1923, op. cit., s. 296. K tomu je třeba dodat, že se Šimon stal zemským měřičem teprve po Ornysově smrti v roce 1600 a že první polovina jeho rožmberské služby se tedy s výkonem tohoto úřadu nepřekrývá.

⁴³ Některé údaje o činnostech vykonávaných Podolským pro Rožmberka viz SEDLÁČEK, 1923, op. cit., s. 296; ROUBÍK, 1953, č. 2–3, op. cit., s. 56.

⁴⁴ Blíže např. CHYTIL, K. *Malířstvo pražské XV. a XVI. věku a jeho cechovní kniha staroměstská z let 1490–1582*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906, s. 83–84 a 97–98; STEJSKAL, K. Matouš Ornys a jeho rod „císaře Karla IV.“ K otázce českého historizujícího manýrismu. *Umění*, 1976, roč. XXIV, č. 1, s. 13–58; MOUČKOVÁ, B. *Litomyšlský graduál z dílny Matouše Ornysa z Lindberka*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav pro dějiny umění, 2011, passim. Ostatně i při udělení erbu a predikátu Ornysovi se uvádí, že císař k této milosti přikročil „prohlédajíc na to, že jest Nám a radám Našim dotčený Matouš spůsobem malířským pilně sloužil a napotom sloužiti povinen bude“. SAL, kniha č. 287, i.č. 122, fol. 121r – 121v.

⁴⁵ Svědčí o tom koncept listu české komory Staroměstským z 19. dubna 1597, v němž se jedná o uvolnění Podolského, který „orloj váš rathauszskéj sobě svěřenaj a poručenaj jmá“, pro členství v císařem nařízené komisi. SM, sign. P 148/3, i.č. 2746, kart. 1910.

V době vlády císaře Rudolfa II., který v roce 1583 natrvalo přesídlil do Čech, objevila se ovšem ještě jedna cesta, kterou se mohli měřiči vydat, aby dosáhli profesní seberealizace a odpovídajícího výdělků. Císař jako nezpochybnitelný milovník a znalec umění měl zájem i o díla kartografická, navíc začal ve srovnání se svými předchůdci projevoval intenzivnější zájem o české komorní statky. Služeb zemských měřičů Ornyse a posléze Podolského tak začala – nepochybně v souladu s jeho přáním – mnohem intenzivněji využívat česká komora.⁴⁶ To je také důvodem, proč se v této době prudce snižuje počet zmínek o jejich počinech malířských.

V některých případech byli oba muži najímáni k mapování, které souviselo s chystanými transakcemi, tedy v prvé řadě rozprodejem komorních statků. Tak změřil Šimon Podolský v letech 1598–1599 panství Dobříš a Trutnov, která měla být rozdělena na díly a rozprodána (v případě Dobříše z toho nakonec sešlo).⁴⁷ Jeho předchůdce v měřičském úřadě, Matouš Ornyš, byl podobně záukolován o pár let dříve, když císař rozdával a rozprodával statky konfiskované nejvyššímu hofmistrovi Jiřímu Popelovi z Lobkovic.⁴⁸ Opačný případ je možné spatřovat v měření panství Benátky nad Jizerou, o jehož koupi císař usiloval, v roce 1591.⁴⁹

Především ale Rudolf II. usiloval o to, aby byly komorní panství a jejich hranice mnohem lépe zveidovány,⁵⁰ čehož součástí mělo být i jejich podrobné zmapování. Na tomto úkolu začal ve velkém měřítku pracovat právě Ornyš, a to v devadesátých letech 16. století. Aby se předešlo budoucím sporům, bylo jeho úkolem vyměřit a zmapovat i přilehlé části panství sousedních.

⁴⁶ Srovnej zejména HONL, I. *Zeměměřiči ve službách české komory v době vlády Rudolfa II. a na začátku vlády Matyášovy*. Brno, 1939, (jde především o rozsáhlý soubor registů dobových archiválií); a ROUBÍK, 1953, č. 2–3, op. cit., s. 53–66; Řadu jimi citovaných dokumentů zpřístupnil formou transkripce či registů KÖPL, K. Urkunden, Acten und Regesten aus dem K. K. Statthalterei-Archiv in Prag. *Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses*, s. I – XC (do r. 1600) a I – XXXIII.

⁴⁷ SCHLESINGER, L. (ed.). *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau (1484–1601). Deutsche Chroniken aus Böhmen, Band II*. Prag: Verlag des Vereins, 1881, s. 333; HONL, I. K zeměměřičské činnosti Šimona Podolského z Podolí. *Časopis Společnosti přátel starožitností*, 1959, roč. LXVII, č. 3, s. 160–161.

⁴⁸ Viz Ornyšův list české komoře, uložený v SM, sign. S 195/3, i.č. 3312, kart. 2260, fol. 56r–57v; viz též HONL, 1939, op. cit., s. 8–9, č. 7.

⁴⁹ Srovnej materiály uložené v SM, sign. B 47/8, i.č. 229, kart. 158.

⁵⁰ O podrobnější evidenci hranic komorních panství se přitom uvažovalo již od poloviny 16. století, jak svědčí list Dětricha ze Švendy z 29. srpna 1569, uložený v NA Praha, fond Stará manipulace, sign. S 195/3, i.č. 3312, kart. 2260, fol. 6r–9v.

Práce odvedl Ornys hodně, s placením ze strany komory to ovšem bylo o poznání slabší. Velmi dobře je to patrné z korespondence, kterou s ní Ornys vedl na sklonku svého života, v roce 1597. Vypočítal v ní, že vyměřil dominia Pardubice, Chlumeck nad Cidlinou, Poděbrady, Kolín, Lysá nad Labem, Přerov nad Labem, Benátky nad Jizerou a Brandýs nad Labem, jejichž celkový obvod je 78 a 1/2 míle a 24 provazců, přičemž zdaleka nešlo jen o objetí hranic, ale navíc „*tobo každého panství velkej počet vsí, městeček, zámků, tvrzí, dvorů, dědin, lesů, rybníků, vod a potoků i jinejch mnohejch věcí jest, to se všecko měřiti a umění[m] geometrickejm distancias locorum, jak jedno místo od druhého daleko leží, bedlivě a pravě vyhledávati musilo*“.⁵¹ Za všechnu odvedenou práci si Matouš účtoval celkem 760 kop českých grošů, přičemž mu bylo doposud odvedeno ne více než 170 kop. Zdůrazňoval, že „*při takovém měření s svou čeládkou nemalej čas strávil, ale poněkud na svém již seslém zdraví sobě skrz to ublížil a nemálo přitom utratil*“⁵² a poukazoval na to, že vzhledem k liknavé platební morálce komory se musel na některých místech dokonce zadlužit při obstarávání základního proviantu.⁵³ Účtárna české komory nároky posoudila a doporučila komorním radům, aby nároková částka byla snížena na 500 kop českých grošů a vyplaceno mělo být tedy 330 kop, přičemž po Ornysovi mělo být zároveň požadováno opětovné nakreslení zašlé mapy císařských panství.⁵⁴ Podobně nespaseno a s velkými nářky na obtíže, jimiž byl pronásledován, se Ornys v roce 1596 domáhal zaplacení alespoň 30 kop českých grošů za měření statku Nová Libeň, konfiskovaného známému alchymistovi Eduardovi Kelleymu.⁵⁵

51 SM, sign. S 195/3, i.č. 3312, kart. 2260, fol. 58r – 60v. Z celkové uvedené délky připadalo na jednotlivá panství: Pardubice – 25 mil, 13 a 1/2 provazce, Chlumeck – 7 a 1/2 míle, 62 provazců, Poděbrady – 15 mil, 9 provazců, Kolín – 4 a 1/2 míle, 23 provazců, Lysá – 4 a 1/4 míle, 5 provazců, Přerov – 5 a 1/2 míle, 74 provazců, Benátky – 4 a 3/4 míle, 4 provazce, Brandýs – 11 a 1/2 míle, 16 provazců.

52 SM, sign. S 195/3, i.č. 3312, kart. 2260, fol. 56r – 57v. Jiná jeho žádost, psaná pro změnu německy, je tamtéž, sign. O 41/1, i.č. 2559, kart. 1577.

53 Tak mu bylo pekaři vydáno chleba za 34 kop, řezníky masa za 38 kop, sladovníky piva za 24 kop a k tomu si od různých přátel popůjčoval ke své potřebě 87 kop, což v součtu znamenalo nikoli zanedbatelné zadlužení ve výši 183 kop českých grošů. SM, sign. S 195/3, i.č. 3312, kart. 2260, fol. 61r – 61v.

54 SM, sign. S 195/3, i.č. 3312, kart. 2260, fol. 55r – 55v, 63r – 63v. Dlužné peníze měly být vyplaceny z důchodů čtyř komorních panství, Pardubic (125 kop), Poděbrad (100 kop), Chlumeck nad Cidlinou (55 kop) a Přerov nad Labem (50 kop). SM, sign. O 41/1, i.č. 2559, kart. 1577.

55 DVORSKÝ, F. Historické zprávy o kartografii české. *Sborník historický*, 1884, roč. II, č. 6, s. 323, pozn. 1.

Podolský pokračoval v práci svého předchůdce a učitele,⁵⁶ již v roce 1599 byl vyslán na panství Křivoklát, Zbiroh, Králův Dvůr, Točnick a Dobříš „*ke vyměřování a jich podle potřeby v obrys a mapu uvedení*“.⁵⁷ Rudolfovým záměrem bylo zjevně nechat podobným způsobem zaměřit a zmapovat všechny komorní statky, takový úkol byl ovšem během na velmi dlouhou trať. K měření panství Křivoklát, Točnick a Zbiroh s jejich příslušenstvím a také panství sousedících a mezi nimi ležících byl Podolský znovu vyslán na podzim roku 1601,⁵⁸ v roce 1604 mu pak bylo ve jménu panovníka psáno, aby se vypravil na všechna císařská panství aby „*jsou-li podle též předešlé mapy dobře změřené, znovu pořádně sjel, směřil, to vše s pilností nachází-li se tak přehlídl a pokudž by co na nedostatku v též předešlé jedné i druhé mapě bylo, to vše napravil a v jinou pořádnější mapu uvedl*“.⁵⁹ Do této „pořádnější“ mapy měly být také doplněny ty lokality („*sídla a vesnice*“), které v avizovaných předchozích mapách⁶⁰ zachyceny nebyly. Opakovaně bylo též zdůrazněno, že do ní mají být zanesena všechna panství okolní, bez ohledu na to, komu patří. Podolský měl také nově zmapovat panství Mělník a nedávno k němu přikoupené Dolní Přívory. Práce se ale protahovaly, takže o necelé dva roky později, v září 1606 psala komora Podolskému, že císař projevil zájem o brzké dokončení mapy a že má tedy objet zbylá panství a splnit svůj úkol „*pěkně, pořádně a náležitě, co nejdříve možné*“.⁶¹ Mezitím, v roce 1602, se Podolský podílel i na mapování panství Český Krumlov, které císař získal od posledního Rožmberka.⁶²

Dalším náročným úkolem, který nechal panovník Podolskému svěřit, bylo nakreslení mapy pražských měst. Pracovat na ní začal již v roce 1604 a následujícího roku mu bylo za odvedené práce zapláceno 25 kop českých grošů, potom však zprávy o této jeho aktivitě na dlouho usnuly.⁶³ V roce 1614 komora

56 Podolský se stal učedníkem Ornyse v roce 1575, o šest let později byl z učení propuštěn a stal se tovaryšem. CHYTL, 1906, op. cit., s. 303, č. 187 a s. 305–306, č. 199. Jednalo se formálně o učednictví v oboru malířství, avšak sám Podolský ve svém spisu o měřích zemských uváděl, že se cvičil umění měřičskému.

57 SM, sign. P 148/4, i.č. 2746, kart. 1910, fol. 1r – 1v; sign. S 195/3, i.č. 3312, kart. 2260, fol. 77r – 77v.

58 SM, sign. S 195/3, i.č. 3312, kart. 2260, fol. 69r – 69v.

59 SM, sign. S 195/3, i.č. 3312, kart. 2260, fol. 64r – 64v.

60 Jedna z nich byla dílem Ornyse, druhá samotného Podolského.

61 SM, sign. S 195/3, i.č. 3312, kart. 2260, fol. 65r – 65v.

62 SEDLÁČEK, 1923, op. cit., s. 299.

63 SEDLÁČEK, 1923, op. cit., s. 299.

měřiči psala, že má za úkol od něj tuto mapu, za níž si prý počítá 40 kop míšeňských, pro panovníka získat. Podrobná odpověď přináší pak celou řadu zajímavých podrobností o tomto projektu. Podolský v ní konstatoval, že opětovné práce na pražském mapování začaly na základě císařského patentu z listopadu 1611 a že si pro účely této práce zjednal stejného rýsovače, který s ním pracoval na mezitím zdárně dokončené iluminované mapě císařských panství, jež „na plátně přes šest loket zdýli a dva lokty zšíří sbotovená a J[eho] M[ilosti] c[ísařské] skrze pana Mikuláše Gerštorfa etc., J[eho] M[ilosti] c[ísařské] vrchního hejtmána dodána jest“. Avšak kdykoliv se dožadoval v komorní účtárně zálohy, byl odbyt s tím, že není prostředků. Proto musel rýsovače platit sám a na to vydal právě oněch 40 kop. Když podal komoře další žádost, aby mu bylo vyplaceno 80 kop pro něj i rýsovače, dostal poukázku k nejvyššímu rentmistrovi na pouhých 40 kop. Ani tu mu ale rentmistr nechtěl proplatit. Když bylo psáno císaři, dostala komora zprávu, „že J[eho] M[ilost] c[ísařská] v tom pamatovati se neručí“. Rentmistr pak Podolskému nevrátil ani zmíněný poukaz, neboť ho prý na poručení komory roztrhal. Každopádně, jak uváděl Podolský, dokončené bylo pouze měření a „vyrýsování“ Starého a Nového Města pražského a na díle by muselo být ještě mnoho uděláno, k čemuž také „ještě mnoho nákladu býti by musilo“. Pokud by ale měl v práci pokračovat, musely by mu být nejprve uhrazeny dosavadní náklady.⁶⁴ K tomu ale již za Šimonova života nedošlo. Naproti tomu úspěchem zřejmě skončilo mapování Plzně, doložené z roku 1608.⁶⁵

Kromě těchto „velkých“ úkolů využíval Rudolf II. zemského měřiče i k jiným, nahodilým výzvám. Dva příklady namátkou. Když byl v roce 1607 poškozen most přes Labe v Kostelci nad Labem, rozhodl císař o stavbě nového mostu na příhodném místě. Podolskému bylo nařízeno nakreslit mapu okolí půl míle nad a pod příštím mostem. Nakonec k tomu ale zřejmě nedošlo, neboť k vybrání vhodného místa byli na místo samé vysláni přísešní mlynáři a ti ve svém dobrozdání navrhli, aby nebyl staven most nový, ale byl raději obnoven pobořený. V roce 1614 pak měřil Šimon císařské lesy u Přísečnice, a to v souvislosti s obchodní dohodou císaře se saským kurfiřtem, jemuž mělo být prodáno dřevo z těchto lesů na české straně hranice.⁶⁶

⁶⁴ SM, sign. P 148/4, i.č. 2746, kart. 1910, fol. 3r – 4v.

⁶⁵ DVORSKÝ, 1884, op. cit., s. 324.

⁶⁶ ROUBÍK, F. Příspěvky ke kartografii českých zemí v 17. a 18. století. *Sborník archivních prací*, 1963, roč. XIII, č. 1, s. 247–248.

Zde je ovšem třeba upozornit, že úkoly zadávané císařem neplnili Ornys a Podolský z titulu své funkce zemských měřičů (jak mylně soudil například František Dvorský⁶⁷). Tento úřad, jak již bylo uvedeno, byl totiž úřadem zemským a panovníkovi ani české komoře nepodléhal. Protože ale císař o zeměměřičskou a kartografickou práci odborníků stál, našlo se východisko ve zřízení paralelního úřadu komorního – Šimon Podolský byl v roce 1599 jmenován císařským zeměměřičem („měřičem geometrickým“), stal se zaměstnancem komory a byl mu přislíben roční plat 100 tolarů. Služební přísahu složil 11. prosince 1599 v Rakovníku.⁶⁸ Od té doby je tedy z hlediska jeho aktivit třeba důsledně oddělovat činnost úřední (zemského měřiče) a služební (zeměměřiče císařského).

Závěrem je možno konstatovat, že aktivity obou měřičů z přelomu 16. a 17. století byly již v minulosti v literatuře celkem podrobně zmapovány. O poznání méně je známo o jejich předchůdcích z doby kolem poloviny 16. století, zde ale představuje velký limit podstatně skromnější portfolio pramenů, o něž je možno se opřít. V tomto směru by byla dozajista žádoucí podrobná rešerše v deskách zemských, v nichž se dají zmínky o zemských měřičích a jejich aktivitách nejspíše očekávat. K čemuž je ovšem třeba jedním dechem dodat, že některé zápisy již byly staršími autory excerповány a že není nikterak jisté, zda naznačená rešerše skutečně povede k nějakému dramatickému nárůstu relevantních dokladů. Vedle toho se sluší upozornit, že dosavadní práce věnované zemským měřičům byly do značné míry vyvolány zájmem o počátky kartografie v českých zemích, méně se koncentrovaly na otázky rázu právněhistorického. Předložený příspěvek nemohl

⁶⁷ DVORSKÝ, 1884, op. cit., s. 322.

⁶⁸ RG 119, fol. 123r („Přísaha měřiče geometrického. Přisabám Pánu Bobu a nejjasnějšímu, nejnepřemožnějšímu knížeti a pánu, panu Rudolfovi Druběmu, volenímu římskému císaři, uberskému a českému etc. králi etc., pánu mému nejmilostivějšímu, i jeho Mi[?]o[s]ti dědicům, že se v tom ouřadě, k kederjmuž sem k vyměřování umění mým geometrickém a v mapu i v obrys uvožování netoliko na panství Jeho Mi[?]o[s]ti císařské etc., ale kde by mi koliv bud od Jeho Mi[?]o[s]ti císařské etc., neb od jich mi[?]o[s]ti pániův rad komory české na místě Jeho Mi[?]o[s]ti poručeno bylo, povolán, věrně, upřímně a spravedlivě vedle umění svého chovati, dobro Jeho Mi[?]o[s]ti císařské etc. vyhledávati, tejnost zachovati, v tom se na žádnou stranu neuchylujíc ani jináč nečiníc, buďto pro přízeň, aneb nepřízeň, pro přátelství ani pro nepřítelství, ani pro někdeřou jinou věc. Toho mi Pán Buob dopomáhej. Tuto povinnost vykonal k měření geometrickému Simeon Podolský z Podolí 11. dne měsíce prosince u přítomnosti pana z Sternberka, pana z Donína, pana Kaplíře a pana Funka, vydána mu v Rakovníce od p[ana] Škréty A[nn]o [15]99.“). Vydávání ročního platu 100 tolarů od 11. prosince bylo 16. prosince nařízeno rentmistřovi. SM, sign. L 42/1, i.č. 1996, kart. 1411.

samozejmě tuto mezeru zcela vyplnit, a pro futuro by tedy jistě bylo žádoucí provést detailní analýzu jednotlivých doložených úředních aktivit zemských měřičů doby předbělohorské, z níž by vzešel podrobnější obraz právního významu tohoto úřadu, jehož počátky zůstávají a bohužel již asi i zůstanou zahaleny oparem nejistoty.

Literature

- BURDOVÁ, Pavla. Úřad desk zemských. *Sborník archivních prací*, 1986, roč. XXXVI, č. 2, s. 273–381
- DVORSKÝ, František. Historické zprávy o kartografii české. *Sborník historický*, 1884, roč. II, č. 6, s. 321–331.
- HONL, Ivan. Instrukce zeměměřičů u desk zemských. (K dějinám historické vlastivědy). *Acta regionalia. Sborník vlastivědných prací Společnosti přátel starožitností*. 1965, s. 70–75
- HONL, Ivan. K zeměměřičské činnosti Šimona Podolského z Podolí. *Časopis Společnosti přátel starožitností*, 1959, roč. LXVII, č. 3, s. 160–161.
- HONL, Ivan. Počátky českého zeměměřičství do poloviny XIV. věku. Brno: Odbor Čes. společnosti zeměpisné, 1941, Spisy odboru Čes. Společnosti zeměpisné v Brně, řada B, č. 9.
- HONL, Ivan. Přísežní měřiči u desk zemských. *Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky*, 1958, č. IV, s. 141–159, 223–224
- HONL, Ivan. *Zeměměřiči ve službách české komory v době vlády Rudolfa II. a na začátku vlády Matyášovy*. Brno, 1939, Spisy odboru České společnosti zeměpisné v Brně, řada B, spis 6.
- HORÁK, František. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl II. Tisky z let 1501–1800. Část VII*. Praha: Komise pro knihopisný soupis českých a slovenských tisků, 1957.
- HORÁK, František a Zdeněk TOBOLKA. *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století. Díl II. Tisky z let 1501–1800. Část V*. Praha: Komise pro knihopisný soupis českých a slovenských tisků, 1949.
- CHYTIL, Karel. *Malířstvo pražské XV. a XVI. věku a jeho cechovní kniha staroměstská z let 1490–1582*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906, Rozpravy České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, třída I., číslo 36.

- JANIŠ, Dalibor a Jana ŠENKÝŘOVÁ. Hranice statků a pozemků – jejich zachycení v písemných (právních) pramenech. *Archaeologia historica*, 2004, č. 29, s. 193–202.
- KLECANDA, Vladimír. Přijímání do rytířského stavu v zemích českých a rakouských na počátku novověku (Příspěvek k dějinám nižší šlechty). *Časopis Archivní školy*, 1928, č. VI, s. 1–125.
- KÖPL, Karl. Urkunden, Acten und Regesten aus dem K. K. Statthaltereii-Archiv in Prag. *Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses*, 1891, roč. XII, č. 2, s. I–XC; 1912, roč. XXX, č. 2, s. I–XXXIII.
- MOUČKOVÁ, Barbora. *Litomyšlský graduál z dílny Matouše Ornyse z Lindperka*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav pro dějiny umění, 2011.
- PETŘÍK, Josef. Šimon Podolský z Podolí. *Zeměměřičský věstník*, 1932, roč. XX, č. 2, s. 30–31.
- ROUBÍK, František. K činnosti měřiče zemských desk a komorníka Václava Ústského ze Skalska. *Časopis Společnosti přátel starožitností*, 1959, roč. LXVII, č. 1.
- ROUBÍK, František. Příspěvky ke kartografii českých zemí v 17. a 18. století. *Sborník archivních prací*, 1963, roč. XIII, č. 1, s. 247–271.
- ROUBÍK, František. Rukopisné mapy od 16. do poloviny 18. století ve Státním ústředním archivu v Praze. *Sborník archivních prací*, 1961, roč. XI, č. 1, s. 138–186.
- ROUBÍK, František. *Soupis map českých zemí. Svazek 1*. Praha: Státní nakladatelství učebnic, 1951.
- ROUBÍK, František. Šimona Podolského mapa okolí Nové řeky u Třeboně z r. 1613. *Kartografický přehled*, 1953, roč. VII, č. 4, s. 145–150.
- ROUBÍK, František. Zemští měřiči Matouš Ornyse z Lindperka a Šimon Podolský z Podolí a dvě rukopisné mapy z let 1599 a 1600. *Kartografický přehled*, 1953, roč. VII, č. 2–3, s. 53–66, 97–103.
- ROUBÍK, František. Zemští měřiči v Čechách v 16. až 18. století. *Sborník archivních prací*, 1965, roč. XV, č. 2, 1965, s. 269–301.
- SEDLÁČEK, August. *Českomoravská heraldika [II]. Část zpláštní*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1925.

- SEDLÁČEK, August. *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou. Díl I.* Písek: František Podhajský, 1911.
- SEDLÁČEK, August. *Paměti a doklady o staročeských mírách a vábách.* Praha: Česká akademie věd a umění, 1923, Rozpravy České akademie věd a umění, třída I., číslo 66.
- STARÝ, Marek. Jakub Menšík z Menštejna. In: GÁBRIŠ, Tomáš, Ondřej HORÁK a Jaromír TAUCHEN (eds.). *Školy, osobnosti, polemiky. Pocta Ladislavu Vojáčkovi k 65. narozeninám.* Brno: The European Society for History of Law, 2017, s. 522–537.
- STEJSKAL, Karel. Matouš Ornyš a jeho rod „císaře Karla IV.“ K otázce českého historizujícího manýrismu. *Umění*, 1976, roč. XXIV, č. 1, s. 13–58.
- TEPLÝ, František. *Príspevky k dějinám českého rybníkářství.* Praha: Ministerstvo zemědělství republiky Československé, 1937.
- TRUHLÁŘ, Josef. *Katalog českých rukopisů c. k. veřejné a universitní knihovny pražské.* Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906.

Archivní prameny

- Národní archiv Praha, fond Česká dvorská kancelář (=ČDK), sign. IV D 1, i.č. 752, kart. 505.
- Národní archiv Praha, fond Desky zemské, Desky zemské stavovské (=DZSt) 5; Desky zemské větší (=DZV) 4, 42, 55, 63, 65, 186.
- Národní archiv Praha, fond Registra (=RG) 119.
- Národní archiv Praha, fond Salbuchy (=SAL), kniha č. 168, i.č. 62; kniha č. 286, i.č. 121; kniha č. 287, i.č. 122.
- Národní archiv Praha, fond Stará manipulace (=SM), sign. B 47/8, i.č. 229, kart. 158; sign. O 41/1, i.č. 2559, kart. 1577; sign. P 148/3–4, i.č. 2746, kart. 1910; sign. S 195/3, i.č. 3312, kart. 2260; sign. S 209/V 28 – V 29, i.č. 3346, kart. 2313.
- Národní knihovna Praha, sign. XVII G 21; sign. 54 C 152, rok 1615.
- Státní oblastní archiv Třeboň, fond Cizí rody, sign. Podolský z Podolí, i.č. 557, kart. 37.
- Státní oblastní archiv Třeboň, fond Velkostatek Třeboň, Mapy a plány, i.č. 55, č. mapy 57; i.č. 56, č. mapy 58.

Edice

Archiv český čili staré písemné památky české i moravské (=AČ). Díl V., ed. PALACKÝ, František. Praha: Fridrich Tempský, 1862; Díl XXX., ed. FRIEDRICH, Gustav. Praha: Dr. Ed. Grégr a syn, 1913.

Codex iuris Bohemici (=CIB). Tomi IV. pars 1. sectio I., Jura et constitutiones regni Bohemiae saeculi XVI., ed. JIREČEK, Josef – JIREČEK, Hermenegild. Pragae: Fridrich Tempský, 1882; Tomi IV. pars 5. Scripta juris consultorum saec. XVI., ed. JIREČEK, Hermenegild. Vídeň: Hermenegild Jireček, 1883.

BRANDL, Vincenc (ed.). *Knihy Tovačovská aneb Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova Paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského v Mar. Mor.* Brno: Vincenc Brandl, 1868.

ČÁDA, František (ed.). *Nejvyššího sudího Království českého Ondřeje z Dubé Práva zemská česká.* Praha: Česká akademie věd a umění, 1930, Historický archiv České akademie věd a umění, číslo 48.

SCHLESINGER, Ludwig (ed.). *Simon Hüttels Chronik der Stadt Trautenau (1484–1601). Deutsche Chroniken aus Boehmen, Band II.* Prag: Verlag des Vereins, 1881.

GINDELY, Anton a František DVORSKÝ (eds.). *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu (=SČ). Díl III.* Praha: Výbor zemský království Českého, 1884.

GINDELY, Anton, František DVORSKÝ a Julius PAŽOUT. *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu (=SČ). Díl IV.* Praha: Výbor zemský království Českého, 1886.

PETŘÍK, Josef (ed.). *Symeon Podolský z Podolí, Knížka o měrách zemských.* Praha: Česká matice technická v Praze, 1933, Svět a práce, Knihovna České matice technické, svazek 22

LINKA, Jan (ed.). *Václav Hájek z Libočan Kronika česká.* Praha: Academia, 2013.

KREUZ, Petr a Ivan MARTINOVSKÝ (eds.). *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích).* Praha: Scriptorium, 2007.

Contact – e-mail

starym@prf.cuni.cz

Náhrada škody způsobené nedospělci v judikatuře Nejvyššího soudu v letech 1918–1940

Alžbeta Sztuková

Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Česká republika

Abstract in original language

Konferenční příspěvek se zabývá otázkou odpovědnosti za škodu způsobenou nedospělci (dětmi) z pohledu judikatury Nejvyššího soudu Československé republiky z let 1918 až 1940 v občanskoprávní oblasti. V centru zájmu budou především kazuistické případy a skutkové okolnosti jednotlivých zkoumaných kauz, povinnost dohledu rodičů (příp. jiných osob, jimž byla svěřena povinnost dohledu) nad nedospělci (dětmi) a v neposlední řadě i předpoklady uložení povinnosti k náhradě škody samotnému nedospělému škůdci.

Keywords in original language

Obecný zákoník občanský; odpovědnost; obligační právo; nedospělci.

Abstract

The conference paper deals with the issue of liability for damage caused by juveniles, (minors) from the perspective of the case law of the Supreme Court of the Czechoslovak Republic from 1918 to 1940 in the area of civil law. The focal point will be on the individual cases and its factual circumstances, the obligation of parents (or other persons entrusted with the duty of supervision) to supervise juveniles (children) and, last but not least, the prerequisites for imposing damages juveniles themselves.

Keywords

General Civil Code; Responsibility; Law of Obligations, Minors.

1 ÚVOD

Právní odpovědnost je jeden z tradičních právních institutů, kterému je i v právní publikační praxi věnována široká pozornost. Kořeny tohoto

institutu lze vysledovat, jak je obecně známo až do dob antických. Již v římském právu se lze setkat s tímto institutem ve zvláště propracované podobě.¹ Každé lidské jednání totiž vyvolává následky, ať už chtěné či nechtěné, v obecné rovině v souvislosti s konkrétním jednáním však obvykle předpokládané a očekávané (nebo právě naopak nikoliv). V této souvislosti je však z pohledu právního pro nás nejpodstatnější, zda konkrétní jednání a jeho následek jsou společensky žádoucí a akceptovatelné anebo naopak, pro řádné fungování společnosti jsou nepřijatelné, porušující společensky aprobovaná pravidla. (Právní) odpovědnost pak představuje reakci na toto sociálně nevídané počínání sloužící i jako prostředek nápravy důsledků takového jednání. Kupříkladu J. Harvánek pak definuje právní odpovědnost jako „*uplatnění nepřiznivých právních následků, stanovených právní normou, vůči tomu, kdo porušil právní povinnost*“.² Jedním z typických případů uplatnění odpovědnosti v právu je odpovědnost za škodu, jež má rovněž svá specifika v závislosti na oblasti života, s nimiž se pojí (např. odpovědnost za sportovní úrazy, za ekologické škody, odpovědnost advokátů apod.³). V předkládaném příspěvku se zaměříme na situace známé každému z běžného života – kdy škodu způsobí dítě, v řeči nového občanského zákoníku⁴ tedy ten, kdo nemůže posoudit následky svého jednání.

Hlavním cílem tohoto pojednání bude nastínění řešení otázky, vůči komu bylo možné se s úspěchem domáhat náhrady škody způsobené v takových situacích z pohledu právní úpravy obsažené v císařském patentu ze dne 1. 6. 1811 č. 946/1811 Sb. z. s., Obecný zákoník občanský (dále jen „Obecný zákoník občanský“), v němž lze obecně shledávat jeden z inspiračních zdrojů zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku. Ač je primárním záměrem příspěvku obeznámit čitatele především s kazuistickými aspekty případů z právní praxe představované rozhodovací činností Nejvyššího

¹ Např. plebiscit Lex Aquilia de damno, nebo lex Rhodia de iactu.

² Blíže viz HARVÁNEK J. a kol. *Teorie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 380 a násl.

³ Srov. např. KRÁLÍK, M. *Civilní a trestní odpovědnost sportovců za sportovní úrazy*. Praha: Nakladatelství Leges, 2016, xliv, 1444 s.; TICHÝ, L. (ed.). *Odpovědnost advokáta za škodu*. Praha: C. H. Beck, 2013, xxii, 212 s.; nebo ŠUSTOVÁ, J. *Odpovědnost za škodu způsobenou při výkonu právníké profese*. Praha: C. H. Beck, 2016, xii, 160 s.; PSUTKA, J. *Odpovědnost za ekologické škody v občanském právu*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, xiii, 419 s. atd.

⁴ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „nový občanský zákoník“) především § 2920 a násl. V zákoně č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění do 31. 12. 2013, byla tato problematika upravena v § 422.

soudu Československé republiky⁵ (dále jen „Nejvyšší soud“) ve vymezeném období, je vhodné se úvodem ve stručném nástínu seznámit s relevantní právní úpravou císařského patentu ze dne 1. 6. 1811 č. 946/1811 Sb. z. s., Obecný zákoník občanský (dále jen „Obecný zákoník občanský“), na jejímž podkladě bylo v projednávaných věcech rozhodováno.

Obecný zákoník občanský poskytoval osobám nadaným určitou vlastností, určitého věku nebo trpícím nedostatkem rozumových vlastností zvláštní ochranu.⁶ Šlo o výjimku z obecného principu rovnosti, na němž byla úprava občanského práva ve zkoumaném období vystavěna.⁷ Ochrana takto zakotvená se projevovala buď prostřednictvím úpravy institutů zákonného zástupce, nezpůsobilosti k právním činům (k nimž se řadilo jak právní jednání, tak delikty), nebo kombinací obojího.⁸

Z pohledu pojednávané problematiky „hranice“ věku ve vztahu k odpovědnosti za způsobenou škodu bylo základním kamenem ochrany poskytované z hlediska povinnosti k náhradě škody právě dětem (později nedospělčům) ustanovení § 1308 Obecného občanského zákoníku, jež (ve svém znění do 31. 12. 1916) stanovovalo, že pokud poškodí šílení nebo blbí nebo děti někoho, kdo dal nějakým zaviněním sám k tomu podnět, nemohl tento žádat náhradu.

Z terminologického hlediska bylo v intencích Obecného zákoníku občanského dítětem nutno rozumět toho, kdo ještě nedovršil 7. rok věku⁹. Novelou Obecného zákoníku občanského provedenou císařským nařízením ze dne 19. 3. 1916 č. 69/1916 Ř. z., jímž se vydává třetí částečná novela k obecnému zákoníku občanskému (dále jen „třetí dílčí novela“), došlo k novelizaci tohoto ustanovení, již byla posunuta věková hranice způsobilosti k deliktu z původních 7 na 14 let, kdy v dikci ustanovení došlo k nahrazení slova „*děti*“

⁵ Zejména judikaturou, jež byla uveřejněna ve sbírce o jejíž publikování se zasloužil František Vážený pod názvem „*Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech občanských*“, dále jen „Váženého sbírka“.

⁶ Srov. § 21 Obecného zákoníku občanského, jenž užívá formulace „*nedostatek let, pro duševní vadu nebo jiné poměry*“.

⁷ ROUČEK, F. *Komentář ke československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl prvý (§ 1 až 284)*. Reprint původního vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013, s. 206 a násl., Komentáře velkých zákonů československých.

⁸ *Ibid.*, s. 207.

⁹ Srov. § 21 Obecného zákoníku občanského.

spojením „*osoby nedospělé*“.¹⁰ Ač tedy bylo možné vyvodit, že dle Obecného zákoníku občanského byly v zásadě odpovědné jen osoby dospělé¹¹ a přičtené,¹² Nejvyšší soud ve své judikatuře¹³ vyjádřil, že i když byla hranice odpovědnosti za škodu způsobenou zaviněním posunuta až k počátku dospělosti (14 let), záměrem zákonodárce nebylo vyloučit jakoukoliv odpovědnost nedospělců za škodu. Takový předpis by byl nepřijatelný u duševně zdravých nedospělců, již se účastní školní výchovy, a to zejména ve věku blízkém se hranici dospělosti. V odkazovaném rozhodnutí soud rovněž nastínil základní kritéria, k nimž bylo nutno při posuzování zavinění nedospělce přihlížet, když uvedl, že: „*Bude tudíž v každém případě, v němž tvrzeno je zavinění nedospělcovo a s ním i povinnost ke náhradě škody, přihlídnouti ke stáří jeho, ke duševním vlastnostem, vzdělání, prostředí, v němž žije a jiným okolnostem tohoto druhu. Podle těchto hledisek bude uvažovati o tom, zda nedospělý přes svůj věk pod 14 roků nedopustil se zavinění. Pravidla absolutně platícího pro všechny případy tu není.*“¹⁴

10 Srov. § 158 cit. císařského nařízení, jímž došlo ke vložení nového textu § 1308 obecného zákoníku občanského tohoto znění: „*Kdo jakýmkoliv zaviněním sám dal podnět, že ho poškodily osoby šilené nebo blbě nebo nedospělé, nemůže žádati za náhradu.*“ (Nedospělcem se pak rozuměl ten, kdo ještě nedosáhl 14 let věku (srov. § 21 Obecného zákoníku občanského).

11 V této souvislosti je nutno zmínit, že (nejen) v rámci pojednání ohledně právní úpravy obsažené v Obecném zákoníku občanském je nutné rozlišovat pojmy „dospělost“ a „zletilost“, jež se v běžném jazyku často užívají jako synonyma, avšak na tomto místě je musíme rozlišovat, neboť se v Obecném zákoníku občanském můžeme setkat kupříkladu i se spojením „dospělý nezletilec“ (srov. § 248 cit. předpisu), jež vymezuje opět skupinu jedinců definovanou věkem, na niž se vztahují také zvláštní pravidla odpovědnosti za škodu apod. K výkladu jednotlivých pojmů proto srov. § 21 Obecného zákoníku občanského.

12 ROUČEK, F. a J. SEDLÁČEK. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Díl pátý (§ 1090 až 1341)*. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart v Praze, 1937, s. 826.

13 Viz odůvodnění rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 19. 12. 1923, sp. zn. Rv I 1071/23, uveřejněné ve Vážného sbírce pod publikačním číslem 3.322.

14 Obdobný závěr Nejvyšší soud vyjádřil i ve svém rozhodnutí ze dne 14. 12. 1928, sp. zn. Rv I 1035/28, uveřejněném ve Vážného sbírce pod publikačním číslem 8.559, v němž byla posuzována otázka (spolu)zavinění dopravní nehody poškozeným nedospělcem ve věku 9 let [ač je nutno zdůraznit, že zde byla posuzována otázka ručení dle zákona č. 162/1908 ř. z., o ručení za škody z provozování jízdních silostrojů (automobilů) a nikoliv dle obecné právní úpravy odpovědnosti za škodu, avšak soud při posouzení zavinění nedospělce vycházel i z ustanovení § 1310 Obecného zákoníku občanského], jenž byl při vkročení na silnici zachycen projíždějícím automobilem a poraněn. Nejvyšší soud uzavřel, že zavinění by na straně nedospělce bylo možné dovést jen ve spojitosti s tím, že se před vkročením do silnice nepřesvědčil, zda mu nehrozí nebezpečí blížícím se pozovem, avšak zanedbání takové pozornosti Nejvyšší soud považoval za běžné i u dospělých a vzhledem k tomu, že řidič jel nepovolenou rychlostí a porušil i další povinnosti vyplývající z příslušných předpisů vztahujících se k jízdě automobilem, nebylo možné zavinění u nedospělého poškozeného dovést.

Z pohledu systematiky zákona byla pak relevantní právní úprava zařazena do Hlavy třicáté, části pod bodem 3. nazvané „*O škodě z nezaviněného nebo nevolního činu*“. Z tohoto zařazení lze dovozovat, že Obecný zákoník občanský považoval odpovědnost zde uvedených jedinců za odpovědnost objektivní, přičemž jednáním nevolným se chápalo právě jednání nedospělých, choromyslných nebo „na smyslech zbavených osob“.¹⁵

Jak bylo nastíněno výše, záměrem zákonodárce nebylo dotčenou právní úpravou vyloučit jakoukoliv odpovědnost nedospělců za škodu. Aby se poškozený v souladu s tímto záměrem přece jen mohl domoci náhrady škody způsobené jinak neodpovědnou osobou – dítětem, nedospělcem – zakotvoval Obecný zákoník občanský úpravu, jež za splnění podmínek poškozenému otevírala prostor k úspěšnému uspokojení jeho nároku na náhradu škody i v takovýchto situacích:

1. poškozený se mohl domáhat náhrady od těch osob, jimž bylo možné přičítat škodu z toho důvodu, že zanedbaly dohled, svěřený jim na neodpovědné osoby (typicky rodič, poručník či opatrovník; srov. § 1309 Obecného zákoníku občanského);¹⁶
2. nebylo-li možné obdržet náhradu takovým způsobem, mohl soud přirůknout povinnost k náhradě škody i přímo samotnému škudci (srov. § 1310 Obecného zákoníku občanského);
3. oba tyto nároky byly však vyloučeny v případě, že na straně poškozeného bylo shledáno spoluzavinění na škodné události (srov. § 1308 Obecného zákoníku občanského)¹⁷).

¹⁵ Blíže k tomu srov. např. KRČMÁŘ, J. *Právo občanské. III. Právo obligací*. Praha: Nákladem Spolku česko-slovenských právníků Všehrd, 1929, s. 328 a násl.

¹⁶ ROUČEK, F. a J. SEDLÁČEK. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Díl pátý (§ 1090 až 1341)*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart v Praze, 1937, s. 828.

¹⁷ Ustanovení § 1308 Obecného zákoníku občanského ve znění do 31. 12. 1916: „*Poškodil-li šilení nebo blbě nebo děti někoho, kdo dal nějakým zaviněním sám ke tomu podnět, nemůže tento žádati náhrady.*“ Znění od 1. 1. 1917: „*Kdo jakýmkoliv zaviněním sám dal podnět, že bo poškodily osoby šilené nebo blbě nebo nedospělé, nemůže žádati za náhradu.*“

¹⁸ K výkladu tohoto pravidla se vyjadřoval ve své rozhodovací praxi také Nejvyšší soud, z jehož judikatury srov. např. rozhodnutí ze dne 29. 5. 1940, sp. zn. Rv I 184/40, uveřejněné ve Vážného sbírce pod publikačním číslem 17.739, dle něhož „*Žalobce v tomto případě svým zaviněním, totiž chováním před škodnou událostí, jak bylo zjištěno v rozsudcích nižších soudů, zardal podnět ke svému poškození nedospělcem (§ 1308 obč. zák.). V důsledku toho nemůže přijíti v úvahu ustanovení § 1309 obč. zák., podle něhož by se žalobce domáhati na žalovaném náhrady škody z důvodu, že jako otec zanedbal dohled na svého syna, jen v případě, kdyby nebyl žalobce svou spoluvinou dal podnět ke svému poškození (srov. § 1308 obč. zák. a úvodní slova § 1309 obč. zák.: „*Ausser diesem Falle...*“).*“

2 SPOLUZAVINĚNÍ POŠKOZENÉHO A POVINNOST NEDOSPĚLCE NAHRADIT ŠKODU

V tomto oddíle se jako prvé zaměříme na otázku vyloučení možnosti poškozeného domáhat se náhrady škody z důvodu jeho spoluzavinění [bod 3] viz výše] a problematiku podmínek, za nichž bylo možné samotného nedospělce zavázat k náhradě škody a v jakém rozsahu [bod 2) viz výše], neboť jak bude dále na jednotlivých zkoumaných případech z praxe Nejvyššího soudu demonstrováno, tyto dvě otázky byly často posuzovány ve vzájemném kontextu.

Jak bylo uvedeno výše, spoluzavinil-li poškozený sám vznik škody, nemohl se domáhat náhrady škody vzniklé jednáním nedospělce. Ustanovení § 1308 Obecného zákoníku občanského, z něhož uvedená zásada vyplývá, modifikovalo a omezovalo úpravu v § 1310, dle níž se za určitých okolností mohl poškozený domáhat náhrady škody přímo po nedospělém škůdci. Tato zvláštní úprava dopadající na situace, kdy došlo ke spoluzavinění škody nedospělci a poškozenými rovněž vylučovala aplikaci obecné úpravy § 1304 Obecného zákoníku občanského týkající se zavinění škody více subjekty dle níž, pokud poškozený spoluzavinil vznik škody, nesl tento škodu poměrně se škůdcem.¹⁹

Co se možnosti domáhat se náhrady škody způsobené nedospělcem přímo po škůdci týká, dopadal na tuto problematiku § 1310 Obecného zákoníku občanského²⁰, dle něhož mohla být poškozenému za splnění zákonem předpokládaných podmínek přiznána náhrada škody i vůči samotnému

¹⁹ Blíže srov. ROUČEK, F. a J. SEDLÁČEK. *Komentář ke československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Díl pátý (§ 1090 až 1341)*. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart v Praze, 1937, s. 826 a násl.

Na tomto místě je nutné podotknout, že judikатурní praxe novelizací provedenou třetí dílí novelou Obecného zákoníku občanského, již došlo k posunutí hranice způsobilosti k deliktu na 14 let, striktně nereflektovala, jak ostatně uvádí i J. Sedláček ve svém komentáři (srov. Ibid., s. 827), když kupříkladu v rozhodnutí ze dne 15. 11. 1922, Rv I 254/22, uveřejněném ve Vážného sbírce pod publikačním číslem 2.014, soudy dospěly k závěru, že u poškozeného ve věku 9 let, není jeho nedospělostí o sobě vyloučeno dělení škody mezi něho a škůdce.

²⁰ Dle § 1310 Obecného zákoníku občanského: „*Nemůže-li poškozený takovým způsobem obdržeti náhradu; uzná soudce na celou náhradu nebo alespoň na slušnou její část, uváživ okolnost, zda-li škůdci, třebaž obyčejně nebývá při rozumu, v tom určitém případě přece nelze nějaké zavinění přičítati; nebo zda poškozený opomenul se brániti ze šetrnosti ke škůdci, nebo konečně hledě ku jmění škůdce a poškozeného.*“ Ač zde zákon užívá pojmu „zavinění“ nelze toto chápat v právním smyslu slova, mělo se na mysli zavinění morální (k tomu srov. Ibid., s. 831).

nedospělému škůdci. Toto ustanovení vycházelo ze zásad ekvity, dle nichž měla i jinak neodpovědná osoba přece v některých případech, zdálo-li by se to spravedlivé, nahradit škodu.²¹ Náhrada mohla být takto přiznána za podmínky, že poškozený nemohl náhradu obdržet od těch, jimž bylo možné škodu přičítat pro zanedbání dohledu (důvody, proč nemohla být náhrada takto obdržena budou nastíněny v dalších částech výkladu) a že poškozený nenese spoluvinu na vzniku škody. Tato spoluvina poškozeného se však musela týkat škodné události samotné a nikoliv jen např. culpósního zvětšení škody. Podílela-li se však na vzniku škody třetí osoba (odlišná od škůdce a poškozeného), neměla tato skutečnost na možnost aplikace § 1310 Obecného zákoníku občanského vliv. Citované ustanovení však nezakládalo nárok poškozeného na náhradu, nýbrž dávalo soudům prostor k volnému uvážení, zda by nebylo v konkrétním případě spravedlivé, zavázat i jinak neodpovědného škůdce k náhradě škody.²²

2.4.1 Judikatorní praxe

Praktickými důsledky poměru vymezené obecné úpravy § 1304 a úpravy dle § 1308 Obecného zákoníku občanského, jak bylo nastíněno výše, se Nejvyšší soud zabýval kupříkladu ve svém rozhodnutí ze dne 28. 4. 1932²³, v němž byla posuzována situace, kdy nedospělý žalovaný srážel klackem ze stromu kaštany, přičemž zasáhl poškozeného nedospělého žalobce do oka a poranil ho. Dovolací soud neshledal spoluzavinění poškozeného ve skutečnosti, že tento vida nedospělého škůdce, že sráží klackem kaštany, postavil se za něho ve (nedostatečně) vzdálenosti 1 m tváří k zádům škůdce. Poškozený ve věku 12 let však vzhledem ke svému věku nemohl být schopen předvídat hrozící nebezpečí. Nejvyšší soud vyjádřil, že bylo-li by za daných okolností dovozeno, že vznik škody zaviniily obě strany, tj. že poškozený spoluzavinil škodu,

²¹ Koncepti tzv. odpovědnosti deliktně nezpůsobilé osoby na základě spravedlnosti (ekvity) lze nalézt i v úpravě obsažené v aktuální úpravě občanského práva dle zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku. Blíže srov. LOVĚTÍNSKÝ, V. Odpovědnost osoby s povinností dohledu v českém deliktním právu aneb jak je to s těmi dětmi na hřišti. *Právní rozhledy*, C. H. Beck, 2018, roč. 26, č. 9, s. 305–342.

²² ROUČEK, F. a J. SEDLÁČEK. *Komentář ke československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Díl pátý (§ 1090 až 1341)*. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart v Praze, 1937, s. 830 a násl.

²³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 28. 4. 1932, sp. zn. Rv I 378/31, uveřejněné ve Vážného sbírce pod publikačním číslem 11.608.

nebylo by možné aplikovat úpravu o poměrném nahrazení škody způsobené několika účastníky dle § 1304 Obecného zákoníku občanského, tato skutečnost by v souladu s § 1308 musela vést k neúspěchu ve sporu proti žalovanému nedospělému škůdci (tj. k zamítnutí žaloby). Nejvyšší soud se v tomto rozhodnutí vyjádřil dále i k otázce rozsahu náhrady škody, k níž mohl soud v souladu s § 1310 Obecného zákoníku občanského soud zavázat samotného nedospělého. Vyjádřil přitom, že popsané skutkové okolnosti²⁴ mohly být soudem zohledněny právě ve vztahu k rozsahu povinnosti k náhradě škody uložené soudem nedospělci. Nejvyšší soud totiž uzavřel, že škůdce ve věku 11 let nezpůsobil poškozenému zranění úmyslně a jeho neopatrnost nebylo lze označit za hrubou (nebylo prokázáno, že věděl, že za ním stojí poškozený) a proto jako spravedlivou (přiměřenou a slušnou) shledal toliko ve výši 1/2 požadovaného odškodnění.

Spoluzavinění poškozeného (ve věku 9 let) nebylo shledáno ani v situaci, kdy poškozený školák opakovaně provokoval svého spolužáka (ve věku 12 let) zesměšňujícím pokřikováním, že jeho otec (pekař) peče „mrzáky (bat’ovky)“, a takto vyprovokovaný spolužák po poškozeném hodil násadku s perem, v důsledku čehož přišel poškozený o oko. Takového jednání nemohlo založit spoluzavinění poškozeného na těžkém ublížení na zdraví. Dovolací soud toto počínání považoval toliko za lehkovážné chování poškozeného vůči duševně méně nadanému, prchlivému a popudlivému spolužáku (jak bylo v řízení prokázáno) a přihlédl k němu rovněž až při určení rozsahu povinnosti k náhradě škody uložené nedospělému škůdci dle § 1310 Obecného zákoníku občanského, přičemž za přiměřenou a slušnou náhradu považoval odškodnění ve výši 1/2 uplatněného nároku.²⁵

Při výkladu v rámci této části je vhodné podotknout, že ve smyslu § 1308 Obecného zákoníku občanského mohl spoluviníkem škody být i poškozený, jenž byl sám nedospělý. V tomto směru lze poukázat na případ řešený Nejvyšším soudem²⁶, kdy nedospělý žalobce žaloval společnost, neboť

²⁴ V situaci, kdy bylo prokázáno, že této se poškozený nemůže domáhat po rodičích škůdce, viz výklad dále o dohledové (dohledové) povinnosti specifikovaných osob na nedospělci.

²⁵ Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 22. 9. 1925, sp. zn. Rv I 988/25, uveřejněné ve Vážného sbírce pod publikačním číslem 5.292.

²⁶ Srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 28. 12. 1928, sp. zn. Rv I 604/28, uveřejněné ve Vážného sbírce pod publikačním číslem 8.593.

si způsobil těžké popáleniny ruky tím, že sáhl dovnitř elektrického transformátoru, jenž náležel právě žalované společnosti. Nejvyšší soud se neztožnil se závěrem, že z důvodu věku žalobce (téměř 10 let) a tím, že si nebyl vědom nebezpečí, nemá poškozený nedospělec na svém zranění spoluvinu a dovedil, že „nedostatek vědomí nevylučuje ani u žalobce možnost předvídání, an byl již téměř deset let starý, a proto také nevylučuje jeho spoluvinu. Při průměrných zkušenostech skoro desítiletého žalobce, který již po několik měsíců chodil do školy, kde dívky byly poučovány o nebezpečí elektrického vedení, a bratr žalobce byl elektrotechnickým učněm, žalobce sám zřejmě zná číst a psát a za dalšího bydlení v S. mohl si přečísti na jiných tabulkách výstrahu před elektrickým vedením, nelze úplně omluviti žalobce, že vsáhl do nebezpečného otvoru transformátoru, ať se to stalo z nezpůsobilosti nebo z pouhé zvědavosti.“

Z uvedeného vyplývá, že ač tedy obecně nebyl nedospělec odpovědný za škodu, jež způsobil, mohlo být toto překonáno na základě uvážení soudu dle § 1310 Obecného zákoníku občanského a nedospělec může být učiněn odpovědným či spoluodpovědným za škodu jím způsobenou někomu jinému, ale i za škodu vlastní.²⁷ Tento nárok (dle § 1310 Obecného zákoníku občanského) byl však vyloučen, bylo-li prokázáno, že na vzniku škody nese spoluvinu i samotný poškozený.

3 POVINNOST DOHLEDU

Náhrady škody se tedy poškozený – jak plyne z uvedeného – mohl na základě uvážení soudu domoci i přímo na nedospělém škůdci. Obecný zákoník občanský však rovněž zakotvoval možnost domáhat se odškodnění za škodu způsobenou nedospělci také po osobách, jimž bylo možné přičítat škodu z toho důvodu, že zanedbaly dohled, svěřený jim na neodpovědné osoby (srov. § 1309 Obecného zákoníku občanského²⁸). Toliko skutečnost, že škoda byla způsobena nedospělcem, však automaticky nezakládala nárok vůči osobě, jež byla povinna dohledem. V případě uplatnění nároku majícího svůj základ v § 1309 Obecného občanského zákoníku, jež předpokládá samostatné a nezávislé zavinění spočívající v zanedbání povinného dohledu

²⁷ Srov. cit. rozhodnutí uveřejněné ve Vážného sbírce pod publikačním číslem 8.593.

²⁸ Dle § 1309 Obecného zákoníku občanského: „Kromě tohoto případu náleží mu náhrada od těch osob, jimž lze přičísti škodu proto, že zanedbaly dohled, svěřený jim na takové osoby.“

byla otázka úspěchu ve sporu odvislá vždy od konkrétních okolností toho kterého případu. Jednou takovou okolností byl právě věk (hledisko věkové „hranice“) škůdce a od něho odvislá míra povinného dohledu nad ním.²⁹

Osobami s povinností dohledu nad nedospělci (dětmi) byli typicky rodiče. Povinnost dohledu nad manželským dítětem dle Obecného zákoníku občanského přináležel oběma rodičům³⁰ společně a nedílně. To znamenalo, že oba rodiče jsou k výkonu tohoto dohledu v celém rozsahu samostatně oprávněni, ale i povinni. Proto dostačovalo, pokud je vykonával jeden z nich. Nebylo nutné, aby jeden dával zvláštní pokyn druhému k výkonu dohledu.³¹ Rodiče pak mohli svěřit děti do péče i jiným osobám, jež za péči (dohled) v takovém případě pak odpovídaly.³² Je nutno zdůraznit, že osoba s povinností dohledu neměla regresní nárok vůči škůdci, neboť zanedbání dohledu představovalo samostatný delikt, a nikoliv odpovědnost za cizí zavinění.³³

3.4.1 Judikatorní praxe

Nejvyšší soud se ve své rozhodovací praxi v rozhodném období zabýval různými případy, kdy došlo ke způsobení škody nedospělcem (dítětem), přičemž se zabýval právě posouzením, zda došlo či nedošlo k zanedbání (opomenutí) povinného dohledu. V této části bude opět poukázáno na vybraná rozhodnutí řešící právě otázku náležitého dohledu se zaměřením na jednotlivé skutkové okolnosti (především jednání nedospělců a jejich schopnosti

²⁹ Viz odůvodnění rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 1. 6. 1928, sp. zn. Rv I 1412/27, uveřejněného ve Vážného sbírce pod publikačním číslem 8.096.

³⁰ Srov. § 139 Obecného zákoníku občanského.

³¹ Srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 19. 10. 1937, sp. zn. Rv I 946/36, uveřejněné ve Vážného sbírce pod publikačním číslem 16.401. V intencích citovaného rozhodnutí je z hlediska rozdílnosti doby a společenských poměrů na nahlížení na roli muže a ženy ve společnosti zajímavé také vypíchnout úvahu Nejvyššího soudu, jež v tomto rozhodnutí vyslovil, dle níž: „... práva i povinnosti obou rodičů jsou si zde rovnocenné a že dostačuje tedy, vykonává-li je jeden z nich. Není tudíž tento dohled na matku dítěte přenesen otcem, jak zřejmá předpokládá dovolatelka, vybrž dotčená povinnost tkví přímo v zákoně, ba z ustanovení § 141, druhé věty (péče o tělesnou výchovu), lze dokonce vyvoditi jakési přednostní právo a pochopitelně i odpovídající povinnost matky ke dohledu, což odpovídá i požadavkům skutečného života, kde otec je zpravidla převážnou část dne vážán svým povoláním, jež mu umožňuje plnit jeho stěžejní zákonnou povinnost k rodině, tj. povinnost vyživovací.“

³² Rodiče by v takovém případě odpovídali dle § 1315 Obecného zákoníku občanského.

³³ ROUČEK, F. a J. SEDLÁČEK. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Díl pátý (§ 1090 až 1341)*. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart v Praze, 1937, s. 828 a násled.

posoudit následky svého jednání vzhledem k jejich věku v době škodní události) a jejich posouzení příslušnými soudy.

Ve věci vedené u Nejvyššího soudu pod sp. zn. Rv I 438/23,³⁴ byl projednáván případ, kdy nedospělý při střelbě z flobertky na žáby způsobil jinému nedospělci zranění. V řízení byla žalovaná o náhradu škody matka škůdce, přičemž soud prvního stupně žalobě vyhověl, neboť dospěl k závěru, že matka nedospělého škůdce zanedbala náležitou péči. Odvolací soud, jehož závěr Nejvyšší soud neshledal nepřiměřeným, se s tímto vývodem neztotožnil. Uzavřel, že prostá okolnost, že škůdce byl v době skutku nedospělým, automaticky nezakládá povinnost matky k náhradě škody.³⁵ V situaci, kdy nedospělý škůdce byl téměř 14 let starý, neopomněla matka povinný dohled, pokud synovi neprohledávala věci za účelem zjištění přítomnosti nebezpečných předmětů. Taktéž nelze její vinu shledat v tom, že poskytla synovi peněžité prostředky, jež užil k pořízení flobertky, neboť u jedinců v tomto věku dojíždějících do školy je naopak běžné, že jim rodiče poskytují peníze na stravu a školní pomůcky.

Porušení povinnosti dohledu rodiči soudy neshledaly ani v situaci, kdy sáňkující kluci (nedospělci ve věku 8 a 9 let) způsobili zranění třetí osobě. Bylo dovozeno, že u jedinců starších 7 let, na rozdíl od dětí, tj. jedinců mladších uvedenému věku, není potřeba stálý bezprostřední dohled, jelikož již sami chodí do školy a jejich vyspělost se pokládá na takové úrovni, že rozeznají, zda jim hrozí nebezpečí, nebo by mohli svým jednáním zvadat příčinu škody jinému. Za dostatečné opatření ze strany rodičů považovaly soudy zákaz sáňkování udělený rodiči škůdcům, byli-li hoši jinak poslušní a nebylo tvrzeno, že by byli duševně zaostalí. Zavinění nebylo lze spatřovat ani v tom, že otec jednoho z chlapců před odchodem z domu neučinil opatření, kterými by zabránily synovi v sáňkování.³⁶

³⁴ Srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 5. 9. 1923, sp. zn. Rv I 438/23, uveřejněné ve Vážného sbírce pod publikačním číslem 2.902.

³⁵ Srov. odůvodnění analyzovaného rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 5. 9. 1923, sp. zn. Rv I 438/23, z něhož plyne, že vina pro opominutí povinného dohledu spočívá v samostatném a nezávislém zavinění, jež není v žádné souvislosti se zaviněním samotného nedospělce.

³⁶ Srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 1. 6. 1928, sp. zn. Rv I 1412/27, uveřejněné ve Vážného sbírce pod publikačním číslem 8.096.

Další posuzovaný případ se zabýval situací, kdy byli žalováni rodiče 4 kluků ve věku 5 až 8 let, kteří vstoupili do vozovky cyklistce, přičemž se chytli za ruce a vytvořili tak řetěz – bariéru, jež znemožňovala průjezd levým pruhem silnice. Když žalobkyně na kole chtěla takto vytvořenou překážku objet po pravé straně silnice, chlapci se rozutekli. Tři ustoupili směrem na levou stranu silnice, avšak jeden (ve věku 6 let) utíkal na pravou stranu silnice, po níž se cyklistka snažila klukům vyhnout, a vběhl tak žalobkyni pod kolo, jež v důsledku této události z kola spadla a poranila se. Soudy dospěly k závěru, že příčinou vzniku škody bylo společné jednání všech dětí. Nebylo rozhodující, že bezprostřední příčinou pádu a poranění cyklistky byl střet pouze s jedním chlapcem. Soudy v daném případě tedy seznaly odpovědnost všech rodičů za opominutí dohledu, a to odpovědnost za škodu solidární.³⁷

Je nutno podotknout, že osobou povinnou dohledem nad nedospělcem nemusel být vždy pouze rodič. Nejvyšší soud se ve své praxi zabýval také případem, kdy soudy nižších stupňů kromě jiného posuzovaly odpovědnost učitele ve škole při lékařské prohlídce. Bylo zjištěno, že v rámci školní lékařské prohlídky při svlékání dětí, došlo k následujícímu: „*Žalovaný nezř. Karel K. si vypůjčil od spolužáka nůž k přeřeznutí tkaničky u boty. Dal si při tom svou nohu na sedadlo lavice a při rozřezávání šněrovadla uklouzl mu nůž, který zasáhl žalobce a vypíchl mu pravé oko.*“³⁸ Odvolací soud v této věci vyvodil, že prohlídku řídil lékař a na učitele nebylo možné požadovat, aby v době, kdy došlo ke škodní události, sledoval všechny děti tak, aby ani jedno z nich ani na chvíli nespustil z očí. Takovýto dohled považoval soud za téměř nemožný a ani popsaná míra dohledu by nevyloučila riziko, že dojde k nějaké škodné události. Učitele nestíhala ani povinnost kontrolovat, zda některé z dětí nemá u sebe nůž, neboť nože byly běžnou součástí vyučování ručních prací. Z uvedených důvodů soudy dospěly k závěru, že na straně učitele, jenž byl ve věci také žalován, nebylo možné spatřovat opomenutí povinného dohledu ve smyslu § 1309 Obecného zákoníku občanského.

Jako další příklad lze uvést otázku odpovědnosti za škodu pořadatele slavnosti způsobené nedospělým návštěvníkem. Žalobkyně byla poraněna

³⁷ Srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 22. 9. 1939, sp. Z.n. Rv II 238/39, uveřejněné ve Vážného sbírce pod publikačním číslem 17.394.

³⁸ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 10. 12. 1937, sp. zn. Rv I 2208/36, uveřejněné ve Vážného sbírce pod publikačním číslem 16.564.

na slavnosti pořádané tělocvičnou jednotou střepinou ze žárovky, již po ní hodil šestiletý chlapec, v důsledku čehož došlo ke ztrátě oka. Soudy dospěly k závěru, že vzhledem k tomu, že chlapec zvedl střepinu z místa (smetiště), kde již dříve ležely střepiny. Nebylo proto možné dávat příčinu poranění žalobkyně s v rámci slavnosti provozovanou střelnicí, kde bylo stříleno do žárovek. Po pořadateli akce nebylo možné požadovat nepřetržitý dohled nad každým dítětem. Pořadatel rovněž nezanedbal žádnou povinnost, odklidil-li po skončení střelby odpad i střepy z vystrílených žárovek na místo, kam se obvykle takové odpadky ukládaly, a nemůže být odpovědný za jednání šestiletého chlapce, jenž na smetiště vlezl, vzal kus střepu a poranil jím žalobkyni.³⁹

Z uvedeného vyplývá, že aby se poškozený mohl domoci náhrady škody způsobené nedospělci po osobách, již stůhala povinnost dohledu nad nimi, musel být prokázán nedostatek dohledu, vina osoby povinné dohledem a vznik škody. Vždy bylo nutné posuzovat případ od případu konkrétní skutkové okolnosti. V případě, že osoba, již stůhala povinnost dohledu škodu poškozenému nahradila, nemohla uplatňovat regresní nárok přímo proti škůdci.⁴⁰

4 POMĚŘ MEZI USTANOVENÍMI § 1309 A § 1310

Vztah mezi § 1310 Obecného zákoníku občanského, dle něhož bylo zavázat k náhradě škody i neodpovědného škůdce (nedospělce) a odpovědností osob, jímž bylo by možné přičítat škodu pro zanedbání náležitosti dohledu nad svěřenou osobou dle § 1309 Obecného zákoníku občanského, nebyl z počátku – jak lze vysledovat ze zkoumané judikatury – zcela zřejmý. Již v rozhodnutí ze dne 23. 3. 1920⁴¹, Nejvyšší soud konstatoval, že k náhradě

³⁹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 2. 12. 1936, sp. zn. Rv I 2675/34, uveřejněné ve Vážného sbírce pod publikačním číslem 15.652.

⁴⁰ Srov. také ROUČEK, F. a J. SEDLÁČEK. *Komentář ke československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Díl pátý (§ 1090 až 1341)*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart v Praze, 1937, s. 828 a násl.

⁴¹ Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 23. 3. 1920, sp. zn. R II 54/20. V tomto rozhodnutí Nejvyšší soud řešil otázku náhrady škody vzniknuvší poškozené v situaci, kdy v době škodní události třináctiletý kluk poškozenou výstřelem poranil na hlavě. Rozhodnutí bylo publikováno ve Vážného sbírce pod publikačním číslem 462.

škody způsobené činem nedospělé osoby jsou povinné především osoby, jímž lze tuto škodu přičítat, neboť zanedbaly náležitý dohled nad osobami jim k opatrování svěřenými, přičemž jejich případné zavinění není v žádné souvislosti se zaviněním samotné nedospělé osoby. Nejvyšší soud v rozebíraném rozhodnutí dovodil, že uplatnění nároku na náhradu dle § 1310 Obecného zákoníku občanského přímo proti nedospělé osobě může domáhat úspěšně pouze tehdy, když bylo prokázáno, buď že k náhradě způsobené škody není osoba, jež byla stížena povinností dohledu, povinna, nebo že náhradu nemůže poskytnout. Důvody, proč osoba povinná dohledem, nemohla poskytnout náhradu, mohly mít různý charakter, dle něhož je lze je pro přehlednost roztrždit do tří skupin. Mohlo jít o tzv. formální důvody, spočívající v tom, že povinností dohledu (dohledu) stížená osoba tuto povinnost zanedbala, materiální důvody, jejichž povaha tkvěla v její nesolventnosti (pro svoji nemajetnost nebyla taková osoba schopna škodu nahradit) a poslední důvod, pro něž nebylo možné uspokojení požadovat po dohlížející osobě, byl prostý – takové osoby zde nebylo.⁴²

Otázku, zda k náhradě způsobené škody není povinna osoba, jež byla stížena povinností dohledu, nebo že taková osoba nemůže náhradu poskytnout, nebylo lze podle názoru Nejvyššího soudu vyjádřeného ve shora citovaném rozhodnutí řešit jako otázku „předběžnou“ přímo v řízení vedeném proti nedospělé osobě, nýbrž muselo předcházet samostatné řízení („zvláštní spor“). Prezentovaný názor byl však brzy judikatorně překonán. V rozhodnutí ze dne 19. 4. 1928⁴³, jež se sice zabývalo otázkou náhrady škody

⁴² Srov. ROUČEK, F. a J. SEDLÁČEK. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Díl pátý (§ 1090 až 1341)*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart v Praze, 1937, s. 831.

⁴³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 19. 4. 1928, sp. zn. R II 124/28, uveřejněné ve Vážného sbírce pod publikačním číslem 7.975. Dále k této problematice srov. také rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 30. 1. 1931, sp. zn. Rv I 1944/30, publikované ve Vážného sbírce pod publikačním číslem 10.486.

způsobené dospělým nezletilcem⁴⁴, jenž byl pro marnotratnost zbaven svéprávnosti, a stěžejní byla otázka jeho přičetnosti v době spáchání skutku⁴⁵, nicméně Nejvyšší soud se zde vyslovil i k otázce předčasnosti žaloby podané přímo proti jinak neodpovědné osobě. Konstatoval, že „*podpůrnost nároku dle 1310 obč. zák. jest pravidlem práva hmotného, nelze ji proto vykládati tak, že nárok nesmí býti zažalován, dokud nebylo právoplatně rozhodnuto o žalobě na třetí osoby o náhradu téže škody.*“ Nárok dle § 1310 Obecného zákoníku občanského vzniká dle Nejvyššího soudu již vznikem škody a jeho není tedy vázán až na pravomocné zamítnutí nároku uplatněného dle § 1309 Obecného zákoníku občanského vůči osobě, již byl svěřen dohled. Otázku odpovědnosti osob stížených povinností dohledu dle § 1309 Obecného zákoníku občanského je proto třeba posoudit jako otázku předběžnou v samotném řízení vedeném proti nedospělci. V žalobě však bylo nutné tvrdit a prokazovat skutečnosti, že po osobách povinných dohledem se poškozený nemůže domct náhrady škody. Tato povinnost stíhala žalobce.⁴⁶

Je tedy nutno zdůraznit, že ač § 1309 Obecného zákoníku občanského zakotvoval povinnost rodičů k dohledu nad dětmi, nevyplyvalo z něj automaticky,

⁴⁴ Na otázku posouzení náhrady škody dospělým nezletilcem obecně úpravu obsaženou v § 1308 až 1310 Obecného zákoníku občanského nebylo možné aplikovat, neboť tato z hlediska kritéria věku (ve znění třetí dílčí novely) dopadala toliko na nedospělce. Odpovědnost dospělých nezletilců byla pak upravena v § 248 Obecného zákoníku občanského, dle něhož (ve znění do 31. 12. 1916) „*nezletilý, který, dovršiv dvacátého roku, při jednání předstírá, že jest zletilý, jest odpověden za všechnu škodu, nemohla-li druhá strana dobře, než učinila ujednání, si zjednatí zprávu o pravdivosti tohoto tvrzení. Vůbec jest odpověden jak svou osobou, tak i svým jménem také co do jiných zakázaných jednání a co do škody způsobené jeho vinou.*“ Třetí dílčí novelou pak došlo k novelizaci znění tohoto ustanovení, přičemž novelizované znění bylo toto: „*Vydával-li by se nezletilý, dokonav dvacátý rok, při nějakém jednání za zletilého a nemohla-li by druhá strana, prve než věc bude dojednána, získati práv o pravém stavu, bude nezletilý zodpověden za veškerou škodu. Dospělý nezletilec odpovídá veškerým svým jménem také za jiné činy zapovězené a za škodu, kterou způsobil svou vinou.*“ V této souvislosti sluší se tedy zopakovat, že odpovědnost za delikty byla třetí dílčí novelou posunuta ke 14 roku věku. Z výše uvedené textace § 248 Obecného zákoníku občanského (v obou zněních) nebylo možné dovodovat, jak se tomu v praxi dělo, že by byl snad počátek odpovědnosti nezletilce posunut až k 20. (18.) roku života. Dospělí nezletilci (srov. § 21 Obecného zákoníku občanského) nesli odpovědnost za své jednání sami, odpovědnost osob, jímž byl svěřen dohled, dle § 1309 Obecného zákoníku občanského se zde neuplatnila. Blíže srov. Také rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 16. 3. 1940, sp. zn. Rv I 1453/39, uveřejněné ve Vážném sbírce pod publikačním číslem 17.637.

⁴⁵ K tomu srov. RANDA, A. *O závazcích k náhradě škody dle rakouského práva občanského s ohledem na cizozemské zákonodárství.* 7. vyd. Praha: Nákladem J. Ottý, 1912. s. 31.

⁴⁶ Srov. cit. rozhodnutí č. 10.486.

že k porušení této povinnosti – zanedbání dohledu – skutečně došlo. Tyto skutečnosti musely být v žalobě proti těmto osobám výslovně tvrzeny a opodstatněny⁴⁷, ač je nutno poznamenat, že v rámci jedné věkové kategorie škůdců je pak otázka náležitosti dohledu diverzifikovatelná v závislosti na vyspělosti toho – kterého jedince.⁴⁸

5 ZÁVĚR

Z vyloženého vyplývá, že ač zásadně nedospělci nebyli odpovědní za škodu, již způsobili, nebyla tato zásada absolutní. V první řadě se poškozený mohl za splnění zákonem stanovených podmínek domáhat náhrady škody po osobách, již stíhala povinnost nad nedospělci dohlížet. Z důvodu zachování ekvity mohla být pak tato zásada překonána na základě uvážení soudu vzhledem ke konkrétním okolnostem případu a nedospělec mohl být zavázán k nahrazení, či „spolunahrazení“ škody jím způsobené třetím osobám. Aby se však poškozený mohl domoci náhrady škody způsobené nedospělci po osobách, již stíhala povinnost dohledu nad nimi, musel být dle zkoumané judikatury prokázán nedostatek dohledu, vinu osoby povinného dohledem a vznik škody. Vždy tedy bylo nutné posuzovat případ od případu konkrétní skutkové okolnosti. Lze shrnout, že v intencích zkoumané judikatury bylo pro toto posouzení rozhodující, zda „opatření“, jež měla ve vztahu k pravděpodobnosti vzniku škody plnit preventivní funkci, učiněná dohlížející osobou, byla přiměřená zejména vzhledem ke konkrétnímu škodnímu jednání nedospělců a jejich schopnosti posoudit následky svého jednání vzhledem k jejich věku v době škodní události. Oba nároky – jak možnost domáhat se náhrady škody po dohlížející osobě, tak možnost uložit povinnost k náhradě škody nedospělci – vylučovalo spoluzavinění škody ze strany poškozeného. Rovněž tuto otázku tedy musely soudy přednostně zkoumat, aby bylo zřejmé, zda je vůbec nutné se dále zabývat splněním dalších podmínek, za nichž bylo možné náhradu škody přiznat. Nebylo-li však možné ze zjištěných okolností týkajících se jednání poškozeného dospět k závěru

⁴⁷ Srov. odůvodnění rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 24. 6. 1936, sp. zn. Rv I 80/36, uveřejněného ve Vážného sbírce pod publikačním číslem 15.326.

⁴⁸ Otázka, zda škůdce nebyl pro svůj věk kupř. „duševně zaostalý“. K tomu srov. např. odůvodnění rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 1. 6. 1928, sp. zn. Rv I 1412/27, uveřejněného ve Vážného sbírce pod publikačním číslem 8.096.

o spoluzavinění škody poškozeným, zohledňovala tyto skutečnosti judikatorní praxe Nejvyššího soudu jako relevantní z hlediska posouzení otázky rozsahu náhrady škody, k němuž mohl být v souladu se zásadou ekvity zavázán samotný nedospělý škůdce.

Nelze rovněž přehlédnout, že v rámci zkoumané právní úpravy došlo brzy k legislativnímu posunu hranice odpovědnosti k vyššímu věku a proto v úplném závěru tohoto příspěvku, jenž měl by být spíše podkladem pro zamyšlení nad hranicemi a posuzováním míry vypěstlosti dětí a nedospělců ve vztahu k otázce náhrady škody nimi způsobené a rovněž (i s ohledem na s tím úzce související projednávanou problematiku otázky náležitého dohledu), je příhodné vypůjčit si výňatek textu judikátu Ústavního soudu⁴⁹, dle něhož: „... je třeba ke stanovení požadované míry náležitého dohledu přistupovat uvážlivě. Je nutno nalézt správnou rovnováhu mezi intenzitou dohledu a svobodou dětí. Život s sebou přináší různá nebezpečí a rizika nelze zcela eliminovat bez ztráty svobody. Časy, kdy osmiletá Lisa s Annou šly samy z Bullerbynu nakupovat do vedlejší vesnice (viz Lindgren, Astrid. Děti z Bullerbynu. Praha: Albatros, 2010, s. 100), či kdy pětiletý Honzíček jel sám za dědečkem vlakem na vesnici, kde sám a s jinými dětmi běhal po vesnici a jejím okolí (Řába, Bohumil. Honzíčkova cesta. Praha: Axióma, 2011), jsou již bobužel patrně minulostí. A to, i když v této svobodě děti zažily spoustu úžasných dobrodružství, které dnešní děti v době ovládané paradigmatem ochrany a úplného odstranění rizika těžko zažijí.“

Literature

- HARVÁNEK, J. a kol. *Teorie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-104-5.
- KRÁLÍK, M. *Civilní a trestní odpovědnost sportovců za sportovní úrazy*. Praha: Leges, 2016. Extra. ISBN 978-80-7502-127-4.
- KRČMÁŘ, J. *Právo občanské. III., Právo obligační*. Praha: Nákladem Spolku československých právníků „Všehrd“, 1929. Dostupné z: <https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/15241>

⁴⁹ Srov. nález Ústavního soudu ze dne 15. 12. 2015, sp. zn. I. ÚS 1587/15, uveřejněný pod publikačním číslem 214/2015 Sbírky nálezů a usnesení Ústavního soudu, bod 39. odůvodnění.

- LOVĚTÍNSKÝ, V. Odpovědnost osoby s povinností dohledu v českém deliktním právu aneb jak je to s těmi dětmi na hřišti. *Právní rozhledy*, C. H. Beck, 2018, roč. 26, č. 9, s. 305–342.
- MACUR, J. *Odpovědnost a zavinění v občanském právu*. 1. vyd. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1980, 215 s.
- PSUTKA, J. *Odpovědnost za ekologické škody v občanském právu*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, Právní monografie. ISBN 978-80-7357-559-5.
- RANDA, A. *O závazcích ke náhradě škody dle rakouského práva občanského s ohledem na cizozemské zákonodárství*. 7. vyd. Praha: Nákladem J. Otty, 1912. Dostupné z: <https://digi.law.muni.cz/handle/digilaw/13384>
- ROUČEK, F. a J. SEDLÁČEK. *Komentář ke československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Díl pátý (§ 1090 až 1341)*. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V Linhart v Praze, 1937.
- ROUČEK, F. *Komentář ke československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl první. (§ 1 až 284)*. Reprint původního vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013, Komentáře velkých zákonů československých. ISBN 80-85963-60-4.
- ROZEHNAL, A. *Závazkové právo. Obecná část. Deliktní právo*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, 215 s. ISBN 978-80-7380-496-1.
- TICHÝ, L. *Odpovědnost advokáta za škodu*. Praha: C. H. Beck, 2013, Beckova edice právní instituty. ISBN 978-80-7179-345-8.

Seznam judikatury

- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 23. 3. 1920, sp. zn. R II 54/20.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 15. 11. 1922, Rv I 254/22.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 5. 9. 1923, sp. zn. Rv I 438/23.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 19. 12. 1923, sp. zn. Rv I 1071/23.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 22. 9. 1925, sp. zn. Rv I 988/25.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 1. 6. 1928, sp. zn. Rv I 1412/27.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 19. 4. 1928, sp. zn. R II 124/28.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 28. 12. 1928, sp. zn. Rv I 604/28.
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 14. 12. 1928, sp. zn. Rv I 1035/28.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 30. 1. 1931, sp. zn. Rv I 1944/30.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 28. 4. 1932, sp. zn. Rv I 378/31.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 2. 12. 1936, sp. zn. Rv I 2675/34.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 24. 6. 1936, sp. zn. Rv I 80/36.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 19. 10. 1937, sp. zn. Rv I 946/36.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 10. 12. 1937, sp. zn. Rv I 2208/36.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 22. 9. 1939, Rv II 238/39.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 16. 3. 1940, sp. zn. Rv I 1453/39.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 29. 5. 1940, sp. zn. Rv I 184/40.

Contact – e-mail

262601@mail.muni.cz

Hranice pozemků podle Zákona XII. desek

Pavel Záliš

Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Česká republika

Abstract in original language

Príspevok sa zaoberá rímskoprávnym charakterom a ochranou hraníc, tak jak ji upravoval Zákon XII. desek včetně přeshraničních sporů, zejména ve vztahu k přesahům přes hranice pozemků a omezení vlastnického práva k nim. V tomto směru se věnuje zejména sporům týkající se samotných hranic pozemků (*actio finium regundorum*), problematice spojené s přesahy stromů (*actio de arboribus caedendis*) a jejich částí přes hranice, přirozeného odtoku dešťové vody ze sousedního pozemku (*actio aquae pluviae arcendae*) ad. V návaznosti na tuto problematiku se rovněž věnuje archaické úpravě římského práva, které postihovalo manipulaci s hraničními kameny (*terminus motus*).

Keywords in original language

Confinium; actio de arboribus caedendis; actio finium regundorum; actio aquae pluviae arcendae; terminus motus.

Abstract

The paper deals with the character and border protection, as regulated by the Law of the Twelve Tables including cross-border disputes, especially in relation to overlaps across land borders and restrictions on property rights to them. In this respect, he focuses in particular on disputes concerning land borders themselves (*actio finium regundorum*), issues related to overlapping trees (*actio de arboribus caedendis*) and their parts across borders, natural rainwater runoff from neighboring land (*actio aquae pluviae arcendae*) and others. In connection with this issue is also devoted to archaic regulation of Roman law, which affected the manipulation of boundary stones (*terminus motus*).

Keywords

confinium; actio de arboribus caedendis; actio finium regundorum; actio aquae pluviae arcendae; terminus motus.

1 ÚVOD

Podle tradice rozdělil druhý římský král Numa Pompilius veřejnou půdu (*ager publicus*) mezi občany, hranice (*limes*) přikázal označit hraničními kameny, které zasvětil Jupiteru Terminovi a za jejich přemístění nebo porušení stanovil přísný trest v podobě zasvěcení (*sacer esto*).¹ I když nelze tuto legendu o rozdělení (*adsignatio*) veřejné půdy mezi soukromníky přijímat bez výhrad, zejména pokud jde o osobu krále Numy Pompilia, neboť římská tradice s oblibou připisovala vznik nejrůznějších právních institutů konkrétním osobám, není možné přehlédnout, že ochrana hranic požívala v Římě již od nejstaršího období vysokého stupně ochrany, a to prakticky po celou dobu existence římského státu, přičemž se promítla i do první římské kodifikace, tedy Zákona XII. desek. Prvotní asignace, jak o ní hovoří tradice, má důležitou paralelu s přidělováním veřejné půdy novým koloniím nebo přidělováním veřejné půdy jednotlivcům na dobytém území.² Výchozím ideologickým základem se stalo přesvědčení, že stát vlastní veškerou půdu ve státě, tudíž ji může bezplatně převést, resp. asignovat jednotlivcům do kviritského vlastnictví.

Primární asignací, jak o ní hovoří tradice, vznikly pozemkové úděly, tzv. *heredium* o velikosti dvou jiter (*iugera* – přibližně 5000 m²)³, do kterých byly rozděleny nejen pozemky městské, ale též venkovské. To ostatně vyplývá z výroku Plinia staršího, který napsal⁴: „*In XII tabulis legum nostrarum nusquam nominatur villa, semper in significatione ea hortus, in horti vero heredium.*“⁵ Odtud předpoklad, že *heredium* tvořil dům (pozemek pod domem), dvůr a zahrada.⁶

¹ PLÚTARCHOS. *Životopisy slavných Řeků a Římanů I.* Překlad Václav BAHNÍK et al. Praha: Arista, 2006, s. 111 (Plut. Numa 16); DIONYSIUS OF HALICARNASSUS. *Roman Antiquities, Volume I, Books 1–2.* Překlad Earnest CARY. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1937, s. 531–532 (Dion. II.74); CICERO, Marcus Tullius. *O věcech veřejných.* Překlad Jan JANOŠEK. Praha: Oikoymen, 2009, s. 87–89 (Cic. De off. II.14).

² Liv. VIII.21.18: „*Tébož roku bylo posláno tři sta lidí do města Ancuru jako do osady. Dostali tam po dvou jitrech pozemku.*“ LIVIUS, Titus. *Dějiny II-III.* Překlad Pavel KUCHARSKÝ. Praha: Svoboda, 1972, s. 288.

³ Plin. N.H. XVIII.2.; Varro, *Rust.* 1. 10. 2.

⁴ Plin. N.H. XIX.4.

⁵ „*V našich zákonech dvanácti tabulek se slovo ‚villa‘ nebo ‚farma‘ nikde nezmínilo; je to slovo ‚hortus‘, které se s tímto označením vždy používá, zatímco výraz ‚heredium‘ se užívá pro ‚zahradu‘.*“

⁶ VANČURA, Josef. *Usucapio pro herede: Studie z práva římského.* Praha: Nákladem vlastním, 1897, s. 43.

Jistota ovšem již nepanuje ohledně právní povahy údělu. Převažuje názor, že *heredium* vlastnila celá rodina v čele s *paterfamilias*, přičemž se dědilo z generaci na generaci, jak ostatně napovídá samotný název (*heres – dědic*).⁷ Zároveň se jednalo o nezczizitelný úděl, což lze odvodit ze samotné podstaty mancipace, která se vztahovala výlučně na věci movité, které lze rukou uchopit (*manu cepere*). Ke změně došlo až v souvislosti s možností nabytí nemovitostí plebeji, na které se staré gentilní zřízení nevztahovalo, a tedy se na ně nevztahovaly ani původní parametry nezczizitelného a nedělitelného heredia. To zapříčinilo volnou dispozici s pozemky, tzn. jejich nabývání, převádění a další manipulaci. Proti tomuto názoru lze ovšem postavit množství protiargumentů, které jej vyvrací. Diskuse se rovněž vede i ohledně toho, zda se jednalo o úděl dělitelný, či nedělitelný.⁸

2 NÁBOŽENSKÝ CHARAKTER HRANIC

Tradice spojovala s narušením hranic náboženský trest, který představoval pro pachatele závažný následek v podobě ztráty občanství a vyhoštění. Římané měli pro takový čin označení *terminum movere*, který se svou povahou blíží svatokrádeži (*sacrilegium*).⁹ Ostatně náboženské normy upravující právní režim zdí a hranic nazývající se *ius parietum*, se původně nacházely v péči římských pontifiků.¹⁰ Lze říct, že každá hranice, a to nejen mezi pozemky, ale i hranice města nebo státu, požívala zvýšené ochrany, která v nejstarším období spadala do sféry náboženského práva (*res divini iuris*)¹¹ a tedy nelze vyloučit, že byly považovány za *res sanctae*, podobně jako hranice měst v podobě městských hradeb a bran.¹² Není bez významu, že Platón zmiňuje ve svém díle „Zákony“ v první řadě nezbytnost ochrany hranic pozemků,

⁷ ŘÍHA, Jan (ed.). *Křížekův slovník latinsko-český Jan Říba*. Praha: I. L. Kober knihkupectví, 1889, s. 251.

⁸ O tom více: VANČURA, Josef. *Agrární právo římské republiky*. Praha: Sborník věd právních a státních, 1908; MAREK, Václav. *Archaický Řím: výběr z odborné literatury k počátkům římského práva*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1986, s. 56–72.

⁹ SKŘEJPEK, Michal, Petr BĚLOVSKÝ a Kamila STLOUKALOVÁ. *Cizinci, hranice a integrace v dějinách*. Praha: Auditorium, 2016, s. 15.

¹⁰ *Ibid.*, s. 15–16.

¹¹ KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Brno: Doplněk, 2013, s. 77; Gai.2.8.

¹² SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 127.

nacházející pod ochranou nejvyššího boha Dia, podobným způsobem jako v Římě, tedy zákazem neoprávněného přemístování hraničních kamenů.¹³ Spojení ochrany hranic pozemků s náboženstvím jasně naznačuje archaický základ mající původ v předstátním obyčejovém právu. Tato vazba byla ve skutečnosti natolik těsná, že nebylo možné oddělit vlastnictví pozemků od náboženství a jeho norem.

Hraniční značky nejen vytyčovaly obvod pozemku, a tedy předmět případného právního vztahu, došlo-li k nakládání s ním, ale též definovaly účel jeho využití (soukromý, veřejný, náboženský atd.). Jejich ochrana proto patřila k elementárním zájmům zvláště rané společnosti, ve které se pozemky žádným způsobem neevidovaly, a tedy představovaly otázku důležitého významu. Ochrana a obnova hraničních značek zajišťovala kontrolu nejen nad územím samotným, ale ve skutečnosti nad celým občanským řádem. Není tedy žádným překvapením, že hraniční kameny měly své vlastní ochranné božstvo. V římském kalendáři byl 23. února vyčleněn pro slavnost zvanou *Terminalia* na počest nejvyššího boha Jupitera Termina, který se tak stal přeneseně ochráncem pozemkového vlastnictví.¹⁴

3 CONFINIUM

Mezi stěžejní ustanovení Zákona XII. desek vztahující se k problematice hranic pozemků patří ustanovení, které má zřejmě původ ve starším obyčejovém právu, jež zapovídá vlastníku pozemku jeho rozorání podél celého obvodu v šíři dva a půl stopy od hranice. Tím vznikla mezi pozemky mez nebo pruh tzv. *confinium*¹⁵ v šíři pěti stop, která měla zůstat ladem a sloužila oběma vlastníkům k obsluze pozemků a nejrůznějším úkonům souvisejícím

¹³ PLATÓN. *Zákony*. Překlad František NOVOTNÝ. Praha: OIKOYMENH, 2016, s. 244.

¹⁴ Toho dne se scházeli vlastníci sousedních pozemků u hraničních kamenů, zdobili je a obětovali Terminovi. Celou slavnost završili pořádáním přátelských hostin. Veřejné Terminalie byly slaveny u šestého milníku na via Laurentia, na staré hranici Říma a Laurenta. Terminovi přinášeli rovněž oběť a volali ho za svědka i při vytyčování milníků. ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Bobové a brdínové antických bájí*. Praha: Brána, 1996, s. 412; DIONYSIUS OF HALICARNASSUS. *Roman Antiquities, Volume I, Books 1–2*. Překlad Earnest CARY. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1937, s. 531–532 (Dion. II.74.).

¹⁵ Křížkův slovník latinsko-český z roku 1889 překládá slovo „*confinium*“ zcela pregnantně jako „soumezí“. ŘIHA, Jan (ed.). *Křížkův slovník latinsko-český Jan Říha*. Praha: I. L. Kober knihkupectví, 1889, s. 99.

s jeho správou a obhospodařováním. Nejčastěji sloužilo k otáčení pluhu při orbě nebo k zajištění přístupu na vlastníkův pozemek, nesousedila-li s ním veřejná cesta. Tím bylo *confinium* vyloučeno z běžného hospodářského využití a jako takové nemohlo být dle textu Zákona XII. desek nikým ani vydrženo (*usucapione*).¹⁶ I když *confinium* směli užívat oba vlastníci sousedních pozemků, nejednalo se o spoluvlastnictví, tak jak vnímá rozhradu dnešní občanský zákoník,¹⁷ nýbrž výlučné vlastnictví každého ze spoluvlastníků, a to do jedné poloviny její šíře. Podobná situace byla u staveb, kolem které rovněž musel vlastník nechat pruh volného pozemku (*ambitus*) v šíři dvou a půl stopy,¹⁸ čímž vznikl z obou stran sousedních pozemků pruh o celkové šíři pěti stop sloužící k veřejnému užívání, typicky k průchodu a možnosti přístupu ke stavbě z důvodu např. její údržby nebo opravy.¹⁹

4 **ACTIO FINIUM REGUNDORUM**

Zákon XII. desek umožňoval vlastníku uplatnit tzv. mezní žalobu *actio finium regundorum*, v případě sporu nebo nejasnosti ohledně společné hranice sousedních polních pozemků (*controversia de fine*). Tato žaloba patřila spolu s dalšími (např. *actio aquae pluviae arcendae*) do skupiny zvláštních žalob na ochranu pozemkového vlastnictví odlišujících se od reivindikační a negatorní žaloby v tom, že se jimi nezahajovalo sporné řízení, nýbrž řízení nesporné, jehož cílem v tomto případě bylo vyřešení sporných hranic pozemků, na kterém mají zájem obě strany, tj. oba vlastníci sousedících pozemků. Jednalo se tedy o tzv. *actio duplex*, v rámci jejíhož projednání měly obě strany postavení jak žalobce, tak i žalovaného.²⁰ Žalobu i přes svůj nepochybný vztah k pozemkům a jeho hranicím, řadili římscí právníci k *actiones in personam* a nikoli

¹⁶ Cic. De leg. I.21.55-56; CICERO, Marcus Tullius. *O zákonech*. Překlad Jan JANOUŠEK. Praha: Oikoymenth, 2017, s. 63.

¹⁷ Ustanovení § 1024 odst. 1 OZ stanovuje vyvratitelnou domněnku spoluvlastnictví rozhrady mezi pozemky tam, kde není zřejmé, kterému z vlastníků sousedních pozemků svědčí vlastnické právo.

¹⁸ Jedna stopa měří cca 30 cm.

¹⁹ LDT Tab. VII.1; SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva*. Praha: LexisNexis, 2004, s. 39.

²⁰ D.10.1.10.

k *in rem*. Měla tak smíšenou povahu, když nesla jak znaky žaloby osobní (*actio in personam*), tak žaloby věcné (*actio in rem*).²¹

Jak již možná vyplývá z jejího samotného názvu (*regere* – řídit, spravovat), tak řízení bylo vedeno snahou zjistit kudy vedla sporná hranice, pokud to stav umožňoval, v negativním případě vytyčit hranici novou.²² Jak nás informuje Cicero v *De legibus* mezní žalobu podle Zákona XII. desek rozhodoval tříčlenný soud (*tres arbitri*) složený z rozhodců (*arbitrū*),²³ jejichž základním předpokladem pro výkon rozhodcovské funkce byly odborné zeměměřičské znalosti a dovednosti nezbytné pro nalezení či vytyčení hranice a s tím související orientace v krajině. O takových znalostech a schopnostech museli arbitři – zeměměřiči (*agrimensores*) doložit potřebné dobrozdání. Od nabytí účinnosti zákona Mamiliova (*lex Mamilia*)²⁴ rozhodoval mezní žaloby už jen jediný rozhodce, což zřejmě souviselo se změnou v reivindikačních sporech, která se datuje do stejného období, podle níž nerozhodoval ani o vlastnictví pozemků soud centumvirální, nýbrž pouze jednočlenný (*index unus*).²⁵ Z tohoto pohledu řízení o hranice pozemků představovalo *causu levior*, ve vztahu k reivindikačním sporům, a proto nebylo-li třeba vícečlenného senátu pro tyto případy, nebylo jich třeba ani pro tato řízení.²⁶

Žalobu mohl vlastník uplatnit výhradně při sporech či nejasnostech ohledně hranic pozemků, ovšem s tím omezením, že se muselo jednat o hranici procházející *confinium*. Přesáhla-li sporná hranice samotnou mez nejednalo se již o *controversia de fine*, ale o *controversia de loco*, která se projednávala v běžném vindikačním řízení, kde vystupovali zeměměřiči pouze jako znalci. Z podstaty samé vyplývá, že se jednalo o řízení značně technicky zaměřené, kdy arbitři působili jakožto zeměměřiči dle zásad *assignace* na základě tzv. *forma publica*, nejčastěji podle pravidel obvyklých pro *agri arcifiniū*.²⁷ Arbitři

²¹ KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. Plzeň: Beck, 1995, s. 188.

²² BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1981.

²³ Cic. *De leg.* I.21.55, CICERO, Marcus Tullius. *O zákonech*, s. 93.

²⁴ Původcem zákona byl zřejmě tribun lidu Gaius Mamilius Limetanus, který jej roku 109 př. n. l. navrhl.

²⁵ VANČURA, Josef. *Agrární právo římské republiky*. Praha: Sborník věd právních a státních, 1908, s. 220–221.

²⁶ *Ibid.*, s. 221.

²⁷ Měření na základě významných přírodních krajinných rysů, jakými byli kopce, budovy, strouhy, řeky apod.

ovšem disponovali i adjudikační pravomocí, což se projevovalo zejména v situaci, kdy zjistili, že posuzovaná hranice pozemků neodpovídá výsledkům měření. V tomto případě mohli společnou hranici v souladu s měřením odpovídajícím způsobem změnit. Spolu s tím mohli rozhodnout o náhradě pro stranu, která byla rozhodnutím majetkově dotčena.²⁸ Jelikož prostřednictvím žaloby mohly být měněny hranice pozemků a ve výsledku tak zakládala nabytí vlastnictví k částem pozemků, měla i nepochybnou vindikační povahu.²⁹ V případě, že měli účastníci sporu pozemky v kviritském vlastnictví a řízení bylo *legitimum*, nabývali část pozemku změnou hranice rovněž do kviritského vlastnictví. Pokud bylo řízení *iudicio quod imperio continetur*, nabýval nový vlastník část pozemku do bonitárního vlastnictví.³⁰

Žaloba, jak z její soukromoprávní povahy vyplývá, nesloužila pro rozhodnutí o hranicích mezi soukromým a veřejným pozemkem (*res publicae*), jelikož veřejná půda, jakožto věc *extra commercium*, nepodléhala stejnému režimu jako věc soukromá. To platilo i v případě, že hranici mezi soukromým a veřejným pozemkem tvořila „veřejná“ řeka (*flumina publica*),³¹ na rozdíl od vodních toků soukromých (nejčastěji potoků), u kterých bylo možné prostřednictvím *actio finium regundorum* hranici pozemků určit, resp. měnit.³² Nehledě na skutečnost, že hranice veřejných pozemků (zejména cest a řek) sloužily často jako orientační body v krajině, a tedy nebylo z praktického hlediska vhodné měnit jejich hranice (což se navíc u řek jeví v dobovém kontextu jako dosti obtížné).

O mezní žalobě dle Zákona XII. desek pojednává i Gaius, který odkazuje na řeckou úpravu, konkrétně na Solonovu úpravu v Athénách, následujícího znění:³³ „*Sciendum est in actione finium regundorum illud observandum esse, quod ad exemplum quodammodo eius legis scriptum est, quam athenis solonem dicitur tulisse:*

28 VANČURA, Josef. *Agrární právo římské republiky*. Praha: Sborník věd právních a státních, 1908, s. 222.

29 KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. Plzeň: Beck, 1995.

30 SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského. Díl II. Právo majetkové*. Praha: O. Sommer, 1935, s. 234.

31 D.10.1.4.11.: „*Sive flumen sive via publica intervenit, confinium non intellegitur, et ideo finium regundorum agi non potest.*“; D.10.1.5.: „*Quia magis in confinio meo via publica vel flumen sit, quam ager vicini.*“

32 D.10.1.6.: „*Sed si rivus privatus intervenit, finium regundorum agi potest.*“

33 D.10.1.13.

*nam illic ita est: Si quis maceriem iuxta praedium alienum aedidicet, finem ne excedito: si murum, pedes intervallum esto: si aedes, pedum duorum. Si sepulchrum [immo fossam] vel scrobem fodiat, quanta altitudo est, tantum intervallum esto: si puteum, ulnae. Oleam autem et ficum novem pedes ab alieno serito, reliquas arbores quinque pedes.*³⁴

Není zřejmé, zda citovaná omezení byla skutečně součástí Zákona XII. desek nebo zda Gaius pouze odkazoval na podobnou úpravu v athénském právu. Na jednu stranu je nezbytné vzít v úvahu Liviovu zprávu o výpravě decemvirů do Athén,³⁵ za účelem inspirace tamním zákonodárstvím, ovšem na stranu druhou existují rozpory mezi oběma úpravami jak ohledně šíře meze, resp. nezastavitelné části na hranici pozemků, tak nemožnost sázet stromy ve vzdálenosti kratší než devět a pět stop od hranice pozemků. Inspiraci zákony řeckých osad na jihu Itálie je možné připustit, nicméně výprava do samotných Athén se jeví jako nepravděpodobná. Ať už došlo k přímému ovlivnění athénským právem či nikoli, tak právní úprava vztahující se k hranicím a mezím obou měst vycházela zjevně ze stejné základy, tj. nezbytně nutného omezení vlastnických práv vlastníka pozemku v zájmu klidného sousedského soužití, zvláště v souvislosti se společnou hranicí.

5 ACTIO AQUAE PLUVIAE ARCENDAE

Zákon XII. desek zapovídal komukoli uměle měnit přirozený odtok dešťové vody z povrchu pozemku (*natura loci*) tak, aby působil škodu na pozemku sousedním, a to jak stavbami, tak umělými zařízeními s výjimkou staveb či zařízení vzniklých ze zákona. Pokud ovšem k takové škodě došlo, mohl se poškozený vlastník domáhat prostřednictvím žaloby *actio aquae pluviae arcendae* náhrady škody, která mu vznikla v souvislosti s pozměněným odtokem dešťové vody.³⁶ Tato ochrana se dotýkala toliko zemědělských

³⁴ „Pokud někdo postaví plot u cizího pozemku a zatluče ho do země, nesmí překročit hranici. Jestliže zed, musí dodržet mezeru jedné stopy, pokud dům, dvě stopy. Jestliže vykope brobku nebo jamu, musí dodržet od hranice takovou mezeru, jaká je jejich hloubka, jestliže však studnu, jen jeden sáh. Olivovník nebo fíkovník musí být zasaženy devět stop od sousedova pozemku, ostatní stromy pět stop.“

³⁵ LIVIUS, Titus. *Dějiny*. Překlad Pavel KUCHARSKÝ a Čestmír VRÁNEK. Praha: Svoboda, 1971, s. 264.

³⁶ LDT Tab. VII.8 b.; SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva*. Praha: LexisNexis, 2004, s. 39.

venkovských pozemků, nikoli pozemků městských.³⁷ Agrární charakter římské společnosti v polovině pátého století před naším letopočtem odpovídá ochraně zemědělské výroby, které se jí dostávalo například v podobě této žaloby.

Podobně jako žaloba *finium regundorum* i žaloba *aquae pluviae arcendae* vycházela ze Zákona XII. desek, jak vyplývá z dochovaného fragmentu „*si aqua pluvia nocet*“ (škodí-li dešťová voda).³⁸ Žaloba směřovala vůči vlastníku pozemku a nikoli vůči osobě, jenž změnu provedla, a proto se jednalo stejně jako v předchozím případě, i navzdory zřejmému vztahu k věci, o žalobu *in personam*. Důvodem byl prostý fakt, že pouze vlastník pozemku, na němž došlo změnou vodního režimu ke škodě jiného, mohl změny odstranit nebo její odstranění umožnit.³⁹ V systematické legisakční řízení žaloba *aquae pluviae arcendae* patřila k *legis actio per iudicis arbitrive postulationem* a ve formulovaném procesu k *actiones arbitrariae*.⁴⁰ V kontextu žaloby *aqua pluvia arcenda* je nezbytné si uvědomit, že se její úprava dle Zákona XII. desek vztahovala výhradně na pozemky v kviritském vlastnictví, a tedy nepostihovala pozemky ve vlastnictví státu (*ager publicus*). Došlo-li tedy ke změně odtoku na veřejném pozemku, v důsledku čehož došlo ke škodě na pozemku v soukromém vlastnictví, nemohl vlastník takového pozemku uplatnit *actio aqua pluvia arcenda*. Ve vztahu k ostatním typům pozemků, např. provinčním se vykládala, s přihlédnutím k místním specifikům, co možná nejužěji.⁴¹

Za změnu dle *actio aquae pluviae arcendae* se považoval jakýkoli zásah provedený lidskou prací (*opus manu factum*), který změnil jejich odtokové poměry. I když původní úprava Zákona XII. desek postihovala pouze změny přírodního povrchu pozemku, pozdější interpretací došlo k rozšíření postžitelných změn na takové, které se týkaly umělých zařízení existujících odněpaměti (*vetustas*), zařízeních vybudovaných na základě zákona nebo vzniklých

37 VANČURA, Josef. *Agrární právo římské republiky*. Praha: Sborník věd právních a státních, 1908, s. 106.

38 D.40.7.21pr.; LDT Tab. VII.8a; SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva*. Praha: LexisNexis, 2004, s. 39.

39 BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1981, s. 73.

40 VANČURA, Josef. *Agrární právo římské republiky*. Praha: Sborník věd právních a státních, 1908, s. 223.

41 *Ibid.*, s. 111.

při asignaci (*adsignatio*).⁴² Zpravidla se týkala dvou pozemků, přičemž jeden ležel výše než druhý a z něj stékala dešťová voda na níže položený. Mohlo se ovšem jednat i o případy, kdy vlastník níže položeného pozemku svou činností zamezil přirozenému odtoku dešťové vody, což způsobovalo zatopení pozemku výše položeného. Jedná se o velmi starý procesní prostředek reflektující geografické poměry střední Itálie vyznačující se do značné míry kopcovitým terénem.

Žalobou se vlastník postiženého pozemku domáhal uvedení pozemku, na němž byla změna provedena, do původního stavu (*patientiam praestere*), do kterého jej musel uvést vlastník, pokud změnu sám provedl. Provedla-li ji jiná osoba, domáhal se žalobce svolení, aby směl tuto změnu sám odstranit. V tomto případě mu náležela náhrada nákladů, které mu v souvislosti s odstraněním vznikly. Naproti tomu se v rámci této žaloby neprojednávala škoda dříve vzniklá změněným odtokem vody, pouze škoda vzniklá *post litem contestatam*.⁴³ Pro její uplatnění se nepožadovalo, aby škoda nastala, postačovalo, aby došlo k reálnému ohrožení.⁴⁴ K hrozbě mohlo dojít nejen prostřednictvím dešťové vody samotné, ale i ve spojení s vodou, která se již na pozemku nacházela, např. v podobě umělých nádrží.⁴⁵ Žaloba tudíž měla do jisté míry i charakter preventivní.⁴⁶

Jinou situaci představovala situace, kdy došlo k zanesení přirozeného odtoku přirozenou cestou, tedy např. nánosy, popřípadě jako následek zemětřesení. Dle striktního práva Zákona XII. desek platilo, že nezbytným předpokladem uplatnění této žaloby byla změna provedená lidskou rukou (*opus manu factum*), tedy se muselo jednat o výsledek lidské činnosti a nikoli přirozený vývoj

⁴² BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1981, s. 73; VANČURA, Josef. *Agrární právo římské republiky*. Praha: Sborník věd právních a státních, 1908, s. 106.

⁴³ D.39.3.6.6.: „*Officium autem iudicis hoc erit, ut, si quidem a vicino opus factum sit, eum inbeant restituere damnunqve sarcire, si quid post litem contestatam contigit: quod si ante litem contestatam damnun contigit, tantum opus restituere debebit, damnun non sarciet.*“; VANČURA, Josef. *Agrární právo římské republiky*. Praha: Sborník věd právních a státních, 1908, s. 109.

⁴⁴ D.39.3.1pr.: „*Si cui aqua pluvia damnun dabit, actione aquae pluviae arcendae avertetur aqua. Aquam pluviam dicimus, quae de caelo cadit atque imbre exerescit, sive per se haec aqua caelestis noceat, ut Tubero ait, sive cum alia mixta sit.*“

⁴⁵ VANČURA, Josef. *Agrární právo římské republiky*. Praha: Sborník věd právních a státních, 1908, s. 106, 108.

⁴⁶ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského. Díl II. Právo majetkové*. Praha: O. Sommer, 1935, s. 233.

na člověku nezávislý. Jak se ovšem dozvídáme od Paula, tak již na konci prvního století před naším letopočtem začalo docházet k jistému rozvolňování tohoto striktního přístupu. To ostatně plyne z Paulova fragmentu⁴⁷: „*Apud namusam relatam est, si aqua fluens iter suum stercore obstruxerit...*“; ve které zachytil jednak Namusův názor, podle kterého je možné užít žalobu *aquae pluviae arcendae* v situaci přirozeného zanesení odtoku dešťové vody (tedy změny vyvolané jinými silami než lidskou rukou), kterou se domáhal vlastník postiženého pozemku, aby vlastník, na jehož pozemku k zanesení došlo, strpěl vyčištění a opětovné zprůchodnění přirozeného odtoku. Na druhou stranu Namusův současník Labeo s tímto názorem nesouhlasí, když zastává názor, že přirozená změna povrchu půdy (a to i nánosem či zemětřesením) představuje přirozenou změnu povrchu a odtoku, což musí obě strany snášet jako přirozený vývoj. Paulus zde zřejmě zachytil směr pozdějšího vývoje, který se začal odklánět od striktního pojetí požadavku lidského zásahu do přirozeného odtoku typického pro staré *ius civile* směrem k pragmatické a pružnější úpravě umožňující udržování a periodické obnovování odtokových kanálů dešťové vody.

I když původní ustanovení Zákona XII. desek se dochovalo pouze ve fragmentární podobě (viz „*si aqua pluvia nocet...*“⁴⁸), lze s ohledem na charakter Zákona a ostatní kazuistická ustanovení předpokládat, že jeho úprava v oblasti úpravy odtoku dešťové vody nebyla nijak podrobně zpracovaná. Pozdějším vývojem ovšem došlo hlavně díky bohaté jurisprudenci k rozpracování a zpřesnění situací, ve kterých bylo možné žalobu podat. Diskuse mezi právníky, jak vyplývá ze samotných Digest, se například vedla o povaze změny, kterou musel vlastník pozemku provést, aby bylo možné uplatnit žalobu *aquae pluviae arcendae*. V tomto směru je velice zajímavý pohled tří právníků působících na přelomu druhého a prvního století

⁴⁷ D.39.3.2.6.

⁴⁸ LDT Tab. VII.8a; SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva*. Praha: LexisNexis, 2004, s. 39.

před naším letopočtem Ofilia,⁴⁹ Trebatia⁵⁰ a Mucia⁵¹, který nám zprostředkoval Ulpianus.⁵² Zatímco Mucius dospívá k závěru, že žalobu nelze uplatnit vůči tomu, kdo běžným způsobem obdělává své pole, tak Trebatius konkretizuje, že toto neplatí v případě, že tyto zemědělské práce jdou za obvyklou míru hospodaření za účelem získání lepší úrody obilí, a nesledují prospěch půdy. Rozvíjejí i úvahy nad povahou odvodňovacích struh a jejich vlivem na sousední pozemky. Pro posouzení, zda vybudování drenáží je možné považovat za změnu ve smyslu této žaloby, je důležité, zda je tato změna důležitá pro osetí pole – musí-li vlastník vybudovat drenáže, aby mohl osít, tak neodpovídá za škodu, pokud nezaprůčíní odtok vody v jednom proudu, popřípadě jak zmiňuje Ofilius, pokud vybuduje drenáže ve stejném směru. Nemusí-li vlastník drenáže z důvodu setby vůbec provádět, a přesto je provede ke škodě jiného pozemku, může vůči němu vlastník poškozeného pozemku žalobu uplatnit. Z textu plyne, že téměř veškeré zásahy na výše položeném pozemku, a to i zemědělského charakteru v podobě vybudování zavlažovacích nebo odvodňovacích kanálů, které mění přirozený odtok dešťové vody na níže položené pozemky, mohou iniciovat podání žaloby. Tento právní stav musel nutně vést k obezřetnosti při budování nejrůznějších zemědělských staveb a úprav pozemků a je do jisté míry otázkou, zda příliš nebrzdil rozvoj zemědělství a budování zemědělských a vodních staveb zejména v kopcovitém terénu. Výše uvedené úvahy jasně naznačují, jakým způsobem a jakým směrem, popřípadě s jakými úskalími rozvíjeli pozdější právníci původní, zřejmě velmi chudou, úpravu Zákona XII. desek.

Další otázkou ovšem zůstává, zda měl vlastník postiženého pozemku právo žaloby za situace, kdy vlastník výše položeného pozemku omezil přirozený přítok dešťové vody na nižší pozemek, popřípadě přítok zcela zastavil. V tomto ohledu nám nabízí možnou odpověď opět Ulpianus, který říká s odkazem na Sabina a Cassia, že každý má právo zadržovat dešťovou vodu na svém pozemku přitékající z pozemků sousedních, pokud

⁴⁹ Aulus Ofilius byl římský právník, současník a přítel Caesara. Autor díla *Ius civile a De legibus*. Rovněž napsal komentář k praetorskému ediktu.

⁵⁰ Gaius Trebatius Testa byl římský právník a současník a poradce Caesara a Augusta.

⁵¹ Quintus Mucius Scaevola byl římský právník působící v 1. st. př. n. l. V roce 95 př. n. l. dosáhl úřadu konzula a je autorem díla *De iure civili* o 18 knihách. Zemřel v roce 82 př. n. l. za občanských válek.

⁵² D.39.3.3–5.

nezasáhne do pozemků jiných. Tedy pokud nezpůsobí škodu jinému, může v tomto směru bez omezení z přítoku profitovat, a to i zadržováním vody.⁵³ Toto doplňuje Marcellus opět v podání Ulpiana v tom směru, že žaloba se nemůže proti vlastníku výše položeného pozemku vznést i tehdy, když odkloní přirozený tok vody za předpokladu, že tím sleduje zlepšení kvality vlastního pozemku a nikoli pouze snahu ublížit. Ovšem ani v tomto případě nemůže uplatnit *actio aquae pluviae arcendae*, nýbrž *actio doli*.⁵⁴ I když tato úprava zřejmě pochází z klasického období římské jurisprudence (soudě dle odkazu na Marcella), tak lze předpokládat, že podobně se k otázce omezení přítoku dešťové vody stavěla i úprava nejstarší. O tom ostatně svědčí již citovaný fragment Zákona XII. desek „*si aqua pluvia nocet*“, tedy škodí-li dešťová voda, z čehož vyplývá, že tato úprava výlučně cílila na škodu způsobenou dešťovou vodou, a tedy nijak se nedotýkala zamezování přirozeného přítoku dešťové vody.

V Řecku se o přeshraničních sporech vyvolané dešťovou vodou dozvídáme trochu překvapivě od athénskému řečníka Démosthena, který popisuje ve své řeči proti Callippovi⁵⁵ konkrétní situaci, kdy žalobce a žalovaný měli pozemky podél veřejné cesty, která zároveň představovala přirozený odtok dešťové vody v případě přívalových dešťů.⁵⁶ Otec žalovaného vybudoval zeď, kterou chránil svůj pozemek před těmito přívaly, jelikož v důsledku zanedbání pozemku žalovaného ze strany jeho právního předchůdce došlo ke změně přirozeného odtoku přes pozemek právě žalovaného. Žalobce po patnácti letech, které uplynuly od vybudování zdi, obvinil žalovaného (současného vlastníka), že vybudováním zdi došlo ke škodě na jeho pozemku dešťovou vodou stékající z cesty. Žalovaný se snažil v řízení prokázat, že žádný takový vodní tok nebyl změněn vybudováním zdi, resp. přirozený tok vody probíhal právě po veřejné cestě,⁵⁷ přičemž jeho zeď pouze vracela vodu do jejího

⁵³ D.39.1.11.: „*Idem aiunt aquam pluviam in suo retinere vel superficentem ex vicini in suum derivare, dum opus in alieno non fiat, omnibus ius esse (prodesse enim sibi unusquisque, dum alii non nocet, non prohibetur) nec quemquam hoc nomine teneri.*“

⁵⁴ D.39.1.12.: „*Denique Marcellus scribit cum eo, qui in suo fodiens vicini fontem avertit, nihil posse agi, nec de dolo actionem: et sane non debet habere, si non animo vicino nocendi, sed suum agrum meliorem faciendi id fecit.*“

⁵⁵ DEMOSTHENES. *Speeches 50-59*. Překlad Victor BERS. Austin: University of Texas Press, 2003, s. 81–91.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid., s. 85 (§ 12–14).

přirozeného odtoku. Obviňoval dokonce žalobce z manipulace s touto cestou, což mělo za následek zatopení jeho pozemku, tedy k zaplavení došlo jeho vlastní vinou.⁵⁸ Žalovaný se odvolává na právo každého vlastníka chránit svůj majetek před přítokem nežádoucí vody, s výjimkou vody, která tekla přirozeným způsobem.⁵⁹

Z textu plyne, že athénský zákon zřejmě upravoval problematiku odtoku dešťové vody podobně jako Zákon XII. desek a rovněž umožňoval právo postiženému takovou změnou podat žalobu na vlastníka, na jehož pozemku je změně došlo, tedy jakousi obdobu *actio aquae pluviae arcendae*. Na rozdíl od římské žaloby, jejímž cílem bylo odstranění změn a navrácení podmínek, které existovaly před jejím provedením, včetně náhrady škody způsobené změnou po *litis contestatio*, aténská žaloba vycházela ze skutečnosti, že škoda, jež byla způsobena, musí být plně nahrazena s tím, že za takové jednání hrozila navíc pokuta, v tomto případě ve výši 1 000 drachem.⁶⁰ Nelze vyloučit, že hmotněprávní předpoklad pro uplatnění žaloby představoval protest, který musel žalobce vznést v době provádění změny. To je možné usuzovat zejména z toho, že žalovaný v průběhu řízení trval na tom, že jeho otec, který postavil zeď, nikdy nepojal podezření, že by jednal nesprávně, když za více než patnáct let nedošlo k protestu ze strany žalobce ani jeho rodiny nebo kohokoli jiného. Poukazuje na to, že formální protest za přítomnosti svědků byl minimálním krokem, který měl žalobce podniknout, jakmile jeho otec zeď vystavěl. Zajímavý náhled na danou problematiku nabídl Platón ve svém dialogu *Zákony*, ve kterém navrhuje, aby podobné spory řešili účastníci ve shodě s odborníky (příslušným úředníkem – astynomem ve městě a agronomem na venkově) a teprve v případě, kdy jedna ze stran neuposlechne doporučení těchto odborníků, může druhá strana žalovat dvojnásobek vzniklé škody.⁶¹

⁵⁸ Ibid., s. 88 (§ 22).

⁵⁹ Ibid., s. 86–87 (§ 16–19).

⁶⁰ Ibid., s. 83, 88 (§ 2 a 25).

⁶¹ PLATÓN. *Zákony*. Překlad František NOVOTNÝ. Praha: OIKOYMENH, 2016, s. 245–246.

6 ACTIO DE ARBORIBUS CAEDENDIS

Zákon XII. desek poskytoval vlastníku, nad jehož pozemek přesahovaly větve stromu vysazeném na sousedním pozemku, žalobu *actio de arboribus caedendis*, kterou se mohl domáhat ořezu přesahujících větví, a to do výše patnácti stop (*quindecim pedes a terra altius*).⁶² Podle výkladu Pomponiova, Zákon XII. desek také umožnil kácení, popřípadě ořez stromu nakloněného nad cizí pozemek větrem.⁶³ Tato žaloba předcházela pozdějšímu praetorskému interdiktum *interdictum de arboribus caedendis*, který ji v klasickém právu téměř bezesbýtku nahradil. Interdiktem poskytoval praetor ochranu vlastníkovi postiženého pozemku proti tomu, kdo by mu bránil provést ořez přesahujících větví za stejných podmínek, tedy do výše patnácti stop.⁶⁴ Dřevo získané ořezem si následně mohl zasahující vlastník ponechat a zužitkovat jej, resp. praetor proti němu v tomto případě zakázal násilí.⁶⁵ Umožnění ponechání si dřeva nejspíše nebyla původní součástí Zákonu XII. desek, ale jednalo se o další produkt následného pozdějšího vývoje a praetorské interpretace a normotvorby.

7 DALŠÍ PŘESHraničNÍ USPOřADÁNÍ POMĚRŮ

S přeshraničním uspořádáním poměrů souvisela i často se vyskytující situace, kdy na hranici pozemků rostl plodonosný strom,⁶⁶ jehož plody padaly zčásti na sousední pozemek. Na plody představující přírůstek (*accessio*) věci hlavní si totiž mohl činit nárok toliko vlastník plodonosného stromu, a proto za účelem sběru plodů měl právo vstupovat na sousední pozemek jednou za dva dny,⁶⁷ a to nejen na část sousedova *confinia* (což mu umožňovala jeho samotná povaha), ale na celý sousední pozemek v rozsahu nezbytném

⁶² D.43.27.1.8.; LDT VII.9a; SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva*. Praha: LexisNexis, 2004, s. 39.

⁶³ D.43.27.2.; LDT VII.9 b.; Ibid.

⁶⁴ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1981, s. 74.

⁶⁵ D.43.27.1.7.: „*Deinde ait praetor: Quae arbor ex agro tuo in agrum illius impendit, si per te stat, quo minus pedes quindecim a terra eam altius coerceas, tunc, quo minus illi ita coercere lignaque sibi habere liceat, vim fieri veto.*“

⁶⁶ Viz D.10.1.2pr. (Ulp. 19 ad ed.) „*Tato žaloba se týká venkovských pozemků, i když mezi nimi stojí budovy. Není totiž žádný rozdíl v tom, jestli někdo v mezním pruhu zasadí strom, nebo postaví budovu.*“

⁶⁷ D.43.28.1.

pro sběr.⁶⁸ Tento způsob řešení mající původ v nejstarší době zachovával práva jak vlastníka stromu na plody, tak garantoval vlastníkovu pozemku, na který plod spadl, minimální zásah do výkonu jeho vlastnického práva. Právo sběru spadlého ovoce ze sousedova pozemku chránil později i praetor interdikttem (*interdictum de glande legenda*) proti tomu, kdo by touto právu jakýmkoli způsobem bránil.⁶⁹ Na tomto místě je nezbytné připomenout, že zákon pracuje toliko s pojmem žalud (*glands*), ovšem jak víme od Ulpiniána pozdější interpretací bylo toto ustanovení rozšířeno na veškeré plody.⁷⁰ Důvodem je zřejmě skutečnost, že v nejstarších dobách Římané sázeli nejčastěji dub na hranicích pozemků, přičemž žalud sloužili nejen jako krmivo pro domácí zvířata, ale některé jedlé druhy žaludů i jako potrava lidí.⁷¹

Nepoměrně závažnější povinnost ukládal Zákon XII. desek vlastníku pozemku, který sousedil s cestou. Takový vlastník (*amsegetes*)⁷² byl povinen udržovat cestu v dobrém stavu, tj. vydlážděnou, resp. dobře sjízdnou a pro případ, že tak nečinili, směl každý přejít, přejet nebo pohnat dobytek přes jeho pozemek.⁷³ I když zákon dle dochované úpravy nerozlišoval, zda se jedná o cestu veřejnou nebo soukromou, lze ze znění tohoto fragmentu usuzovat, že se vztahoval i na cesty veřejné, což jistě představovalo významný zásah do vlastníkovu majetkové sféry, zvláště uvážíme-li, že podle předchozího ustanovení téhož zákona činila širší cesty osm stop (cca 2,4 m) a v ohybu dvojnásobek, tedy stop šestnáct (cca 5 m).⁷⁴ Podobné omezení přinášel Zákon XII. desek vlastníkům pozemků, jenž přímo sousedili s veřejnou řekou nebo mořem. Užívání břehů za účelem přistání lodi nebo složení

⁶⁸ LDT Tab. VII.10.

⁶⁹ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1981, s. 177.

⁷⁰ D.43.28.1.: „*Ait praetor: Glandem, quae ex illius agro in tuum cadat, quo minus illi tertio quoque die legere auferre liceat, vim fieri veto.*“

⁷¹ D.43.28.1.1.: „*Glandis nomine omnes fructus continentur.*“

⁷² „*Amsegetes dicuntur, quorum ager viam tangit.*“. FESTUS, Sextus Pompeius. *De verborum significatu quae supersunt com Pauli epitome*. Edidit Aemilius Theurewk de Ponor. Pars 1. Editor Emil THEWREWK. Budapešť: Budapestini Sumpitibus academiae litterarum Hungaricae, 1889.

⁷³ LDT Tab. VII.7.; SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva*. Praha: LexisNexis, 2004, s. 66–67.

⁷⁴ D.8.3.8. LDT Tab. VII.6.; Ibid.

nákladu patřilo mezi práva veřejná a vlastník pozemku tvořící břeh musel výkon tohoto práva strpět.⁷⁵

8 TERMINUS MOTUS

Někdy také v literatuře známý jako *crimen termini moti* nebo *de termino moto* označoval zločin (*crimen*), kterého se dopustil každý, kdo neoprávněně přemístil hraniční kameny a tím pozměnil hranici pozemků. Ochrana hraničních kamenů byla vždy věnovaná značná pozornost, čemuž ostatně odpovídá, že v nejstarší době (zřejmě ještě před vydáním Zákona XII. desek) se tento zločin trestal náboženským trestem v podobě zasvěcením (*sacer esto*). Pozdější právní vývoj nahradil náboženský trest mírnějšími finančními pokutami.⁷⁶ Tradice připisuje zavedení této sankce druhému římskému králi Numu Pompilioví, a i když lze o jeho osobě pochybovat, můžeme přinejmenším připustit, že nařízení o hranicích byla zavedena v rané královské době nebo dost dobře možná ještě v době starší.

O zločinu *terminus motus* se dozvídáme zejména ze dvou antických zdrojů, od Festa⁷⁷ a Dionýsia⁷⁸, i když se neshodují na přesné skutkové podstatě. Není ani bez pochybností zřejmé, jaké jednání je zasvěcením postiženo – zatímco Festus hovoří o rozorání hranice, tak Dionýsius o vytažení nebo přesunutí mezníků. Lze předpokládat, že náboženská norma postihovala dispozici s hraničními kameny, popřípadě hranicí pozemků v širším slova smyslu (tedy i *confinium*). Dochované fragmenty rovněž blíže nekonkretizují, zda se vztahuje na veškerou manipulaci s hranicí nebo pouze takovou,

⁷⁵ D.1.8.5.: „*Riparum usus publicus est iure gentium sicut ipsius fluminis. Itaque navem ad eas appellere, funes ex arboribus ibi natis religare, retia siccare et ex mare reducere, onus aliquid in his reponere cui libet liberum est, sicuti per ipsum flumen navigare. Sed proprietates illorum est, quorum praedius haerent: qua de causa arbores quoque in his natae eorundem sunt.*“

⁷⁶ *Lex agraria* stanovil pokutu za posunutí hranic ve výši 50 aureů. BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1981, s. 206.

⁷⁷ „*Termino sacra faciebant, quod in eius tutela fines agrorum esse putabant. Denique Numa Pompilius statuit, eum, qui terminum excarasset, et ipsum et boves sacros esse.*“ (*Termino* K počtě boha Termina se konají posvátné obřady, neboť se má za to, že hranice pozemků jsou pod jeho ochranou. Proto Numa Pompilius nařídil, že kdokoliv, kdo rozorá hranici, bude zasvěcen Iovovi spolu s dobytčím.) Tolik říká Festus o Termináliích ve *De verborum significatu*. SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva*. Praha: LexisNexis, 2004, s. 113.

⁷⁸ Dion. II.74.; DIONYSIUS OF HALICARNASSUS. *Roman Antiquities, Volume I, Books 1–2*. Překlad Earnest CARY. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1937, s. 531.

jež je vedena snahou přisvojit si část sousedního pozemku, tedy řekněme ze zjištěných důvodů. S ohledem na sakrální povahu lze předpokládat, že trest následoval za jakoukoli manipulaci s hranicí v objektivním slova smyslu, jelikož z ničeho nevyplývá, že by dolus byl požadavkem trestného činu nebo že byla věnována jakákoli pozornost stupni nedbalosti.⁷⁹ Nejedná se s ohledem na dobový kontext o požadavek ahistorický, jelikož jak ze Zákona XII. desek vyplývá, tak Římané již v nejstarší době rozlišovali mezi úmyslem a nedbalostí.

Další problém představuje trest, který za tento trestný čin náležel. Oba prameny se shodují, že za porušení hranic následovalo zasněžení neboli sakrace (*sacer esto*). Co ovšem zasněžením rozumět? V této otázce se nacházíme na trochu pevnějších základech, jelikož podobný trest zmiňují i jiné prameny⁸⁰, ze kterých vyplývá, že zasněžení představovalo pro viníka zásadní zásah do jeho soukromého i veřejného života. V první řadě došlo k plné ztrátě jeho římského občanství (*capitis deminutio maxima*), což mělo z pohledu římské společnosti a práva prakticky stejné účinky jako smrt.⁸¹ S tím byla nevyhnutelně spojena ztráta veškerého majetku nacházejícího se na území Říma (*consecratio capitis et bonorum*)⁸² a vyloučení z kultovního a náboženského společenství. Musel opustit římské území a odejít do vyhnanství, a tedy se z něj prakticky stával cizinec (*hostis*). Zasněžený se tedy nacházel bez ochrany nejen římského státu, nemohl se rovněž domáhat ani právní ochrany římských, popřípadě domácích božstev.⁸³ Důvod vyhoštění spočíval v obavě, že by se boží hněv (*ira deorum*) mohl přenést i na jiné členy společnosti.⁸⁴ Došlo-li na římském území k jeho zabití, nebylo stíháno státní mocí. To ovšem a priori neznamená, že sakrace měla za následek smrt provinilce nebo, že je srovnatelný s trestem smrti. Spíše věřili, že provinilec vystoupil

⁷⁹ MACCORMACK, Geoffrey. Terminus motus. *Revue internationale des droits de l'Antiquité*, 1979, č. 26.

⁸⁰ Např.: Plut. Rom. 22; Dion. 2.74; Livius 3.55; Livius VII.41.

⁸¹ KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. Plzeň: Beck, 1995, s. 63.

⁸² *Ibid.*, s. 321.

⁸³ DRUMMOND, A. *The Cambridge Ancient History Volume 7, Part 2: The Rise of Rome to 220 BC*. Editori F. W. WALBANK et al. Cambridge: Cambridge University Press, 1990, s. 109.

⁸⁴ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 91.

ze sféry lidské a vstoupil do sféry božské, čímž přebírají nadpřirozené bytosti kontrolu nad jeho dalším osudem. Došlo-li k jeho případnému zabití, přičítalo se to božské vůli, za kterou nenesl nikdo odpovědnost, a proto se zabití prokletého nepovažovalo za *parricidium*.⁸⁵

Skutečnost, že porušení hranic bylo stíháno náboženským právem, nesvědčí pouze o starobylosti této úpravy, ale též o důležitosti ochrany hranic. Archaické společnosti totiž svěřovaly otázky nejvyššího významu pod ochranu božstev zejména za situace, kdy světská vymahatelnost práva selhávala nebo nepostačovala k ochraně vitálního sociálního zájmu. Věřili totiž, že nadpřirozené bytosti jsou vševědouce a všemocné, a proto v případě nedostatečnosti lidských norem, představovalo nadpřirozeno nejvyšší autoritu, která se těšila všeobecnému respektu. Z tohoto důvodu existovala větší obava ze sankce ze strany nadpřirozených sil než ze strany lidí, nehledě na skutečnost, že před sakrálním trestem není možné uniknout, tak jako v případě trestu profánního, který je možné ovlivnit nebo se mu dokonce vyhnout. Vševědouce nadpřirozené bytosti dokázaly nejen zjistit porušení *lex sacrata*, ale též dokázaly zajistit potrestání viníka, i když nebyl při činu nikým přistížen, popřípadě selhaly světské mechanismy při prokazování jeho viny.⁸⁶ To je ostatně důvod, proč trest *sacer esto* zřejmě následoval za jednání, které lze obtížně dokázat, tak jako tomu bylo v případě neoprávněné manipulace s hraničními kameny.

9 ZÁVĚR

Pozemky v Římě už od počátku měly nejrůznější povahu a charakter, ať už se jednalo o pozemky venkovské či městské, profánní nebo sakrální, veřejné, popřípadě soukromé. Viditelné hranice se proto staly zcela nezbytnou nutností. V podstatě po celou dobu římského státu věnovali Římané právní ochraně hranic, přičemž v nejranějším období se dokonce nacházely pod božskou ochranou. Není proto náhodou, že neoprávněná manipulace s hraničními kameny (*terminus motus*) patřila k nejstarším proviněním

⁸⁵ MACCORMACK, Geoffrey. *Terminus motus. Revue internationale des droits de l'Antiquité*, 1979.

⁸⁶ KRÁL, Josef. *Státní zřízení římské*. Praha: Nákladem Jednoty českých filologů, 1921, s. 281.

v římském právu. S tím ovšem úzce souvisel rozvoj právní úpravy týkající se sporů nejen ohledně samotných hranic *actio finium regundorum*, ale též úpravy v oblasti přeshraničních sporů týkajících se změny odtokových poměrů dešťové vody přirozeně stékající z jednoho pozemku na druhý iniciované žalobou *actio aquae pluviae arcendae* nebo úpravy týkající se sběru plodů spadlých z plodonosných stromů na cizí pozemek a ochrany tohoto práva prostřednictvím žaloby *actio de glande legenda*. Cílem těchto úprav byla snaha nalézt rovnováhu mezi vzájemnými právy vlastníků sousedících pozemků. Ranou legislativní úpravu v této oblasti poskytl Zákon XII. desek, který se stal základem, ze kterého vyrůstala úprava klasická a poklasická, výrazně ovlivněna klasickou jurisprudencí a praetorskou interpretační činností. Do jisté míry je možné z Justinianových Digest a dalších dochovaných právních pramenů interpolovat proces vývoje, kterým se přístup právníků ke sporům ohledně hranic a přeshraniční spory jako takové vyvíjely.

Literature

- BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1981, Pyramida, Encyklopedie. ISBN 11-053-81.
- CICERO, Marcus Tullius. *O věcech veřejných*. Překlad Jan JANOUŠEK. Praha: Oikoymenh, 2009. ISBN 978-80-7298-133-5.
- CICERO, Marcus Tullius. *O zákonech*. Překlad Jan JANOUŠEK. Praha: Oikoymenh, 2017, Knihovna antické tradice: svazek 15. ISBN 978-80-7298-173-1.
- DEMOSTHENES. *Speeches 50-59*. Překlad Victor BERS. 1. vyd. Austin: University of Texas Press, 2003. ISBN 978-0-292-70922-5.
- DIONYSIUS OF HALICARNASSUS. *Roman Antiquities, Volume I, Books 1–2*. Překlad Earnest CARY. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1937. ISBN 978-0-674-99352-5.
- DRUMMOND, A. *The Cambridge Ancient History Volume 7, Part 2: The Rise of Rome to 220 BC*. Editoři F. W. WALBANK et al. 2. vyd. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. ISBN 978-0-521-23446-7.
- FESTUS, Sextus Pompeius. *De verborum significatu quae supersunt com Pauli epitome. Edidit Aemilius Thewrewk de Ponor. Pars 1*. Editor Emil THEWREWK. Budapešť: Budapestini Sumpibus academiae litterarum Hungaricae, 1889.

- KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Brno: Doplněk, 2013. ISBN 80-85765-18-7.
- KINCL, Jaromír, Valentin URFUS a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. Plzeň: Beck, 1995. ISBN 978-80-7179-031-0.
- KRÁL, Josef. *Státní zřízení římské*. Praha: Nákladem Jednoty českých filologů, 1921.
- LIVIUS, Titus. *Dějiny II–III*. Překlad Pavel KUCHARSKÝ. Praha: Svoboda, 1972. Antická knihovna: Svazek 17.
- LIVIUS, Titus. *Dějiny*. Překlad Pavel KUCHARSKÝ a Čestmír VRÁNEK. Praha: Svoboda, 1971. Antická knihovna: Svazek 11.
- MACCORMACK, Geoffrey. *Terminus motus. Revue internationale des droits de l'Antiquité*, roč. 1979, č. 26, s. 239–260.
- MAREK, Václav. *Archaický Řím: výběr z odborné literatury k počátkům římského práva*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1986.
- PLATÓN. *Zákony*. Překlad František NOVOTNÝ. Praha: OIKOYMENH, 2016. ISBN 978-80-7298-214-1.
- PLINY THE ELDER. *The natural history of Pliny IV*. Překlad John BOSTOCK a Henry T. RILEY. London: H. G. Bohn, 1855.
- PLÚTARCHOS. *Životopisy slavných Řeků a Římanů I*. Překlad Václav BAHNÍK et al. Praha: Arista, 2006. Antická knihovna: 74. ISBN 978-80-86410-46-3.
- ŘÍHA, Jan (ed.). *Křížkův slovník latinsko-český Jan Říha*. Praha: I. L. Kober knihkupectví, 1889.
- SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. ISBN 978-80-901064-8-2.
- SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva*. Praha: LexisNexis, 2004. ISBN 978-80-86199-89-4.
- SKŘEJPEK, Michal, Petr BĚLOVSKÝ a Kamila STLOUKALOVÁ. *Cizinci, hranice a integrace v dějinách*. Praha: Auditorium, 2016. ISBN 978-80-87284-62-9.
- SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského. Díl II. Právo majetkové*. Praha: O. Sommer, 1935.
- VANČURA, Josef. *Agrární právo římské republiky*. Praha: Sborník věd právních a státních, 1908.

VANČURA, Josef. *Usucapio pro herede : Studie z práva římského*. Praha: Nákladem vlastním, 1897.

ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Bobové a hrdinové antických bájí*. Praha: Brána, 1996. ISBN 978-80-85946-29-1.

Contact – e-mail

zalis@akzalis.cz

Vědecká redakce MU

prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D. (předseda);
doc. RNDr. Petra Bořilová Linhartová, Ph.D., MBA; Mgr. Tereza Fojtová;
doc. JUDr. Marek Fryšták, Ph.D.; Mgr. Michaela Hanousková;
doc. RNDr. Petr Holub, Ph.D.; doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.;
prof. MUDr. Lydie Izakovičová Hollá, Ph.D.; prof. PhDr. Mgr. Tomáš Janík, Ph.D.;
prof. PhDr. Tomáš Kubíček, Ph.D.; PhDr. Alena Mizerová;
prof. RNDr. Jaromír Leichmann, Dr. rer. nat.; doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.;
doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.; Ing. Zuzana Sajdlová, Ph.D.;
Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.; prof. RNDr. Ondřej Slabý, Ph.D.;
prof. PhDr. Jiří Trávníček, M.A.; doc. PhDr. Martin Vaculík, Ph.D.

Ediční rada PrF MU

doc. JUDr. Marek Fryšták, Ph.D. (předseda);
prof. JUDr. Josef Bejček, CSc.; prof. JUDr. Jan Hurdík, DrSc.;
prof. JUDr. Věra Kalvodová, Dr.; prof. JUDr. Vladimír Kratochvíl, CSc.;
doc. JUDr. Petr Mrkývka, Ph.D.; doc. JUDr. Radim Polčák, Ph.D.;
doc. JUDr. Ivana Průchová, CSc.; doc. JUDr. Ing. Josef Šilhán, Ph.D.

DNY PRÁVA 2019 – DAYS OF LAW 2019 ČÁST V. – HRANICE – SPOLUPRÁCE, SPORY, PŘESAHY

**Eds.: prof. JUDr. Ladislav Vojáček, CSc., doc. JUDr. Pavel Salák, Ph.D.,
doc. JUDr. Jiří Valdhans, Ph.D.**

Vydala Masarykova univerzita
Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno
v roce 2020

Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity
Edice Scientia, sv. č. 695

1. vydání, 2020

ISBN 978-80-210-9701-8 (online ; pdf)
www.law.muni.cz

MUNI
PRESS

MUNI
LAW

ISBN 978-80-210-9701-8

